

แบบแผนการปกครองของพระเจ้าอโศกมหาราช

ว่าที่ร้อยตำรวจเอก สุรชัย เอี่ยมผิง

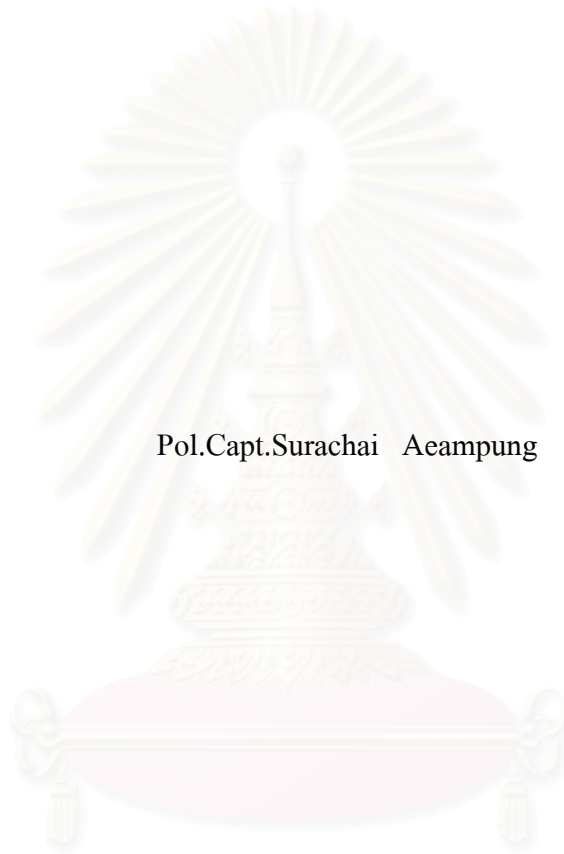
สถาบันวิทยบริการ
วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
สาขาวิชาการปกครอง ภาควิชาการปกครอง
คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2544

ISBN 974-17-0112-8

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

THE GOVERNING PATTERN OF KING ASOKA THE GREAT

Pol.Capt.Surachai Aeampung

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts in Government

Department of Government

Faculty of Political Science

Chulalongkorn University

Academic Year 2001

ISBN 974-17-0112-8

หัวข้อวิทยานิพนธ์   แบบแผนการปกครองของพระเจ้าอโศกมหาราช
โดย   ว่าที่ร้อยตำรวจเอก สุรัชย์ เอี่ยมฝิ่ง
สาขาวิชา   การปกครอง
อาจารย์ที่ปรึกษา   รองศาสตราจารย์ ดร. ไชยันต์ ไชยพร

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วน
หนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทบริหารธุรกิจ

..... คณะบดีคณะรัฐศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ ดร. ไชยวัฒน์ คำชู)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร. วิทยา สุจริตชนารักษ์)

..... อาจารย์ที่ปรึกษา
(รองศาสตราจารย์ ดร. ไชยันต์ ไชยพร)

..... กรรมการ
(ดร. วีระ สมบูรณ์)

สุรชัย เอี่ยมฝิ่ง, ว่าที่ ร.ต.อ. : แบบแผนการปกครองของพระเจ้าอโศกมหาราช. (THE GOVERNING PATTERN OF KING ASOKA THE GREAT) อ. ที่ปรึกษา : รศ. ดร. ไชยันต์ ไชยพร, 125 หน้า ISBN 974-17-0112-8.

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาถึงแบบแผนการปกครองของพระเจ้าอโศกมหาราชในลักษณะทั่วไป และเพื่อให้ทราบว่าหลักการและแนวคิดทางพระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อการปกครองที่มีประสิทธิภาพของพระเจ้าอโศกมหาราชหรือไม่อย่างไร โดยมีสมมติฐานว่า แนวคิดและการดำเนินการทางการเมืองตามแบบพุทธศาสนาเป็นเพียงกุศโลบายส่วนหนึ่ง ที่พระเจ้าอโศกมหาราชนำมาใช้เพื่อดำเนินการปกครองเท่านั้น การศึกษาได้ใช้จารึกอโศกฉบับแปลโดยพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) เป็นหลักในการวิเคราะห์และใช้เอกสารอื่นเป็นส่วนประกอบ โดยอาศัยวิธีการตีความแบบวิเคราะห์ด้วยทออย่างละเอียดและแนวทางวิเคราะห์ทางประวัติศาสตร์

ผลการศึกษาพบว่า แบบแผนการปกครองของพระเจ้าอโศกมหาราชโดยทั่วไปมีทั้งที่ใช้ความรุนแรงและไม่ใช้ความรุนแรง โดยแบ่งวิเคราะห์แบบแผนการปกครองเป็นช่วงก่อนขึ้นครองราชย์ ช่วงขณะขึ้นครองราชย์ และ ช่วงหลังขึ้นครองราชย์ ซึ่งการดำเนินการทางการเมืองโดยทั่วไปเป็นลักษณะของการได้มาซึ่งอำนาจทางการเมือง การสร้างความชอบธรรมและใช้อำนาจทางการเมือง และการรักษาไว้ซึ่งอำนาจทางการเมืองของพระเจ้าอโศกมหาราช โดยมีการนำแนวคิดและหลักการทางพุทธศาสนามาใช้เป็นกุศโลบายในการปกครอง เพื่อสร้างความชอบธรรมและดำรงไว้ซึ่งอำนาจในการปกครองให้มีเสถียรภาพมากที่สุด

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาควิชา _____ การปกครอง _____ ลายมือชื่อนิสิต ว่าที่ ร.ต.อ. _____
สาขาวิชา _____ การปกครอง _____ ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา รศ.ดร. _____
ปีการศึกษา _____ 2544 _____ ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาร่วม _____ - _____

418 11969 24 : MAJOR GOVERNMENT

KEY WORD: GOVERNING PATTERN / KING ASOKA THE GREAT /BUDDHISM AND POLITICS

POL. CAPT. SURACHAI AEAMPUNG : THE GOVERNING PATTERN OF KING ASOKA

THE GREAT . THESIS ADVISOR : ASSOC. PROF. CHAIYAN CHAIYAPORN, Ph.D., 125

pp. ISBN 974-17-0112-8.

The objective of this thesis is to study the governing pattern of King Asoka the Great in general, in order to investigate whether the governing pattern of King Asoka the Great was influenced by the Buddhism principles and thoughts. The hypothesis is that the political thoughts and methods in Buddhism were sagacious tactics that applied by King Asoka the Great. The maintext analyzed is the version of Asoka record translated by Phadumpidok (Prayot Prayotto) and other documents are used as complementaries. Regarding methodology, the author used close textual analysis and historical approach.

The results of this thesis are as follows, the governing pattern of King Asoka the Great was both violent and non-violent policies. The periods of this study were the period of pre-reign, reign and post-reign. The political practices were characterized by seeking, legitimizing, using and maintaining political power. The Buddha concept and principle were employed only as sagacious tactics to legitimize and maintain power at the best.

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Department	<u>Government</u>	Student's signature	_____
Field of study	<u>Government</u>	Advisor's signature	_____
Academic year	<u>2001</u>	Co-advisor's signature	_____ - _____

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงขึ้นได้ด้วยความช่วยเหลือเป็นอย่างดีของ รองศาสตราจารย์ ดร.ไชยันต์ ไชยพร อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ และ อาจารย์ ดร.วิระ สมบูรณ์ ที่รักยิ่งของผู้ศึกษาวิจัย ที่ให้คำแนะนำและความคิดเห็นในการทำการศึกษามาโดยตลอด

ผู้ศึกษาวิจัยขอขอบพระคุณคณาจารย์ทุกท่าน ที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้อันมีค่าแก่ผู้ศึกษาวิจัย และที่ไม่อาจลืมได้ คือ เพื่อนร่วมชั้นเรียนของผู้ศึกษาวิจัยที่รักยิ่งทุกคน ที่คอยให้กำลังใจ ให้คำปรึกษา และให้ความช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ มาโดยตลอด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คุณไพธิน คุณทศพล คุณศหัชช คุณนิตติ และ เพื่อน ๆ พี่ ๆ น้อง ๆ ของผู้ศึกษาวิจัยที่ไม่ได้เอ่ยนามมานี้ ที่เป็นกำลังใจและที่ปรึกษา ซึ่งบางท่านก็เป็นแม่กระทั่งผู้ช่วยพิมพ์

ที่สำคัญที่สุด ผู้ศึกษาวิจัยขอขอบคุณความดีทั้งหมดให้กับ บิดา มารดา และ พี่สาวที่รักยิ่งของผู้ศึกษาวิจัย ที่ได้ให้โอกาสผู้ศึกษาวิจัย มีชีวิตและเรียนรู้ ทุก ๆ สิ่ง ตามที่ผู้ศึกษาวิจัยต้องการ

ว่าที่ร้อยตำรวจเอก สุรชัย เอี่ยมผิ้ง

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
บทที่	
1. บทนำ.....	1
ความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์.....	6
สมมุติฐานในการศึกษา.....	7
ทฤษฎีและแนวคิดที่เกี่ยวข้อง.....	7
ขอบเขตการวิจัย.....	7
วิธีการศึกษา.....	7
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	7
การนำเสนอ.....	8
2. ระเบียบการตีความ.....	9
ความสำคัญของการตีความ.....	9
แนวทางการตีความ.....	11
บริบท.....	17
อำนาจ.....	22
3. แนวความคิดทางการเมืองในคัมภีร์อรรถศาสตร์.....	33
ภูมิหลังการปกครองอินเดียโบราณ.....	33
ความคิดทางการเมืองในคัมภีร์อรรถศาสตร์ของของเกาฏิลยะ.....	40
ลักษณะของผู้ปกครองและการสืบราชสมบัติ.....	41
รัฐและหน้าที่ของรัฐ.....	45

สารบัญ (ต่อ)

การบริหารรัฐ.....	48
4. คำสอนสำคัญในพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดการเมืองการปกครอง.....	62
อัครกัณฐสูตร.....	62
จักกวัตติสูตร.....	66
กุกกัณฐสูตร.....	70
อภิธานียธรรม.....	73
ทศพิธราชธรรม.....	76
อธิปไตย 3.....	80
5. วิเคราะห์แนวคิดทางการเมืองการปกครองของพระเจ้าอโศกมหาราช	
ผ่านจารีโกศกและอโศกาวทาน.....	82
จารีโกศก.....	83
อโศกาวทาน.....	91
ลักษณะการปกครองของพระเจ้าอโศกมหาราช.....	100
ก่อนขึ้นครองราชย์.....	100
ขณะขึ้นครองราชย์.....	101
หลังขึ้นครองราชย์.....	104
ความเกี่ยวข้องของพุทธศาสนาในลักษณะ	
สิ่งสร้างความชอบธรรมทางการเมือง.....	107
ความเกี่ยวข้องของพุทธศาสนาในลักษณะ	
การใช้อำนาจทางการเมือง.....	109
ความเกี่ยวข้องของพุทธศาสนาในลักษณะ	
การรักษาไว้ซึ่งอำนาจทางการเมือง.....	113

สารบัญ (ต่อ)

6. บทสรุป.....	118
สรุป.....	118
ข้อเสนอแนะ.....	121
รายการอ้างอิง.....	122
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	125

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญของปัญหา

เหตุที่เพราะมนุษย์เป็นสัตว์สังคมนั้น มนุษย์จึงไม่อาจที่จะทำให้ชีวิตสมบูรณ์ได้ หากต้องใช้ชีวิต โคดเคี้ยวอยู่นอกสังคมตามลำพัง ซึ่งความคิดเช่นนี้สอดคล้องกับความคิดของ นักปราชญ์โบราณในอดีต เช่น อริสโตเติล ด้วยเหตุผลดังกล่าวที่สอดคล้องกันของระบบ ความสัมพันธ์ของมนุษย์ที่ต้องใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันนั้นจึงได้ทำให้เกิดสังคมขึ้นมาในโลกของเรานี้ จนกระทั่งมีการพัฒนาโครงสร้างเป็นการควบคุมสังคมขึ้นตามลำดับชั้นเรื่อยมาจนกระทั่งกลายเป็น การปกครองในที่สุด ต่อจากนั้นก็ได้มีการสร้างกฎเกณฑ์ในการปกครองขึ้นเพื่อให้สอดคล้องกับ ความคิดที่แตกต่างของสมาชิกในสังคมนั้น ๆ ซึ่งหลากหลายกฎเกณฑ์ออกไปซึ่งอาจเรียกได้ว่า “รูปแบบการปกครอง” นั่นเอง

และรูปแบบการปกครองที่หลากหลายของโลกนี้ แต่ละแบบล้วนมีส่วนที่ดีและไม่ดีแตกต่างกันออกไปซึ่งขึ้นอยู่กับความเหมาะสมหลาย ๆ ประการของสังคมแต่ละสังคมนั้น ๆ ไม่สามารถที่จะระบุได้ว่ารูปแบบการปกครองแบบใดเป็นรูปแบบการปกครองที่สมบูรณ์ที่สุด หรือ รูปแบบการปกครองแบบใดจะเป็นรูปแบบการปกครองที่เลวร้ายที่สุดได้ ด้วยเหตุนี้เองการ ปกครองจึงไม่สามารถแบ่งความคิดออกเป็นตะวันออก หรือ ตะวันตกอย่างเด็ดขาดได้ในความคิด ของข้าพเจ้า แต่หากจะมองลึกเข้ามาศึกษาถึงประเทศไทยและส่วนเกี่ยวข้องกับประเทศไทยแล้ว เมื่อก้าวถึงรูปแบบการปกครองของประเทศไทยนั้น ก็คงจะไม่สามารถปฏิเสธไปได้เลยว่ารูปแบบ การปกครองที่เก่าแก่ที่สุดของประเทศไทยได้รับอิทธิพลพื้นฐานมาจากความคิดทางการเมืองแบบ ราชาธิปไตย (monarchy) มาเกือบโดยตลอดตั้งแต่ในอดีตจนฝังรากถึงกลายเป็นวัฒนธรรมทาง การเมืองที่มั่นคง และแม้ว่าแนวคิดทางการเมืองของประเทศไทยในปัจจุบันจะได้มีการพัฒนา เปลี่ยนแปลงเรื่อยมาเป็นระบอบประชาธิปไตยในปัจจุบันแล้วก็ตาม แต่ร่องรอยและแนวความคิด แบบเก่านั้นก็ยังคงเป็นมรดกที่ตกทอดเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองที่แทรกซึมเข้ากับระบอบการ ปกครองแบบประชาธิปไตยที่เรายังคงยังใช้อยู่ในปัจจุบันนี้ก็ตาม

แนวคิดในการปกครองของไทยนั้นหากจะมองกันอย่างจริงจังแล้ว คงจะต้องมอง ย้อนกลับไปในระยะหลังถึงราชอาณาจักรสุโขทัยเป็นราชธานี การปกครองในสมัยดังกล่าวนี้ใน

การใช้อำนาจผ่านทางผู้นำของรัฐคือพระราชอำนาจชัดเจน และเป็นระบบแบบแผน ซึ่งแม้ว่าการปกครองในช่วงเวลาดังกล่าวจะเป็นการปกครองตามแนวคิดราชาธิปไตยเหมือนกับหลาย ๆ ประเทศโลกในช่วงเวลาเดียวกันนั้นก็ตาม แต่การปกครองในสมัยสุโขทัยช่วงแรก ๆ จนถึงสมัยพ่อขุนรามคำแหงนั้น นักรัฐศาสตร์และนักประวัติศาสตร์หลาย ๆ ท่านได้ให้ความเห็นว่าเป็นการปกครองแบบราชาธิปไตยที่มีลักษณะแตกต่างออกไปมาก คือมีโครงสร้างความสัมพันธ์ที่เรียบง่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยของพ่อขุนรามคำแหงนั้นความสัมพันธ์ของผู้ปกครองและผู้ถูกปกครองความใกล้ชิดกันค่อนข้างมากเสียจนต่อมา เรียกการปกครองในสมัยดังกล่าวว่าเป็นการปกครองแบบบิดาปกครองบุตร และแม้ต่อมาในระยะปลาย ๆ ของ ราชอาณาจักรจะได้มีวัฒนธรรมจากต่างประเทศ เช่น จีนและ อินเดีย แพร่เข้ามาทางศาสนาและการค้าขายจนทำให้รูปแบบการปกครองของอาณาจักรสุโขทัยโดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคของพ่อขุนรามคำแหงซึ่งเป็นยุคที่อาณาจักรสุโขทัยมีอำนาจมากที่สุดจะได้ค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงไป ประกอบกับได้มีอาณาจักรข้างเคียงโดยรอบได้เริ่มมีอิทธิพลมากขึ้นจนมีอำนาจแผ่ขยายครอบครองอาณาเขตแทนที่อาณาเขตเดิมของอาณาจักรสุโขทัย คือ อาณาจักรกรุงศรีอยุธยา แต่ลักษณะการปกครองแบบราชาธิปไตยที่มีความแตกต่างเฉพาะตัวโดยความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองและผู้ถูกปกครองในสมัยสุโขทัยดังกล่าวนั้นก็ยังคงเป็นที่น่าสนใจและดึงดูดที่จะให้มีการศึกษาและค้นคว้าต่อไปอีกอย่างไม่มีวันสิ้นสุดเช่นกัน

การปกครองในช่วงเวลาต่อมา รูปแบบการปกครองของกรุงศรีอยุธยาก็ยังคงยังมีรูปแบบการปกครองที่ได้รับอิทธิพลต่อเนื่องมาจากกรุงสุโขทัย คือ แบบราชาธิปไตย หากบริบททางสังคมซึ่งมีแต่ลักษณะรายละเอียดที่แตกต่างออกไป การรับเอากระแสนวัฒนธรรมจากต่างชาติเข้ามาทำให้ระบบความสัมพันธ์ของผู้ปกครองและผู้ใต้ปกครองมีการเปลี่ยนแปลงไป ทำให้เกิดลักษณะความสัมพันธ์ที่มีความห่าง หรือ มีรอยต่อระหว่างผู้ปกครองและผู้ใต้ปกครองเหมือนกับนายกับบ่าว หรือ เจ้ากับข้า แทน โดยที่ผู้ปกครองถูกสมมติให้มีสถานะเทียบเท่าเทวดา หรือ เทพเจ้าซึ่งมีความห่างจากผู้ถูกปกครอง ซึ่งเปรียบเสมือนบุคคลธรรมดา จนทำให้ผู้ปกครองในสมัยอยุธยา นั้นมีลักษณะที่เรียกว่า เทวราชา มีอำนาจเด็ดขาด และก่อให้เกิดวัฒนธรรมและประเพณีอีกหลาย ๆ อย่างตามมา ก่อให้เกิดความซับซ้อนยิ่งขึ้นในสังคม เห็นได้จาก มีการสร้างขนบธรรมเนียมพระราชประเพณี ขึ้นในพระราชวังที่กษัตริย์อาศัยอยู่ และ มีการวางระเบียบวิธีการเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตของตัวกษัตริย์เองและผู้ที่เกี่ยวข้องขึ้นจนเป็นพระราชประเพณีขึ้นมา และ ยังคงใช้อยู่ตราบเท่าถึงปัจจุบันนี้ ก็ทำให้ราชอาณาจักรอยุธยานั้นมีความเจริญรุ่งเรือง และ มีอำนาจมากมาย เป็นที่ยิ่งใหญ่ยาวนานมาได้ถึงกว่า 400 ปี จวบจนกระทั่งกรุงศรีอยุธยาได้ล่มสลายลง และ มีการเกิดของยุคสมัยการ ปกครองใหม่ของธนบุรีและกรุงรัตน โกสินทร์ขึ้น

เมื่ออาณาจักรอยุธยาได้สิ้นอำนาจลง และ มีอาณาจักรที่มีอำนาจคือธนบุรี และ กรุงรัตน โกสินทร์ขึ้นปกครองครอบคลุมดินแดนเดิมของกรุงศรีอยุธยาไว้แล้ว ในช่วงยุคต้นของกรุง

รัตนโกสินทร์(ช่วงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง) รูปแบบการปกครองที่ยังคงใช้กันอยู่นั้น ก็ยังคงเป็นแนวคิดทางการปกครองเกี่ยวกับกรุงสุโขทัยและกรุงศรีอยุธยาใช้เช่นกัน คือ รูปแบบการปกครองลักษณะ ราชาธิปไตย หรือ สมบูรณาญาสิทธิราชย์นั่นเอง และรูปแบบการปกครองดังกล่าวนี้ยังคงมีอิทธิพลต่อการปกครองเรื่องมาจนทำให้กรุงรัตนโกสินทร์มีความเจริญรุ่งเรืองขึ้นอีกครั้ง จนถึงหัวเลี้ยวหัวต่อกรุงรัตนโกสินทร์ คือ สมัยการปกครองในรัชการที่ 4 ซึ่งมีการรับอิทธิพลและวัฒนธรรม และ แนวคิดทางการเมืองจากตะวันตกเข้ามา ทำให้เริ่มมีการก่อตัวและเปลี่ยนแปลงแนวคิดทางการปกครองจากสมบูรณาญาสิทธิราช จนในที่สุดได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 7 ปี พ.ศ.2475 โดยแนวความคิด และ รูปแบบการปกครองที่ได้นำมาใช้ปกครองแทนที่รูปแบบการปกครองแบบ ราชาธิปไตย หรือ สมบูรณาญาสิทธิราชย์ แบบเดิม คือ ระบอบประชาธิปไตย ตามแนวความคิดแบบตะวันตก และแม้ว่ารูปแบบการปกครองในปัจจุบันจะ ได้เปลี่ยนไปเป็นรูปแบบการปกครองแบบประชาธิปไตยแล้วก็ตาม หากแต่วัฒนธรรมทางการเมืองที่ยังหลงเหลืออยู่ในระบบกษัตริย์และการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เองก็ยังคงมีอิทธิพลต่อรูปแบบการปกครองแบบใหม่ที่เข้ามาแทนที่นี้ ด้วยไม่มากนักน้อย ซึ่งจะเห็นได้ว่า แม้รูปแบบการปกครองนั้น ได้เปลี่ยนแปลง ไปแล้วก็ตาม แต่ก็มิได้ทำให้บทบาทของกษัตริย์และความเกี่ยวข้อง เชื่อมโยงของประชาชนกับกษัตริย์ สูญสิ้นไปอย่างชัดเจนแต่อย่างใด ซึ่งมองเห็นได้จากที่รูปแบบการปกครองของประเทศไทยนั้น ก็ยังคงเป็นรูปแบบการปกครองแบบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขของชาติ ซึ่งความสำคัญของกษัตริย์ และ วัฒนธรรมการปกครองอันเกี่ยวเนื่องจากกษัตริย์ของประเทศไทยก็ยังคงที่มีความสำคัญอยู่แม้ว่าการเมืองการปกครองในปัจจุบันจะ ได้มีการเปลี่ยนแปลง ไปแล้วก็ตามที และ ด้วยอิทธิพลของแนวคิดการปกครองแบบ ราชาธิปไตยที่มีมากต่อการปกครองของประเทศไทยนี้เอง ทำให้นักศึกษาค้นคว้าถึงอิทธิพล หรือ ความเชื่อมโยงของแนวคิด หรือ ต้นแบบ ต่าง ๆ ที่ทำให้รูปแบบการปกครองของไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันได้ พัฒนามาได้เป็น รูปแบบการปกครองที่ใช้อยู่ในปัจจุบันนี้

เมื่อกล่าวถึงแนวคิดที่มีอิทธิพล หรือ เป็นต้นแบบ ก่อกำเนิด รูปแบบ การปกครองแบบ ราชาธิปไตย ของไทย และภูมิภาค เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แล้วนั้น คงจะละเลย หรือ มองข้ามปรัชญา หรือ แนวคิดทางการเมืองการปกครองที่ผ่านทาง ประเทศจีน และ อินเดีย ไปเสียมิได้เลย และด้วยเหตุที่แนวคิดทางศาสนา สังคม และ วัฒนธรรม ส่วนใหญ่ รวมทั้งแนวคิดทางการเมืองการปกครองของประเทศไทยส่วนใหญ่แล้วได้รับอิทธิพลมาจากประเทศอินเดียเป็นอันมาก แนวคิด และปรัชญาจากอินเดียจึงเป็นที่น่าสนใจมากที่สุดที่จะเข้าไปทำการศึกษาค้นคว้าประเทศอินเดียนั้นถือเป็นประเทศหนึ่งที่มีวัฒนธรรม และ แนวความคิดที่หลากหลาย ทั้งศาสนา ประเพณี ที่มีอยู่ก็มีความแตกต่างมากมาย ประกอบกับอินเดียนั้นเป็นประเทศที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนานหลายพันปี ประเพณี วัฒนธรรม และ แนวความคิดของอินเดียตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ได้มีการเผยแพร่ ขยาย

ออกไปตามความเจริญ และ กระแสของการค้า รวมทั้งกระแสของศาสนาหลาย ๆ ศาสนาที่ขยายออกไปจากอินเดีย ในบรรดาศาสนาที่มีหลากหลายในอินเดียนั้น ศาสนาพุทธ เป็นศาสนาที่ค่อนข้างจะได้รับการเผยแพร่ออกไปสู่หลากหลายประเทศในภูมิภาคเอเชียเป็นอย่างมาก และช่วงระยะเวลาที่ศาสนาพุทธได้มีความเจริญเป็นอย่างมาก จนกระทั่งได้มีการเผยแพร่ ขยายออกไปยังภูมิภาคอื่นอื่น ก็เป็นช่วงสมัยที่กษัตริย์พระองค์หนึ่ง ทำการปกครองประเทศ หรืออาณาจักรอยู่ ซึ่งเป็นยุคที่อินเดียเองในอดีต มีความเข้มแข็ง และ รุ่งเรืองเป็นอย่างมาก มีอาณาเขตการปกครองที่กว้างที่สุดในประวัติศาสตร์ คือ มีพื้นที่ครอบคลุมจากฝั่งมหาสมุทรหนึ่ง จรดอีกมหาสมุทรหนึ่ง โดยรวมพื้นที่ของประเทศปาเกิสถาน บังกลาเทศ และอัฟกานิสถาน ในปัจจุบัน บางส่วน นั่นคือ ยุคการปกครองของ พระเจ้าอโศกมหาราช กษัตริย์ในลำดับที่ 3 ในราชวงศ์ เมารีย์ หรือ โมริยะ จนมีผู้ที่สรรเสริญพระองค์เป็นกษัตริย์ผู้เป็นจักรพรรดิผู้ยิ่งใหญ่ในประวัติศาสตร์ของอินเดีย และแม้กระทั่งประวัติศาสตร์ของโลก และด้วยลักษณะการปกครองของพระองค์ ตั้งแต่เริ่มก้าวเข้าสู่อาณาจักรด้วยวิธีการอันรุนแรง โหดร้าย กระทั่งการดำเนินนโยบายทางการทหารที่เลียบขาดในการขยายดินแดน และ รวบรวมความเป็นปึกแผ่น จนกระทั่งการดำเนินการบริหารประเทศโดยอิงศาสนา และ มีการทำนุบำรุงศาสนาเป็นสิ่งสำคัญในการดำเนินการปกครอง อันเป็นลักษณะการปกครองแบบ บิคาบบุตร โดยมีข้าราชการ องค์กร หรือ สถาบันเป็นที่เล็ง ที่สนับสนุนดูแล กิจการทางศาสนา และประชาชน ซึ่งให้ความสำคัญต่อศาสนาเป็นอย่างมาก ซึ่งการปกครองดังกล่าว สามารถทำให้อาณาจักร ของพระองค์นั้นเกิดความเป็นปึกแผ่น และ มั่นคง เจริญรุ่งเรืองมากที่สุด และ ด้วยอิทธิพลของการเจริญอย่างสูงสุดในการปกครอง ศาสนา และ วัฒนธรรม ในอินเดียนั้น ทำให้มีการแผ่ขยายกระแสแนวความคิดทางศาสนาที่สำคัญ คือ พุทธศาสนา ออกไปยังดินแดนใกล้เคียงไปเกือบทั่วเอเชีย ซึ่งทำให้อิทธิพลและแนวความคิดทางการปกครองของพระองค์ แทรกผ่านไปกับพุทธศาสนาที่พระองค์ทรงให้เผยแพร่ไปนั้นด้วย อันเป็นผลให้ปัจจุบันแนวความคิดในการปกครองของพระองค์ได้มีอิทธิพลต่อแนวคิดในการปกครองของประเทศที่ได้รับการเผยแพร่พุทธศาสนา ดังกล่าว หลาย ๆ ประเทศในแถบ เอเชีย ไม่ว่าจะเป็นพม่า ไทย ศรีลังกา และอีกหลายประเทศ

แนวความคิดทางการเมืองของพระองค์นั้น ได้มีแนวทางที่ขัดแย้งกันหลัก ๆ

2 กระแส คือ อิทธิพล จากแนวคิดในการปกครองของ พระอัยกาของพระองค์ คือ พระเจ้าจันทรคุปต์ ผู้ก่อตั้งราชวงศ์เมารีย์ หรือ โมริยะ ผ่านทางนโยบายและแนวคิดทางการเมืองการปกครองที่ เภาฐิตยะ ปุโรหิตที่สำคัญของพระองค์ได้วางแนวทางไว้ในคัมภีร์อรรถศาสตร์ ที่ได้วางหลักของการปกครองที่เกี่ยวข้องถึงเรื่อง การกำหนดลักษณะของผู้ปกครอง และ การสืบราชสมบัติ การ

¹ พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), จารึกอโศก, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, 2540), หน้า 6.

กำหนดที่เกี่ยวข้องกับรัฐ และ หน้าที่ของรัฐ รวมถึงการบริหารรัฐ ไว้ด้วยอย่างค่อนข้างครอบคลุม ซึ่งแนวความคิดดังกล่าวนี้ ได้มีผู้ทำการศึกษาค้นคว้า ไว้ว่ามีลักษณะที่ใกล้เคียงกับแนวความคิดทางการเมืองเกี่ยวกับอำนาจ และ บทบาททางการเมืองของผู้ปกครอง ของ มาเคียวลลี นักคิดสำคัญชาวอิตาลีในสมัย Renaissance ผ่านทางงานเขียนเรื่อง The Prince ที่เป็นที่สนใจของผู้นำทางการเมืองหลายท่าน ซึ่งเป็นแนวคิดที่มีความหมายในทางลบต่อความรู้สึกของนักการเมือง เพราะเน้นไปที่เรื่องของความเยียบขาด รอบคอบ และ เจ้าเล่ห์ นอกจากนี้แล้ว แนวความคิดอีกกระแสหนึ่งจะค่อนข้างขัดแย้งกับแนวความคิดแบบแรก ซึ่งอาจจะมาจากอิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่กำลังรุ่งเรืองอยู่ในสมัยที่พระเจ้าอโศกมหาราชได้ครองราชย์อยู่โดยอิทธิพลของพระพุทธศาสนานั้น ได้มีส่วนเนื้อหาเกี่ยวกับการปกครอง ที่ปรากฏ ในความเชื่อเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิ ซึ่งปรากฏอยู่ในพระสูตรทางพุทธศาสนา เรื่อง อัครัญญสูตร และ จักกวัตติสูตร ที่ฉนิกายในพระสุตันตปิฎก และพระสูตรอีกหลายประการที่อาจเป็นที่มาของความเชื่อเรื่อง ทศพิทธราชธรรม อันเป็นธรรมะสำหรับผู้ปกครองในประเทศแถบเอเชียโดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศไทย ซึ่งยังไม่ทราบได้ว่าอิทธิพลของกระแสแนวความคิดแบบใดแน่ ที่เป็นแนวความคิดที่มีผลในการปกครองของพระองค์ ซึ่งทำให้อาณาจักรยิ่งใหญ่เป็นปึกแผ่นมั่นคง เจริญรุ่งเรือง ที่สุดเท่าที่มีในประวัติศาสตร์ อินเดีย และส่งผลให้การปกครองในรูปแบบของพระองค์นั้น แผ่ขยายออกไป ตามอาณาจักรต่าง ๆ ในแถบเอเชีย ทำให้ผู้ปกครองในประเทศที่ได้รับอิทธิพลของพุทธศาสนาหลาย ๆ ประเทศนำแนวทางการปกครองของพระองค์ไปเป็นแบบอย่างในการปกครองของประเทศตน จนกระทั่งฝังรากลึกเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองขึ้นมาจนถึงปัจจุบัน

ด้วยความยิ่งใหญ่ และ ความสำเร็จ ในการดำเนินการปกครองของพระเจ้าอโศกมหาราชนี้เองที่ เป็นจุดที่น่าสนใจว่า ในเมื่อการปกครองของพระองค์ได้มีการดำเนินการปกครอง 2 แบบ หลักๆ ที่มองได้ชัด ซึ่งมีความเกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนา และเป็นเหตุให้อาณาจักรเจริญรุ่งเรืองต่อมาจนตลอดรัชกาลแล้วก็ตาม ความเจริญรุ่งเรืองดังกล่าวนี้จะเป็นเหตุที่เกิดขึ้นเพราะอิทธิพลแนวคิดแบบใด ซึ่งความเจริญรุ่งเรืองดังกล่าวอาจจะมีอิทธิพลมาจากแนวความคิดทางศาสนาพุทธที่กำลังรุ่งเรืองอยู่ในสมัยดังกล่าว หรือ จะเกิดจากแนวความคิดที่ผสมผสานกันจนเกิดแนวความคิดใหม่ที่มีลักษณะเฉพาะตัวขึ้นมาเป็นรูปแบบของพระเจ้าอโศกมหาราชโดยตรงเอง หรือ แนวความคิดที่มีอิทธิพลจากศาสนาพุทธดังกล่าวนี้ จะเป็นเพียงส่วนหนึ่งของนโยบายการปกครองที่พระเจ้าอโศกดำเนินการตามแนวความคิดแบบที่ได้รับความนิยมกล่าจาก เกาฏิลยะ ปุโรหิตแห่ง พระเจ้าจันทรคุปต์ ผู้เป็นพระอัยกา กันแน่ แต่ที่เห็นได้ชัดเจนและเป็นผลของแนวความคิดดังกล่าวก็คือ พระองค์ได้ดำเนินการตามนโยบายดังกล่าวสำเร็จเป็นอย่างดีเยี่ยม จนเกิดความเจริญรุ่งเรืองในการปกครองของพระองค์เอง และ ส่งผลต่อการปกครองที่ตามมาของอินเดีย และ ประเทศอื่นที่ได้รับการเผยแพร่ศาสนาและวัฒนธรรมจากอินเดียออกไปจนใน

ปัจจุบัน กลายเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองที่ฝังรากลึกกลงไปแล้ว นอกจากนี้แล้วได้มีนักคิดนักเขียนหลายท่าน ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับความเชื่อมโยงปรากฏการณ์สำคัญ ที่เป็นจุดเชื่อมโยงของการปกครอง และการเข้ามาเกี่ยวข้องของพุทธศาสนาของนโยบายการปกครอง ของพระเจ้าอโศกมหาราชว่า² พระองค์ทรงสำนึกถึงความโหดร้ายที่ใช้นโยบายการปกครองและรุกรานประเทศอื่นอย่างรุนแรง จนมีการฆ่าฟันผู้คนให้ล้มตายไปจำนวนมาก จนกระทั่งพระองค์หันมาเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา แต่ก็ไม่เป็นที่แน่ชัดได้ว่าเหตุผลดังกล่าวจะเป็นจุดเชื่อมโยงของปรากฏการณ์หรือไม่อย่างไร และ น่าจะมีประเด็นหรือเหตุผลอื่นในการเชื่อมโยงของปรากฏการณ์อื่นใด อีกหรือไม่ที่สามารถ อธิบายการเชื่อมโยง ที่มีเหตุผลและน่าจะเป็นไปได้มากกว่า ซึ่งประเด็นดังกล่าวเป็นจุดที่น่าสนใจและเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่ข้าพเจ้าจะต้องค้นคว้าศึกษาให้ชัดเจนขึ้น ในการทำการวิจัยในครั้งนี้

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ข้าพเจ้ามิได้มุ่งหวังว่าจะวัดหรือตัดสินให้ได้ว่าแนวความคิดที่พระเจ้าอโศกมหาราชได้นำมาใช้ในแนวความคิดใดที่เป็นแนวความคิดที่ดี แนวทางใดเป็นแนวความคิดที่ไม่ดี หากเพียงแต่ต้องการศึกษาให้ทราบว่า แนวความคิดใดที่มีอิทธิพลต่อการปกครองที่เกิดประสิทธิภาพมากที่สุดต่อการปกครองของพระเจ้าอโศกมหาราช จนเกิดเป็นรูปแบบที่เราทราบกันอยู่ในปัจจุบันนี้ และ นอกจากนี้ยังจะได้นำเสนอหลักแนวความคิดที่หลากหลายดังกล่าวว่าแนวความคิด แนวทางใดที่ก่อให้เกิดประโยชน์ในการปกครอง ก่อให้เกิดปัญหาน้อยที่สุด และที่สำคัญยังคงนำมาใช้ได้ใช้ในการปกครองรูปแบบอื่น ๆ ในปัจจุบันหรือไม่ อย่างไร

2. วัตถุประสงค์

วัตถุประสงค์ที่สำคัญในการศึกษาในครั้งนี้ ก็เพื่อต้องการที่จะทราบถึงอิทธิพลของแนวความคิดที่ส่งผลให้เกิดการปกครองที่เกิดประสิทธิภาพอย่างยิ่งของพระเจ้าอโศกมหาราช ซึ่งส่งผลให้เกิดวัฒนธรรมทางการเมือง ในการปกครองของประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาคเอเชีย ที่รับอิทธิพลทางความคิดจากอินเดียไป โดยเนื้อหามุ่งเน้นให้เห็นเรื่องที่สำคัญดังนี้

1. เพื่อให้ทราบถึงลักษณะการปกครองของพระเจ้าอโศกมหาราช ในลักษณะทั่วไป
2. เพื่อให้ทราบว่าแนวคิด และ หลักการ ทางพุทธศาสนา มีอิทธิพลต่อการปกครองของพระเจ้าอโศกมหาราชนั้นหรือไม่ อย่างไร

² สุตกัณณ์ คิวะลัถกัณณ์, ความเข้าใจในเรื่องพระเจ้าอโศก และ อโศกาวทาน, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ส่องสยาม จำกัด ,2534) ,หน้า 8.

3.สมมติฐาน

แนวความคิด และการดำเนินการทางการเมืองตามแบบศาสนาพุทธเป็นเพียงกุศโลบายส่วนหนึ่ง ที่พระเจ้าอโศกมหาราชนำมาใช้เพื่อดำเนินการปกครองเท่านั้น

4.ทฤษฎี และ แนวคิดที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาในเรื่องนี้ จะใช้ ทฤษฎีการตีความในแนวของการศึกษาวิเคราะห์เฉพาะตัวบท (close textual analysis) แนวทางการตีความทางประวัติศาสตร์ (historical approach) และ แนวคิดเรื่องอำนาจ (concept of power) เป็นสำคัญ

5.ขอบเขตการวิจัย

การศึกษานี้ จำกัดขอบเขตอยู่ในเรื่อง เกี่ยวกับพระเจ้าอโศกมหาราช คือ จารึกอโศก และ งานเขียนอื่นที่เกี่ยวข้องกับพระเจ้าอโศก เช่น อโศกาวทาน และ งานเขียนที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถศาสตร์ ของเกาฏิลยะ ผ่านทางเอกสารวิจัย และ วิชานิพนธ์เกี่ยวกับเรื่องคัมภีร์อรรถศาสตร์ของ เกาฏิลยะ และ คัมภีร์ทางพุทธศาสนา เรื่องเกี่ยวกับ การปกครอง เช่น จักรวรรดิสูตร และ อัครัญญสูตร ในพระไตรปิฎก ทีฆนิกาย

6.วิธีการศึกษา

ในการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ผู้วิจัย จะใช้วิธีการศึกษา คือ การศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร (documentary research) โดยเน้นเฉพาะการตีความตามตัวบทอย่างละเอียด (close textual analysis) ซึ่งจะทำให้ทราบถึงความเป็นมา และ ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับ การปกครองของพระเจ้าอโศกมหาราช และ หลักการ และ แนวคิด ในการปกครอง ตามแบบที่เกาฏิลยะ ได้เสนอไว้ในคัมภีร์อรรถศาสตร์ และ แนวคิด และ วิธีการดำเนินการ ตามคัมภีร์ทางพุทธศาสนา ที่เกี่ยวกับ การปกครอง อันเป็นผล และ เกี่ยวข้องกับการปกครองของพระเจ้าอโศกมหาราชได้

7.ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการศึกษาเรื่องนี้ คือ

- 1.เป็นประโยชน์ที่จะทำให้เกิดความเข้าใจแนวความคิดทางการเมืองที่มีผลต่อลักษณะการปกครองของพระเจ้าอโศกมหาราช
- 2.เพื่อให้ทราบถึงสภาพสังคมในสมัยนั้น
- 3.เพื่อใช้เป็นแนวทางในการแก้ไขวิระการหรือแนวทางในการปกครองที่บกพร่องบางประการ

4. เพื่อประโยชน์สำหรับผู้บริหารในปัจจุบันสามารถนำไปปรับประยุกต์ใช้งานทั้ง
ในภาครัฐ และ เอกชน

8. การนำเสนอ

ในการนำเสนอผู้ทำการศึกษาได้แบ่งขั้นตอนไว้ดังนี้

บทที่ 1. บทนำ

บทที่ 2. ระเบียบวิธีการตีความ

บทที่ 3. แนวความคิดทางการเมืองในคัมภีร์อรรถศาสตร์ ผ่านทางงานแปลเอกสาร
วิจัย และ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

บทที่ 4. แนวคิดเกี่ยวกับการปกครอง ในศาสนาพุทธ ผ่านทางคัมภีร์พุทธศาสนา
เช่น อัครัญญสูตร จักวัตติสูตร และ อื่น ๆ

บทที่ 5. การวิเคราะห์ตีความด้วยบท ผ่านทาง จารึกอโศก และ งานเขียนที่เกี่ยวข้อง
เช่น อโศกาวทาน

บทที่ 6. สรุป โดยเป็นการสรุปการศึกษาที่ได้ทำการศึกษาทั้งหมด และ
เสนอแนะข้อคิดเห็นบางประการของผู้ศึกษาเพื่อใช้ในการเป็นพื้นฐานของการศึกษาต่อไป และ
เสนอแนวโน้มนำไปใช้ประโยชน์ สำหรับผู้ปกครอง หรือ ผู้บริหารในองค์กร ระดับต่างๆ ที่เล็ก
ลงมาได้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 2

ระเบียบวิธีการตีความ

ความสำคัญของการตีความ

การศึกษาสิ่งใดสิ่งหนึ่งนั้นจำเป็นที่จะต้องมีความรู้หรือ วิธีการ เป็นเค้าโครงหลัก เพื่อเป็นสิ่งที่สามารถนำไปสู่ความรู้เข้าใจ หรือ ความเข้าใจ ที่มนุษย์นั้นสามารถมีส่วนร่วมได้ไม่ว่าจะเป็นทั้งรูปธรรม และ นามธรรม ไม่ว่าจะเป็นความรู้ความคิดในทางวิทยาศาสตร์ หรือ ทางสังคมศาสตร์ ก็ตาม ในการศึกษาทางสังคมศาสตร์นั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาแนวความคิด หรือ ปรัชญา ต่าง ๆ ของนักคิด หรือ นักปรัชญา ผ่านทางหนังสือ งานเขียน เอกสาร สัมภาษณ์ และ แม้กระทั่ง ศิลปะ จิตรกรรม ประติมากรรม ต่าง ๆ ก็ตาม สิ่งที่เป็นปัญหาอย่างยิ่ง คือ มุมมองที่แตกต่างกันของผู้ศึกษาเองซึ่งส่งผลทำให้เกิดความแตกต่างในการคิดและมอง แม้ว่าสิ่งที่คิดและมองนั้นจะมาจากสิ่งหรือแหล่งที่มองเดียวกันก็ตาม ด้วยเหตุนี้จึงอาจกล่าวได้ว่า การตีความ (interpretation) นั้น เป็นวิธีการ หรือ เป็นขั้นตอนที่สำคัญมากในการใช้ศึกษาหาความหมาย หรือ จุดมุ่งหมาย ของสรรพสิ่ง รวมทั้งแนวความคิดทางการเมืองด้วยก็ตาม และแนวทางในการศึกษา หรือ ตีความ (interpretation) ปรัชญาการเมืองนั้นมีอยู่อย่างไม่จำกัด ซึ่งแนวทางเหล่านั้น อาจมีทั้งที่ถูกจำกัดโดยตัวผู้ศึกษาเอง โดยชนบททางสังคม หรือ จากภูมิปัญญาที่เราคุ้นเคย¹ จึงมักที่จะทำให้มุมมองในการศึกษาของผู้ศึกษาที่มองแนวคิดจากนักคิด หรือ แหล่ง ค้นคว้าเดียวกัน เกิดความเข้าใจในการค้นหาความหมาย หรือ จุดมุ่งหมายได้ไม่เหมือนกันได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากการศึกษาแนวคิดทางการเมืองผ่านทางหนังสือ บทความ หรือ ตัวบท (text) ของนักคิดต่าง ๆ เพราะเนื่องจากว่า การพยายามหาความหมายจากสิ่งที่นักคิดแสดงออกมาผ่านทางผลงานที่ใช้ศึกษาจากการอ่านและการแปลเพียงอย่างเดียวนั้น ไม่อาจทำให้ผู้ที่กำลังศึกษา สามารถเข้าใจความหมาย หรือ จุดมุ่งหมายของนักคิดเจ้าของผลงานนั้นได้โดยต้องแท้ เพราะมีความเป็นไปได้ที่ว่า งานเขียน หรือ ผลงานของ นักคิด ที่แสดงความคิดเห็นทางการเมืองออกมานั้น ได้มีการแสดงออกโดยซ่อนเร้น ความหมายแฝง หรือ ความมุ่งหมายที่แท้จริงออกมาในงานเขียนนั้น ๆ ก็เป็นไปได้ ซึ่งจะด้วยสาเหตุที่

---

¹ J.G.A. Pocock, "The History of Political Thought : A Methodological Inquiry" in Philosophy, Politics, and Society. ed.Peter Laslett and W.G. Runciman (Oxford, Basil Blackwell,1962), p.184, อ้างถึงใน สมบัติ จันทร์วงศ์. ตัวบท [the text] กับ การเรียนการสอนวิชาปรัชญาการเมือง. (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์วิจัย คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527), หน้า 9.

แตกต่างกันออกไปหรือไม่ก็ตามที่ ดังนั้นการพยายามที่จะค้นหาความหมาย หรือ จุดมุ่งหมาย ของแนวคิดทางการเมื่อนั้น ๆ จำจะต้องใช้การตีความ (interpretation) ด้วยวิธีการและเหตุผลที่เหมาะสม จึงจะสามารถเข้าใจความหมายแฝงที่นักคิดนั้น ๆ พยายามที่จะสื่อออกมาให้คนทั่วไปทราบได้

การตีความ(interpretation) เป็นสิ่งที่ติดตัวมนุษย์มาตั้งแต่เกิดแล้ว เพราะเหตุที่ว่าในชีวิตของมนุษย์นั้น ได้มีการพยายามที่จะแสวงหาความหมายหรือคำตอบของสรรพสิ่งต่าง ๆ รอบ ๆ ตัว เพื่อต้องการรู้หรือเข้าใจในธรรมชาติ หรือ ความเป็นจริง หรือแม้บางครั้งอาจไม่ใช่ความเป็นจริงก็ตาม ซึ่งลักษณะเช่นนี้มนุษย์นั้นทำขึ้นเพื่อต้องการตอบสนองความกระหายใคร่รู้ของตนเองที่อาจไม่มีวันสิ้นสุด ซึ่งจะถือว่าเป็นสิ่งที่ดีหรือไม่ก็ตาม อันเป็นจุดหนึ่งของการตีความ การพยายามแสวงหาความจริง หรือ การตีความของมนุษย์นั้น เป็นกระบวนการที่มีผลจากธรรมชาติของมนุษย์เองที่มีคุณสมบัติพิเศษ อันเนื่องมาจากความที่มนุษย์เป็นสัตว์ที่สามารถตีความเองได้ (self-interpreting animal) คือ มนุษย์มีธรรมชาติที่จะสงสัย และ ให้ความหมาย คำถาม และ คำตอบ อันเป็นความคิดเชิงสร้างสรรค์² แต่ด้วยลักษณะและพัฒนาการที่ซับซ้อนของการตีความ (interpretation) ของมนุษย์ ทำให้เกิดกระบวนการที่เป็นเหตุเป็นผลที่เรียกว่าศาสตร์ ซึ่งเป็นกระบวนการโดยเฉพาะ ที่อาจเรียกว่า ศาสตร์แห่งการตีความ หรือ hermeneutics ซึ่งมีพัฒนาการที่สำคัญขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อการศึกษาทางสังคมศาสตร์ในปัจจุบัน

ดังที่กล่าวมาแล้วว่า กระบวนการตีความ หรือ hermeneutics ทางสังคมศาสตร์ นั้น มีวิธีการ หรือ แนวทาง ที่หลากหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกระบวนการตีความที่พยายามจะมุ่งค้นหาใจความ หรือ ความหมายของ ตัวบท (text) หรือ ผลงานที่เป็นลักษณะงานเขียน หรือ บันทึก ของนักคิดต่าง ๆ ทั้งในอดีต และ ในปัจจุบันก็ตาม โดยการตีความ hermeneutics ทางสังคมศาสตร์ นั้น อาจแบ่งขยายความได้เป็นแนวทางย่อย ๆ ได้ประมาณ 6 แนวทาง³ โดยไม่ตายตัว คือ

- แนวทางการวิเคราะห์ตัวบทอย่างละเอียด (close textual analysis)
- แนวการแยกแยะระหว่างเจตนา (intention) ของนักปรัชญาเมธี และ ผล (effect) อันเกิดจากการยอมรับความคิดนั้น ๆ
- แนวการศึกษาชีวประวัติของปรัชญาเมธี (biographical approach)

² ไซยนต์ ไชยพร, “Hermeneutics : ศาสตร์แห่งการตีความ,” วารสารธรรมศาสตร์ 26, ฉบับที่ 1 (มกราคม – มิถุนายน 2527) : 17

³ สมบัติ จันทร์วงศ์, ตัวบท [the text] กับการเรียนการสอนวิชาปรัชญาการเมือง, หน้า 10-17

- แนวการศึกษาทางจิตวิทยา (psychological)
- แนวการศึกษาทางอุดมการณ์ (ideological approach)
- แนวการศึกษาทางประวัติศาสตร์ (historical approach)

ซึ่งจะได้ขยายความในลำดับต่อไป

แนวทางการตีความ

1. แนวทางการวิเคราะห์ด้วยอย่างละเอียด (close textual analysis)

แนวทางการวิเคราะห์แบบนี้ มุ่งเน้นไปที่ ตัวบท(text)เป็นหลักสำคัญ ซึ่ง ตัวบทที่นักคิดส่วนใหญ่แสดงออกมานั้น มักปรากฏออกมาในรูปของงานเขียน โดยที่แนวทางการวิเคราะห์นี้เป็นการแนวทางที่พยายามจะอธิบายความคิด หรือ จุดมุ่งหมายที่ซ่อนเร้น ของนักคิดเจ้าของตัวบทนั้น ๆ โดยมีวัตถุประสงค์ประสงค์ในการค้นหาในลักษณะต่าง ๆ กันหลายประการ เช่น

- การค้นหาความหมายของตัวบทที่นักคิดพยายามจะสื่อออกมา ผ่านทางการพิจารณาเพียงคำจำกัดความ หรือ คำอธิบาย ของคำจำกัดความ ที่นักคิดแต่ละท่าน ได้ใช้ในงานเขียน หรือ ตัวบท นั้น ๆ เป็นสำคัญ

- การค้นหาความหมายของตัวบทที่นักคิดแสดงออกมาเพียงบางส่วนจาก เนื้อหา หรือ ตัวบททั้งหมด โดยใช้การพิจารณาความเชื่อมโยง หรือ บริบท ของผลงานทั้งหมดเป็นส่วนสำคัญ

- การค้นหาความหมายของตัวบทที่นักคิดแสดงออกมาชิ้นใดชิ้นหนึ่งของผลงานทั้งหมดที่นักคิดผู้นั้น ได้แสดงออกมา โดยพิจารณา ถึงความเชื่อมโยง หรือ วิวัฒนาการ จากงานเขียน หรือ ตัวบท (text)หลาย ๆ เรื่องที่นักคิดผู้นั้นแสดงออกมาในชีวิต หรือ ระยะเวลาช่วงหนึ่งที่ผลงานได้แสดงออกมา โดยที่การพิจารณาอยู่ในกรอบของหัวข้อ หรือ เนื้อหาเดียวกันของผลงาน เนื่องจาก ลักษณะการค้นหาแบบนี้ มีข้อขัดข้องที่นักคิดบางท่านอาจ นำเสนอผลงานออกมาหลายด้านทั้งว่าด้วยเรื่องเดียวกัน หรือ คนละเรื่องที่ไม่เกี่ยวข้องกันเลยก็ตาม หากไม่มีกรอบของตัวบทของนักคิดนั้น ๆ ที่จะนำมาทำการศึกษาวิเคราะห์แล้ว อาจทำให้กลายเป็นการศึกษาชีวประวัติของนักคิด แทนที่จะเป็นการศึกษาแนวความคิดที่แสดงออกมาผ่านงานเขียนของนักคิดนั้น ๆ ไป

- การค้นหาความหมายของตัวบทที่นักคิดแสดงออกมาจากงานชิ้นใดชิ้นหนึ่งของผลงานในรูปแบบหรือแนววิธีการเขียนเดียวกันของนักคิดนั้น ๆ โดยที่พิจารณาถึงความสำคัญในการเกี่ยวข้องกัน ของรูปแบบการเขียน กับ การนำเสนอแนวความคิดที่ซ่อนเร้นอยู่ และ วิธีการตีความที่เหมาะสม

- การค้นหาความหมายของตัวบทที่นักคิดแสดงออกมาจากผลงานชิ้นใดชิ้นหนึ่งของเขาอย่างละเอียดมาก ๆ เพื่อที่พยายามค้นหาถึงความหมายที่แท้จริงที่แสดงออกทั้ง โดยตรง และ โดยอ้อม ของนักคิดนั้น ๆ ที่ มุ่งจะสื่อให้กับผู้อ่านได้ทราบและทำความเข้าใจ

2. แนวทางการแยกแยะระหว่างเจตนา (intention) ของนักคิด และ ผล (effect) อันเกิดจากการยอมรับความคิดนั้น ๆ

แนวทางการวิเคราะห์แบบนี้ คล้ายคลึงกับ แนวทางการวิเคราะห์ด้วยทออย่างละเอียด (close textual analysis) หากแต่แตกต่างกันที่ มีการแยกการค้นหาความหมายของนักคิดซึ่งมีการพิจารณาจากเจตนาในการนำเสนอของนักคิดนั้น ๆ เป็นสำคัญ ออกจากผลลัพธ์จากการนำเสนอแนวคิดนั้น ๆ ที่ถูกตีความแล้ว ซึ่งได้นำไปใช้ปฏิบัติในสังคมจริง โดยที่ความสัมพันธ์ที่แตกต่างกันของสองวิธีการนี้ ไม่อาจแยกขาดออกจากกันโดยสิ้นเชิง แต่กลับกลายเป็นว่ารูปแบบแนวทางการวิเคราะห์เช่นนี้ เป็นการนำเสนอ แนวคิดการตีความตัวบท หรือ ผลงานของนักคิดนั้น ๆ นำมารวมกับผลกระทบหลังจากการนำเสนอแนวคิดของนักคิดดังกล่าวที่ได้นำมาใช้กับสังคมในภายหลัง อันเป็นการ รวมเอาความคิดในอดีตมารวมกับผลที่เกิดขึ้นในภายหลัง ก่อนที่จะนำไปใช้ในการตีความภาพโดยรวมทั้งหมดของผลงานการนำเสนอ ของนักคิดผู้นั้นเอง โดยที่ความแตกต่างที่สำคัญของแนวทางการวิเคราะห์แบบนี้ คือ การให้ความสำคัญกับผลกระทบของการนำเสนอแนวคิดที่ได้ตีความแล้วของนักคิดนั้น นำย้อนกลับไปมีส่วนในการตีความแนวคิดเดิมของนักคิดผู้นั้นเองอีกครั้งหนึ่ง

3. แนวทางการศึกษาชีวประวัติของนักคิด (biographical approach)

แนวทางการวิเคราะห์แบบนี้มีพื้นฐานความคิดที่ใช้ในการวิเคราะห์ว่า ความคิดย่อมเกิดจากบุคคล กล่าวคือ ในช่วงชีวิตหนึ่งของนักคิดผู้หนึ่งจะมีเหตุการณ์ต่าง ๆ เกิดขึ้นมากมาย และ ในการนำเสนอผลงานที่ออกมาแต่ละชิ้นของนักคิดผู้หนึ่งนั้น เหตุการณ์ต่าง ๆ ในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง หรือ ทั้งหมดของช่วงเวลาที่เกิดขึ้นชีวิตของนักคิด ที่อาจเรียกรวมได้ว่า “ประสบการณ์ชีวิตของนักคิด” นั้น จะมีอิทธิพลต่อผลงานที่นำเสนอออกมาได้ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งเหตุการณ์ หรือ ประสบการณ์ที่เกิดขึ้น ในช่วงเวลาเดียวกับที่งานเขียน หรือ ผลงานชิ้น นั้น ๆ ได้เกิดขึ้น มักจะมีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อแนวคิดที่นักคิด ได้นำเสนอความคิดออกมา ผ่านทางผลงาน หรือ งานเขียน ชิ้นนั้น ๆ ด้วยเหตุนี้ การวิเคราะห์งานเขียนชิ้นใดชิ้นหนึ่ง ผู้วิเคราะห์ควรให้ความสำคัญต่อการศึกษชีวประวัติของนักคิดเจ้าของผลงานนั้น ๆ ด้วย ซึ่งจะทำให้ผู้วิเคราะห์ ทราบถึงอิทธิพลของเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดแนวคิดของนักคิดผู้นั้นได้ เพราะงานเขียนที่แสดงออกมานั้น ก็เปรียบเสมือนภาพสะท้อนความคิดของนักคิดแต่ละท่านเอง

4. แนวทางจิตวิทยา (psychological approach)

แนวทางการวิเคราะห์แบบนี้เป็นการนำเสนอวิธีการทางจิตวิทยา และ จิตวิเคราะห์ มาใช้ในการศึกษาวิเคราะห์ตัวนักคิด โดยที่แนวทางการวิเคราะห์นี้เห็นว่าความคิดของนักคิดที่ปรากฏออกมาเป็นลายลักษณ์อักษรนั้น เป็นเพียงจุดเริ่มต้นของข้อมูล ตามแนวทางการวิเคราะห์นี้ นั้น ผู้วิเคราะห์จะทำการพิจารณาชีวิตและกระบวนการนำเสนอผลงานทั้งหมดของนักคิดนั้น ๆ เพื่อนำมา สร้างให้เห็นขั้นตอนของความคิดที่เกิดขึ้น ซึ่งแนวทางการวิเคราะห์นี้เชื่อว่า ขั้นตอน

ก่อให้เกิดความคิดของนักคิดคนหนึ่ง ๆ นั้น เกิดจากพลังกระตุ้นต่าง ๆ ทางจิตวิทยาของนักคิดเองที่เกิดขึ้นโดยไม่รู้ตัว ซึ่งบางครั้งมีผู้มองว่าแนวทางการวิเคราะห์ หรือ ทัศนคติแบบนี้ ความคิดที่เกิดขึ้นทั้งหมดนั้น เป็นเพียงความพยายามของนักคิดที่จะต่อสู้กับปัญหาทางจิต และผลงานที่เกิดขึ้นนั้นก็ คือ อาการ ที่จะบอกให้ผู้อื่นทราบถึง การเจ็บป่วยทางจิต ของนักคิดนั้น ๆ เท่านั้น

5. แนวทางอุดมการณ์ (ideological approach)

แนวทางการวิเคราะห์แบบนี้ นั้น เป็นการนำเอาทฤษฎี หรือ แนวคิด ที่ยอมรับหรือ มีใช้ในปัจจุบัน ไปอธิบายแนวความคิดของนักคิดในอดีต โดยเป็นการตีความแนวคิดของนักคิด โดยมีกรอบของแนวความคิดที่ใช้อยู่ในปัจจุบันเป็นเครื่องมือ ซึ่งวิธีการแนวทางนี้ จะทำให้ ความหมาย หรือ สิ่งที่ยามยามค้นหาจาก ผลงานการนำเสนอของนักคิดผู้หนึ่งนั้น ถูกครอบงำจาก กรอบแนวความคิด และ ทัศนคติ ของผู้ที่ทำการศึกษาวิเคราะห์เอง ซึ่งพื้นฐานของแนวทางการวิเคราะห์ แบบนี้ มองเห็นว่าแนวคิดโดยเฉพาะอย่างยิ่ง แนวคิดทางการเมืองเป็นความจริงที่ถือได้ว่าเป็นสากล ไม่จำกัดด้วยเหตุผลของเวลา ซึ่งค่อนข้างจะออกมาในรูปแบบของแนวความคิดที่เป็นนามธรรมเป็น ส่วนใหญ่

6. แนวทางประวัติศาสตร์ (historical approach)

แนวทางการวิเคราะห์แบบนี้ เป็นแนวทางการศึกษาที่ให้ความสำคัญกับอิทธิพลของ ความแตกต่างกันในเรื่องของเวลาและสถานที่ อันส่งผลก่อให้เกิดแนวความคิดของนักคิดคนหนึ่ง ๆ ขึ้น มากกว่าการให้ความสำคัญกับความหมายของ ผลงาน หรือ ตัวบท (text) เพียงอย่างเดียว โดยที่ แนวทางวิเคราะห์นี้ พยายามที่จะแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของ บริบท (context) ต่าง ๆ ของ นักคิด ไม่ว่าจะเป็น เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง ประวัติศาสตร์ หรือ เหตุการณ์ และ แนวความคิดที่เกิดขึ้นในช่วงก่อนเกิดงานเขียนนั้น ๆ ขึ้น รวมทั้ง ภาษา และ วิธีการนำเสนอ ในช่วง เวลาที่ต่าง ๆ กัน ว่า เป็นสิ่งที่มีอิทธิพลต่อการเกิดแนวความคิดของนักคิดนั้น ๆ ขึ้น และ อันเป็น ปัจจัยหลักในการใช้ ทัศนคติ หรือ วิเคราะห์ ค้นหา ความหมาย ทั้งโดยตรง และ ที่ซ่อนเร้น ของงาน เขียน หรือ ตัวบท (text) ของนักคิดคนใดคนหนึ่ง ที่จะทำการศึกษา

ซึ่งนอกจากแนวทางที่ได้กล่าวมาทั้ง 6 แนวทางนั้น ยังมีแนวทางอื่นที่ได้มีผู้ นำเสนอไว้อีกหลายแนวทางที่น่าสนใจ เช่น

7. แนวทางการตีความที่ให้ความสำคัญกับทุกส่วนที่เกี่ยวข้องกับการตีความ

การตีความแนวนี้เป็น การมองและยึดถือสภาพแวดล้อมทุก ๆ ด้านหรือบริบท โดยรวมของเหตุการณ์ในยุคหรือช่วงเวลาที่งานเขียนชิ้นนั้น ๆ ปรากฏขึ้น และเนื่องจากเขียนของ นักคิดส่วนใหญ่แล้วนั้นเกิดขึ้นในอดีตแทบทั้งสิ้น และ บางครั้งนักคิดเจ้าของแนวคิดได้เสียชีวิตไปหมดแล้ว แนวทางการตีความเช่นนี้จึงได้ให้ความสำคัญของเหตุผลในการทำความเข้าใจงานเขียน ว่า การที่เราจะเข้าใจตัวบทหรือสิ่งที่กำลังตีความอยู่นั้น ผู้ตีความจะต้องทำการตีความโดยอาศัย บริบทที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาเดียวกับสิ่งที่กำลังตีความอยู่ไม่ว่าจะเป็นสิ่งแวดล้อม, เหตุการณ์ในอดีต,

ประวัติการศึกษาของนักคิด ประเพณี ธรรมเนียมปฏิบัติ ความคิดที่มีมาก่อนหน้าสิ่งที่กำลังตีความนั้นและรวมแม้กระทั่งชีวประวัติของนักคิดนั้น ๆ เองด้วยก็ตาม การตีความในลักษณะนี้นั้นเป็นการตีความที่ให้ความสำคัญกับบริบททุก ๆ ส่วนของสิ่งที่กำลังพยายามตีความอยู่เพื่อที่จะค้นหาให้รู้ว่ นักคิดเจ้าของผลงานชิ้นนั้น ๆ อยู่ภายใต้เงื่อนไขอย่างไรในช่วงที่สร้างสรรค์งานชิ้นนั้น ๆ ขึ้น ซึ่งทำให้แนวทางนี้ใกล้เคียงกับแนวทางการตีความเชิงประวัติศาสตร์ (historical approach) ซึ่งได้กล่าวมาข้างต้นแล้ว และ แนวทางนี้เองทำให้ปัจจัยของเวลาและสถานที่ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งโดยรวมอยู่ในส่วนสำคัญที่เรียกว่าบริบท (context) บนพื้นฐานความคิดที่ว่า ผู้ตีความสามารถที่จะเข้าใจนักคิดได้ ดีกว่าตัวนักคิดท่านนั้นเองเข้าใจว่าตนเองคิดอะไร (to understand an author better than he understood himself) ซึ่งเกิดจากอำนาจของบริบทที่เข้ามามีความสำคัญในการตีความ ทำให้ผู้ตีความเข้าใจและมองถึงปัจจัยและองค์ประกอบของบริบทต่าง ๆ อันมีส่วนผลักดันให้นักคิดสร้างสรรค์งานชิ้น นั้น ๆ ออกมาโดยที่ตัวนักคิดเองไม่ได้คิดถึงปัจจัยนั้น ๆ เอง ณ เวลาหรือสถานที่เขาได้สร้างสรรค์งานนั้นออกมา ดังนั้นผู้ยึดแนวทางการตีความแบบนี้จะต้องพยายามทำความเข้าใจถึงปัจจัยหรือบริบทในอดีตหลาย ๆ อย่างและนำเอาปัจจัยและบริบทนั้น ๆ เข้ามาเป็นเครื่องมือหลักอย่างหนึ่งในการสร้างกรอบแนวคิดในการตีความ กล่าวคือ เป็นการตีความภายในกรอบ หรือบริบท ของอดีตนั่นเอง

8. แนวทางที่เน้นความสำคัญของผู้ตีความในปัจจุบัน

แนวทางนี้ก็มีความเชื่อ หรือ ให้ความสำคัญกับบริบทเช่นเดียวกับแนวทางที่ได้กล่าวมา หากแต่ว่าผู้ที่ยึดแนวทางการตีความเช่นนี้นั้นมองว่าการตีความภายใต้บริบทในอดีตนั้น ในความเป็นจริงแล้วการตีความนั้นย่อมจะต้องถูกจำกัดอยู่ภายใต้บริบทปัจจุบันของผู้ตีความอีกชั้นหนึ่งด้วยเช่นกัน เพราะว่าการจำกัดบริบทให้ใกล้เคียงกับบริบทในอดีตนั้นไม่สามารถทำได้ ประการเดียวกันได้ ไม่ว่าจะด้วยปัจจัยอื่นใดก็ตาม แต่ผู้ที่กำลังตีความอยู่นั้นเองต่างหากเป็นผู้ที่พยายาม ตีความโดยที่ตัวเองใช้องค์ความรู้,แนวคิด และทัศนคติของตัวเองในการจำกัดบริบท ให้มีปัจจัยแวดล้อมเหมือนในอดีตมากที่สุด โดยที่ตัวผู้ตีความเองกลับไม่รู้ตัวเช่นกัน จากแนวความคิดนี้จึงได้ทำให้การตีความ หรือ ค้นหาความหมาย ที่เป็นเชิงความเป็นจริงได้พยายามที่จะตัดการตีกรอบบริบทในอดีตให้กับงานเขียนนั้น ๆ เพราะเชื่อว่าไม่สามารถทำให้เกิดขึ้นจริงได้ แต่กลับมองตรงข้ามว่า การตีความควรที่จะเป็นการค้นหาหรือการมองจากมุมมองหรือจุดยืนของปัจจุบัน โดยเป็นการตีความที่อาศัยการพิจารณาในสภาวะปัจจุบันเป็นการให้ความสำคัญกับผู้ตีความในการศึกษา มากกว่าบริบทที่เกิดขึ้นในอดีต หรือ อาจกล่าวได้ว่าจุดยืนของการตีความที่ปฏิบัติได้จริงนั้น คือ การยอมรับว่าการตีความของผู้ตีความนั้นเป็นการตีความจากจุดยืนของตนเองในปัจจุบัน⁴ ซึ่งเป็นการเน้นถึงความสำคัญของปัจจุบัน โดยละเลยอำนาจของบริบทของสิ่งที่ตีความ

⁴ สมบัติ จันทร์วงศ์ .ตัวบท [the text] กับการเรียนการสอนวิชาปรัชญาการเมือง,หน้า 14.

หรือ อาจเป็นบริบทในอดีต กลายมาเป็นการให้ความสำคัญกับบริบทของผู้ตีความในปัจจุบัน แทน

9. แนวทางที่เชื่อว่าบริบทของมนุษย์ไม่ขาดออกจากกันอย่างสิ้นเชิง โดยมีความเชื่อมโยงกันของบริบท

แนวคิดตามแนวทางนี้เชื่อว่าบริบทนั้นมีความเชื่อมโยงกันอย่างต่อเนื่อง ไม่ได้เป็นปัจจัยที่ขึ้นอยู่กับเวลาและสถานที่ตามแนวคิดที่ได้นำเสนอก่อนหน้านี้ แนวคิดนี้เชื่อว่า เวลาและสถานที่นั้นถูกกำหนดให้แบ่งแยกขึ้น โดยนักคิดยุคหลัง ๆ เพราะโดยความเป็นจริงแล้วเวลาและสถานที่นั้นไม่น่าที่จะมีการแบ่งแยกแต่อย่างใด มันเป็นเรื่องที่ดำเนินต่อไปเรื่อย ๆ ตามธรรมชาติที่จัดให้เป็น มนุษย์เองต่างหากที่เป็นผู้กำหนด หรือ ตีความสิ่งนั้นสิ่งนี้ รวมถึงเรื่องเวลาและสถานที่ด้วย และ เมื่อมีความเชื่อที่ว่าเวลาและสถานที่ไม่มีการแบ่งแยกออกจากกันอย่างเด็ดขาด เพราะฉะนั้น เรื่องบริบทของช่วงเวลาและสถานที่ก็จะต้องมีความเชื่อมโดยต่อเนื่องด้วยเช่นกัน อันเป็นปรากฏการณ์ที่เราอาจจะเรียกว่า “การเชื่อมโยงของเขตแดน” (fusion of horizons)⁵ ที่หมายความรวมถึง การเชื่อมโยงของเขตแดนที่เกี่ยวข้องกับลักษณะของการเรียนรู้ ความรู้ ขนบธรรมเนียมปฏิบัติ แนวคิด และ รวมถึงสถานที่ด้วย ยกตัวอย่างเช่น การเชื่อมโยงกันของเขตแดนในส่วนที่เกี่ยวข้องกับความคิด ความรู้ ขนบธรรมเนียมประเพณีของสังคมยุคอดีตกับปัจจุบันซึ่งมีความต่างกันของเวลาหากแต่ว่าในความต่างกันนั้นยังคงมีความเชื่อมโยงเกี่ยวกันกันได้ เช่น เรื่องการตีความหลักศิลาจารึกสมัยสุโขทัย ของผู้ที่ตีความซึ่งเป็นคนไทยในปัจจุบันยังคงสามารถเกิดขึ้นได้เพราะคนไทยผู้ที่ทำการตีความนั้นยังคงได้รับอิทธิพลในความต่อเนื่องของประเพณี วัฒนธรรม ทั้งที่ถ่ายทอดมาเป็นภาษาที่ใช้พูดและเขียนแม้จะมีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างก็ตาม แต่ก็ยังสามารถรับรู้ได้อยู่ไม่มากนักน้อยทำให้ง่ายต่อการตีความเป็นอย่างมาก จึงช่วยให้ผู้ตีความสามารถมีแนวทางที่ทำการตีความได้โดยง่ายขึ้น และเมื่อมองเรื่องการเชื่อมโยงกันของสถานที่แล้ว ปัจจัยของสถานที่เองก็ไม่ได้เป็นอุปสรรคที่ขัดขวาง หรือ แบ่งแยก ความเชื่อมโยงของบริบทออกจากกันอย่างสิ้นเชิง เหมือนกันกับบริบทของเวลา เพราะถ้ามองว่าบริบทของสถานที่แบ่งแยกกันเด็ดขาดแล้วนั้น จะทำให้วัฒนธรรมจากฝั่งตะวันตกและตะวันออก แยกออกจากกันโดยสิ้นเชิง แต่ในความเป็นจริงไม่ได้เป็นเช่นนั้นไม่ วัฒนธรรมของทั้งตะวันตกและตะวันออกนั้น ยังมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกัน ทั้งเรื่องภาษา หรือ รูปแบบการดำเนินชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องแนวคิดในการปกครอง ที่ไม่แตกต่างกันมากนักของแนวคิดทั้ง 2 ซีกโลก เพราะครั้งหนึ่ง ฝั่งตะวันตกมีการปกครองระบอบกษัตริย์ ซึ่งในฝั่งตะวันออกก็มีการปกครองในระบบเช่นเดียวกันนี้เหมือนกันทั้งที่ไม่ได้มีความ

⁵ ไชยันต์ ไชยพร, “สังคมศาสตร์วิฤต วิฤตสังคม,”วารสารสังคมศาสตร์ปริทัศน์ 17 ,ฉบับที่ 2 (มกราคม – มิถุนายน 2538):61

เชื่อมโยง หรือ ติดต่อกันมาก่อนเลย เพราะว่าสิ่งที่เกิดขึ้นนี้ เป็นไปตามสิ่งที่ดำเนินไปตามธรรมชาติ ที่อาจเรียกได้ว่า พัฒนาการของความเชื่อมโยง

โดยแนวความคิดนี้มีลักษณะสำคัญที่ว่า “ความจริง” ที่เราได้มันเกี่ยวข้องกับสภาพพื้นฐานของมนุษย์ที่เป็น “โลกดัตช์” (being in the world) ซึ่งทำให้ศาสตร์ที่ศึกษาเรื่องมนุษย์ (human sciences) นั้น โดยแท้จริงเป็นเรื่องของ “การตีความ” (interpretative) ทั้งนี้ เพราะระเบียบวิธีใด ๆ ก็ เป็นเรื่องของ การตีความทั้งสิ้น (the question of the human science goes beyond the question of method) ซึ่งหมายถึง “ความรู้หรือสิ่งที่เราคิดว่ามันคือความจริงนั้นเป็นผลของกระบวนการหรือวิธีการรับรู้อันเป็นสากลที่ปฏิเสธมิได้ของเราในฐานะที่เป็น “มนุษย์” (human beings) หรือ “โลกดัตช์” (being in the world) นั่นคือ ความรู้ความจริงทั้งหลายนั้นเกิดมาจากการตีความ”⁶ โดย หลักสำคัญ ประการหนึ่งของแนวความคิดนี้ คือ การให้ความสำคัญของความจำเป็นของการดำรงอยู่ของความรู้อื่นที่แตกต่างไป โดยหมายถึงการให้ความสำคัญกับ “อคติ” (prejudices) ในฐานะที่เป็นสิ่งสำคัญจำเป็นที่ช่วยให้ความเข้าใจของมันเป็นไปได้โดยเฉพาะกรณีของภาษาที่ว่า “ความคิดความเชื่อหรือความจริงของแต่ละสังคมถูกตีกรอบและกำหนดโดยโครงสร้างทางภาษาของแต่ละสังคม และแต่ละสังคมแต่ละภาษาก็มีโครงสร้างตลอดจนประวัติศาสตร์และอารมณณ์ที่แตกต่างไป”⁷ ซึ่งตัวภาษาเองจัดได้ว่าเป็น “อคติ” ที่สำคัญและมีอิทธิพลสูงชนิดหนึ่ง ซึ่งเปรียบได้กับใยที่ห่อหุ้มหรือเป็นกรอบให้กับความหมายของสรรพสิ่งต่าง ๆ ซึ่งการพยายามกำจัดอคตินี้ไปก็เท่ากับเป็นการตัดขาดตัวเราจากประวัติศาสตร์ของตัวเราและสังคมเราและโดยแท้จริงแล้วมนุษย์ทุกคนเกิดมาท่ามกลางการหล่อหลอมในรูปแบบใดแบบหนึ่งของแต่ละวัฒนธรรมแต่ละสังคมอยู่แล้วและหมายความว่าเราเกิดมาและสร้างความเป็นตัวของเรา (identity) ได้โดยอาศัย “อคติ” (prejudices) ของสังคมของเรา⁸ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า “มนุษย์ทุกคนจุ่มตัวเองอยู่ในสิ่งที่เรียกว่า “วิถีชีวิต” อันรวมครอบคลุมไปถึงขนบธรรมเนียมและสิ่งต่าง ๆ ในสังคมซึ่งทั้งหมดนี้อยู่ภายใต้กรอบหรือวิถีของภาษาอีกหนึ่ง วิถีหรือโครงสร้างทางภาษาซึ่งเปรียบเสมือนโครงกระดูกของค่านิยมขนบธรรมเนียมในสังคมนี้ไม่เพียงแต่จะทำให้เรา “เห็นโลกอย่างที่เรารับรู้” หรือ “มีโลกทัศน์อย่างที่เรามี” แต่มันยังเป็น “โลกของเรา” ด้วย เราเข้าใจโลกอย่างที่เข้าใจอยู่ขณะนี้ก็ด้วยอาศัย “กรอบอ้างอิง” (frame of reference) ซึ่งได้แก่ “ภาษา” และเราจะเข้าใจ “โลก” หรือ “ขนบประเพณีวิถีปฏิบัติ (traditions) หรือ “วิถีชีวิต” (form of life) ที่แตกต่างจากเราได้ โดยการที่เราจะต้องพยายามจับตรรกะและลักษณะเฉพาะพิเศษของ “กรอบอ้างอิง” ของวิถีที่แตกต่างจากเราและสิ่งที่เราได้จากนี้ คือ “ความเข้าใจ” (understanding) หรือ “การ

⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 60.

⁷ เรื่องเดียวกัน

⁸ เรื่องเดียวกัน

ตีความ” (interpretation) หรือ “การเชื่อมโยงของเขตแดน” (fusion of horizons)⁹ ซึ่งหมายถึง เป็นการยอมรับว่ามนุษย์ไม่สามารถที่จะตัดตัวเองออกจาก “พื้นฐานจิตใจ” ที่แตกต่างจากเรา ดังนั้นในแนวทางการตีความในลักษณะนี้จึงเป็นลักษณะการตีความที่ให้ความสำคัญกับลักษณะของ “การเชื่อมโยงของเขตแดน” (fusions of horizons) และการเชื่อมโยงในแง่ของมิติของเวลา (fusions of historical horizons)¹⁰

แนวทางการศึกษาการตีความหลาย ๆ แนวทางต่าง ๆ นั้นนำเสนอถึงความหลากหลายของความคิดซึ่งขึ้นอยู่กับความเหมาะสมในการนำไปใช้ และ สิ่งที่นำมาตีความโดยไม่มีหลักการที่ตายตัว หรือ กำหนดว่าแนวทางใดแนวทางหนึ่งดีกว่า หรือจำเป็นจะต้องใช้แนวทางในการตีความเพียงแนวทางใดแนวทางหนึ่งเพื่อใช้ตีความตัวบท (text) หรือ สรรพสิ่งที่กำลังศึกษาเท่านั้น เพราะแนวทางการตีความนั้นบางแนวทางที่มีความใกล้เคียงหรือคาบเกี่ยวกับของรายละเอียดทำให้ยากต่อการแบ่งแยกให้ขาดออกจากกันอย่างชัดเจน และแนวทางแต่ละแนวทางนั้นมีข้อดีและข้อเสียต่าง ๆ กัน ผู้ที่จะทำการศึกษาโดยนำเอาหลักการตีความ hermeneutics หรือ interpretation มาใช้ก็จะต้องพิจารณาอย่างละเอียดถี่ถ้วน และนอกจากการเลือกเอาแนวทางการตีความต่าง ๆ มาใช้ในการตีความแล้วยังมีอีกสิ่งหนึ่งที่ไม่สามารถละเลยหรือมองข้ามความสำคัญไปได้เลย นั่นคือ บริบท (context) เนื่องจากบริบทนั้น มีบทบาทมากต่อแนวทางการตีความหลาย ๆ แนวทาง เป็นสิ่งที่สำคัญจนไม่สามารถกล่าวข้ามไปได้เลย

บริบท (context)

“บริบท” หรือ “context” (context มาจากรากศัพท์ภาษาละติน contextus อันหมายถึง ประกอบเข้าด้วยกัน หรือ เชื่อมเข้าด้วยกัน) โดยตามความหมายที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาจะหมายถึง “สิ่งที่อยู่รอบสรรพสิ่งที่เราสนใจ และช่วยอธิบายสรรพสิ่งนั้นจากความสัมพันธ์ของมัน ซึ่งสิ่งที่อยู่รอบ ๆ นั้นอาจเป็นสิ่งที่เกี่ยวกับเวลา ภูมิศาสตร์ วัฒนธรรม ขบวนการรับรู้ อารมณ์ หรือ ทุกสิ่ง” โดยคำที่มีความหมายใกล้เคียงกับ “บริบท” (context) นั้น ได้แก่ สิ่งแวดล้อม (environment) สภาพแวดล้อม (milieu) เบื้องหลัง ภูมิหลัง (background)¹¹

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 61.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 61.

¹¹ วันฉัตร สุวรรณกิตติ, “การศึกษาเปรียบเทียบความคิดเรื่องชนชั้นของเพลโตและในพระไตรปิฎก” (วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ,2538) ,หน้า 21.

จากความหมายของบริบทที่ได้กล่าวมาแล้วจะเห็นได้ว่า สรรพสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันอยู่ตลอดเวลา ซึ่งก็หมายถึงบริบทในสรรพสิ่งนั้น ๆ ล้อมรอบและสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันโดยตลอด เปรียบเสมือนวงกลมหลาย ๆ วงซ้อน ๆ กันไปโดยที่มีความคาบเกี่ยวซ้อนกันตลอดเวลา และด้วยความคิดดังกล่าวนี้ บริบท(context)จึงมีปัจจัยของ เวลา และสถานที่ เข้ามาเชื่อมโยงสัมพันธ์ในแง่ต่าง ๆ โดยที่เป็นความเชื่อมโยงของเรื่องราวที่เกิดขึ้นในอดีตซึ่งผู้ที่มีความเชื่อในลักษณะนี้นั้นเชื่อว่า การศึกษาทำความเข้าใจความหมายของสรรพสิ่ง หรือเหตุการณ์ใด ๆ ที่เกิดขึ้นนั้น หากจะทำความเข้าใจอย่างถูกต้องถ่องแท้แล้วนั้น ควรจะต้องทำโดยนำสิ่งที่กำลังศึกษานั้นเข้าไปหรือจัดให้อยู่ในสถานการณ์ หรือ บริบทเดียวกัน และ ทำการศึกษาสรรพสิ่งนั้น ๆ โดยจำกัดให้อยู่ภายใต้บริบทที่เหมือนกันทั้งลักษณะของเวลาและสถานที่ ซึ่งหากมีความคลาดเคลื่อนในการควบคุมปัจจัยของเวลาและสถานที่แล้ว เราก็จะไม่สามารถทำการศึกษาสรรพสิ่งนั้น ๆ ได้ตามที่ต้องการได้ และด้วยเหตุผลและความสำคัญของบริบทดังกล่าวนี้ ทำให้เราจะต้องกลับมาคำนึงถึงว่า แล้วเราจะใช้อะไรเป็นเกณฑ์ หรือ ของเขตของบริบท หรือ ของเขตของสรรพสิ่งที่เราจะใช้ตีความ เพราะหากเราไม่ได้กำหนดขอบเขตที่แน่นอนแล้วก็จะทำให้ขอบเขตของการตีความกว้างมากเกินไป จนไม่สามารถกำหนดหรือตีกรอบความคิดได้ ดังนั้นจึงมีอีกเหตุผลหนึ่งที่ไม่อาจมองข้ามผ่านเลยไปได้เลย สำหรับการหากรอบหรือขอบเขตของบริบทที่จะใช้ในการตีความ และ สิ่งที่ชัดเจนเพียงพอที่จะใช้เป็นสิ่งที่กำหนดขอบเขตของบริบทได้มาก ที่สุดก็คือ “ตัวบท” (text) เนื่องจากการตีความนั้นส่วนใหญ่แล้วจะเริ่มต้นจากการอ่านงานเขียน หรือ ตัวบท ที่จะใช้ทำการตีความนั้นโดยละเอียด เพราะแนวคิดจุดมุ่งหมาย หรือ ความหมายของนักคิดที่เราพยายามศึกษาตีความนั้นมักจะอยู่ในงานเขียนทั้งโดยตรงและในความหมายแฝง จึงทำให้ตัวบท (text) นั้นเป็นสิ่งที่ไม่สามารถละเลยได้ในการตีความ ซึ่งก็ทำให้การกำหนดขอบเขต หรือ บริบท ที่จะใช้เป็นกรอบในการศึกษาตัวบทนั้น เป็นสิ่งที่สำคัญในลำดับต่อ ๆ มา ซึ่งในส่วนความสำคัญของบริบทเองแล้วได้มีการแบ่งระดับ หรือ ลักษณะไว้หลาย ๆ แบบ ซึ่งจะกล่าวรายละเอียดดังนี้

ระดับของบริบท

การตีความที่หลากหลายแนวทางดังที่ได้กล่าวมาแล้วดังกล่าวข้างต้นนั้น มีความเชื่อมโยงกันจนไม่สามารถละเลยความสำคัญของเรื่องบริบทไปได้ และภายใต้แนวความคิดที่ว่า สรรพสิ่งต่าง ๆ ไม่สามารถที่จะหลุดจากอำนาจของบริบทไปได้ อย่างน้อยที่สุดก็คือ บริบทของผู้ตีความเอง (individual context) ทั้งกรอบความรู้ความคิด และ ทักษะคติของตัวผู้ตีความโดยที่ผู้ตีความจะตระหนักถึงอำนาจของบริบทนั้น ๆ หรือไม่เพียงใดก็ตาม ด้วยเหตุผลตามแนวความคิดเช่นนี้ทำให้การตีความแต่ละแนวทางยากที่จะหลุดพ้นจากอิทธิพลของบริบท (context) ไปได้เลย หากแต่การที่จะเลือกใช้วิธีการตีความแบบใด หรือ บริบทอย่างไรนั้นขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของ

แนวทางการตีความและตัวบท หรือ งานเขียนที่จะศึกษา ซึ่งเป็นผลถึงการกำหนดลักษณะของขอบเขตที่จะใช้ในการตีความ อันจะทำให้เกิดความเหมาะสมกับแนวทางการตีความนั้น ๆ ด้วย โดยที่ลักษณะหรือขอบเขตของบริบทที่ใช้ในการตีความนั้นอาจจะเรียกรวมได้ว่า “ระดับของบริบท” หรือ “ขอบเขตของบริบท”

ระดับของบริบท หรือ ขอบเขตของบริบทนี้ เป็นสิ่งที่กำหนดลักษณะ และแนวทางที่จะใช้ในการตีความ เพื่อให้เกิดความเหมาะสมและครอบคลุมต่อเนื้อหาและงานเขียนที่ทำการศึกษา ระดับของบริบทนั้นมีหลายระดับโดยขึ้นอยู่กับการแบ่งและขึ้นอยู่กับแนวทางของผู้ตีความว่าจะเลือกแนวทางการศึกษาตีความในลักษณะใด หรือให้ความสำคัญกับบริบทในลักษณะใดบ้าง ในการแบ่งระดับของบริบทนั้นสามารถแบ่งออกได้ย่อย ๆ 5 ระดับ¹² ได้แก่

- micro context คือ บริบทในระดับที่ย่อยที่สุด หมายถึง การพิจารณาบริบทในด้านการใช้ภาษา- คำ ต่าง ๆ รวมถึงบริบทส่วนตัวของตัวบุคคลผู้เขียนด้วย (personal context) บุคคลแต่ละคนนั้นถือว่ามีปัจเจกภาพที่ถ่ายทอดมาในวิธีการใช้รักษาของเขาด้วย แต่ละคนก็มีรูปแบบ (style) การเขียนแตกต่างกัน ซึ่งจำต้องใช้เทคนิคพิเศษในการศึกษา บริบทของภาษาเป็นสิ่งที่จำเป็นในการตรวจสอบข้อมูลว่าเป็นของผู้เขียนคนใดคนหนึ่ง และใช้ในการที่จะเข้าใจประโยคที่สำคัญ หรือ บทที่สำคัญ ๆ ภายใต้อันบริบทของงานเขียนทั้งหมดของผู้เขียนแต่ละคน ซึ่งบริบทในระดับนี้ถ้าจะพิจารณากันจริง ๆ สามารถมองไปถึงบริบทของตัวบุคคลในเรื่องของอวัยวะร่างกายในระดับเซลล์ ระบบประสาทที่แต่ละคนมีแตกต่างกัน การปะทะสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม อันก่อให้เกิดการแสดงออกทางพฤติกรรมและความคิดที่แตกต่างกันโดยความสำคัญของบริบทในระดับนี้ที่ไม่สามารถที่จะปฏิเสธหรือมองข้ามจะอยู่ที่การศึกษางานของใครก็ตามความตั้งใจ (intention) ของผู้บันทึกข้อมูลหรือนักเขียนเป็นสิ่งที่สำคัญ มิฉะนั้นความเข้าใจหรือการตีความอาจจะคลาดเคลื่อนก็ได้ โดยเฉพาะการศึกษาประวัติศาสตร์ความคิด เพราะนักคิดทุกคนไม่ได้จะมีเพียงลักษณะของความสนใจที่ต่างกัน แต่มีลักษณะเฉพาะของการใช้ศัพท์ คำนวน และความสัมพันธ์ของคำต่างๆ เช่น ลักษณะของการเขียนของเพลโตตามลักษณะการสนทนาของโสกราตีสที่เป็นลักษณะของการกล่าวที่น้อยกว่าความจริง, การหลบความหมายโดยกล่าวตรงข้าม (irony) ซึ่งเป็นเทคนิคในการเขียนที่สำคัญที่ถือได้ว่าจะเข้าใจได้ก็โดยพิจารณาภายใต้อันบริบทของวิธีการ (style) หรือ จุดมุ่งหมาย (intention) ของนักเขียน, นักคิดท่านนั้นๆ¹³

¹² ไชยันต์ ไชยพร, “ประวัติศาสตร์: วิธีแห่งความพยายามของมนุษย์ต่อความรู้ของเทพเจ้า,” วารสาร ธรรมศาสตร์ 19, ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม-สิงหาคม 2536): 18. {ซึ่งใช้เกณฑ์การแบ่งจาก Ben-Ami Scharfstein, The Dilemma of Context, pp. 62-66.}

¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 18-20.

- correlative context คือ สิ่งที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลหรืองานที่เราต้องการศึกษา เช่น การศึกษาแนวคิดในยุคเอเธนส์ เราได้อาศัยข้อมูลประวัติศาสตร์ที่ได้จากผลงานของโซคราติส, เพลโต, อริสโตเติล. ซึ่งเป็นนักคิดในบริบทนั้น ถือว่าเป็น correlative context ที่เกี่ยวข้องกับบริบทจริง คือ การศึกษาความคิดในนครรัฐเอเธนส์ หรือ การศึกษางานของท่านพุทธทาสภิกขุ correlative context ก็คือ งานของนักวิชาการที่ทำการศึกษา ซึ่งหมายถึง เมื่อมีการตีความงานชิ้นนั้นย่อมอยู่ภายใต้บริบทของมันเอง (การศึกษาในเรื่องแนวคิดในยุคเอเธนส์ เราก็ต้องคำนึงถึงบริบทของนักคิดในยุคนั้นด้วย) ด้วยเหตุนี้การศึกษางานตามแนวความคิดในบริบทระดับนี้จึงเป็นการตีความซ้อน การตีความหลายครั้งหลายคราเป็นการผสมผสานของบริบทในหลายยุคหลายสมัย¹⁴

- macrocontext เป็นบริบทที่เกี่ยวกับเรื่องทีกว้างขวางครอบคลุม และมีลักษณะ impersonal ได้แก่ สภาพทางสังคมวัฒนธรรม หรือ การถกเถียงระหว่างค่ายความคิด (school of thought)¹⁵ เช่น การศึกษางานปรัชญา หรือประวัติศาสตร์ของเอเธนส์ เราก็จำเป็นต้องพิจารณาบริบททางสังคม เศรษฐกิจการเมืองของชีวิตชาวกรีกโบราณ หรือ การศึกษาความคิดทางการเมืองของ จังจาด รุสโซ ก็ต้องอาศัยการศึกษาบริบทของฝรั่งเศสในยุคนั้น เป็นต้น¹⁶

- metacontext บริบทดังกล่าวนี้จะเข้าใจได้เมื่อเราพิจารณาถึงวิธีการตั้งคำถามของนักคิดในอดีตหรือวิธีการมองปัญหาของผู้บันทึกประวัติศาสตร์ ตลอดจนแนวทางการแก้หรือตอบคำถามที่ได้ถูกตั้งขึ้นมา เช่น ลักษณะเฉพาะของการตั้งคำถาม-คำตอบของปรัชญากรีก หรือของชาวกรีก โดยทั่วไป หรือลักษณะของจีน ของอินเดีย หรือเมื่อนำกรีก อินเดีย จีน มาเปรียบเทียบพบลักษณะร่วมก็จะเข้าใจภายใต้ metacontext บริบทดังกล่าวนี้ครอบคลุมกว้างขวางกว่า macrocontext

- meta-metacontext หรือ the universal หมายถึง บริบทสากล ที่พยายามนำเอาบริบททั้งหมดที่ได้กล่าวไปข้างต้นเข้ามารวมกันขึ้น เพื่อสร้างความเข้าใจให้เห็นลักษณะความเป็นสากลทางความคิดของตัวบทหนึ่ง ๆ แต่บริบทในระดับนี้เป็นเพียงความใฝ่ฝันหรือภาพร่างของนักวิชาการต่างๆ เท่านั้น¹⁷

จากระดับของบริบทที่แบ่งออกได้ 5 ระดับดังกล่าวแล้วแม้ว่าจะมีการแยกระดับออกจากกันอย่างชัดเจนแล้ว หากแต่ในความเป็นจริงแล้ว บริบทที่แยกออกมานั้นไม่อาจแยกออกจากกันอย่างเด็ดขาดเนื่องจากบริบทแต่ละระดับนั้นมีความเชื่อมโยง หรือ ซ้ำซ้อนกันอยู่ในตัว

¹⁴ เรื่องเดียวกัน

¹⁵ เรื่องเดียวกัน

¹⁶ วันฉัตร สุวรรณกิตติ, “การศึกษาเปรียบเทียบความคิดเรื่องชนชั้นของเพลโตและในพระไตรปิฎก”, หน้า 24

¹⁷ ไชยันต์ ไชยพร, “ประวัติศาสตร์ : วิธีแห่งความพยายามของมนุษย์ต่อความรู้ของเทพเจ้า,” หน้า 23

ของมันเองเป็นความคาบเกี่ยวของระดับบางระดับ เช่น บริบทสากลนั้นนั้นก็ต้องประกอบด้วย บริบทย่อย ๆ

อย่างไรก็ตามการที่บริบทจะส่งผลกระทบต่อแนวทางการศึกษาการตีความอย่างไร นั้น ขึ้นอยู่กับการเลือกแนวทางการตีความของผู้ตีความที่จะกำหนด ซึ่งบริบทอาจจะมีผลหรือไม่มีผลต่อแนวทางการตีความอย่างไรนั้น สามารถอธิบายได้ คือ แนวทางการตีความหลาย ๆ แนวทางอาจแบ่งออกได้เป็นสองฝ่าย คือ ฝ่ายที่ให้ความสำคัญกับการเน้นบริบท และ ฝ่ายที่ไม่ได้ให้ความสำคัญกับบริบท ซึ่งฝ่ายที่ให้ความสำคัญกับอำนาจของบริบทนั้นมีความเชื่อตั้งอยู่บนพื้นฐานที่ว่า การจะทำการตีความงานเขียน หรือ ตัวย่อโดยทั้งแนวทางที่พยายามวิเคราะห์ด้วยทฤษฎีอย่างละเอียด หรือจะเป็นการพยายามแยกเจตนาหรือผลอันเกิดจากการยอมรับของนักคิดออกจากกันหรือรวมทั้งแนวทางที่ศึกษาชีวิตประวัติของนักคิดเองนั้น ทุกแนวทางที่ได้กล่าวมานั้น ล้วนแล้วแต่เป็นแนวคิดที่ให้ความสำคัญกับอำนาจหรืออิทธิพลของบริบทแทบทั้งสิ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการพิจารณาตีความงานเขียนหรือตัวย่อ text เองแล้ว ย่อมมองได้อย่างชัดเจนว่าเป็นการให้ความสำคัญต่อบริบทเป็นอย่างมากเนื่องจากตัวย่อรวมทั้งลักษณะของภาษาที่ใช้บันทึกนั้น ถือได้ว่าเป็นบริบทชนิดหนึ่งที่มีอิทธิพลต่องานเขียนมากเช่นกัน ส่วนแนวทางที่ไม่ให้ความสำคัญกับบริบท โดยที่อยู่ภายใต้แนวคิดที่อ้างถึงความเป็นไปได้ในการกำหนดบริบทที่เกิดขึ้นในอดีตให้เกิดความชัดเจน แต่กลับมองว่าการตีความนั้นต้องขึ้นอยู่กับ หรือ เกิดจากจุดยืน หรือ มุมมองของปัจจุบันเพียงอย่างเดียว ความแน่นอนของบริบทในอดีตนั้นไม่สามารถพิสูจน์ได้ ซึ่งเป็นจุดบ่งชี้ถึงการไม่เห็นความสำคัญของบริบทที่จะใช้ในการตีความเลยหากแต่ถ้าพิจารณาโดยละเอียดแล้วจะพบว่า การตีความตามแนวทางนั้น ตัวผู้ตีความเองจะต้องได้รับอิทธิพลของบริบทของผู้ตีความเองอยู่ดี เพราะเมื่อผู้ที่กำลังพยายามตีความนั้นได้ทำการตีความ ซึ่งในขณะนั้น เขาไม่ได้คำนึงถึงปัจจัยหรือบริบทในงานเขียนอันเป็นเหตุผลสนับสนุนแนวความคิดดังกล่าว หากแต่ขณะเดียวกันนั้นความรู้ความคิดที่ผู้ตีความนำมาทำการศึกษาคำตีความเองแม้จะเป็นการมองตัวย่อ หรือ งานเขียนจากมุมมองหรือจุดยืนในปัจจุบัน แต่ชุดความรู้ความคิดและปัจจัยในปัจจุบันดังกล่าวก็ยังคงต้องตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของอำนาจแห่งบริบทที่เกิดขึ้นต่อตัวผู้ทำการตีความอยู่เช่นกัน เพียงแต่ว่าผู้ตีความจะตระหนักหรือให้ความสำคัญกับมันหรือไม่เท่านั้น ดังนั้นกล่าวได้ว่าบริบทนั้นมีอิทธิพลต่อทุกวิธีหรือแนวคิดในการตีความ หากแต่ขึ้นอยู่กับว่า บริบทนั้นเป็นบริบทที่มีอิทธิพลต่องานที่กำลังศึกษาคำตีความ หรือ มี อิทธิพลต่อตัวผู้ทำการตีความเท่านั้นเอง

ดังนั้นแนวทางการตีความต่าง ๆ ไม่ว่าจะมียุคยืนอย่างไรก็ตามต่างต้องได้รับอิทธิพลจาก “บริบท” (context) เนื่องจากเหตุผลความเชื่อที่ว่า สรรพสิ่งต่าง ๆ ไม่สามารถที่จะดำรงอยู่ได้โดยปราศจาก “บริบท” หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า สรรพสิ่งต่าง ๆ ในโลกนี้ล้วนตกอยู่ภายใต้อำนาจของบริบท แม้ผู้ตีความจะพยายามตั้งจุดยืน หรือ ยึดแนวความคิดที่ไม่ให้

ความสำคัญกับบริบท แต่อย่างน้อย การตีความที่เกิดขึ้นก็เป็นการตีความที่ได้รับอิทธิพลจากบริบท ในส่วนของผู้ตีความ (individual context) ที่เป็นมนุษย์ที่ได้ผ่านประสบการณ์ความคิด ความเชื่อ ธรรมเนียม ประเพณีปฏิบัติต่างๆ ซึ่งล้วนแต่ก่อให้เกิดเป็นบริบทของผู้ตีความได้ในส่วนหนึ่ง¹⁸

อำนาจ

ในทางการเมืองการปกครองของประเทศใดประเทศหนึ่ง สิ่งหนึ่งที่เราจำเป็นต้องคำนึงถึงที่จะต้องหยิบยกมาพูดถึงอยู่เสมอ นั่นคือ เรื่องของ อำนาจ ซึ่งเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับโครงสร้างของสังคมทุกระดับตั้งแต่ครอบครัวไปจนถึงระดับประเทศแทบทั้งสิ้น

การศึกษาในเรื่องอำนาจจึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจ โดยเฉพาะการที่บุคคลคนหนึ่งได้มีโอกาสก้าวขึ้นมาเป็นอำนาจและใช้อำนาจนั้นทุกรูปแบบเพียงมุ่งหวังจะรักษาอำนาจและสถานภาพของตนเองไว้ จึงจำเป็นต้องทำความเข้าใจกับคำว่า “อำนาจ” อย่างลึกซึ้ง ซึ่งจะมีความสำคัญที่จะใช้เป็นหลักอ้างอิงในการวิเคราะห์ เพื่อชี้ให้เห็นถึงการสร้างและการรักษาอำนาจทางการเมืองของผู้นำหรือผู้ปกครองต่อไป

ความหมายและความสำคัญของอำนาจ

แมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber) กล่าวว่า “อำนาจ หมายถึง ความเป็นไปได้ที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลสามารถดำเนินการอย่างหนึ่งอย่างใดให้สำเร็จ วัตถุประสงค์ของตนแม้จะขัดกับเจตนารมณ์ของผู้อื่น”¹⁹

จรรยา สุภาพ กล่าวว่า “อำนาจ หมายถึง ความสามารถที่จะกำหนดและบังคับใช้สิทธิและหน้าที่ ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องชอบธรรม และเมื่อมีการบังคับใช้ตามหลักเกณฑ์ดังกล่าวแล้ว ผู้ที่ถูกบังคับต้องยอมตามหรือปฏิบัติตาม”²⁰

พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว กล่าวว่า “อำนาจเป็นสมรรถภาพของการควบคุมในสังคม อำนาจไม่ใช่คุณลักษณะที่มีอยู่ในตัวบุคคลลำพังคนเดียวแต่จะเกิดขึ้นได้โดยความสัมพันธ์ของบุคคล”²¹

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 27

¹⁹ Max Webber. The Theory of Social and Economic Organization (New York: Oxford University Press. 1947.

²⁰ จรรยา สุภาพ, หลักรัฐศาสตร์ ฉบับพิศดาร แนวทฤษฎีและประยุกต์ (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, 2518), หน้า 91

²¹ พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว, “การศึกษาวิชาประวัติศาสตร์ แนวทางอำนาจ” เอกสารการสอนชุดวิชาหลักและวิธีการศึกษาทางรัฐศาสตร์ สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, หน้า 460-461.

สมพร แสงชัย และปรัชญา เวสารัชช์ กล่าวว่า “อำนาจ คือ พลังหรือปัจจัยที่ทำให้คน ๆ หนึ่งหรือกลุ่มหนึ่งมีความสามารถครอบงำความคิด หรือการกระทำของคนอื่น คือ มีอิทธิพลเหนือคนอื่นนั่นเอง”²²

ซึ่งในความคิดของผู้วิเคราะห์นั้น มองว่า อำนาจเป็นสิ่งที่ทำให้บุคคลหรือกลุ่มบุคคลมีอิทธิพลเหนือผู้อื่น ทั้งการกระทำและแนวความคิด โดยไม่จำเป็นว่าจะต้องเป็นสิ่งที่ถูกต้องชอบธรรม หรือได้รับการยอมรับหรือทำตามจากผู้อื่นได้ก็ตาม

คำว่า “อำนาจ” (power) มีความหมายที่ใกล้เคียงกับคำว่า “อิทธิพล” (influence) และคำว่า “สิทธิอำนาจ” (authority) ซึ่งในแต่ละคำนั้นได้มีผู้อธิบายถึงความเชื่อมโยงและความแตกต่างกันระหว่างความหมายของคำทั้งสามคำนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สุจิต บุญบงการ เห็นว่า ทั้งสามคำมีความแตกต่างกันดังนี้

-อำนาจ (power) เป็นอำนาจบังคับโดยไม่จำเป็นต้องชอบธรรมเสมอไป

-แต่ สิทธิอำนาจ เป็นอำนาจบังคับตามกฎหมายที่มีความชอบธรรม (legitimacy) อันเกิดจากการเห็นชอบหรือการยอมรับของผู้ที่อยู่ใต้อำนาจ ดังนั้น อำนาจประเภทนี้จึงได้รับการกำหนดเป็นสถาบัน คือเป็นกฎของสังคมที่ยึดถือสืบต่อกันเป็นที่ยอมรับว่าถูกต้องชอบธรรมโดยสมาชิกของกลุ่มหรือสังคม จึงอาจเรียกอำนาจชนิดนี้ว่า “อำนาจอันชอบธรรม” (legitimate power) ซึ่งถือว่าเป็นอำนาจที่ได้รับนันทานุมัติจากสมาชิกของสังคม

-ส่วน อิทธิพล (influence) เป็นอำนาจประเภทหนึ่งเช่นกันแต่เป็นการบังคับเชิงขอร้อง อันเป็นไปในลักษณะจูงใจหรือกดดันจิตใจผู้ที่ตกอยู่ในอำนาจประเภทนี้ยอมที่จะกระทำตาม

อำนาจทางการเมือง หมายถึง “ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจสังคม การเมืองทั้งหลายซึ่งเกี่ยวข้องกับการที่มนุษย์หรือกลุ่ม สามารถใช้อิทธิพลโน้มน้าวหรือใช้กำลังบังคับ ช่มชู้ให้บุคคลอื่น ๆ หรือการกระทำของบุคคลอื่นกระทำตามที่ผู้มีและใช้อำนาจทางการเมืองปราณา” ผู้มีอำนาจทางการเมืองจะใช้อำนาจนี้ไปกำหนดแนวนโยบายและตัวบทกฎหมาย และมอบหมายให้กลไกทางการเมือง เช่น ระบบราชการหรือกลุ่มบุคคลที่ให้การสนับสนุนนำไปประพฤติปฏิบัติ และควบคุมการดำเนินการด้านต่าง ๆ ให้เป็นไปตามความต้องการของผู้มีอำนาจทางการเมือง ทั้งนี้ก็เพื่อผลประโยชน์ต่าง ๆ ของผู้มีอำนาจ

²² สมพร แสงชัย และปรัชญา เวสารัชช์, “การเมืองระดับตำบล หมู่บ้าน,” ในเอกสารการสอนของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช วิชาการเมืองการปกครองระดับ ตำบล หมู่บ้าน หน่วยที่ 5-8 (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด โรงพิมพ์เอเชีย, 2526), หน้า 231.

อำนาจทางการเมือง จึงเป็นสิ่งที่บุคคลแต่ละฝ่ายต้องการเข้าครอบครองเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการพิทักษ์ รักษา และแสวงหาผลประโยชน์ตามที่ได้อ้างอิงมาไว้ โดยไม่จำกัดวิธีการที่จะให้ได้มาซึ่งอำนาจนั้น

รูปแบบของอำนาจ

รูปแบบของอำนาจในการศึกษาคำนี้จึงพิจารณาไปที่ อำนาจ 3 แบบ ตามทัศนะของแม็กซ์ เวเบอร์ คือ²³

1. อำนาจโดยบารมี (charismatic authority) เป็นอำนาจที่ได้รับการยอมรับอันเนื่องมาจากคุณสมบัติพิเศษของบุคคล ผู้นำที่มีอำนาจเป็นที่ยอมรับของคนจำนวนมากเนื่องจาก “บารมี” ของผู้นำคนนั้น²⁴

2. อำนาจโดยประเพณี (traditional authority) ได้แก่ อำนาจที่มาจากธรรมเนียมประเพณีที่สืบทอดกันมานาน ซึ่งมีความศักดิ์สิทธิ์ในตัวของมันเอง เช่น ประเพณีการสืบทอดอำนาจในระบบกษัตริย์

3. อำนาจโดยหลักเหตุผลและกฎหมาย (rational-legal authority) เป็นอำนาจที่มาจากกฎเกณฑ์ที่กำหนดขึ้นตามความจำเป็นขององค์กร องค์กรสมัยใหม่ต้องมีการจัดระเบียบอย่างเป็นทางการ ต้องมีการกำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบ และการบังคับบัญชาอย่างชัดเจนแน่นอนผู้ที่อยู่ในองค์กรจึงมีอำนาจอันชอบธรรมลดหลั่นกันตามสายการบังคับบัญชา

ที่มาแห่งอำนาจ

อำนาจนั้นเป็นศักยภาพคือมีพลังอยู่ในตัวเอง หากแต่มิได้แฝงอยู่ในตัวอยู่กุมอำนาจโดยลำพัง แต่จะต้องเกิดขึ้นได้ท่ามกลางความสัมพันธ์ทางสังคม

ในทางรัฐศาสตร์นั้นแหล่งที่มาของอำนาจ คือ รัฐ เพราะรัฐเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งที่ทำให้

1. มีการคืนรนต่อสู้เพื่อมีอำนาจ ทั้งนี้เพราะรัฐมีทรัพยากรมากมาย ผู้ใดปกครองรัฐได้ผู้นั้นก็มีอำนาจด้วย

²³ พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว, “การศึกษารัฐศาสตร์แนวทางอำนาจ,” เอกสารประกอบชุดวิชาหลักและวิชาการศึกษาทางรัฐศาสตร์ สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, หน้า 471

²⁴ งานง อติวัฒน์สิทธิ์ และคณะ, สังคมวิทยา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วัดมหาธาตุ, 2537), หน้า 102

2. ยิ่งกว่านั้น การปฏิบัติในนามของรัฐก็ทำให้มีอำนาจที่เป็นทางการที่จะสามารถบังคับบุคคลอื่นได้อย่างแท้จริง จึงกล่าวได้ว่า ผู้ที่สามารถปกครองควบคุมของรัฐ จึงเป็นผู้มีอำนาจตามความเป็นจริง²⁵

ทรัพยากรอำนาจ

เมื่อทรัพยากรอำนาจ เป็นฐานที่มาที่นำไปสู่การมีอำนาจได้ ทรัพยากรอำนาจ จึงหมายถึงสิ่งใด ๆ ที่ปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มบุคคลนำมาใช้ เพื่อทำให้เกิดอำนาจขึ้น ซึ่งมีอยู่หลายลักษณะ ได้แก่²⁶

- การเป็นเจ้าของ ได้แก่ ปัจจัยที่ทำให้เกิดอำนาจได้เช่น เงินทอง ความรู้ ความชำนาญ บุคลิกลักษณะที่ดี เป็นต้น
- การได้ดำรงตำแหน่งสำคัญในองค์กร เช่น ตำแหน่งในกองทัพ
- การได้รับมอบอำนาจจากผู้อื่น เช่น การได้รับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร
- การเป็นเจ้าขององค์กร เช่น เป็นเจ้าของธนาคาร

ทรัพยากรอำนาจ (power resource) หรือทรัพยากรการเมือง (political resource) นั้น ได้แก่

1. กองกำลังตำรวจหรือทหาร (police or military) ที่มีประสิทธิภาพที่ให้การสนับสนุนและช่วยเหลือผู้ปกครองอย่างเต็มกำลังความสามารถ ซึ่ง แรลฟี่ มิลลิแบนด์ ได้ให้ความสำคัญกับทรัพยากรตัวนี้มาก โดยกล่าวว่า “ตำรวจหรือทหารนั้น ถือได้ว่าเป็นกองกำลังที่สำคัญของรัฐ (เป็นองค์ประกอบ 1 ใน 6 ประการของความเป็นรัฐ) ที่จะใช้ในการจัดระเบียบหรือปราบเพื่อให้เกิดความสงบเรียบร้อย²⁷
2. แหล่งข้อมูลข่าวสาร (information resource) อันรวมถึง วิธีการติดต่อสื่อสาร และคมนาคมทั้งหลาย

²⁵ จรุง สุภาพ, ระบบการเมืองเปรียบเทียบ(ประชาธิปไตย: เศรษฐกิจ) และหลักการวิเคราะห์การเมือง แผนใหม่ (พระนคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2519), หน้า 225

²⁶ ศัญญา ศัญญาวิวัฒน์, สังคมวิทยาการเมือง (กรุงเทพมหานคร: เจ้าพระยาการพิมพ์, 2532), หน้า 29

²⁷ Ralph Miliband, The State in Capitalist Society (Weindenfeld and Nicolson. London. 1969), pp.50-54 อ้างถึงใน ชิตพล กาญจนกิจ, “การสร้างฐานอำนาจทางการเมืองของพลตำรวจเอกเผ่าศิริยานนท์”(วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539), หน้า 28

3. แหล่งเศรษฐกิจ (economic resource) อันรวมถึง การควบคุมทรัพย์สิน, ทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรทางการเงิน และระบบเศรษฐกิจอื่น ซึ่งล้วนแต่เป็นสิ่งที่หายากและเป็นที่ต้องการของคนในสังคม

4. การได้มาซึ่งอำนาจหน้าที่อันชอบธรรม (authority) ซึ่งหมายถึง การมีสิทธิที่จะสั่งหรือกำหนด ซึ่งผู้อื่นจะรับฟังหรือทำตาม และสิทธิในการให้คุณและโทษ (ลงโทษ) ของผู้ปกครอง

ปัจจัยที่มีผลต่อการได้มาซึ่งอำนาจทางการเมือง

1. การมีตำแหน่งในสังคม หรือตำแหน่งทางการเมือง ซึ่งผู้มีอำนาจจะแสดงออกถึงการมีตำแหน่งที่ว่านี้ออกมาเป็นการกระทำที่เรียกว่า บทบาท (role) อำนาจจึงเป็นพลังอย่างหนึ่งในบทบาททางสังคมของบุคคล ขึ้นอยู่กับว่าบุคคลนั้นจะแสดงออกมาในลักษณะใด

2. การมีฐานะทางเศรษฐกิจ แสดงออกถึงการมีฐานะทางสังคมว่าอยู่ในระดับใด อันจะส่งผลต่อความรู้สึกน่าเชื่อถือ น่ายกย่อง น่าเคารพของบุคคลที่ได้พบเห็นหรือเป็นผู้ถูกรับการปฏิบัติที่ผู้ใช้อำนาจนั้นแสดงออกมา ซึ่งสถานภาพตัวนี้ก็จะมีความเชื่อมโยงกับแหล่งเศรษฐกิจซึ่งเป็นทรัพยากร อำนาจตัวหนึ่ง ดังที่ ระดม วงษ์น้อย ได้กล่าวไว้ว่า “อำนาจและทรัพย์สินมักเป็นของคู่กัน”²⁸

3. การมีพรรคพวก เพื่อนพ้อง ญาติมิตร และเจ้านายที่ช่วยเหลือได้

สมพร แสงชัย และปรัชญา เวสารัชช์ ได้กล่าวถึงปัจจัยตัวนี้ว่า ผู้ที่มีอำนาจเกิดจากการที่มีคนรู้จักมาก มีพี่น้อง ญาติมิตร และเพื่อนฝูงสนับสนุนอยู่มาก เมื่อเขาจะทำอะไรก็มักจะได้รับการสนับสนุนจากบุคคลอื่นเสมอ ยังรวมไปถึงการมีผู้ที่มีอำนาจอีกคนหนึ่งคอยหนุนหลังสนับสนุนอยู่²⁹ ส่วนนักทฤษฎีสถิตศาสตร์สังคมนิยมก็ได้ให้ความสำคัญกับการมีพรรคพวกและเพื่อนพ้องมากเช่นกัน ดังที่เลนิน ได้กล่าวถึงปัจจัยตัวหนึ่งที่จะก่อให้เกิดอำนาจแก่ผู้ทำการปฏิวัติ คือ การที่ต้องสร้างแนวร่วม สร้างพันธมิตร หาพรรคพวกให้มาก เขาเชื่อว่า จะต้องอาศัยหน่วยงานเล็ก ๆ ไปแทรกอยู่ในทุกหน่วยในสังคม เขาเชื่อว่าความจริงหน้าที่ของหน่วยงานที่ว่ามีหน้าที่อยู่หลายอย่างแต่อย่างหนึ่งที่น่าจะเป็นหัวใจและจะขาดเสียมิได้ก็คือ การหาพรรคพวกและพันธมิตรให้มาก³⁰

²⁸ ระดม วงษ์น้อย, “แนวคิดเรื่องชนชั้นนำและการศึกษาโครงสร้างอำนาจชุมชน,” รัฐศาสตร์สาร 9(พฤษภาคม-สิงหาคม 2526): 7

²⁹ สมพร แสงชัยและคณะ, “การเมืองระดับตำบล หมู่บ้าน,” เอกสารการสอนของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราช ศึกษาศาสตร์และการปกครองระดับ ตำบล หมู่บ้าน หน่วยที่ 5-8, หน้า 34

³⁰ สมพงษ์ เกษมสิน และจรูญ สุภาพ, ลัทธิการเมืองและเศรษฐกิจเปรียบเทียบ(กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2520), หน้า 253

ดังนั้น การที่ผู้ใดจะก้าวขึ้นมามีอำนาจได้จึงต้องมีฐานสนับสนุนจากบุคคล แวดล้อมเหล่านี้มากพอสมควร และเมื่อได้อำนาจมาแล้วก็ต้องพยายามที่จะรักษาอำนาจนั้นไว้โดย ต้องพยายามรักษาสัมพันธ์ภาพอันดีกับบุคคลเหล่านี้ไว้ให้ได้นานที่สุด ไม่ว่าจะโดยวิธีการใดก็ตาม อาจจะมีผลประโยชน์เข้ามาเกี่ยวข้องหรือไม่ก็ได้

4. ความสามารถพิเศษล่วงหน้า

ความสามารถพิเศษส่วนตัวบางอย่างเหนือกว่าผู้อื่น ก็เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ผู้นั้นมีอำนาจขึ้นมา สมพร แสงชัย และปรัชญา เวสารัชช ได้ให้ความเห็นว่า “ลักษณะส่วนตัวหรือความสามารถส่วนตัวเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดอำนาจ ลักษณะส่วนตัวบางอย่างทำให้คนบางคนได้รับการยกย่องนับถือ และได้รับการสนับสนุนจากผู้อื่น เช่น มีรูปร่างหน้าตาที่น่าเกรงขาม มีท่าทางคึกคัก เชื่อถือ มีชื่อเสียงดี ชื่อสัตย์สุจริต ใจคอเข้มแข็ง อดทน กล้าหาญ ส่วนความสามารถส่วนตัวเช่น ความสามารถในการพูดจาโน้มน้าวจิตใจคน ความสามารถในการทำงาน ความสามารถในการเงินคลัง ความสามารถเข้ากับผู้ใหญ่หรือข้าราชการได้”³¹ ส่วน ลิจิต ธีรเวคิน กล่าวว่า “ผู้ที่จะมีอำนาจที่เรียกว่า บารมีนั้น จะต้องเป็นผู้ที่มีบุคลิกลักษณะดี เสียงไพเราะ รูปร่างสูงสง่า น่าเกรงขาม มีเสน่ห์ คนเห็นแล้วชอบ เป็นผู้ที่มีชื่อเสียงดี เป็นผู้มีความสามารถเหมาะสมกับงาน มีความเชื่อมั่นและมีลักษณะผู้นำซึ่งสามารถนำคนอื่นได้ มีศีลธรรมและคุณธรรมทำให้คนเชื่อว่าเป็นคนดี”³²

5. สถานการณ์

ตัวแปรที่สำคัญอีกตัวหนึ่งที่จะเป็นตัวกำหนด และบอกถึงความสำเร็จของผู้ที่ได้มาและถือครองไว้ซึ่งอำนาจ คือ สถานการณ์ที่เป็นอยู่ในช่วงเวลานั้น หมายถึง สถานการณ์ทั้งทางเศรษฐกิจสังคมและการเมืองที่เป็นอยู่ในขณะนั้น

วิธีการใช้อำนาจ

การใช้อำนาจมีหลายวิธีด้วยกัน นับตั้งแต่การใช้ความรุนแรงไปถึงการบังคับโน้มน้าวจิตใจ โดยทั่วไปสามารถแบ่งออกได้ดังนี้³³

³¹ สมพร แสงชัย และคณะ, “การเมืองระดับตำบล หมู่บ้าน,” เอกสารการสอนของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช ชุดวิชาการเมืองการปกครองระดับตำบล หมู่บ้าน หน่วยที่ 5-8, หน้า 239

³² ลิจิต ธีรเวคิน, วัฒนธรรมทางการเมืองและการกล่อมเกลารัฐทางการเมือง (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์วิจัย), หน้า 31-32

³³ Robert A. Dahl, Modern Political Analysis (New York: Prentice-Hall of India, 1983) pp.91-92 อ้างถึงใน สุรวุฒิ ปัดไธสง “อำนาจและทรัพยากรทางการเมือง : ศึกษากรณีรัชกาลที่ 1 (พ.ศ. 2325-2352),”

1. การกำจัดให้หมดไป (elimination) ซึ่งส่วนใหญ่จะใช้กำลังเป็นตัวกำจัดอันเป็นการใช้กำลังกายภาพโดยตรง (direct physical) เช่นการประหารชีวิต หรือเนรเทศออกจาประเทศ หรือจำคุก เป็นต้น
2. การทำให้เกิดความเสียหาย (damage) เป็นวิธีการใช้อำนาจเพื่อให้อีกฝ่ายหนึ่งได้รับความเสียหายในด้านต่าง ๆ เช่น อาจเป็นการทำลายทรัพย์สินสมบัติ. ทำลายชื่อเสียงหรือการใส่ร้ายเพื่อให้เกิดความเสียหายทั้งชื่อเสียงและเกียรติยศ เป็นต้น
3. การใช้อำนาจโดยการคุกคาม (threat) คือการแสดงเจตนาหรือความตั้งใจที่จะทำให้คู่แข่งเห็นว่า ตนพร้อมที่จะกำจัดเขาให้หมดไป หรือทำให้เขาเสียหายได้
4. การติดสินบน คือการให้เงิน ทอง หรือสิ่งของมีค่าต่าง ๆ เพื่อให้เขาเห็นด้วยหรือยอมทำตาม หรือขัดขวาง
5. การชักจูงโน้มน้าว (persuasion) เป็นการใช้อำนาจด้วยการใช้เหตุผล ข้อมูลที่เป็นจริง (ข้อเท็จจริง) เพื่อให้อีกฝ่ายหนึ่งเห็นด้วย จนยอมทำตามหรือไม่ขัดขวางการชักจูงด้วยการใช้สำนวนโวหารเพื่อให้เห็นตามก็เป็นการใช้อำนาจชนิดหนึ่ง หรือ การชักจูงโดยใช้เสน่ห์ดึงดูดหรือบุคลิกภาพอันเป็นที่ประทับใจ หรือศรัทธาก็เป็นการชักจูงชนิดหนึ่ง
6. การให้การศึกษาอบรม (education) คือการให้ความรู้ความเข้าใจ โดยอาจทำผ่านสื่อต่าง ๆ เช่น รัฐบาลของประเทศคอมมิวนิสต์ใช้หนังสือพิมพ์ เป็นสื่อเผยแพร่อุดมการณ์คอมมิวนิสต์สู่ประชาชนเพื่อให้ประชาชนเข้าใจ และยอมรับลัทธิดังกล่าว เป็นต้น

วิธีการที่ผู้นำใช้สร้างและรักษารัฐอำนาจทางการเมือง

วิธีการที่จะนำมาใช้เพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจ ใช้อำนาจรวมตลอดไปถึงวิธีการที่จะรักษาไว้ซึ่งอำนาจที่ได้มานั้น เจอรัล ฮีเกอร์ (Gerald A.Heeger) กล่าวว่า “การเมืองในประเทศกำลังพัฒนาเป็นการเมืองที่อยู่ในระยะกำลังเปลี่ยนแปลงให้เป็นสมัยใหม่ (modernization) ซึ่งการเมืองในประเทศเหล่านี้มักจะประสบความยุ่งยาก และทำให้ประเทศขาดเสถียรภาพและความมั่นคงทางการเมือง เนื่องจากการเมืองในประเทศกำลังพัฒนานั้น มีศูนย์กลางของความสำคัญอยู่ที่พฤติกรรมทางการเมืองของกลุ่มผู้นำหรือปฏิกิริยาที่มีต่อกันระหว่างผู้นำ” ดังนั้นผู้นำที่ขึ้นมาใช้อำนาจใหม่ ในประเทศกำลังพัฒนาจึงมักจะประสบกับปัญหาสำคัญที่เผชิญหน้าตนอยู่ อันได้แก่ การสร้างอำนาจทางการเมือง การรักษาอำนาจทางการเมือง การที่จะให้คำสั่งของตนได้รับการปฏิบัติตามการระดมการสนับสนุนรัฐบาลจากประชาชนกลุ่มต่าง ๆ การเลือกใช้นโยบายเพื่อสร้างความมั่นคงให้กับการปกครองตนเอง การระดมสรรพกำลังหรือความร่วมมือของชนในชาติ และการปฏิรูปประเทศให้เป็นสมัยใหม่

ปัญหาการสร้างอำนาจของผู้นำ (authority-building) และการรักษาระบบ หรือการรักษาความอยู่รอดของรัฐบาล (regime and system maintenance) เป็นปัญหาสำคัญมาที่รัฐบาลต้องแก้ไขให้สำเร็จ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศที่สถาบันทางการเมืองและการปกครองยังไม่มีแบบแผนที่แน่นอนและยอมรับกันทั่วไปว่าถูกต้อง สิ่งทีผู้นำจะต้องทำให้สำเร็จอย่างรีบด่วน คือการสร้างอำนาจในการปกครอง และสร้างการยอมรับจากประชาชน รวมทั้งเสริมสร้างอำนาจให้เข้มแข็งเพื่อจะได้รับการรักษาความเป็นผู้นำของตนไว้ โดยการนี้ผู้นำที่จะขึ้นมาสู่ตำแหน่งสูงทางการเมืองก็ต้องรู้จักวิธีต่อสู้และสร้างสมอำนาจโดยรวบรวมทรัพยากรทางการเมืองไว้ให้ได้มากกว่าผู้อื่น และหาทางทำลายอำนาจของกลุ่มแข่งขัน โดยการรื้อถอนทรัพยากรทางการเมืองของเขาเสีย ด้วยเหตุนี้เมื่อผู้นำคนใดได้เป็นรัฐบาลแล้ว เขาจะต้องหาวิธีทำให้อำนาจปกครองของตนได้รับการยอมรับและการปฏิบัติตามจากประชาชน ซึ่งในกรณีนี้ถ้ารัฐบาลมีความชอบธรรมในสายตาของประชาชนด้วย รัฐบาลก็ไม่จำเป็นต้องใช้กำลังบังคับ หรือใช้อำนาจบังคับในการที่จะให้ประชาชนปฏิบัติตามนโยบายของตนมากนัก แต่หากรัฐบาลขาดความชอบธรรม รัฐบาลนั้นมักจะประสบความวุ่นวายและการต่อต้านอำนาจของรัฐโดยประชาชน ซึ่งรัฐบาลในประเทศด้อยพัฒนามักจะหาทางออกโดยวิธีการที่รุนแรงหรือก่อให้เกิดความเกรงขาม โดยใช้กำลังตำรวจเข้าปราบปราม หรือการให้อภิสิทธิ์และฐานะตำแหน่งแก่ฝ่ายที่ต่อต้านรัฐบาล เป็นต้น ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ความชอบธรรมเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่รัฐบาลทุกสมัยจำเป็นต้องสร้างสมไว้ให้ได้

วิธีการที่จะนำมาใช้เพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจ ใช้อำนาจรวมตลอดไปถึงวิธีการในการที่จะรักษาไว้ซึ่งอำนาจที่ได้มานั้น

เจอร์ล ฮีเกอร์ (Gerald A. Heeger) กล่าวว่า การเมืองในประเทศกำลังพัฒนาเป็นการเมืองที่อยู่ในระยะกำลังเปลี่ยนแปลงให้เป็นสมัยใหม่ (modernization) การเมืองในประเทศเหล่านี้มักจะประสบความยุ่งยากและทำให้ประเทศขาดเสถียรภาพและความมั่นคงทางการเมือง เนื่องจากการเมืองในประเทศกำลังพัฒนานั้น มีศูนย์กลางของความสำคัญอยู่ที่พฤติกรรมทางการเมืองของกลุ่มผู้นำหรือปฏิกริยาที่มีต่อกันระหว่างกลุ่มผู้นำ” ดังนั้นผู้นำที่ขึ้นมาใหม่ ๆ ในประเทศกำลังพัฒนาจึงมักจะประสบกับปัญหาที่สำคัญ คือ การสร้างอำนาจทางการเมือง การรักษาอำนาจทางการเมือง การที่จะให้คำสั่งของตนได้รับการปฏิบัติตาม การระดมการสนับสนุนรัฐบาลจากประชาชนกลุ่มต่าง ๆ การเลือกใช้นโยบายเพื่อสร้างความมั่นคงให้กับการปกครองตนเอง การระดมสรรพกำลังหรือความช่วยเหลือของชนในชาติ และการปฏิรูปประเทศให้เป็นสมัยใหม่³⁴

³⁴ศุภพันธ์ บุญมานพ, “การสร้างฐานอำนาจทางการเมืองของหลวงพิบูลสงคราม : ศึกษากรณี การกวาดล้างปรปักษ์ทางการเมืองในปี พ.ศ.2481”, (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521), หน้า 8

ความหมายของความชอบธรรมทางการเมือง

ทินพันธุ์ นาคะตะ กล่าวถึงความชอบธรรมในการปกครองว่าเป็นรากฐานสำคัญอย่างหนึ่งของการมีอำนาจในการปกครอง รวมไปถึงอิทธิพลอย่างชอบธรรมเกี่ยวกับการได้มาซึ่งอำนาจ การมีอำนาจ และการใช้อำนาจในการปกครอง ซึ่งขึ้นอยู่กับการอ้างสิทธิในการปกครองของฝ่ายปกครอง หรือ เจ้าหน้าที่ปกครอง ต่อฝ่ายรับการปกครอง โดยครอบคลุมถึงความเชื่อที่ว่าสถาบัน ระเบียบปฏิบัติ การกระทำ การตัดสินใจ นโยบาย เจ้าหน้าที่ หรือ ผู้นำต่าง ๆ ของรัฐบาล มีลักษณะของความถูกต้องเหมาะสม เป็นสิ่งที่สมควรได้รับการยอมรับจากฝ่ายรับการปกครอง ซึ่งผลสรุปของการมีความชอบธรรมในการปกครอง จะช่วยให้การกระทำของฝ่ายปกครองมีความถูกต้องและเกิดความสงบเรียบร้อยในสังคม โดยความถูกต้องนี้จะช่วยให้ฝ่ายปกครองสามารถบรรลุเป้าหมายของสังคม นอกจากนี้ความชอบธรรมในการปกครองจะมีอิทธิพลต่อความอยู่รอดของระบอบการปกครองแต่ละอย่าง ซึ่งมุ่งเน้นถึงความเชื่อ หรือ ความคิด ในทางการเมืองของชนชั้นปกครองมากกว่าฝ่ายรับการปกครอง เพราะฝ่ายแรกมีอิทธิพลที่จะเปลี่ยนแปลง หรือ บิดเบือนเจตนารมณ์ของหลักแห่งความชอบธรรมในการปกครองได้เสมอ³⁵

ปัญหาการสร้างอำนาจของผู้นำ (authority-building) และการรักษาระบบ หรือ การรักษาความอยู่รอดของรัฐบาล (regime and system maintenance) เป็นปัญหาสำคัญมากที่รัฐบาลต้องแก้ไขให้สำเร็จ สิ่งที่คุณำต้องทำอย่างเร่งด่วน คือ การสร้างอำนาจในการปกครอง และสร้างการยอมรับจากประชาชน รวมทั้งเสริมอำนาจให้เข้มแข็งขึ้นเพื่อจะได้รักษาความเป็นผู้นำของตนไว้ ซึ่งถ้ารัฐบาลมีความชอบธรรมในสายตาของประชาชนแล้วรัฐบาลก็ไม่จำเป็นต้องใช้กำลังบังคับเพื่อให้ประชาชนปฏิบัติตามนโยบายมากนัก

ความชอบธรรม (legitimacy) ในการปกครอง เป็นเรื่องของความเชื่อถือหรือความคิดเห็นเกี่ยวกับการได้มาซึ่งอำนาจ การมีอำนาจ และการใช้อำนาจในการปกครอง ซึ่งจะขึ้นอยู่กับการอ้างสิทธิในการปกครองของฝ่ายปกครองหรือฝ่ายเจ้าหน้าที่บ้านเมือง และขึ้นอยู่กับ การยอมรับหรือมีความเชื่อฟังในข้ออ้างนั้นของฝ่ายรับการปกครอง ทั้งนี้โดยไม่จำกัดว่า จะอยู่ในการปกครองแบบใด เช่น ระบอบกษัตริย์ ระบอบเผด็จการ หรือ ประชาธิปไตย เพราะการปกครองแต่ละแบบจะมีหลักแห่งความชอบธรรมของตนเองโดยเฉพาะ ความชอบธรรมในการปกครองจะเกิดได้ก็ต่อเมื่อ

³⁵ ทินพันธุ์ นาคะตะ, รัฐศาสตร์: ทฤษฎี แนวความคิด ปัญหาสำคัญ และแนวทางการศึกษาวิเคราะห์การเมือง (กรุงเทพฯ: โครงการเอกสารและตำรา สมาคมรัฐประศาสนศาสตร์ นิติฯ, พิมพ์ครั้งที่ 4, 2541), หน้า 79

เกิดความเชื่อมั่นร่วมกันในเรื่องสิทธิชอบธรรมในการปกครอง ฉะนั้นหากสังคมในมีความแตกแยกเกี่ยวกับเรื่องนี้ขึ้นมา จะมีความชอบธรรมขึ้นมาไม่ได้³⁶

การสร้างหรืออ้างความชอบธรรมทางการเมือง

ทินพันธุ์ นาคะตะได้สรุปข้ออ้างในการสร้างความชอบธรรมทางการเมืองไว้ 2 แบบ คือ³⁷

1. อ้างสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือ สิ่งที่น่าเชื่อถือเป็นพิเศษ
2. อ้างการตกลงยินยอมขององค์การต่าง ๆ ของสังคม

ประเภทแรก

ขึ้นอยู่กับระบบการปกครอง อาทิ สมบูรณาญาสิทธิราชย์อ้างความชอบธรรมในการปกครองด้วยสิบบเชื้อสายมาจากเทพเจ้า คอมมิวนิสต์อ้างถึงการถือเป็นการกิจของพรรคซึ่งมีความรู้เกี่ยวกับกฎที่จะนำสังคมไปสู่จุดหมายปลายทาง เป็นต้น

ประเภทที่สอง

ขึ้นอยู่กับข้อตกลงกันว่าจะมีการยึดถือกติกาของการปกครอง โดยรัฐบาลจะทำหน้าที่ป้องกันสิทธิ เสรีภาพส่วนบุคคล และปกครองเพื่อผลประโยชน์ส่วนรวมของสังคม การอยู่ในตำแหน่งของรัฐบาลจึงขึ้นอยู่กับการได้รับความไว้วางใจของบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้อง มิใช่จากการมีอำนาจพิเศษอื่น ๆ โดยถือว่าการจัดให้มีการเลือกตั้งเป็นครั้งคราวเป็นการแสดงความไว้วางใจรูปแบบหนึ่งโดยเฉพาะอย่างยิ่งในระบอบประชาธิปไตยความชอบธรรมทางการเมืองเกิดจากการเลือกตั้งของประชาชน โดยยึดการปกครองโดยเสียงข้างมาก และพิทักษ์เสียงข้างน้อย ดังนั้นการอ้างความชอบธรรมประเภทนี้ผู้ที่มาปกครองจะเป็นใครก็ได้ เพียงแต่ต้องได้รับความยินยอมจากสังคม แตกต่างจากการอ้างความชอบธรรมประเภทแรกโดยสิ้นเชิง

ในการศึกษาวิเคราะห์แบบแผนการปกครองของพระเจ้าอโศกมหาราชในครั้งนี้เป็นการศึกษาให้ความสำคัญต่อดาบทและงานเขียนที่สำคัญ ๆ คือ จารึกอโศก และ อโศกาวทาน เป็นหลัก โดยในจารึกอโศกซึ่งผู้วิเคราะห์ใช้เป็นเอกสารหลักนั้น ต้องพยายามค้นหาแนวคิดทางการเมืองของพระเจ้าอโศกที่แสดงออกมากับพฤติกรรมและกิจกรรมหรือการดำเนินการทางการเมืองต่าง ๆ ผ่านทางจารึกที่ใช้สั่งสอน บอกกล่าวเล่าขานและเป็นคำสั่งซึ่งใช้ปฏิบัติให้มากที่สุด ทั้งที่เป็นความหมายโดยตรงและโดยอ้อม นอกจากนั้นแล้วยังต้องคำนึงถึงเอกสารรอง ซึ่งเป็นตัวบทที่กล่าวอ้างถึงพระเจ้าอโศกและการดำเนินการทางการเมืองและการบริหารของพระองค์ ซึ่งต้อง

³⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 9

³⁷ ทินพันธุ์ นาคะตะ ,เรื่องเดียวกัน, หน้า 85 – 86 และ 115

นำมาพิจารณาเพื่อค้นหาแนวคิดที่แฝงมากับงานเขียนในเอกสารรองชิ้นนี้ ซึ่งค่อนข้างจะเป็นแนวคิดทางอ้อมซึ่งมุ่งแสดงออกมา โดยที่เอกสารทั้งสองชิ้นนั้นคิดเป็นตัวบทที่สำคัญที่ใช้เป็นกรอบที่ใช้ศึกษาวิเคราะห์

นอกเหนือจากเอกสารหลักและเอกสารรองที่ใช้แนวทางศึกษาค้นคว้าการตีความ เนื้อหาอย่างละเอียดแล้ว ผู้วิเคราะห์ยังใช้แนวทางการตีความทางประวัติศาสตร์ ซึ่งให้ความสำคัญกับบริบท context เป็นกรอบอีกอย่างหนึ่งในการพิจารณาตัวบท text ทั้งสองนั้น โดยการวิเคราะห์นั้นต้องคำนึงถึงบริบทอื่นที่แฝงอยู่ในตัวบทนอกเหนือจากเรื่องแนวคิดทางการเมืองที่เป็นเรื่องสำคัญที่ใช้ศึกษาวิเคราะห์ โดยต้องยึดกรอบภาษาวัฒนธรรมและปัจจัยอื่น ๆ ร่วมสมัยจากเอกสารอื่นอันเป็นสิ่งสนับสนุนด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัจจัยทางด้านศาสนาซึ่งค่อนข้างมีอิทธิพลและเป็นที่มาของเอกสารรอง เช่น อโศกาวทาน ที่ใช้ในการศึกษาวิเคราะห์ครั้งนี้

โดยในการศึกษาวิเคราะห์นอกจากการวิเคราะห์ซึ่งวางอยู่ภายใต้กรอบของการตีความตัวบทที่ใช้ศึกษาหลักและรองทั้งสองนั้นแล้วผู้วิเคราะห์ได้นำเข้าไปเชื่อมโยงกับแนวคิดเรื่องอำนาจ ซึ่งผู้วิเคราะห์เลือกแสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงของตัวบทและแนวคิดทางการเมืองของพระเจ้าอโศกมหาราชบนพื้นฐานของอำนาจในประเด็นหลัก ๆ ไว้เพื่อให้สอดคล้องกับมุมมองเรื่องอำนาจ ทั้งแนวคิดและรูปแบบของการได้มาซึ่งอำนาจในการปกครอง แนวคิดเรื่องการสร้างความชอบธรรมเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดเรื่องอำนาจที่มีอาจแยกกันได้ นอกจากนั้นยังพยายามวิเคราะห์ให้เห็นรูปแบบของพฤติกรรมการใช้อำนาจของพระเจ้าอโศกมหาราชผ่านทางแนวคิดในการปกครองต่าง ๆ และที่สำคัญคือผู้วิเคราะห์เองมุ่งที่จะวิเคราะห์ให้เห็นอย่างชัดเจนถึงแนวคิดเกี่ยวกับการรักษาอำนาจทางการเมืองการปกครองของพระเจ้าอโศกเองผ่านทางงานเขียนที่เป็นตัวบททั้งที่แสดงโดยตรงและโดยนัยแฝงที่มากับบทความในตัวบทของจากรีกอโศกซึ่งเป็นเอกสารหลักและอโศกาวทานอันเป็นเอกสารรองเพื่อที่จะทำให้ผู้วิเคราะห์เข้าใจถึงลักษณะแบบแผนการปกครองของพระเจ้าอโศกมหาราชที่กำลังศึกษาวิเคราะห์นี้ได้อย่างชัดเจนมากขึ้นต่อไป

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 3

แนวความคิดทางการเมืองในคัมภีร์อรรถศาสตร์

ภูมิหลังการปกครองอินเดียโบราณ

การวิเคราะห์ตีความแนวความคิดทางการเมือง หรือ ปรัชญาการเมืองนั้น บริบทเป็นสิ่งหนึ่งที่มีความสำคัญ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการวิเคราะห์ความคิดของนักปรัชญาในอดีต เนื่องจากว่า บริบททางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม อันเป็นประวัติศาสตร์นั้น มีอิทธิพลต่อความคิด นักคิด หรือ นักปราชญ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักปรัชญาการเมือง ดังนั้นผู้ที่ทำการวิเคราะห์ปรัชญาการเมืองในอดีต จึงควรอย่างยิ่งที่จะต้องให้ความสำคัญกับบริบท เช่น ประวัติศาสตร์ทางการเมือง การปกครอง ซึ่ง การปกครองของอินเดียในสมัยโบราณนั้น การศึกษาวิเคราะห์ที่ทราบพื้นฐาน บริบท หรือ ภูมิหลังสำคัญ ทางการเมืองในอดีตจะทำให้สามารถเข้าใจความคิดที่ปรากฏในหนังสือ หรือ ตำราที่เกี่ยวกับการเมืองการปกครองได้ดียิ่งขึ้น

ภูมิหลังทางการเมืองของอินเดียโบราณ ได้แบ่งโดยสังเขป 6 สมัย¹ คือ

1. สมัยฤคเวท

ในสมัยฤคเวทเป็นสมัยที่ยังไม่อาจแยกความคิดทางการเมืองออกจากสังคมได้อย่างชัดเจน โดยที่ในยุคนี้ได้มีชนชาติใหม่เดินทางเข้ามาสู่ดินแดนที่เป็นอินเดีย และได้ทำสงครามช่วงชิงดินแดนจากชนชาติฮารัมปา หรือ ชนชาติพื้นเมืองอื่น ๆ และ ด้วยความที่ชนชาติใหม่นี้ ได้มีวิทยาการก้าวหน้าเหนือกว่าชนชาติพื้นเมืองจนทำให้สามารถเข้ายึดครองซึ่งส่วนมากเป็นทองแดงและบรอนซ์ และ รถศึกเทียมม้า และกองทหารม้า จนทำให้สามารถช่วงชิงดินแดนได้ทั่วอินเดีย และ ทำให้ชนชาติใหม่ที่เข้ามาดังกล่าว กลายเป็นชนชั้นปกครองไปโดยปริยาย แต่เนื่องด้วยชนชาติดังกล่าว เป็นพวกที่เร่ร่อนเลี้ยงสัตว์ทรัพย์สินสำคัญจึงได้แก่ปศุสัตว์ซึ่งเป็นปัจจัยหลักด้านเศรษฐกิจ การคุ้มครองและติดตามเลี้ยงฝูงสัตว์ของชนเผ่าที่ครอบครองอยู่จึงก่อให้เกิดความสัมพันธ์ของสังคมแบบทหารขึ้น โดยที่มีจุดเชื่อมโยงหรือแกนหลักของสังคมอยู่ที่ทรัพย์สินร่วมกันของชุมชน คือ ปศุสัตว์ และการเป็นชนเผ่าเร่ร่อนเลี้ยงสัตว์มา หน้าที่หลักอีกประการอันสำคัญคือการปกป้องคุ้มครองดูแลทรัพย์สินและฝูงปศุสัตว์ของตน จึงทำให้หลีกเลี่ยงปัญหาระหว่างชนเผ่าในการทำสงครามแย่งชิงดินแดนเลี้ยงสัตว์และปศุสัตว์ไม่ได้ การต่อสู้ระหว่างกลุ่มหรือโคตรของผู้ที่อยู่ร่วมในตระกูลเดียวกันกับผู้ที่อยู่อีกโคตรหนึ่งหรือ อีกตระกูลหนึ่งจึงเกิดขึ้นโดยตลอด ทำให้กลุ่มชนเผ่าดังกล่าวนี้ มีการ

¹ ปรีชา ช่างขวัญยืน , ระบบปรัชญาการเมืองในมานวธรรมศาสตร์ .กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,2529), หน้า 6 - 19

เคลื่อนย้ายถิ่นฐานไปเรื่อย ๆ ไม่สามารถตั้งถิ่นฐานที่เป็นหลักแหล่ง หรือ อาณาจักรที่มีดินแดนเป็นของตนเองได้ ไม่ทำให้เกิดความสัมพันธ์ของสังคมเมืองขึ้นในช่วงสมัยดังกล่าว แต่กลายเป็นความสัมพันธ์ของสังคมลักษณะสังคมชนเผ่าที่มีระบบเครือญาติเป็นหน่วยสำคัญของสังคม ดังนั้น หน่วยที่เล็กที่สุดในสังคมก็คือ ครอบครัว อำนาจในการปกครองอยู่ที่หัวหน้าเผ่า โดยที่ผู้นำของชนเผ่าเป็นผู้ที่ถูกคัดเลือกและได้รับการยอมรับจากประชาชนในเผ่าโดยผ่านการยอมรับของหัวหน้าหมู่บ้านต่าง ๆ ทำให้การใช้อำนาจและการดำรงอยู่ในอำนาจของผู้ปกครองในสมัยนี้ไม่เกิดความเคียดแค้นและต่อเนือง โดยอำนาจนั้นถูกจำกัดโดยกลุ่มหัวหน้าหมู่บ้านและกลุ่มปุโรหิต หรือหมอผีประจำเผ่า ผู้ซึ่งอ้างว่าสามารถสวดมนต์อ่อนวอนต่อสิ่งทีชาวเผ่าเคารพให้หัวหน้าเผ่าผู้ปกครองได้รับชัยชนะในสงครามแต่ละครั้ง และ เมื่อการทำสงครามมีอย่างต่อเนื่องเพื่อปกป้องและคุ้มครองทรัพย์สินของชนเผ่าแล้ว จึงส่งผลให้ฐานะของผู้นำเผ่ามั่นคงและโดดเด่นขึ้นเรื่อย ๆ ดึกว่าชาวเผ่าคนอื่น ๆ อันเป็นที่มาของการมีราชา หรือกษัตริย์ผู้ปกครองในช่วงเวลาต่อมา ส่วนในเรื่องเศรษฐกิจนั้นในยุคนี้เศรษฐกิจยังคงลักษณะเศรษฐกิจที่พึ่งพาเกษตรกรรมเป็นหลัก การเก็บภาษีอากรยังไม่เกิดขึ้นในลักษณะที่ตายตัว รายได้และที่มาของทรัพย์สินของหัวหน้าเผ่าผู้ปกครอง ได้มาจากการยกทรัพย์สินให้จากชนเผ่าที่แพ้สงครามหรือเมืองขึ้นต่าง ๆ และ ได้มาจากการทำกิจกรรมของตัวเองผู้ปกครองเอง นอกจากนี้แล้ว ทรัพย์สินอีกส่วนหนึ่งได้มาจากการยกให้ของพลเมืองชนเผ่าของผู้ปกครองเอง เพื่อเป็นการยกย่องนับถือ ซึ่งลักษณะดังกล่าวเป็นพื้นฐานการวางระบบภาษีอากรในเวลาต่อมา และ การที่ทำสงครามปกป้องคุ้มครองทรัพย์สินแต่ละครั้งของชนเผ่านั้น สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งที่ไม่อาจมองข้ามได้ คือ กำลังพลหรือกำลังทหาร ที่ใช้ในการทำสงคราม ในช่วงนี้ ยังไม่มีการเกิดขึ้นของกำลังทหารประจำการ หรือ กองทัพที่ถาวรเป็นอาชีพ ในการทำสงครามแต่ละครั้งนั้นหัวหน้าเผ่าผู้ปกครองต้องทำการเกณฑ์ผู้คนจากหมู่บ้านต่าง ๆ หรือ ตระกูลต่าง ๆ มาเป็นกำลังที่ใช้ในการทำสงคราม ส่วนตัวผู้นำกองทัพเองนั้น หัวหน้าเผ่าและหัวหน้าหมู่บ้านต่าง ๆ ต้องละการดูแลปลุสตัวของตนชั่วคราวมาทำหน้าที่เป็นแม่ทัพนายกองในการทำสงคราม ซึ่งโดยสรุปแล้วช่วงยุคสมัยยุคเวทนี้ ลักษณะของรัฐยังไม่เกิดเนื่องจากเป็นยุคที่ผู้นำไม่มีดินแดนครอบครองของตนเอง มีการเปลี่ยนถิ่นที่อยู่เร่รอนไปเรื่อย ๆ ยังไม่มีระบบภาษีอากรที่ตายตัว ส่วนเรื่องกองกำลังที่ใช้ประจำการในกองทัพ ก็ยังไม่มีเป็นการถาวร ยังต้องใช้การเกณฑ์กำลังจากชนในเผ่าเพื่อร่วมกันทำสงคราม แต่ลักษณะการปกครองดังกล่าวเป็นไปในลักษณะของระบอบประชาธิปไตย คือ ผู้ปกครองยังคงต้องทำตามเสียงส่วนใหญ่ของกลุ่มหัวหน้าหมู่บ้านและเชื่อตามคำแนะนำของผู้รู้ หรือ ปุโรหิต ประจำเผ่า ทำให้ใช้อำนาจได้อย่างไม่เคียดแค้น

2. ปลายสมัยพระเวท

ในสมัยตอนปลายสมัยพระเวทมีการเคลื่อนไหวกของกลุ่มชนชาวอารยันที่แผ่อำนาจเข้ามาสู่ภูมิภาคนี้มากขึ้น โดยที่กลุ่มชาวอารยันได้เข้ามาพร้อมกับพัฒนาการยุคเหล็ก กล่าวคือ ได้มีการนำโลหะเหล็กมาใช้เป็นอาวุธ และ อุปกรณ์อื่นมากขึ้น ทำให้ชนชาวอารยัน ซึ่งใช้อาวุธที่ทำจาก

เหล็กนั้นทำสงครามชนะกลุ่มชาวฮาร์ปา ที่ใช้อาวุธทองแดง และชาวพื้นเมืองอย่างเด็ดขาด และเข้าทำการครอบครองดินแดนในภูมิภาคนี้ คือ อนุทวีปประเทศตะวันตก อย่างสิ้นเชิง ทำให้สิ้นสุดวัฒนธรรมการเป็นสังคมที่เร่ร่อนเฝ้าไล่ตามฝูงปศุสัตว์ลงไปอย่างปริยาย ช่วงนี้มีการส่งเสริมการเพาะปลูกอย่างจริงจังขึ้นมาให้แคว้นอนุทวีปประเทศตะวันตก ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อโครงสร้างรายได้ของสังคมขึ้น กล่าวคือ ทำให้ภายในอาณาจักรมีรายได้เพียงพอสำหรับจ่ายให้กับผู้ปกครองอย่างสม่ำเสมอ และผู้ปกครองก็จะเปลี่ยนบทบาทจากเดิมที่ต้องทำการเกษตรกรรมในฐานะหัวหน้าเผ่า หรือ ชาวเผ่าคนหนึ่งกลายเป็นผู้ปกครองที่มีหน้าที่ดูแลรักษาแผ่นดินของส่วนรวมให้กับประชาชนเป็นการตอบแทนรายได้ที่ได้รับดังกล่าว ก่อให้เกิดสังคมอาระที่มีแบบแผนขึ้นไปเรื่อย ๆ และในระยะปลายสมัยพระเวทนี้เอง สังคมเล็ก ๆ รวมตัวกันเป็นสังคมใหญ่ขึ้นอันเป็นผลจากการรวบรวมดินแดนของชาวอารยันไว้ได้ในแคว้นอนุทวีปประเทศตะวันตกนี้ การจัดการบริหารแคว้นนั้นได้มีขึ้นเป็นระบบโดยที่รายได้แผ่นดิน หรือ ของผู้ปกครองแคว้นนั้นได้จากส่วนแบ่งในการเพาะปลูกของประชาชนเป็นรายได้ที่แน่นอนซึ่งเมื่อสังคมได้ดำเนินไปนานขึ้นความมั่นคงและรายได้ที่แน่นอนก็ได้ยิ่งมีมากขึ้น ทำให้กลุ่มชนอีกกลุ่มหนึ่งคือนักบวชซึ่งมีบทบาทมาด้วยแต่เดิมนั้นได้มีจำนวนมากขึ้นซึ่งเป็นจุดก่อตัวทำให้เกิดลักษณะสังคมและวัฒนธรรมที่สำคัญของอินเดีย คือระบบวรรณะ ขึ้นโดยที่ในช่วงนี้เองได้เริ่มมีการแบ่งวรรณะออกเป็น 4 วรรณะ โดยพราหมณ์ซึ่งเป็นนักบวชจำพวกหนึ่งได้เข้ามามีบทบาทสำคัญที่มีอำนาจสูงที่สุดโดยสิทธิพิเศษทั้งทางสังคมและการเมือง มีกษัตริย์ทำหน้าที่ปกครอง มีไวศยะมีหน้าที่เสียดาญี และมีศูทรมีหน้าที่ทำงานอย่างชัดเจน ลักษณะทางสังคมก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงโดยเฉพาะอย่างยิ่งในระดับครอบครัว สังคมครอบครัวของอินเดียยุคนี้ ผู้ชายเริ่มที่จะมีอำนาจเหนือผู้หญิงในสังคม เห็นได้จากการที่ผู้ชายสามารถมีภรรยาได้หลายคน และ มีการจำกัดในเรื่องของการแต่งงาน และ พิธีกรรมถูกเน้นมากขึ้น ในช่วงเวลานั้น การปกครองมีความ มั่นคงขึ้นโดยที่อาณาเขตในการปกครองมีความแน่ชัดทำให้แนวความคิดเข้าครอบครองที่ดินของเริ่มขยายไปเรื่อย ๆ ในหมู่ผู้ปกครองต่าง ๆ จนทำให้เกิดการแย่งชิงอำนาจทางสังคมกันระหว่างกษัตริย์และพราหมณ์เรื่อยมา ซึ่งในที่สุดทั้งสองวรรณะนี้ก็สามารถประนีประนอมกันได้โดยที่ ถือว่าทั้งสองวรรณะนั้นเป็นผู้รักษาระเบียบของสังคมเช่นกัน และในช่วงเวลานี้ ได้เริ่มมีการสืบสันตติวงศ์ของกษัตริย์ขึ้น ทั้งยังมีแนวกระแสดวงคิดที่ทำให้กษัตริย์และเทพเจ้ามีความเชื่อมโยงกันมากขึ้น โดยส่งผลให้ในช่วงสมัยนี้มีความเชื่อตามฐานคติที่ว่า กษัตริย์เป็นดังเทพเจ้า หรือ เป็นสมมติเทพ ในด้านการบริหารราชการนั้น ได้กำหนดระบบภายในและการแบ่งหน้าที่ราชการขึ้นอย่างตายตัว ได้กำหนดตำแหน่งต่าง ๆ เข้ามาทำการบริหารควบคู่ไปกับตำแหน่งทางการทหาร โดยที่ตำแหน่งสำคัญที่สุดทางการบริหารคือปุโรหิตหรือหัวหน้าพราหมณ์ ส่วนการดำเนินการปกครองนั้น ยังคงมีไว้ซึ่งสภาแบบเดิม หากแต่เปลี่ยนแปลงจากบุคคลจากท้องถิ่นต่าง ๆ กลายเป็นผู้ที่มีฐานะและมีอำนาจในเมืองหลวงเท่านั้นแทน

3. สมัยก่อนราชวงศ์โมริยะ

จากการปกครองเดิมที่มีความมั่นคงเรื่อย ๆ ทำให้รัฐสามารถเก็บภาษีได้มากขึ้น โดยที่แคว้นโกศล และ มทร เป็นแคว้นที่มีอำนาจมากที่สุดได้มีการปกครองโดยการสืบสันตติวงศ์กันเรื่อยมา กษัตริย์มีอำนาจอย่างสูงสุด มีการกำหนดตำแหน่งทางราชการเพิ่มขึ้นจากเดิมอีกหลายตำแหน่ง มีการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งทางการบริหารสูงสุดจาก ปุโรหิต เป็นมหามาตระ มีการกำหนดตำแหน่งเบ็ดเตล็ดในระดับรอง ๆ ลงมา และ ที่สำคัญ ได้มีการกำหนดตำแหน่งที่ปรึกษาของพระราชารัฐในสมัยนี้ ส่วนการปกครองในระดับล่างผู้ปกครองหมู่บ้าน ได้ใช้หัวหน้าเผ่าที่มีมาแต่เดิมเป็นผู้ดูแลทำหน้าที่เก็บรวบรวมภาษี รักษากฎหมายและระเบียบในท้องถิ่นทั้งยังเป็นการสั่งการที่ขึ้นตรงกับกษัตริย์โดยตรง เมื่อบ้านเมืองมั่นคงและขยายใหญ่ขึ้น ทำให้ระบบกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมมีการเปลี่ยนแปลง โดยที่มีการแบ่งวรรณะกันอย่างชัดเจนมากขึ้น มีการตรากฎหมายกำหนดบาทและหน้าที่สำหรับแต่ละวรรณะไว้แยกกันอย่างชัดเจน มีการตรากฎหมายและแพ่งและอาญาแยกออกจากกัน โดยที่กฎหมายแพ่งได้ให้ ยาวาหาริก มหามาตระ เป็นผู้ควบคุมดูแล ส่วนกฎหมายอาญา นั้นให้มีข้าหลวงเป็นเจ้าหน้าที่ผู้รักษา และได้จัดให้มีตำรวจขึ้นในการดูแลกฎหมาย ส่วนในพื้นที่ชนบทให้หัวหน้าหมู่บ้านทำหน้าที่รักษากฎหมายเช่นเดียวกับตำรวจด้วย นอกจากนี้แล้ว ในพื้นที่บางพื้นที่ที่ประชาชนไม่ได้นับถือคัมภีร์พระเวทจึงไม่ได้มีการแบ่งวรรณะเช่นเดียวกับคนทั่วไปนั้น ได้มีการอนุโลมให้กลุ่มชนพวกนั้นมีการปกครองตนเองตามลัทธิที่ได้นับถือ ในช่วงเวลานี้การปกครองได้เข้าสู่ระบบ สมบูรณาญาสิทธิราชย์อย่างสมบูรณ์ กษัตริย์ได้ยกเลิกสภาพทั้งหมดระบบการเมืองแบบเผ่าแต่เดิมนั้นได้ถูกเปลี่ยนแปลงให้ กลายเป็นระบบการเมืองแบบรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์แทน แต่ระบอบการปกครองดังกล่าวไม่ได้มีความครอบคลุมทั่วทั้งอาณาจักร โดยที่มีบางแคว้น เช่น เริงเขาหิมาลัยแถบ อดิศรประเทศ และพิหาร ที่ใช้การปกครองแบบสหพันธรัฐ โดยรัฐแบบนี้อำนาจอยู่ในกลุ่มของชนชั้นสูง เช่น หมู่พวกศากยะและลิจจวี เป็นต้น ระบบการปกครองของพวกศากยะและลิจจวี นั้นมีการแบ่งการปกครองโดยมี พระราชา อุปราช เสนาบดี และภานฑาคาริกะ เป็นผู้ทำการบริหาร โดยที่ยังคงมีสภาพเป็นของตัวเอง และ ผู้ปกครองแต่ละเผ่า นั้น ยังคงเก็บภาษีเป็นของตนเอง และมีกองกำลังของตนเอง ส่วนแคว้นใหญ่ เช่น มทรและโกศลนั้น เป็นการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้น อำนาจเบ็ดเสร็จอยู่กับกษัตริย์เพียงผู้เดียว ซึ่งรัฐแบบสาธารณรัฐนั้น ได้เสื่อมลงเรื่อยมาตั้งแต่สมัยโมริยะ เนื่องจากว่าไม่อาจต้านทานการขยายอำนาจของรัฐที่ปกครองด้วยแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ได้

4. สมัยโมริยะ

ในช่วงเวลานี้สังคมเป็นสังคมเมืองอย่างสมบูรณ์ การค้ามีความเจริญทั้งภายในและภายนอกอาณาจักร การค้าภายในได้มีการใช้ระบบเงินตราแทนการแลกเปลี่ยน มีการใช้ธูในการก่อสร้างบ้านเรือน มีการพัฒนาเทคโนโลยีทางการเกษตร และในสมัยนี้เองแคว้นมทรได้เรืองอำนาจ

ถึงขีดสุดได้ขยายอำนาจครอบคลุมไปทั่วทั้งอินเดีย ยกเว้นเพียงทางตอนปลายทางทิศใต้เท่านั้น ทำให้ดินแดนในช่วงสมัยโมริยะนี้เป็นช่วงที่อินเดียมีดินแดนกว้างขวางที่สุดในประวัติศาสตร์อินเดียที่มีมา และการที่จะต้องทำการบริหารปกครองดินแดนที่มีพื้นที่กว้างใหญ่เช่นนี้ ทำให้เกิดปัญหาในการบริหารปกครองขึ้นหลายอย่าง ที่เป็นหลักก็คือด้านความมั่นคง ได้มีการก่อกบฏที่เมืองด้านนอกบ่อยครั้ง ทำให้รัฐต้องมีนโยบายที่เพิ่มความสำคัญกับกองทัพให้มีขนาดและประสิทธิภาพมากขึ้น ซึ่งก็จำเป็นต้องใช้เงินจำนวนมากขึ้นไปด้วย และ นอกจากนี้ยังต้องมีนโยบายด้านอำนาจความยุติธรรมที่มีประสิทธิภาพสามารถรองรับการขยายของดินแดนและการเพิ่มขึ้นของประชากรจำนวนมาก แต่เนื่องด้วยสมัยนี้เองอำนาจการปกครองสูงสุดอยู่กับพระราชกษัตริย์ผู้เดียว จึงได้มีการวางหลักการบริหารให้มีนโยบายสอดคล้องกับตัวพระราชกษัตริย์ผู้ปกครองมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ตามที่ ปุโรหิต แห่งพระเจ้าจันทรคุปต์ ซึ่งเป็นผู้สถาปนาราชวงศ์โมริยะ ได้วางแนวคิดไว้ในคัมภีร์อรรถศาสตร์ นอกจากนี้ยังได้มีการจัดเพิ่มตำแหน่งของทางราชการขึ้นใหม่เรียกว่า "ตึระ" ถึง 18 คน ให้เป็นผู้มีอำนาจและหน้าที่ทำให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคมและการเมือง โดยได้จัดข้าราชการตำแหน่งผู้ตรวจการอีก 27 ตำแหน่ง ไว้คอยดูแลและบริหารงานในระดับรองลงไป โดยแต่ละตำแหน่งนั้นได้มีการกำหนดเบี้ยหวัดค่าตอบแทนไว้ประจำตำแหน่งด้วย ในด้านภาษีอากรเมื่อมีการขยายตัวของดินแดนและประกอบกับมีความเจริญเพิ่มมากขึ้นทั่วราชอาณาจักร ระบบการเก็บภาษีจึงได้มีการตราขึ้นเป็นระบบในคัมภีร์อรรถศาสตร์ โดยได้มีการจัดให้เก็บภาษีเพิ่มมากขึ้นจากยุคก่อน ๆ ทั้งที่เป็นตัวเงินเองและเป็นสิ่งของ ส่วนในด้านสังคมนั้น เนื่องจากยุคสมัยนี้อำนาจสูงสุดอยู่ที่พระราชกษัตริย์ผู้ปกครองแล้ว ดังนั้นนโยบายที่ได้ดำเนินการออกมานั้นจึงได้เป็นการออกมาสอนความยิ่งใหญ่และรักษาไว้ซึ่งอำนาจของพระราชกษัตริย์เอง อันเป็นผลทำให้เป็นการลดบทบาทของวรรณะพราหมณ์ ซึ่งเป็นวรรณะที่มีการแก่งแย่งอำนาจทางสังคมกับวรรณะกษัตริย์ลงได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช

5. สมัยหลังโมริยะ

ในสมัยนี้เกิดหลังจากการล่มสลายของราชวงศ์โมริยะ แต่ก็ยังมีมรดกทางวัฒนธรรม ความเจริญทั้งด้านการเกษตร การค้า และเทคโนโลยี ตกทอดมาสู่สมัยนี้เช่นกัน ลักษณะทางการปกครอง ได้แยกหัวอำนาจออกเป็นสองสำนัก คือ สาตวาหะ และ กุษาณะ โดยที่ ราชสำนักสาตวาหะ ได้มีพราหมณ์เข้าไปมีอิทธิพลในราชสำนักอีกครั้ง ส่วนราชสำนักของกุษาณะซึ่งเป็นราชสำนักที่สืบเชื้อสายมาจากชาวอินโด-กรีก นั้นพระพุทธรศาสนาได้เข้าไปมีอิทธิพล และเนื่องจากดินแดนนั้นได้มีการแบ่งออกย่อยจากเดิม ประกอบกับทางพุทธศาสนานั้นได้มุ่งสอนให้ประชาชนดำเนินชีวิตที่ไม่เน้นความรุนแรง ทำให้สังคมสงบสุข แนวการปกครองแบบรวมอำนาจสู่ศูนย์กลาง เช่น โมริยะนั้นจึงได้เปลี่ยนไปเป็นการเน้นการกระจายอำนาจมากขึ้น โดยพระราชกษัตริย์ได้มีการมอบที่ดินให้กับทางศาสนาเพื่อให้ทางศาสนานำไปทำประโยชน์เองโดยที่ทางราชการไม่ได้เข้าไป

เกี่ยวข้อง เพียงได้แต่ดูแลอยู่ห่าง ๆ ให้อยู่ภายใต้กฎหมายและเชื่อฟังคำสั่งของพระราชทานนั้น ไม่ได้เข้าไปเก็บเกี่ยวผลประโยชน์อีกแต่อย่างใดและนอกจากนี้ยังได้มีการกระจายอำนาจในการปกครองไปสู่ภาคต่าง ๆ เช่น เอกชน ศาสนา และ ท้องถิ่นขึ้นอีกครั้ง

6. สมัยคุปตะ

ในช่วงยุคสมัยนี้ปริมาณการค้ากับต่างประเทศได้ลงน้อยลง รายได้หลักของรัฐได้เปลี่ยนไปจากภาษีการค้าขาย เป็นภาษีที่เก็บจากการที่รัฐอนุญาตให้เอกชนถือครองที่ดินได้แทน อันเป็นไปตามนโยบายของรัฐที่ตรากฎหมายยอมรับการมีทรัพย์สินและที่ดินส่วนตัวทำให้เศรษฐกิจโดยรวมมีศูนย์กลางอยู่ที่เจ้าของที่ดิน พ่อค้า และ ช่างฝีมือต่าง ๆ ทำให้อำนาจสูงสุดของพระราชกษัตริย์ผู้ปกครองแคว้นได้ลดลง แต่กลับกันอำนาจและฐานะทางสังคมของพราหมณ์ได้มีสูงและเป็นที่ยอมรับมากขึ้น ที่สำคัญ อำนาจการปกครองได้กระจายไปสู่ผู้ปกครองแคว้นต่าง ๆ ซึ่งพระราชกษัตริย์จะต้องฟังและขอความสนับสนุนทางการเมือง การทหาร จนเป็นจุดกำเนิดของการปกครองแบบศักดินา หรือ ฟิวคัลชัน ทำให้พื้นที่ในการปกครองได้ถูกแบ่งย่อยออกเพื่อจัดระบบบริหารราชการใหม่เป็นพื้นที่ย่อย ๆ คล้ายจังหวัด อำเภอ แบ่งอำนาจลดหลั่นตามลำดับกันไป นอกจากนั้นระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงมากที่สุดในยุคนี้คือ ระบบกระบวนการยุติธรรม ได้มีการตรากฎหมายขึ้นโดยพราหมณ์ ซึ่งเป็นผู้มีอำนาจในสังคมยุคนั้นเกี่ยวกับเรื่องกฎหมายมรดก ทรัพย์สิน รวมทั้งเรื่องกระบวนการพิจารณาความและเรื่องเกี่ยวกับศาล โดยที่มีการตราให้ผู้พิพากษาในศาลนั้นต้องเป็นพราหมณ์ หรือ หากไม่สามารถหาพราหมณ์ได้ก็อนุโลมให้ คณวระณะกษัตริย์ และ ไวศยะ เป็นผู้พิพากษาแทน แต่ห้ามคนในวรรณะศูทรเป็นผู้พิพากษาโดยเด็ดขาด ซึ่งสรุปแล้วในยุคสมัยคุปตะนี้ เน้นการปกครองแบบการกระจายอำนาจ และการปกครองได้เริ่มเปลี่ยนมาในรูปศักดินา หรือ ฟิวคัลชัน มากขึ้น อันเป็นลักษณะการปกครองที่สำคัญของการปกครองในอินเดียสมัยกลางต่อมา

ซึ่งความสำคัญของบริบทเกี่ยวกับการปกครองอินเดียโบราณ โดยสังเขปนี้ จะสามารถทำให้การตีความหรือวิเคราะห์ ด้วยทฤษฎีแนวคิดทางการเมืองอินเดียโบราณสามารถมองภาพออกได้มากขึ้นอันเป็นส่วนขยายที่จะสามารถทำให้มองเห็นเบื้องหลังความเป็นมาของการปกครอง และการได้มาซึ่งอำนาจ ตลอดจนการรักษาไว้ซึ่งอำนาจของพระเจ้าอโศกมหาราช ซึ่งกำลังจะทำการศึกษาวิเคราะห์ต่อไป เนื่องจากว่าการศึกษารูปแบบการปกครองของพระเจ้าอโศกมหาราช นั้น เป็นการศึกษาค้นคว้าภูมิหลังทางประวัติศาสตร์อินเดียโบราณในช่วงยุคสมัยโมริยะ ดังนั้นจึงจำเป็นที่จะต้องอธิบายถึงความเป็นมา หรือ ความเชื่อมโยงที่เกี่ยวข้องกันของ ประวัติศาสตร์สมัยโมริยะให้ทราบด้วยเพื่อขยายหรือ เพิ่มความเข้าใจเกี่ยวกับพระเจ้าอโศกมหาราช และ แนวคิดทางการเมืองการปกครองของพระองค์มากยิ่งขึ้น

ความสำคัญของพระเจ้าอโศกมหาราชเริ่มต้นที่ประมาณศตวรรษที่ 1 ประมาณ พ.ศ. 162-185² พระเจ้าจันทรคุปต์ ซึ่งเป็นพระอัยกาของพระเจ้าอโศกมหาราชได้รวบรวมกำลังชาวอินเดียทำการขับไล่กองกำลังของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราช ซึ่งได้ยกทัพเข้ามาตีดินแดนแถบอินเดียซึ่งกำลังแตกแยกเป็นแคว้นเล็กแคว้นน้อย โดยที่มีเกาฏิลยะพราหมณ์ปุโรหิต เป็นผู้ให้คำปรึกษาและวางแนวทางการบริหารให้ จนต่อมาพระเจ้าจันทรคุปต์ก็สามารถขับไล่ผู้รุกรานชาวต่างชาติและยึดตราทัพผ่านอินเดียภาคเหนือ และภายในเวลา 2 ปี หลังจากการสิ้นพระชนม์ของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราช พระเจ้าจันทรคุปต์ก็สามารถยึดแคว้นมคธไว้ได้ และได้สถาปนาราชวงศ์โมริยะขึ้นปกครองแคว้นมคธ โดยที่มินครปาฏลีบุตรเป็นเมืองหลวงเมื่อประมาณปี พ.ศ. 165³ ภายใต้การแนะนำและวางแนวทางการคิดทางการปกครองของเกาฏิลยะ ซึ่งเป็นปุโรหิต หรือ นักปราชญ์ที่สำคัญประจำสำนักของพระเจ้าจันทรคุปต์เอง ซึ่งต่อมาหลังจากรัชกาลของพระเจ้าจันทรคุปต์แล้ว พระเจ้าพินทุसार ซึ่งเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าจันทรคุปต์ ก็ได้ปกครองแคว้นมคธและขยายดินแดน โดยที่ได้ยึดแนวทางนโยบายการบริหารประเทศ ตามที่พระเจ้าจันทรคุปต์ผู้เป็นพระราชบิดาได้ทรงวางไว้ โดยได้ครองราชย์อยู่ประมาณ 25 ปี และต่อจากนั้น พระเจ้าอโศกมหาราชผู้เป็นพระราชโอรส ผู้ได้เป็นเจ้าชายและเป็นอุปราชไปปกครองเมืองอุชเชนี หนึ่งในเมืองภายใต้การปกครองของแคว้นมคธ ก็ได้ทำการแย่งราชสมบัติโดยที่ได้ทำการสังหารพระราชวงศ์ต่าง ๆ จำนวนมากจนต่อมาสามารถยึดอำนาจได้สำเร็จและอภิเษกขึ้นครองราชในปี พ.ศ.218⁴ ต่อมาหลังจากขึ้นครองราชย์พระองค์ก็ได้ทำการขยายดินแดนออกไปอีกเรื่อย ๆ ตามแนวทางนโยบายที่พระราชบิดา และ พระอัยกาของพระองค์ทรงได้กระทำไว้ ตามแนวทางการคิดของเกาฏิลยะ ซึ่งวางแนวคิดนโยบายการบริหารปกครองไว้ในคัมภีร์อรรถศาสตร์ จนต่อมาไม่นานนักประมาณ 8 ปีหลังขึ้นครองราชย์ พระเจ้าอโศกมหาราช ก็ได้นำกองทัพไปตีแคว้นกสิงคะทางฝั่งทะเลตะวันออกจนสำเร็จ โดยที่ได้สูญเสียและทำลายไปพล์พลประชากรชาวกสิงคะ และ เหล่าทหารหาญไปเป็นจำนวนมาก โดยทำให้อาณาจักรของพระองค์ได้แผ่อิทธิพลกว้างใหญ่ไพศาลปกคลุมอาณาเขตจากมหาสมุทรฝั่งตะวันออกจรดมหาสมุทรฝั่งตะวันตก ซึ่งเป็นอาณาเขตที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์อินเดียที่มีมา และหลังจากที่พระองค์ได้ปราบปรามแคว้น กสิงคะจนทำผู้คนล้มตายไปจำนวนมากแล้ว เอกสารทางพุทธศาสนาได้กล่าวว่า พระองค์ได้หันมานับถือพุทธศาสนาซึ่งกำลังมีอิทธิพลอยู่ในแคว้นมคธขณะนั้น จนทำให้รูปแบบการปกครองของพระองค์เปลี่ยนจากการมุ่งขยายดินแดนโดยนโยบายทางการสงครามรุนแรง เปลี่ยนเป็นนโยบายที่ยึดถือแบบอย่างทางพุทธศาสนาที่มีลักษณะประนีประนอมและไม่ใช้ความรุนแรงอย่างหน้ามือเป็น

² สุตักษณ์ ศิวรักษ์ .ความเข้าใจในเรื่องพระเจ้าอโศกและอโศกาวทาน (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ส่องสยาม จำกัด,2534) ,หน้า 269

³ เรื่องเดียวกัน

⁴ เรื่องเดียวกัน

หลังมือ จนทำให้พระเจ้าอโศกมหาราชนั้นได้ครองราชย์อยู่นานถึง 37 ปี และทำให้ พระนามของ พระองค์ยิ่งใหญ่จนได้รับพระนามเป็นพระมหาจักรพรรดิ ต่อมา ซึ่งลักษณะการเปลี่ยนแปลงของ นโยบายที่พระองค์ใช้บริหารประเทศให้มีความยิ่งใหญ่ได้มีการขัดแย้งกันในตัวเอง กล่าวคือ มีทั้ง การใช้ความรุนแรงและไม่ใช้ความรุนแรง จนทำให้เป็นที่น่าสนใจและทำให้ต้องทำการศึกษาค้นคว้า ในครั้งนี้ แนวนโยบายในการปกครองของพระเจ้าอโศกมหาราชนั้นเป็นที่ชัดเจนว่ามีการ เปลี่ยนแปลงจากแนวทางบริหารที่รุนแรงโหดร้ายมาเป็นอีกนโยบายหนึ่งนั้น อาจารย์สุลักษณ์ ศิว รักษ์ ได้กล่าวไว้ในบทความเกี่ยวกับความเข้าใจในเรื่องพระเจ้าอโศกกว่า “ภาวะวิกฤตทางจิตวิทยา ตอนโปรดให้ฆ่าฟันผู้คนคราวปราบแคว้นกถิงคะ ฝั่งพระหฤทัย จนเปลี่ยนพระปฏิปทา เลิกรัฐ ประศาสนนโยบายแบบพระอัยกาธิราช และ พระราชบิดา ซึ่งยึดตามตำราอรรถศาสตร์ของเกาฏิลยะ ซึ่งออกจะคล้าย *The Prince* ของมาคิอาเวลลี คือ ชนชั้นปกครองมีสิทธิอันชอบธรรม ที่จะทำอะไร ๆ อย่างโหดร้ายทารุณก็ได้เพื่อรัฐและเศรษฐกิจ (ในปัจจุบันคนเป็นอันมากก็ถือตามแนวนี้) หากพระ เจ้าอโศกทรงเปลี่ยนพระมรรควิธีทั้งส่วนพระองค์ และส่วนแห่งการปกครองอาณาจักร มาตามกระแสแห่งพระพุทธพจน์ที่ตรัสสรรเสริญพระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงธรรม”⁵ จะเห็นได้ว่านอกจาก หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาตามที่นักปราชญ์หลายท่านได้กล่าวว่าพระองค์ได้ใช้เป็นหลักในการ ปกครองบริหารประเทศให้เจริญรุ่งเรืองแล้ว ยังมีแนวทางการบริหารปกครองตามที่ เกาฏิลยะ ได้ เขียนไว้ในคัมภีร์อรรถศาสตร์ ด้วยเช่นกันที่พระองค์ได้เคยใช้ในการปกครองและบริหารประเทศมา จนทำให้ดินแดนของพระองค์ได้รับความยิ่งใหญ่ตามที่ได้กล่าวมาก่อนหน้านี้แล้ว ดังนั้นเพื่อให้ ทราบและเข้าใจที่มาและความรู้ความเข้าใจของพระเจ้าอโศกมหาราชที่ได้เคยทรงดำเนินการ ปกครองบริหารประเทศตามรัฐประศาสนนโยบายตามคัมภีร์อรรถศาสตร์นั้น ผู้วิเคราะห์จึงได้ยกเอา หลักการและแนวความคิดทางการเมืองในคัมภีร์อรรถศาสตร์ของเกาฏิลยะ มาไว้โดยสังเขปดังนี้

ความคิดทางการเมืองในคัมภีร์อรรถศาสตร์ของเกาฏิลยะ

ความคิดทางการเมืองที่น่าสนใจของเกาฏิลยะนั้นมีด้วยกัน 3 ส่วนได้แก่

1. ลักษณะของผู้ปกครอง และการสืบราชสมบัติ
2. รัฐ และหน้าที่ของรัฐ
3. การบริหารรัฐ

ลักษณะของผู้ปกครอง และการสืบราชสมบัติ

ลักษณะของผู้ปกครอง

การปกครองตามแนวคิดของเกาฏิลยะเป็นแบบราชาธิปไตย โดยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ตามลักษณะของการปกครองแบบนี้ ราชาก็ รัฐ ประชาชนเป็นผู้เลือกกษัตริย์ของตนเอง กษัตริย์ต้องเป็นผู้บริหารประเทศโดยมีเจ้าหน้าที่ของรัฐแนะนำพระองค์ อย่างไรก็ตามเกาฏิลยะยังเห็นว่าต้องมีผู้ทรงไว้ซึ่งความรู้ผู้หนึ่ง คือ พราหมณ์ปุโรหิต เป็นผู้แนะนำแนวทางเช่นเดียวกับ ครู สอนศิษย์ บิศาสอนบุตร หรือ นายสอนคนใช้ “ซึ่งเป็นไปตามความคิดเก่าของชาวอินเดียว่า อำนาจราชวงศ์จะรุ่งเรืองได้ต้องมีอำนาจของพราหมณ์เข้ามาสนับสนุนด้วย แต่ปุโรหิตก็ถูกแต่งตั้งและลงโทษโดยกษัตริย์เช่นกัน”⁶ฐานะของกษัตริย์ไม่อยู่ในฐานะของเทพเจ้าตามแบบลัทธิเทวราช เกาฏิลยะได้แนะนำให้พระเจ้าจันทรคุปต์ทำตนเสมือนเจ้าผู้รับใช้ประชาชน และให้สิทธิประชาชนในการถอดถอนกษัตริย์ออกได้ ในกรณีที่กษัตริย์ทำตัวไม่เหมาะสม เกาฏิลยะเสนอว่า ผู้ปกครองที่เป็นที่ชื่นชอบของประชาชนจะต้องมีลักษณะดังต่อไปนี้คือ

“เป็นคนพื้นเมืองเดียวกัน เป็นผู้ดำเนินรอยตามคำสอนของศาสตร์การปกครอง ปราศจาก โรคภัยและแข็งแรง เกิดอยู่ในตระกูลขุนนาง รวมถึงคุณสมบัติที่คลใจให้ผู้อื่นเชื่อมั่นในตัวเขา ผู้ได้ปกครองพบหาได้สะดวก เป็นคนที่มีศรัทธาแก่กล้า มีความจริงใจ มีคุณสมบัติด้านปัญญา โดยสามารถเข้าใจสิ่งต่างๆ ได้ดี สามารถใช้ความคิด มีความกล้าหาญ ตัดสินใจเร็ว หนักแน่น และอื่นๆ”⁷

ซึ่งคุณสมบัติดังกล่าวจะเกิดขึ้นได้ จะต้องได้คนที่เคร่งครัดในวินัย มีความรู้ ความสามารถเป็นผู้สอนซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการกำหนดภารกิจให้เจ้าชายในการศึกษาเรียนรู้ โดยในตอนเช้าเจ้าชายจะต้องเรียนยุทธศาสตร์ บ่ายเรียน อิติहाสะ (itihasa) ซึ่งประกอบด้วย ประวัติศาสตร์, ธรรมศาสตร์และปรัชญา ซึ่งเกาฏิลยะเห็นว่า วิชาปรัชญานั้นมีความสำคัญสำหรับผู้ปกครอง เพราะเป็นตัวขัดเกลาสติปัญญา ทำให้หนักปกครองแยกแยะได้ว่า อะไรถูก อะไรผิด ทำให้มีขันติ อารมณ์ราบรื่น

การที่จะสำเร็จในการศึกษาวินัย หมายถึง ต้องละตัณหา โกรธ โลภ หลงได้ ผู้ที่ควบคุมโดยละตัณหา ความโลภ ความโกรธ ความหลง ความจงหอง ความร่าเริงเกินขนาด จึง

⁶ Radhakrishna Choudhary , Kautilya's Political Ideas and Institutions. (India : Choukhamba Sanskrit Series. , 1971) p.73.

⁷ R. P. Kangel. The Kautilya Arthashastra Book III A Study (India : University of Bombay,1965), p. 129.

สามารถเป็นกษัตริย์ได้ เกาฏีลยะได้วางภารกิจของกษัตริย์ตามที่ควรจะเป็นไว้ โดยในการทำงาน กษัตริย์ควรต้องแบ่งเวลากลางวันกลางคืนออกเป็น 16 ส่วนเท่าๆกัน

(ช่วงละ 1.5 ชั่วโมง โดยจะต้องปฏิบัติภารกิจตามช่วงเวลาดังต่อไปนี้
กลางวัน

ค่าใช้จ่ายของรัฐ

ช่วงที่ 1 พิจารณาเรื่องการปกครองประเทศ เรื่องรายได้ และเรื่อง

ช่วงที่ 2 พิจารณาคำร้องของประชาชนโดยทั่วไป

ช่วงที่ 3 พักผ่อน เสวย และศึกษาต่อ

ช่วงที่ 4 รับเงินภาษี และนัดกับหัวหน้าที่ควบคุมงานด้านต่าง ๆ

ช่วงที่ 5 จะทรงออกไปรับเงินจากเจ้าหน้าที่ แขนกต่างๆและจะ

ทรงปรึกษากับผู้มีอำนาจ รับข่าวที่เป็นความลับจากสายลับ แลกเปลี่ยนจดหมาย

ช่วงที่ 6 ปล่อยตัวให้สนุกสนานรำเริง

ช่วงที่ 7 ไปดูม้าและรถม้าทหาร

ช่วงที่ 8 วางแผนด้านทหารกับแม่ทัพ และสวคมนตรีเย็น

กลางคืน

ช่วงที่ 1 รับข่าวจากสายลับ

ช่วงที่ 2 อาบน้ำ เสวย เรียนหนังสือ

ช่วงที่ 3-5 เข้านอน (ประมาณ 3 ชั่วโมง)

ช่วงที่ 6 คิดทบทวนงานของตน ระลึกรถึงงานของตน

ช่วงที่ 7 คิดวิธีบริหารแล้วส่งสายลับออกไป

ช่วงที่ 8 ให้ชีพราหมณ์สวคมนตรีให้พร ให้ข้าวปลาอาหารอุดม
สมบูรณ์ และให้หมอตรวจสุขภาพ ไปโรงอาหาร ไปหาหมอทำนายดวงดาว บูชาลูกวัว และเดินจง
กลม แล้วจึงกลับวัง⁸

เกาฏีลยะได้แยกประเภทกษัตริย์ออกเป็น 3 ประเภท คือ⁹

1. ธรรมราชา (dharma vijayin) หมายถึง กษัตริย์ที่ดี

⁸ Radhakrishna Choudhary, Kautilya's Political Ideas and Institutions, pp. 71-73

⁹ Sarvepalli Radhakrishnan, History of Philosophy Eastern and Western (London : Urwin

2. โลภะราชา (lobha vijayin) หมายถึง กษัตริย์ที่มีแต่ความโลภ

3. อสูรราชา (asura vijayin) หมายถึง กษัตริย์ที่มีแต่ความโหดเหี้ยม แย่งชิงทุกอย่างจากผู้แพ้แม้แต่ภรรยาและลูก

ผู้ปกครองที่ดีแม้ประเทศจะยากจน และประสบภาวะทุกข์เข็ญนั้นก็ตามแต่ก็ยัง สามารถสร้างความเจริญได้ แต่การที่มีผู้ปกครองที่ประกอบไปด้วยความโลภและโหดร้าย แม้บ้านเมืองจะมีความเจริญหรือประชาชนจงรักภักดีเพียงใดก็ตาม ก็อาจเป็นเหตุให้สามารถทำลายอาณาจักรลงได้ เพราะประชาชนจะโกรธกษัตริย์ที่โหดร้ายเป็นเหตุให้อริราชศัตรูของชาติก็จะถือโอกาสรวมตัวกันโจมตีประเทศหรือชาติ

การสืบราชสมบัติ

เพื่อให้ได้ผู้ปกครองที่มีคุณสมบัติครบถ้วนดังกล่าว เกาฏิลยะได้เสนอความเห็นไว้ในขณะที่พระราชินีตั้งครรภ์ ควรเอาของไปถวายพระอินทร์และพระพหูสบัติตามคติศาสนาพราหมณ์ และต้องเรียนรู้วิธีการว่าจะปฏิบัติตัวอย่างใดในแต่ละเดือน และเมื่อประสูติพระราชโอรสแล้วต้องทำพิธีให้บริสุทธิ์ ต้องสอนให้เขาทำในสิ่งที่ถูกต้องกับกฎเกณฑ์ที่วางไว้ตามพระราชประเพณี เกาฏิลยะกล่าวว่า “ ไม่มีบาปใดที่จะยิ่งใหญ่เท่ากับการสอนให้เด็กเป็นคนชั่วร้าย ในขณะที่เจ้าชายมีสติปัญญาบริสุทธิ์ควรถูกสอนให้รู้ว่า อะไรเป็นประโยชน์ อะไรถูกต้อง อะไรที่ไม่เป็นประโยชน์”¹⁰

เกาฏิลยะเห็นว่า บุตรชาย มี 3 ประเภท คือ ฉลาดมาก ปานกลาง และโง่ ถ้าสอนแต่สิ่งดีๆ แล้วบุตรปฏิบัติตามเรียกว่าฉลาดมาก ถ้าสอนแต่สิ่งดีๆ แล้วไม่ค่อยปฏิบัติตามจัดเป็นประเภทที่สอง และถ้าผู้ใดทำตัวให้อยู่ในอันตราย ไม่ชอบของดีถือเป็นประเภทที่ 3

ถ้ากษัตริย์มีพระราชโอรสพระองค์เดียวควรเลี้ยงและดูแลอย่างดี ไม่ให้ไปยุ่งกับผู้ใด และให้พระราชโอรสนั้นเป็นผู้รับมรดก ถ้ามีพระราชโอรสไม่สมควรให้พระราชโอรสมีนัดดาให้หนึ่งคน หรือให้พระธิดา มีนัดดาให้ หากไม่มีควรจ้างพระญาติฝ่ายพระมารดา หรือจ้างผู้ที่มีสายเลือดเดียวกันหรือประยูรญาติของตน เพื่อให้มีบุตรกับมเหสีของตน¹¹

เกาฏิลยะได้เสนอแนะว่า อัครเสนาไม่ควรละโมภที่จะยึดเอาอาณาจักร ในกรณีที่กษัตริย์เกิดประชวรหรือสวรรคตอย่างกระทันหัน อัครเสนาต้องทำทุกอย่างตามอำนาจที่มี เพื่อให้

¹⁰ R. Shama Sastry . Kautilya's Arthashastra .(India : Rama Rao at Mysore Printing and Publishing House Mysore, 1976) , p. 33.

¹¹ Ibid.

แน่ใจว่าต้องมีการปกครองต่อไปในราชวงศ์เดียวกัน หากมีเจ้าชายแห่งราชวงศ์นั้นซึ่งได้รับการอบรมมาดีแล้ว พระองค์ควรได้รับการแต่งตั้งให้เป็นกษัตริย์แทน ในกรณีไม่มีเจ้าชาย อัครเสนาควรแต่งตั้งเจ้าหญิง หรือ มเหสีหม้ายของกษัตริย์ผู้ปกครองที่สวรรคตไปขึ้นครองอำนาจแทน ในกรณีที่ เป็นเจ้าหญิง มีกฎวางไว้ว่าต้องให้กำเนิดพระราชโอรสและพระราชโอรสควรได้รับการราชาภิเษก ในเวลาอันควร เจ้าหญิงจะไม่ได้สืบราชสมบัติตามสิทธิอย่างเช่นราชินีหม้าย แต่ต้องครองอำนาจ เพียงแค่ราชบุตรที่ประสูติได้รับการราชาภิเษก เมื่อพระราชโอรสประสูติเจ้าหญิงจะมีบุตรอีกไม่ได้ และราชินีหม้ายจะอภิเษกอีกไม่ได้ เนื่องจากเกรงว่าสามีใหม่อาจยึดราชบัลลังก์ และการปกครอง จะตกไปอยู่ในมือตระกูลอื่น

เกาฏีลยะเห็นว่า ตามธรรมเนียม เศรษฐโอรส ควรเป็นผู้ครองบัลลังก์ อย่างไรก็ตาม หากพระราชามีพระโอรสองค์เดียว และพระราชโอรสนั้นก่อให้เกิดความไม่พอใจและเป็นอันตราย ต่อรัฐ พระราชโอรสพระองค์นั้นอาจถูกกักขังหรือคุมตัวไว้ หรือถูกเนรเทศไป หากพบว่าไม่สมด้วย เหตุทั้งปวงราชบุตรอาจไม่ได้รับเลือกให้ครองบัลลังก์ และจะกำหนดให้โอรสของราชบุตรนั้นเป็น รัชทายาท มีบทบรรยายของบรรดาครูอาจารย์ต่างๆหลายคน ได้เสนอแนะวิธีแก้ไขแปลกๆ รวมทั้ง การปลงพระชนม์เจ้าชายตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ แต่เป็นการกำจัดเหตุตั้งแต่แรก

ภารทวาชะ (Bharadvaja) กล่าวว่า เจ้าชายที่ดูร้าย จะคอยจ้องแต่จะครุบเหยื่อ ทำลายทรัพย์สินให้หมดลง ดังนั้นควรจับเจ้าฟ้าชายไว้ในที่จำกัด

ปิสุนะ (Pisuna) กล่าวว่า การระวังเจ้าฟ้าชายเหมือนกับการกลัวสุนัขป่าจะมากิน แกะ ดังนั้นจึงควรให้ไปอยู่ที่ต่างประเทศ

ส่วน เกานปทันตะ (Kaunapadanta) กล่าวว่าเจ้าฟ้าชายเวลาไปอยู่ต่างประเทศ จะ รักประเทศนั้นเปรียบเสมือนลูกวัวได้กินนมวัว ดังนั้นจึงควรส่งเจ้าฟ้าชายไปอยู่กับญาติฝ่ายพระ มารดา

เกาฏีลยะ กล่าวว่า “การกระทำทั้งหมดดังกล่าวเหมือนปล่อยความตายเกิดแก่ชีวิต โดยไม่หาทางแก้ เหมือนไม้ท่อนหนึ่งที่ปล่อยไว้ให้ปลวกกิน”¹²

เจ้าชายควรเอาใจราชาโดยพยายามทำดีทุกวิถีทางเพื่อให้เป็นที่โปรดปรานเท่าที่จะ ทำได้ แต่ถ้าไม่สำเร็จควรขออนุญาตบิดาไปอยู่ป่า หรืออาจฟังเจ้าชายที่เป็นเพื่อนบ้าน และรวมกำลัง เพื่อยึดอาณาเขตจากพระบิดา หรือหาวิธีการให้คนใช้ฝ่ายพระมารดาช่วยเหลือในการโจมตีบิดาของ พระองค์ หรือปลอมเป็นคนทาสี นักแสดงในวัง หมอคู ตัวตลก และให้สายลับปลอมตัวเหมือน ตนเองคอยช่วย และหากมีโอกาสก็จะแสดงพระองค์ต่อหน้าพระบิดาของตน โดยมีอาวุธยาพิษ นอกจากนี้มารดาของเจ้าชายหรือมารดาเลี้ยง ควรช่วยพาเข้าวังเพื่อปรับความเข้าใจ และเมื่อกลับมา เจ้าชายก็จะทำตนดีเช่นเคย ซึ่งบิดาของพระองค์ต้องสัญญาว่าจะให้พระองค์ครองสมบัติ

¹² Ibid.

ในบรรดาวิธีแนะนำให้ยึดราชบัลลังก์ของตำราอื่น มีวิธีหนึ่งคือ เจ้าชายต้องปลอมตัว เข้าหาพระบิดาในห้องนอน และลอบฆ่าเสีย แต่เกาฏิลยะไม่แนะนำให้มีการฆ่าบิดามารดาบังเกิดเกล้า เพราะนั่นหมายถึงการตกรอกและทำให้ราษฎรเศร้าหมอง ที่ถูกฆ่าบิดาบังเกิดเกล้าของตนเอง

รัฐ และหน้าที่ของรัฐ

รัฐ

เกาฏิลยะให้ความหมายของรัฐเป็นรัฐที่สมบูรณ์แบบ โดยอำนาจทางเศรษฐกิจและบริหารไว้ในมือของรัฐและการบริหารไว้ในมือของรัฐที่ส่วนกลางทั้งหมด มีการใช้ทัณฑะ (danda) เป็นเครื่องมือในการควบคุม การลงโทษต้องอาศัยวินัยเป็นตัวกำหนด รัฐของเกาฏิลยะส่งเสริมศาสนาและเชื่อมั่นว่ามนุษย์อยู่ในสภาวะสังคมที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ จึงต้องพยายามปรับตัวให้ดีขึ้น ไม่เช่นนั้นอาจทำให้สังคมและตนเองเสื่อมถอยลงได้

การใช้กฎหมายและการลงโทษเป็นเครื่องมือในการควบคุมสังคมของเกาฏิลยะนั้น เมื่อกษัตริย์คือผู้ออกกฎหมาย และใช้กฎหมายบังคับภายในรัฐ กฎหมายนั้นประกอบด้วยองค์ประกอบ 4 ประการ คือ คุณธรรม สัญญา ประเพณี และกฎหมายของผู้ปกครอง สังคมจำเป็นต้องมีกฎเกณฑ์ ข้อบังคับ โดยที่อยู่บนฐานความเชื่อว่า เมื่อบุคคลเคารพเชื่อฟังกฎหมายก็จะเป็นสังคมที่ดีได้ เพราะอำนาจหน้าที่จะบังคับให้ประชาชนทำสิ่งที่ดีงาม ซึ่งเพื่อให้เป็นไปตามความประสงค์ของรัฐนี้ รัฐเองควรเป็นผู้สร้างกฎเกณฑ์เพื่อที่จะใช้บังคับผู้กระทำความผิดไปจากกฎเกณฑ์ของรัฐ

รัฐตามความเห็นของเกาฏิลยะนั้นเป็นเพียงรัฐขนาดเล็ก แต่มีวัตถุประสงค์ต้องขยายอาณาเขตไปเพื่อเตรียมการให้เป็นรัฐที่ใหญ่ขึ้น โดยมุ่งเน้นให้ประชาชนอพยพเข้าไปจัดการในที่ดินที่รกร้างว่างเปล่า และขยายดินแดนไปยังรัฐที่ใกล้เคียงตลอดเวลา ซึ่งองค์ประกอบที่จะทำให้รัฐมีอำนาจขึ้นนั้นประกอบด้วย กษัตริย์ รัฐ ชนบท คลัง ทหาร มิตร ที่มีความสำคัญตามลำดับ¹³

เกาฏิลยะเห็นว่าอาณาจักรที่ดีจะต้องลักษณะภูมิศาสตร์ที่ดี มีเมืองที่เป็นใจกลางและเมือง ซึ่งเป็นชายแดน โดยรอบ ประชาชนมีความกินดีอยู่ดีตลอดเวลา มีอำนาจทางการทหารในการโจมตีผู้อื่น ไม่ควรมีทะเลทราย ควรมีทรัพยากรธรรมชาติที่สมบูรณ์ มีสัตว์ป่า ป่าดงดิบ ควรมีการชลประทาน และการคมนาคมที่ดี มีความเจริญทางการค้า มีการส่งเสริมทางการเกษตร มีระบบการจัดเก็บภาษีที่มีประสิทธิภาพ ประชาชนมีความจงรักภักดี ที่สำคัญที่สุดคือรัฐเป็นรัฐแห่งเศรษฐกิจ (economic) ซึ่งสนใจในการจัดการในรูประบบและเศรษฐกิจของประชาชนโดยจำเป็นจะต้องมีลักษณะดังนี้¹⁴

¹³ R. P. Kangel, *The Kautilya Arthashastra Book III A Study*, p. 121.

¹⁴ Radhakrishna Choudhary, *Kautilya's political Ideas and Institution*, p. 64

1. รัฐที่อยู่ตามชายแดนจะต้องสามารถที่จะใช้เป็นที่อยู่อาศัยของประชากรได้
2. ใช้เป็นแหล่งที่ต่อสู้ศัตรูได้
3. เป็นแหล่งที่ผลิตสินค้าได้นานาชนิด
4. เป็นแหล่งที่มีเพื่อนบ้านที่มีระเบียบ
5. มีการติดต่อประสานงานกันทั้งภายในและภายนอกเป็นอย่างดี
6. อยู่ห่างไกลจากการรบกวนของศัตรูร้ายและจากผู้คนต่างถิ่น
7. เป็นแหล่งที่มีทรัพยากรธรรมชาติ เช่น แร่ ถ่านหิน และป่าไม้มาก
8. เป็นแหล่งที่เต็มไปด้วยประชากรที่มีความกระตือรือร้นและมีประสิทธิภาพในการทำงานด้านอุตสาหกรรม

หน้าที่ของรัฐ

ตามทฤษฎีของเกอฏิลยะ หน้าที่ของรัฐมีส่วนสำคัญในการดำรงชีวิตของคนทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม ศิลธรรม และจิตใจ ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาชีวิตในทุกรูปแบบ เกอฏิลยะ ได้กำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบของรัฐไว้เป็นหลักเกณฑ์ ดังต่อไปนี้¹⁵

1. รัฐต้องเป็นผู้ให้ความคุ้มครองปกป้องสังคม ด้วยการให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่เหมาะสม
2. รัฐต้องเป็นผู้รักษากฎหมายอาญา และแพ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องภาษีอากรและการใช้ดิน
3. รัฐต้องเป็นผู้รักษาความสงบในสังคม รัฐต้องถือว่าการสนใจในเรื่องธรรมะ เป็นความสำคัญขั้นพื้นฐาน
4. รัฐต้องเป็นผู้ให้บริการทางสังคม โดยถือเป็นนโยบายสำคัญของรัฐและผลประโยชน์ของประชาชนซึ่งเป็นการสนใจหลัก

การให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่เหมาะสมในแง่ของการให้ความคุ้มครองปกป้องสังคมนั้นต้องอาศัยเศรษฐกิจ เกอฏิลยะจะเน้นให้มีการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ทุกอย่างให้เกิดประโยชน์แก่รัฐและประชากรโดยตรง ความมั่งคั่งจะใช้เพื่อให้ประชาชนมีความสุขและความพอใจ ดังนั้นรัฐจึงเข้าบริหารเศรษฐกิจด้วยการควบคุมทรัพยากรและผลผลิตทั้งที่เป็นกิจการของรัฐเองและกิจการส่วนบุคคลอีกหลายด้าน เป็นผู้กำหนดราคาสินค้า และผลกำไร เป็นผู้จ้างแรงงานรายใหญ่ ส่งเสริมกิจกรรม ค้าขาย และอุตสาหกรรม ในด้านนโยบายในเรื่องแรงงานก็ได้กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพด้วยโดยมีการกำหนดและควบคุมไว้แน่นอน ผู้ที่กตัญญูค่าแรงทำให้รัฐเสียหายได้หรือ

¹⁵ Ibid., p. 244.

ขัดขวางการซื้อขายของรัฐจะถูกพิจารณาลงโทษ การรักษากฎหมาย รัฐในทฤษฎีของเกอฏิลยะ มีการรักษากฎหมายโดยใช้อำนาจศาล ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1.ธรรมสตียะ (dhamastiya) เป็นศาลธรรมดา มีพราหมณ์เป็นผู้นำ ทำหน้าที่เกี่ยวกับกฎหมายและภาษีอากรต่างๆ การแต่งงาน และอื่นๆที่เป็นเรื่องทางแพ่ง

2.กันตกะ โศธัมมะ (kantaka sodhamma) เป็นศาลที่เกี่ยวข้องกับเรื่องการบริหาร รัฐ ทำลายความชั่วร้ายของสังคม มีสายลับ มีการทรมานคนให้รับว่าทำผิดเพื่อขจัดความสับสนในสังคม เป็นเรื่องของกฎหมายอาญาทั้งหมด เช่น ขโมย¹⁶

การรักษาความสงบในรัฐนอกจากจะใช้กฎหมายแล้ว เกอฏิลยะยังให้ความสนใจทางด้านศีลธรรมและจริยธรรม โดยจัดกิจกรรมบางอย่างของรัฐที่มุ่งผลให้มีการสร้างความเป็นอยู่ที่ดีทั้งในด้านเศรษฐกิจและวัฒนธรรมซึ่งเป็นการช่วยให้ประชาชนได้พัฒนาบุคลิกภาพอย่างสมบูรณ์ ซึ่งเป็นการสร้างสมดุลย์ด้าน ธรรมะและอหิกร (adhikara) หมายถึงหน้าที่และความรับผิดชอบของมนุษย์ตามกฎหมาย (adhikara = duties cum responsibilities and rights)¹⁷ โดยที่กษัตริย์จะพยายามบริหารงานให้ประชาชนเป็นสุขและมีความพอใจมากที่สุด

จุดมุ่งหมายสำคัญของรัฐคือ ต้องการให้มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน และมุ่งหน้าที่จะยกระดับทางสังคมและจริยธรรม รัฐเปรียบเสมือนศูนย์กลางของสังคมที่จะผสมผสานความสนใจในด้านรูปแบบต่างๆเข้าด้วยกัน

นอกจากนี้แล้วการให้สวัสดิการทางสังคม ซึ่งถือเป็นหน้าที่ของรัฐอีกอย่างหนึ่งในสมัยนี้ มีการสนใจในเรื่องการรักษาความสะอาดในเมืองและชนบท มีการจัดวางผังเมืองในการสร้างหมู่บ้านหรือเมืองใหม่ นอกจากนี้หากเกิดสภาวะน้ำท่วมหรือมีโรคระบาด รัฐจะเข้าช่วยเหลือโดยการแจกข้าวหรือของใช้ที่จำเป็น มีการจ้างแรงงานเพิ่มขึ้นเพื่อกิจการดังกล่าวในขณะที่เดียวกันก็ต้องมีการเก็บภาษีจากคนรวยเพิ่มขึ้นเพื่อนำมาใช้สนับสนุนสวัสดิการทางสังคมในช่วงเวลานี้ด้วย

กิจกรรมของรัฐที่ถือเป็นหน้าที่และเป็นประโยชน์แก่รัฐที่กล่าวไว้ในอรรถศาสตร์ของเกอฏิลยะนั้น ได้แก่¹⁸

1.การรักษาความสงบเรียบร้อยภายใน และการป้องกันประเทศจากภัยอันตรายภายนอก

¹⁶ Sarvepalli Radharrishnan, History of Philosophy Eastern and Western , p. 116.

¹⁷ Radhakrishna Chouhary ,Kaulitya's Political Ideas and Institutions , p. 249

¹⁸ Ibid, p. 254.

- 2.การแบ่งรัฐออกเป็นส่วนต่างๆ
- 3.การดำเนินการทางการทูต และการบริการสาธารณะประโยชน์
- 4.การทำนุบำรุงศาสนา
- 5.ปกป้องสังคม จากศัตรูธรรมชาติ และศัตรูอื่นๆ

เกาฏิลยะ เป็นนักคิดที่มีความสามารถ มองสภาพการณ์ตามความเป็นจริง ให้แนวทางการปกครองประเทศในลักษณะที่จะให้ผลประโยชน์แก่ประชาชนอย่างแท้จริง โดยกระตุ้นให้เกิด ธรรมะ (dharma) ด้วยการก่อให้เกิดความสงบในใจ ทำให้เกิดอรรถะ (artha) ด้วยการกระตุ้นให้มีการค้าขาย และส่งเสริมกามะ (kama) ด้วยการสร้างความสงบให้เกิดแก่รัฐทำให้รัฐมีระเบียบและส่งเสริมให้มีการทำงานด้านศิลปะ สร้างโรงพยาบาล สถานพักฟื้น และสถานที่เพื่อการกุศลต่างๆ รวมทั้งให้การศึกษา และช่วยทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีส่วนหนึ่งของการปกครองดูแลรัฐของเกาฏิลยะจึงมีส่วนสำคัญในการดำรงชีวิตของคนทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม ศิลปกรรม และจิตใจ ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาชีวิตทุกรูปแบบ แม้จะเป็นรัฐสังคมนิยมอยู่บ้างแต่ยังปล่อยให้ประชาชนมีเสรีภาพส่วนบุคคลได้อย่างเต็มที่

การบริหารรัฐ

สำหรับเรื่องการบริหารรัฐ ได้มีข้อความในอรรถศาสตร์ของเกาฏิลยะบางอย่างเป็นเรื่องที่น่าสนใจเกี่ยวกับกฎ และการปฏิบัติ ที่สำคัญ ดังนี้

การบริหารโดยทั่วไป

การปกครองรัฐในความคิดของเกาฏิลยะจะเป็นกระจายอำนาจจากเบื้องบนมาสู่เบื้องล่าง โดยกษัตริย์เป็นศูนย์กลางของขอบเขตการบริหารที่กว้างใหญ่ซึ่งการบริหารงานของประเทศหรือรัฐนั้นแบ่งออกเป็น

- ศูนย์รวมของฝ่ายบริหาร
- คณะที่ปรึกษา
- ข้าราชการประจำ และรัฐส่วนกลาง
- รัฐการปกครองระดับจังหวัด และรัฐการปกครองระดับท้องถิ่น

ศูนย์รวมของฝ่ายบริหาร มีบุคคลที่สำคัญที่สุดดำรงตำแหน่งที่ปรึกษา และสั่งสอนกษัตริย์คือ พราหมณ์ปุโรหิต เพราะพราหมณ์คือบุคคลที่เรียนเรื่องพระเวท เชี่ยวชาญในสูตรต่างๆ เป็นคนที่รู้ในเหตุที่เกิดจากกรรมและคนได้ ซึ่งคือคนที่มีความรู้ดีในเรื่องการปกครองนั่นเอง ซึ่งใน

บรรดาผู้ที่เป็ยศูนย์รวมของฝ่ายบริหารนี้ประกอบด้วยพราหมณ์ปุโรหิต มนตรี เสนาบดี และ
ยุวราชะ

พราหมณ์ปุโรหิตหมายถึงที่ปรึกษาที่เป็นบุคคลในวรรณะพราหมณ์ แต่ก็อาจถูก
กษัตริย์ถอดถอนจากตำแหน่งได้หากไม่ซื่อสัตย์ต่อหน้าที่

มนตรี (mantrin) ไม่ปรากฏแน่ชัดในอรรถศาสตร์ว่า “ตำแหน่งนี้มีจำนวนเท่าใด
เป็นตำแหน่งสูงสุดของผู้ปฏิบัติงาน เป็นผู้ให้คำแนะนำแก่กษัตริย์ในยามฉุกเฉิน ในเรื่องงานและ
การบริหารอื่น”¹⁹ เป็นคนในท้องถิ่นนั้น ซึ่งมีความสามารถในการควบคุมอารมณ์ได้ดี มีชื่อเป็นที่รู้จัก
ของคนทั่วไป

เสนาบดี (senapati) เป็นที่เข้าใจว่าต้องเป็นผู้บังคับบัญชากองทัพ

ยุวราช (yuvaraja) เป็นราชโอรสองค์โตของกษัตริย์ ไม่กล่าวถึงหน้าที่แน่ชัด แต่มี
การกล่าวว่าจะอาจถูกส่งไปแทนเสนาบดี เพื่อปกครองเมืองหรือกำจั้ดทหารหรือเสนาบดีที่เป็นกบฏ

คณะที่ปรึกษา คือบุคคลที่ทำงานให้รัฐบาลทุกประเภท บุคคลประเภทนี้ต้องม
ีความฉลาดเป็นเลิศ กษัตริย์มีอำนาจแต่งตั้งและไล่ออกได้ตามความประสงค์ โดยมีอำมาตย์²⁰ เป็น
หัวหน้าคณะ

ข้าราชการประจำ และรัฐส่วนกลาง หมายถึงหน่วยงานและผู้ปฏิบัติงานของ
ส่วนกลาง ซึ่งประกอบด้วย หน่วยงานสำคัญๆดังนี้²¹

หน่วยงานด้านภาษีรายได้ อยู่ภายใต้การควบคุมของ smaharta

หน่วยงานด้านรับเงินรายได้ของรัฐ อยู่ภายใต้การควบคุมของ sannidahata

หน่วยงานด้านตรวจสอบบัญชี อยู่ภายใต้การควบคุมของ aksapatala

หน่วยงานด้านพระคลังมหาสมบัติ อยู่ภายใต้การควบคุมของ koshadhyaksa

หน่วยงานด้านกระษาปณ์ อยู่ภายใต้การควบคุมของ rupadarsaka

หน่วยงานด้านที่ดิน อยู่ภายใต้การควบคุมของ panyaghyakas

ซึ่งแต่ละแผนกจะสังกัดอยู่ส่วนกลางทั้งหมด ทำหน้าที่ควบคุมงานด้านที่ตนรับผิดชอบทั้งใน
ส่วนกลาง และส่วนภูมิภาค

สำหรับการบริหารงานระบบข้าราชการประจำนี้เป็นการแสดงให้เห็นถึงความแตก
ต่างระหว่างระบบสมัยโบราณกับสมัยของเกาฏีลยะ ซึ่งระบบข้าราชการนี้จะทำให้ระบบวรรณะใน

¹⁹ Ibid, p. 101.

²⁰ คุณสมบัติของคนที่จะมาเป็นอำมาตย์ (minister or amatyas) ตามทฤษฎีของเกาฏีลยะนั้น
จะต้องเป็นผู้เกิดในตระกูลสูง มีอิทธิพล เก่งในศาสตร์ คาดการณ์ล่วงหน้าได้ ฉลาด มีปัญญา กล้าหาญ
กระตือรือร้น นำเกรงขาม อดทน นิสสัยบริสุทธิ์ จงรักภักดี ประพฤติดี มีกำลัง มีสุขภาพดี ทำอะไรเด็ดขาด ไม่มี
โทสะ ไม่คิดจ้องแวง และเป็นคนท้องถิ่นนั้น โดยแท้ R. Shama Sastry , *Kautilya Arthasastra* , p . 14.

²¹ Ibid,p 102-104.

อินเดียลดความเคร่งครัดลง และอาจสูญสิ้นไป การจัดระบบการบริหารงานราชการตามที่ปรากฏใน
อรรถศาสตร์ แสดงให้เห็นถึงความเสื่อมในระบอบวรรณะของอินเดียที่มีมาแต่ครั้งดึกดำบรรพ์

การบริหารรัฐที่ดีจะเป็นไปไม่ได้เลย หากปราศจากระบบเศรษฐกิจที่ดีซึ่งเกาฏี
ลยะกล่าวว่า “ความมั่งคั่งเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างมากสิ่งเดียวเท่านั้น ผู้ใดจะทำกุศลหรือ
ปรารถนาสิ่งใดจะสมปรารถนาก็ต่อเมื่อมีความมั่งคั่งเป็นสำคัญ”²² ดังนั้นในบรรดาหน่วยงานต่างๆ
ของการบริหารงานของรัฐ เช่น หน่วยงานภายในซึ่งอยู่ในความดูแลของผู้อำนวยการ เจ้าหน้าที่รับเงิน
รายได้ของรัฐ เจ้าหน้าที่หน่วยงานตรวจสอบบัญชีจะมีบทบาทมากที่สุดในเรื่องของการบริหารรัฐ
ซึ่งผู้บริหารสูงสุดจะต้องทำงานร่วมกับสมุหบัญชี ในอรรถศาสตร์กล่าวว่า

มหาอำมาตย์ต้องมากันทุกคนเพื่อดูถึงบัญชีทั้งหมดของทุกกรมกอง ตารางบัญชี
รายวันต้องตรวจสอบทุกวันว่าถูกต้องหรือไม่ในเรื่องรายรับรายจ่าย และต้องใช้สายลับมาคอยด้วยโดย
ต้องตรวจสอบรายละเอียด คูวัน เดือน ปี ของรายการทั้งหมด ซึ่งพนักงานบัญชีจากตำบลต่างๆจะนำ
สมุดบัญชีที่ปิดไว้มาแสดงถึงกำไร รายได้สุทธิ เวลาที่พวกนี้นำบัญชีมาเสนอกษัตริย์จะไม่ให้เขา
พูดจากัน เมื่อกษัตริย์รู้รายจ่ายแล้วกษัตริย์จะได้รับรายได้สุทธิที่หักเรียบร้อยแล้ว²³

เกาฏีลยะก็ได้วางกฎเกณฑ์เรื่องเงินเดือนและค่าแรงให้แก่ลูกจ้างของรัฐ โดยปกติ 1
ส่วน 4 ของภาษีอากรของรัฐอาจนำไปใช้จ่ายเป็นเงินเดือนและค่าแรง เงินเดือนนี้มีอัตรากำหนดสูงสุด
ถึง 48,000 จนถึง 60 ปนะ “จุดประสงค์ในการกำหนดเงินเดือนไว้สูงกล่าวกันว่าเพื่อป้องกันไม่ให้
เกิดความไม่พอใจต่อการปกครองของรัฐนั้นๆ ในบรรดาเหล่าข้าราชการเองและเพื่อให้เขาเหล่านั้น
ได้ทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ”²⁴

นอกจากนี้ เกาฏีลยะยังได้เสนอหลักการบริหารเรื่องเงินเดือนไว้อีกประการ คือ
การจ่ายเงินเดือนของผู้รับใช้รัฐอาจกระทำได้โดยจ่ายเป็นเงินสดส่วนหนึ่ง และเป็นสิ่งตอบแทนอีก
ส่วนหนึ่ง ซึ่งอาจเป็นการจ่ายผลผลิตจากป่าไม้ การให้ที่นาแทนเงินและอื่นๆ ในอรรถศาสตร์ได้

²² R.P. Kangel . *The Kautilya Arthashastra Book II A Study* , (India : University of Bombay ,
1972) , p. 14.

²³ R. Shama Sastry. *Kautilya's Arthashastra*, p. 63-64.

²⁴ ความไม่พอใจของบรรดาข้าราชการสืบเนื่องมาจาก 1 ใน 4 ความรู้สึก คือ 1. โกรธ (Krodha)
ได้แก่ ความไม่พอใจ หรือโกรธ เพราะเหตุว่าไม่ได้รับตอบสนองตามคำสัญญาที่ให้ไว้แต่ก่อน หรือถูกผู้อื่นมาแย่ง
ตำแหน่งไป หรือถอดยศตำแหน่ง 2. กษะ (bhaya) ความกลัวเหตุเพราะว่าได้กระทำผิดโดยร้ายขึ้นอย่างไม่
ซื่อสัตย์ หรือทำให้กษัตริย์เกิดความไม่พอใจ 3. โลภะ (lobha) ความโลภซึ่งเกิดจากความอยากหรือเสพในสิ่งชั่ว
หรือมีความตระหนี่ 4. มานะ (mana) ความรู้สึกประมาทค่าตนสูงไป ทำให้ไม่พอใจในสภาวะความเป็นอยู่

อธิบาย กฎการจ่ายเงินด้วยของทดแทนนี้ว่า “หนึ่งอชกะ (adhaka) ของเมล็ดข้าวถูกกำหนดให้เท่ากับค่าแรง 60 ปนะ (pana) เพื่อเป็นการรักษาอัตราค่าของเงิน”²⁵

การให้ข้าวทดแทนค่าแรงกำหนดให้เฉพาะบรรดาผู้ที่ได้รับค่าจ้าง 60 ปนะ เท่านั้น ซึ่งเป็นค่าแรงระดับต่ำสุดของผู้รับใช้รัฐ

วิธีตรวจสอบความจงรักภักดีของอำมาตย์และข้าราชการ

เกาฏิลยะได้กล่าวถึงวิธีการทดสอบ อำมาตย์ (minister) ว่าใครดีหรือไม่ดีให้พิจารณา 4 วิธี ดังนี้ คือ

วิธีล่อลวงโดยใช้นักบวช

คือการใช้พราหมณ์หรือสายลับที่เป็นเพื่อนเรียนด้วยกันกับอำมาตย์ ไปยุยงอำมาตย์ว่า ผู้ปกครองปัจจุบันนี้เป็นคนไม่ดี ควรหาเจ้าองค์ใหม่ที่ดีกว่า โดยเป็นคนตระกูลเดียวกับกับเจ้าองค์เก่าหรือพวกราชวงศ์ที่ต้องโทษหรือหัวหน้าคนป่า หรือคนที่เพิ่งเริ่มเจริญรุ่งเรือง (upstart) โดยกล่าวว่าพวกเราที่เป็นพราหมณ์คิดว่อย่างนี้ อำมาตย์จะเห็นอย่างไร ถ้าอำมาตย์ผู้นั้นไม่เห็นด้วยกับพราหมณ์ แสดงว่าคนนั้นบริสุทธิ์และสมควรเอามาทำงานที่ศาล²⁶

ล่อลวงโดยใช้ทรัพย์

วิธีนี้จะใช้ทหารที่ออกจากราชการแล้วไปติดต่อกับสายลับที่เป็นเพื่อนให้ใส่ร้ายผู้ปกครองต่อหน้าอำมาตย์โดยเอาทรัพย์สินเข้าล่อ ถ้าอำมาตย์หรือรัฐมนตรีคนใดไม่รับทรัพย์สมบัติคนนั้นเป็นคนบริสุทธิ์ควรเอามาเป็นผู้เก็บภาษี

ล่อลวงโดยใช้ความรัก

วิธีนี้จะใช้หญิงที่เป็นสายลับในคราบของนักบวช หรือผู้ดูแลฝ่ายของกษัตริย์ไปบอกแก่อำมาตย์ว่า พระราชินีทรงหลงรักเขา และได้เตรียมทางเข้าสู่ห้องบรรทมให้แล้วในคืนนี้ และท่านจะเป็นผู้ได้รับทรัพย์สมบัติมหาศาลด้วย หากอำมาตย์นั้นไม่สนใจข้อเสนอ แสดงว่าเขาบริสุทธิ์ เขาจึงเป็นผู้เหมาะสมที่จะเป็นผู้ดูแลความสงบทั้งภายในและภายนอกของรัฐ

ล่อลวงโดยให้ตกอยู่ภายใต้ความกลัว

วิธีนี้อำมาตย์ผู้หนึ่งในกลุ่มนั้นจะบอกว่ากษัตริย์จะจับพวกอำมาตย์ทั้งหมดและสายลับที่เดินทางไปในเรื่องพร้อมกษัตริย์ และอำมาตย์ผู้นั้นจะใช้อุบายบอกกับอำมาตย์ทั้งหลายว่า กษัตริย์ตัดสินใจในทรัพย์สมบัติของท่านแต่กษัตริย์พระองค์นี้เป็นคนโง่เขลา สมควรสังหารเสีย และเลือกพวกท่านคนใดคนหนึ่งเป็นผู้ปกครองแทน ท่านจะเห็นเป็นอย่างไร หากอำมาตย์ทั้งหลายไม่ตกลงร่วมมือด้วย ควรจะรับอำมาตย์เหล่านี้ไว้ทำงานด้านบริหารที่เสี่ยงภัยและเร่งด่วน

²⁵ R. P. Kangel . *The Kautilya Arthashastra Book III A Study* , p . 208.

²⁶ R.Shama Sastry, *Kautilya's Arthashastra*, p. 16.

ระบบสายลับ

ในการบริหารบ้านเมืองตามทฤษฎีของเกอฏิลเยนั้น บ้านเมืองจะมีการดำเนินงานอย่างมีศิลปะและจะมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นหากใช้ระบบสายลับ (spies) โดยในแต่ละหน่วยงานจะมีเจ้าหน้าที่ตำรวจและสายลับของแต่ละแผนก ซึ่งสถาบันของสายลับนั้น จะประกอบด้วยบุคคลประเภทต่างๆมากมาย เช่น นักบวช ฤๅษี พ่อค้า พ่อบ้านแม่บ้าน ขันที คนบิ่ ผู้หญิงที่มีชื่อเสียง พวกนี้จะเป็นสายลับที่อยู่กับบ้านซึ่งบุคคลต่างๆ ดังกล่าวจะปฏิบัติการแตกต่างกันออกไปเช่น

พวกสมณะ ฤๅษี จะรู้ว่าใครเป็นอย่างไรเพราะสายลับประเภทนี้จะมีลูกศิษย์และมีเงินทองมาก มีวัวควาย ที่ดิน ค้าขาย ที่ทำทุกอย่างเพื่อการเป็นสายลับไปในตัวอันเป็นการเอาอาชีพบังหน้า และเอากำไรไปเลี้ยงฤๅษี สมณะ คนอื่นๆเพื่อให้เป็นสายลับต่อ โดยจะเฝ้าดูคนที่ทำลายทรัพย์สินของพระมหากษัตริย์แล้วไปรายงาน

สายลับที่เป็นพ่อค้าจะอ้างว่าตนเป็นลูกศิษย์ของสมณะ โดยอ้างแก่คนทั่วไปว่าพวกสมณะ ฤๅษีนี้มีอิทธิฤทธิ์ ซึ่งจะมีคนไปให้ดูลายมือ คือนาคต กษัตริย์ก็จะสนับสนุนให้เป็นไปตามคำทำนาย และพวกนี้จะกล่าวว่าหากใครชำนานูกล้ำหาญจะได้รับเชิญจากกษัตริย์ให้เข้าไปทำงาน พวกอำมาตย์ต่างๆก็จะทำตามคำสั่งของสมณะ และเมื่อรับเข้าไปแล้วคนที่แสดงให้เห็นว่าไม่จงรักภักดี กษัตริย์ก็จะลงโทษกระทำเป็นความลับ

พวกพ่อบ้านแม่บ้านที่เป็นสายลับ ส่วนมากจะเป็นพวกที่ล้มเหลวในการทำอาชีพเพาะปลูก แต่มีนิสัยดี กษัตริย์ก็จะให้ปลูกพืชบนที่ดินพระราชทาน และพวกพ่อบ้านแม่บ้านดังกล่าวนี้ก็จะเลี้ยงพ่อบ้านแม่บ้านคนอื่นๆต่อไป โดยใช้กำไรจากการเพาะปลูกเพื่อให้คนอื่นช่วยเหลือตนในด้านการข่าวสาร

พวกอำมาตย์จะส่งเสริมสายลับโดยให้รางวัล เงิน เกียรติ ซึ่งสายลับนี้จะมีสถาบันของตน พวกที่ทำงานอยู่ในสถาบันจะใช้สัญญาณต่างๆและใช้สัญลักษณ์ในการเขียนเพื่อติดต่อส่งข่าวสาร

สายลับมีทั้งสายลับภายในสถาบันและสายลับสัญจร²⁷ ซึ่งสายลับสัญจรจะไม่รู้จักสายลับภายในสถาบัน สายลับสัญจรได้แก่พวกเด็กกำพร้าที่รัฐเลี้ยงไว้ พวกนี้รัฐให้เรียนวิทยาศาสตร์ หมอคูลายมือ เล่นกล พวกนี้เรียกว่าสายลับร่วมชั้นเรียนเดียวกัน พวกคนที่หมดหนทางแต่ต่อสู้เพื่อเงินอย่างเดียว พวกคนวางยาพิษที่ไม่รักใคร่เลยรวมทั้งพ่อแม่ ได้แก่ คนทำกับข้าว พวกเตรียมน้ำให้อาบ คนปู้ที่นอน

²⁷ Ibid , p. 19-21.

โดยมาตรการที่วางไว้เพื่อทำการตรวจสอบการทุจริต หรือเป็นกบฏนี้ เกาฏีลยะ เสนอความเห็นไว้ว่า “หากเรามีน้ำผึ้งหรือยาพิษอยู่ปลายลิ้นเราจะรู้ไม่ได้เหมือนข้าราชการที่ทำงานแล้วกินเงินในหน้าที่”²⁸

เกาฏีลยะได้เสนอความคิดเกี่ยวกับมิตร และ ศัตรูไว้ว่า²⁹

เพื่อนที่ดีหมายถึง เพื่อนที่รู้จักกันตั้งแต่ ปู่ ย่า ตา ยาย รู้จักกันมานาน เปิดเผย ไม่ โกง พร้อมไปสงครามด้วย ซึ่งหมายถึงเพื่อนโดยธรรมชาติ แต่ถ้าเราไม่ร้องขอแต่เขามาช่วยเราเอง เรียกว่าเพื่อนที่ได้มา (acquired friend)

ศัตรูที่สำคัญที่สุดคือคนที่เกิดอยู่ในราชวงศ์ คนโลก อำมาตย์ที่ไม่ดี ประชาชนที่ไม่ จงรักภักดี ชอบทำความผิด ติดอยู่ในกาม ไม่มีกำลังใจ เชื่อวาสนา เหล่านี้เป็นศัตรูโดยธรรมชาติ ถ้า แกล้งทำไม่ถูกกัน เรียกว่า ศัตรูปลอม

ไม่ว่าจะเป็นศัตรูหรือเพื่อน เกาฏีลยะเห็นว่าต้องมียุทธวิธีคือ เล่ห์กลใช้กับเขา เหล่านั้น เพื่อให้ได้มาซึ่งจุดมุ่งหมายทั้งสิ้นซึ่งยุทธวิธีนี้ใช้ให้เหมาะกับสถานการณ์และตัวบุคคล โดย เกาฏีลยะเองได้เสนอเล่ห์กลต่างๆ ไว้มีประเด็นที่สำคัญและน่าสนใจดังนี้

ในการต่อสู้นั้นกำลังเป็นสิ่งสำคัญมากกว่าการมีใจจดจ่อ เพราะหากมีใจจดจ่อแต่ ไม่มีกำลังก็ไม่มีประโยชน์อะไร และความชำนาญในเรื่องลับลมคมในหากขาดกำลังก็ไม่มี ความหมาย

พื้นที่ (space) , เวลา (time) และกำลัง (strength) ต้องอาศัยซึ่งกันและกัน เพราะคน ที่มีกำลัง ที่ดินไม่เสมอกัน สภาพอากาศร้อนเกินไปหนาวเกินไป ย่อมแก้ไขได้

ถ้ามีปัญหาอยู่ด้านหลัง และมีกำลังอยู่ด้านหน้า ปัญหาด้านหลังสำคัญกว่า

หากเราพิจารณาว่ามีกำลัง 1 ใน 1000 และเรื่องเดือดร้อนที่ได้มี 1 ใน 100ไม่ควร ไปโจมตีเข้าศึก ความหายนะ (calamities) หรือเหตุร้ายมีเท่าเข็ม แต่กำลังมีเรื่องรบกวนอยู่ด้านหลัง (ภายใน) ก็ควรดีกับศัตรูโดยใช้ยุทธวิธีต่างๆ

หากกลัวเหตุร้ายภายนอกควรเอาลูกชายและภรรยาของศัตรูไปเป็นตัวประกัน เพราะเหตุภายในยุ่งยากกว่าภายนอก จึงควรแก้ไขก่อน

ปัญหาภายในคือ

1. เจ้าฟ้าชายทรยศ แก้ไขโดยไล่ออกจากราชอาณาจักร สร้างความหวังกับเขา ให้ ออกไปอยู่กับศัตรู ให้ศัตรูลงโทษ
2. พราหมณ์ทรยศ แก้ไขโดยให้อยู่คนเดียวหรือไล่ออก

²⁸ Ibid , p. 69.

²⁹ Ibid , p. 291-293 .

3. อำมาตย์ทฤษฎี ต้องใช้วิธีการที่จำเป็นตามสถานการณ์ลงโทษ

ปัญหาภายนอกคือ

การที่เราไปทำให้หัวหน้าตำบลหนึ่ง ผู้ดูแลชายแดน หัวหน้าชาวป่า หรือกษัตริย์ผู้ชนะ โกรธแค้นขึ้น หากจะแก้ปัญหาคือใช้วิธีใส่ไฟใครคนใดคนหนึ่งที่เป็นมิตรกับคนเหล่านี้ แล้วให้ผู้นั้นยกทัพมาตีผู้ที่เราสร้างความโกรธแค้นนี้

ผู้ใดที่มักสร้างปัญหาให้กับเรา เราต้องใช้กลอุบาย (intrigue) กับเขา หากผู้นั้นมีนิสัยดี ช่วยเราเราต้องปฏิบัติตรงกันข้าม (counter intrigue) การจะไปโจมตีในแหล่งใดหากผลประโยชน์ที่เราคิดว่าจะได้มากกว่า 2 ประการนี้ คือ การสูญเสียทหารที่ฝึกแล้ว กับการสูญเสียสมบัติ แล้ว ถือเป็นเหตุผลที่เพียงพอควรยกทัพไปโจมตี

วิธีการลงโทษศัตรู หรือ ต้องการเอาผลประโยชน์ที่คิดว่าจะได้แล้วไม่ได้ ทำได้ โดยทำให้การคลังและแหล่งรายได้ของศัตรูน้อยลงโดยหาทางไปขุดเหมืองแร่ ยึดเอาป่าไม้ ฆ่าครอบครัวทางน้ำเพื่อการเกษตร ครอบครัวทรัพย์สินสมบัติทั้งหมด หากศัตรูถึงสภาพอย่างนี้จะเกิดความขมขื่น

การพิจารณาความเหมาะสม ถ้าผลประโยชน์จาก 2 แห่งเท่ากัน ต้องพิจารณาเกี่ยวกับเรื่องสถานที่ เวลา กำลัง และวิธีไปถึงจุดมุ่งหมาย เมื่อพิจารณาได้แล้วจึงเลือกเอาจากแหล่งใดแหล่งหนึ่งที่ดีที่สุด

อุปสรรคสำหรับผลประโยชน์ คือ ความโกรธ ความหวาดกลัว ความสงสาร อาย หยิ่ง จองหอง มีความอยากในโลกอื่น มีศีลธรรมมากเกินไป คดโกง อิจฉา ประมาทละเลยสิ่งใกล้ตัว อารีเอื้อเพื่อ ต้องการศรัทธา ประมาท ไม่ทน ร้อน ฝน หนาว เชื้อดวงดาว

นโยบาย 6 ประการ ด้านการต่างประเทศ

เกี่ยวกับกลวิธี ดังกล่าวทุกวิธีที่นำมาใช้ในการบริหารรัฐแล้ว ในด้านการทหารนั้น เกาฏีลยะยังได้เสนอนโยบายอีก 6 ข้อ (sixfold policy)³⁰ คือ

- 1.สันติภาพ (peace)
- 2.สงคราม (war)
- 3.ความเป็นกลาง (neutrality)
- 4.การเดินทัพ (marching)
- 5.เป็นมิตร (alliance)

³⁰ Sarvepalli Radhakrishana and Charles A. Moor , Traditional India (America : Prentice-Hall Inc. ,1964), p. 125-126

6.การทำสันติภาพกับประเทศหนึ่ง และประกาศสงครามกับอีกประเทศหนึ่ง (double policy)

การใช้นโยบาย 6 ประการข้างต้น วิธีใดวิธีหนึ่งย่อมขึ้นอยู่กับพิจารณาถึงสถานการณ์ บ่อเกิดของนโยบายทั้งหก มีองค์ประกอบ 3 ประการ คือ กษัตริย์ของประเทศ ผู้ชนะมิตรประเทศของผู้ชนะ มิตรของมิตรประเทศผู้ชนะ (circle of States)

เกาฏิลยะได้พูดถึงนโยบายทั้งหกไว้ ดังต่อไปนี้

สันติภาพหมายถึง การตกลงกับรัฐอื่นว่าจะไปช่วยเขา

สงครามหมายถึง ความโหดร้ายของเรา

ความเป็นกลางหมายถึง การไม่ยุ่งกับใคร

เป็นมิตรหมายถึง การไปหารัฐอื่นมาช่วย

การทำสันติภาพกับประเทศหนึ่ง และประกาศสงครามกับอีกประเทศหนึ่ง หมายถึง เราทำสันติภาพกับรัฐหนึ่งอยู่ในเวลาเดียวกันเราก็ไปทำสงครามกับอีกประเทศหนึ่ง

รายละเอียดของนโยบายทั้ง 6 ประการ เกาฏิลยะเสนอความคิดเห็นไว้ ดังนี้

1. กษัตริย์ 2 องค์ เป็นศัตรูกัน และรู้ว่ากำลังเสมอกัน ต้องหาสันติภาพ ถ้ากษัตริย์องค์หนึ่งเสมอกับเราแต่เขาไม่ชอบสันติภาพ เราควรไปรบกวณเขา(ทำสงคราม) เพื่อให้เขารู้ว่าเรามีกำลังมาก เขาจะได้ดีกับเราเปรียบเสมือนเหล็ก 2 อัน ต้องทำให้ร้อนแดงจึงจะเชื่อมกันได้

2. ถ้ากษัตริย์ 2 องค์มีอำนาจมาก แต่มีคนหนึ่งมีอำนาจมากกว่าอีกคนหนึ่ง ซึ่งเราต้องขอความช่วยเหลือจากใครคนใดคนหนึ่ง ใน 2 ประเทศนี้ เราควรเป็นมิตรกับ 2 ประเทศคือทำตัวเองเป็นกลาง

3. ถ้ากษัตริย์องค์หนึ่งเป็นมิตรกับอีกประเทศหนึ่ง แต่ประชาชนของกษัตริย์ดังกล่าวอยากจนลง เพราะโลก เกิดโรคระบาด และประชาชนของกษัตริย์พระองค์นี้อพยพมาประเทศเราบางส่วนแล้ว เราต้องยกกองทัพไปตีประเทศนี้ทันที

4. ถ้ากษัตริย์ 2 องค์ มีกรณีพิพาทกัน กษัตริย์องค์หนึ่งคิดว่าตนดีต่อกว่าเพราะมีปัญหามากกว่า แม้เราจะมีอำนาจมากกว่ากษัตริย์ที่ดีต่อกว่าดังกล่าวเราก็ควรเป็นมิตรกับเขา เพราะสงครามก็ดี สันติภาพก็ดี หากกษัตริย์เห็นว่าไม่มีทางชนะศัตรูแม้กำลังจะมากกว่าก็ตามก็ควรอยู่แบบสงบ

5. ถ้าเราหากษัตริย์ที่มีกำลังทัพมากไว้เป็นพวก แล้วเราไปโจมตีอีกฝ่ายหนึ่ง หรือไปเข้ากับ ผู้ที่ทรยศ (traitor) ต่อกษัตริย์ 2 องค์นี้ อย่างนี้เรียกว่านโยบายคู่ (double policy)

นอกจากนี้เกาฏิลยะยังได้กล่าวต่อไปอีกว่า “นโยบายทั้งหกนี้มีข้อที่ควรระวัง 3 ประการคือ ความเลื่อม ความหยุดอยู่กับที่ และความก้าวหน้า”³¹ซึ่งผู้ปกครองจะต้องคำนึงถึงโดย

³¹R. Shama Sastry . *Kautilya's Arthashastra* , p. 291.

ถ้าเป็นกษัตริย์ไม่ควรใช้นโยบายใดที่ใช้กับศัตรูแล้ว ศัตรูไม่แพ้เลย อย่างนี้เรียกว่าความเสื่อม และความเสื่อมชั่วคราวหมายถึง แพ้บ้าง แต่ชนะมากกว่า และรู้ว่าศัตรูด้อยกว่าเรา เราก็เจริญ แต่ถ้าไม่มี ความก้าวหน้าแต่ไม่ถอยลง หมายถึง ความหยุดอยู่กับที่ ถ้าเรารู้ว่าเราหยุดเจริญ แต่หยุดในระยะสั้น เท่านั้นและรู้ว่าเราดีกว่าศัตรู อย่างนี้เรียกว่า การหยุดอยู่กับที่ชั่วคราวเท่านั้นและไม่ต้องไปสนใจ

สำหรับนโยบายทั้ง 6 นี้ เกาฏิลยะเห็นว่าถ้ากษัตริย์องค์ใดต้องการจะขยายอาณาเขต หรือต้องการก้าวจากความเสื่อมควรใช้นโยบายเหล่านี้ และ “ใครที่รู้ศาสตร์การเมืองดังกล่าวถือว่าเป็นผู้รู้ดำราทิพย์สงคราม และจะสามารถแก้ไขสถานการณ์ต่างๆกับผู้ปกครองประเทศได้ เหมือนกับการแก้ปมโซ่ซึ่งตนเป็นผู้ผูกขึ้นเอง”³²

เศรษฐกิจของรัฐ

แนวความคิดทางด้านเศรษฐกิจของเกาฏิลยะ มีจุดมุ่งหมายที่จะนำความเจริญด้านเศรษฐกิจมาสู่ประเทศ โดยเน้นให้เห็นว่าการให้ความเจริญทางด้านวัตถุหรือก่อให้เกิดความมั่งคั่งอย่างทั่วถึงภายในประเทศหรือภายในรัฐจะเป็นพื้นฐานสำคัญในการน้อมนำด้านอื่นๆ

เกาฏิลยะได้กำหนดให้รัฐเป็นผู้กุมอำนาจทางเศรษฐกิจทั้งหมดของประชาชน และของประเทศเพื่อให้ได้มาซึ่งรายได้ของรัฐในเรื่องอาชีพหลักของประชาชนคือ การกสิกรรม การค้า และอุตสาหกรรม

เกาฏิลยะกล่าวว่า “การมีอาชีพของพลเมืองนั้นเป็นการค้าประกันหลักทรัพย์ของกองทัพของรัฐด้วย”³³

อาชีพหลักในความหมายของเกาฏิลยะ คือ อาชีพที่ทำให้รัฐมีรายได้ ดังนั้นจึงให้ผู้ใช้แรงงานเข้าทำงานกับองค์กรของรัฐ ซึ่งจะทำให้รัฐสามารถนำเอาบุคคลที่มีอาชีพเหล่านี้เข้าทำหน้าที่ในกองทัพ ทหารจำนวนมากได้มาจากชนชั้นที่ทำอาชีพเหล่านี้ เกาฏิลยะกล่าวว่า “เมื่อประเทศเต็มไปด้วยนักกสิกรรม ความหายนะที่จะตกถึงเมืองหลวงที่เป็นปราคารยอมเกิดขึ้น แต่ประเทศที่เต็มไปด้วยนักต่อสู้ ความหายนะของประเทศนั้นย่อมมีมากกว่า”³⁴

อาชีพที่สำคัญที่สุดในบรรดาอาชีพหลักทั้งหลายตามแนวความคิดของเกาฏิลยะคือ เกษตรกรรม ดังนั้นภารกิจที่สำคัญของรัฐตามที่อรรถศาสตร์กล่าวถึงคือ การตั้งหลักแหล่งบนแผ่นดินที่ว่างเปล่า ซึ่งไม่ใช่การเปลี่ยนแปลงจากแผ่นดินทุ่งกว้างมาเป็นทุ่งกสิกรรม “แต่หมายถึง

³² Sarvepalli Radhakrishnan and Charles A. Moor . Traditional India , p. 134-134.

³³ R. P. Kangel. The Kautilya Arthashastra Book III A Study, p. 167.

³⁴ Ibid , p. 166.

อาณานิคมที่โดยต้องถือเป็นหน้าที่ของรัฐที่จะต้องจัดระบบและขยายวงการผลิตด้วยการล่าอาณานิคม ส่งเสริมคนที่ทำกินในดินแดนใหม่”³⁵ ซึ่งกระทำในลักษณะเริ่มต้นแบบหมู่บ้าน ซึ่งประกอบด้วย 100 ถึง 500 ครอบครัว โดยเกษตรกรจะไม่ใช่เจ้าของที่ดินเต็มที่ แต่เป็นผู้ได้รับสิทธิในการทำกินโดยมีมาตรการภาคบังคับ คือ หากเกษตรกรทะเลาะเลยการเพาะปลูกจะถูกยึดที่ดินและโอนไปให้ผู้อื่น หรือรัฐเองอาจทำการเพาะปลูกโดยใช้ผู้รับใช้รัฐ และพวกพ่อค้าเข้าทำงาน สำหรับคนล่องลပ်ไปแล้วและที่ไม่มีญาติเข้ารับมรดกก็จะยึดที่ดินไปเป็นของรัฐ รัฐมีนโยบายช่วยผู้ที่ตั้งหลักแหล่งในที่ดินโดยจัดหาเมล็ดพืช วัวควาย และเงินทุน ให้ก่อนเพื่อเป็นข้ออ้างที่จะใช้เรียกที่ดินคืนเป็นของรัฐได้หากรัฐต้องการ สิ่งต่างๆที่รัฐจัดนี้ถือเป็นเงินกู้ ซึ่งผู้เช่าจะใช้คืนให้เมื่อพร้อมและรัฐจะยกเว้นภาษีให้ในระยะตั้งหลักแหล่งครั้งแรก เกาฏีลยะถือว่าเป็นหน้าที่ของผู้ปกครองที่จะต้องดูแลราษฎรเหมือนพ่อดูแลลูก

ในส่วนของกิจการหรือเทคโนโลยีที่สนับสนุนการเกษตรนั้น รัฐจะเป็นผู้ดำเนินการเกี่ยวกับการชลประทานเอง แต่อย่างไรก็ดีก็มีการชลประทานของเอกชนด้วย แต่รัฐก็ได้ออกมาตรการควบคุมขึ้นอีกชั้น โดยหากไม่ใช้ประโยชน์อะไรเลยจากชลประทานดังกล่าวภายในระยะเวลา 5 ปี การชลประทานนั้นจะถูกยึดเป็นของรัฐ สิ่งที่รัฐไม่สามารถจะเพาะปลูกได้จะให้หุ้นส่วนเรื่องพืชผลลงทุนเช่าทำการเพาะปลูกแทน

นอกจากนั้นนโยบายทางเศรษฐกิจของเกาฏีลยะ ยังได้วางระบบค่าตอบแทนแรงงานไว้โดยกำหนดอัตราค่าจ้างแรงงานไว้ คือ พวกคนงานในไร่หรือพวกใช้แรงงานจะได้ค่าจ้าง $1 \frac{1}{4}$ ปณะ นอกเหนือจากอาหารที่รัฐจ่ายให้เขาและครอบครัว ในบางแห่งหากไม่มีการตกลงค่าแรง ผู้ใช้แรงงานในที่ดินต้องได้รับค่าแรง $\frac{1}{10}$ ของพืชผลที่ผลิตได้ และคนเลี้ยงสัตว์ต้องได้ $\frac{1}{10}$ ของไขมันเนยที่ผลิตได้จากสัตว์เลี้ยง ในกรณีที่ไม่ได้อาหารแจก

มีการจัดทำระบบสถิติ โดยรัฐต้องตั้งพนักงานระดับหมู่บ้าน เพื่อรวบรวมสถิติด้านรายละเอียดของที่ดินแบบต่างๆ และพืชผลที่เคยได้รับเพื่อการเรียกเก็บภาษีที่ดิน นอกจากที่ดินแล้วในการกสิกรรมยังมีการเก็บภาษีค่าน้ำที่ใช้ในการชลประทานมีอัตราตั้งแต่ $\frac{1}{3}$ ถึง $\frac{1}{5}$ แม้ในที่ดินที่เป็นเจ้าของเองก็ต้องเสียเท่ากับ $\frac{1}{2}$ ของผลิตผลด้วย”³⁶ อัตราค่าน้ำนี้เกาฏีลยะได้ยกเว้นในกรณีมีการสร้างที่เก็บน้ำใหม่ 5 ปี แรกไม่ต้องเสียภาษี 4 ปีในกรณีขารุดต้องซ่อมและ 3 ปี ในกรณีมีพฤษชาติมากเกินไป

มีการจัดการเกี่ยวกับที่ดินอย่างชัดเจน โดย ที่ดินเพาะปลูกไม่ได้ รัฐจะใช้เป็นทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ หรือทำเป็นป่า ซึ่งป่าตามนคบายของเกาฏีลยะนั้นจะมี 2 ประเภทคือ ป่าที่ใช้เลี้ยงช้างโดยเฉพาะ และป่าสำหรับผลิตผลิตผลนานาชนิด ผลิตผลจากป่า (dravyavana) มีพวกไม้ซุง และ

³⁵ R. Shama Sastry , *Kautilya's Arthashastra* , p. 175.

³⁶ R. P. Kangel, *The Kautilya Arthashastra Book III A Study*, p. 173.

ไม้ทุกชนิดรวมถึงพวกโลหะ เช่น เหล็ก ทองแดง ตะกั่ว และอื่นๆ ป่าทั้ง 2 ชนิดนี้เป็นของรัฐ รัฐมีคลังสินค้าพิเศษในเมืองหลวงเพื่อเก็บผลิตผลจากป่า มีโรงงานที่ตั้งขึ้นเพื่อทำวัตถุดิบจากป่าให้เป็นของสำเร็จรูป คือพวกภาชนะที่ทำด้วยไม้ ภาชนะโลหะ เครื่องเคลือบ ภาชนะด้วยหวายและอื่นๆ อาวุธที่ใช้ป้องกันเมืองโดยมากมาจากผลิตผลของป่า ซึ่งรัฐจะมีพนักงานคอยควบคุมคุณภาพแต่เพียงผู้เดียว

ส่วนทุ่งหญ้าที่ใช้เลี้ยงสัตว์ รัฐจะให้คนงานของรัฐเช่าตัดหญ้าขาย และเป็นผู้ดูแลความปลอดภัยของวัวควายที่กินหญ้าอยู่ รวมถึงการมีสิทธิเรียกค่าเสียหายในกรณีวัวควายของผู้อื่นเข้ามาทำความเสียหายในทุ่งของตน แต่ส่วนมากวัวควายจะเป็นของรัฐซึ่งอยู่ในความดูแลของคนคุมวัวควาย (go dhyaksa) ผลิตผลจากฝูงวัวควาย เช่น นม หนัง เนื้อ เป็นของรัฐ การเลี้ยงสัตว์ให้ผลิตผลทางเศรษฐกิจน้อยกว่าการกสิกรรมและการค้ามาก

ในด้านการค้า “รัฐเป็นผู้ดำเนินการค้าที่ใหญ่ที่สุดและเป็นผู้ควบคุมระเบียบวิธีการค้าทั้งหมด โดยอยู่ภายใต้การควบคุมของผู้ควบคุม (panyadhyaksa) ซึ่งเป็นผู้กำหนดราคา”³⁷ เพราะเป็นผู้ควบคุมราคาราคา ค่าดอกเบี้ย ภาษี ค่าเช่าและอื่นๆ ซึ่งรัฐกำหนดให้มีกำไร 5 เปอร์เซ็นต์จากสินค้าพื้นเมือง และ 10 เปอร์เซ็นต์จากสินค้าต่างประเทศ หากผู้ใดเอากำไรเกินกว่านี้จะถูกปรับ โดยสินค้าจะต้องซื้อขายโดยผ่านตัวแทนของรัฐในราคาที่กำหนดเท่านั้น

นอกจากการค้าที่อยู่ในมือเอกชนซึ่งรัฐเป็นผู้กำหนดมาตรการควบคุมดังกล่าวแล้ว รัฐเองก็ทำการค้าด้วย สินค้าของรัฐมีสินค้าที่ผลิตได้ในรัฐเองและสินค้าที่ผลิตต่างประเทศ หากเป็นสินค้าต่างประเทศต่างชาติรัฐก็จะจัดการส่งเข้ามา ทั้งสินค้าพื้นเมืองและสินค้าต่างประเทศจะมีสถานที่ขายโดยเฉพาะแต่ละแห่งในเมืองหลวง โดยมีจุดประสงค์ในการจัดสถานที่ของสินค้าพื้นเมืองเพื่อหลีกเลี่ยงการแข่งขันกับผู้ค้าเอกชนในสินค้าประเภทเดียวกัน และสินค้าต่างประเทศเพื่อควบคุมไม่ให้สินค้านั้นกระจัดกระจายในแถบอื่นของรัฐด้วย ผู้เข้าร่วมเอกชนจะเข้าร่วมค้าในนามของรัฐได้ โดยได้รับกำไร 1/10 ของราคาสินค้า มีการสนับสนุนการส่งสินค้าจากต่างประเทศเข้ามาขายโดยมีมาตรการยกเว้นภาษีอากรให้กับผู้จัดส่งและกองพาหนะที่นำสินค้าต่างชาติเข้ามา

ระบบการเก็บภาษี

การเก็บสินค้าที่นำเข้ามาและนำออกจากต่างประเทศและจากในประเทศรวมตลอดถึงสินค้าพื้นเมือง มีการกำหนดไม่ให้ขายสินค้า ณ สถานที่ผลิต มีการกำหนดมาตรการควบคุมโดยจะมีการปรับถ้ามีการซื้อสินค้าโดยตรงจากสวน หรือนาข้าว สินค้าต้องเสียภาษีอากรนั้นรวมแทบทุกสิ่งตั้งแต่ดอกไม้ ผัก ผลไม้และอื่นๆแยกออกเป็นพวกหนึ่ง ส่วนเพชร พลอย ไข่มุก แยกเป็นอีก

³⁷ Radhakrishna Choudhary , Kautilya Political Ideas and Institutions , p. 178.

พวกหนึ่ง “อัตราภาษีและอากรของสินค้าในประเทศมีพิศัตเดียวคือ $1/4$ ถึง $1/15$ สินค้าที่ส่งเข้ามาขายต้องเสีย $1/4$ ของราคาสินค้า”³⁸

บรรดาพ่อค้าที่นำสินค้าต่างชาติมาเป็นกองทัพพาหนะต้องได้รับใบนำสินค้าเข้าที่ด่านขาเข้า ซึ่งจะทำให้สินค้านั้นๆ ได้รับการประทับตราและมีเครื่องหมาย ต้องขายให้พ่อค้าชาวเมืองในราคาที่รัฐกำหนดไว้ล่วงหน้าแล้ว แต่หากมีการแข่งขันระหว่างพ่อค้าชาวเมืองเอง ราคาที่เสนอสูงนั้นรัฐจะเป็นผู้ได้รับส่วนที่เกินรวมกับภาษี

สินค้าที่ได้รับการยกเว้นภาษีอากรจากรัฐก็มี ซึ่งได้แก่สินค้าเพื่อการสมรส หรือพิธีการเสียดสละ หรือเพื่อทำพิธีต่างๆ และสินค้าที่เข้ามาเป็นของขวัญ นอกจากนี้สินค้าพวกอาวุธ เพชร ข้าวสาร วัวควายไม่ต้องเสียภาษี ตรงกันข้ามถ้าเป็นการส่งออกสินค้าเหล่านี้ อาจต้องห้ามหากสถานการณ์จำเป็น รวมตลอดถึงพืชพันธุ์ที่หายากและสินค้าที่เป็นประโยชน์ต่อรัฐก็ได้รับสิทธิในการปลอดภาษีเช่นกัน

เรื่องช่องทางด้านการค้านานาชนิดนั้น เกาฏีลยะให้ทรรศนะต่างจากครูอาจารย์ครั้งโบราณว่า “เส้นทางบกเป็นเส้นทางที่เหมาะสมกว่าทางน้ำเพราะสะดวกในทุกฤดูกาลและเสี่ยงต่ออันตรายน้อยกว่ายิ่งกว่านั้นยังป้องกันได้ง่ายกว่า”³⁹

สินค้าที่นำมาโดยทางน้ำ จะต้องจ่ายภาษีอากรและค่าใช้จ่ายอื่นๆ ที่ทำเรือ ซึ่งรัฐต้องจัดสร้างท่าเรือให้ลูกค้าและชาวประมง เรือของรัฐจะอยู่ในความรับผิดชอบของผู้ควบคุมเรือ เมื่อใช้เรือข้ามฟากเดินทางระหว่างรัฐสองรัฐ ต้องชำระภาษีอากร ภาษีท่าเรือ และค่าคุ้มครองที่เทียบเรือ

การค้าภายในประเทศ

รัฐมีสิทธิเก็บค่าคุ้มครองทางถนนเพราะต้องให้ความคุ้มครองพ่อค้าที่เดินทางเป็นหมู่คณะจากเขตหนึ่งไปเขตหนึ่งไม่ให้ถูกปล้นโดยพวกชาวป่าและโจรผู้ร้ายตามทาง โดยต้องชำระที่ด่านหน้าเมืองและรัฐจะจัดเจ้าหน้าที่พร้อมอาวุธร่วมเดินทางไปกับกองพาหนะด้วยจากด่านประตูเมืองจนไปถึงเมืองหลวง ซึ่งกฎเกณฑ์ดังกล่าวถือเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อให้เกิดความมั่นใจในด้านการค้าระหว่างรัฐต่างๆ นอกจากนี้เกาฏีลยะยังกำหนดการลงโทษต่อหัวหน้าและสมาชิกของกองพาหนะหากทั้งผู้ใดไว้ตามทางไม่ว่าจะเป็นในป่าหรือหมู่บ้านเครื่องชั่งเครื่องวัดในการขายต้องผลิตโดยเจ้าหน้าที่รัฐและต้องมีการตรวจสอบทุก 4 เดือน มีการเก็บค่าธรรมเนียมในการตรวจสอบ การผลิตเครื่องมือเหล่านี้ไม่อนุญาตให้เอกชนทำขึ้นใช้เอง ในยุคนี้มีการผลิตเหรียญ 2 ชนิด ชนิดหนึ่งไว้ใช้ในการค้าขาย และอีกชนิดหนึ่งใช้ในการรับรู้ค่าของของมีค่า เหรียญชนิดหลังจะมีโลหะมีค่าปนอยู่

³⁸ R. P. Rangle, *The Kautilya Arthashastra Book III A Study*, p. 179.

³⁹ Ibid, p.181

มาก เจริญเงินตราโลหะที่ใช้อยู่ในสมัยนี้แสดงให้เห็นว่าอินเดียมีความเจริญก้าวหน้าในด้านเศรษฐกิจมาช้านานแล้ว เห็นได้ว่าการค้าที่ทำโดยเอกชนและรัฐเองสามารถเป็นแหล่งที่สร้างรายได้ให้แก่รัฐเป็นอย่างมาก

ด้านอุตสาหกรรม

มีการทำเหมืองแร่ การผลิตสิ่งทอและรถศึก เกาฏิลยะกล่าวว่า “ทรัพย์สินสมบัติมีค่าขึ้นอยู่กับเหมืองแร่ และกองทัพอยู่ได้เพราะมีสมบัติล้ำค่าในรัฐค้ำจุน และการจะเข้าครอบครองโลกมนุษย์ได้ ต้องใช้ทรัพย์สินสมบัติและกองทัพเข้าช่วย”⁴⁰ การสร้างเมืองใหม่และปรับปรุงเมืองเก่าถือได้ว่าเป็นกิจกรรมที่สำคัญของรัฐ ซึ่งรัฐไม่ได้ทำเองทั้งหมด มีการให้เช่าและหุนกับเอกชนสำหรับการผลิตสิ่งทอรัฐเป็นผู้จัดหาเส้นด้ายที่ปั่นมาจากขนสัตว์ ฝ้าย ป่านลินิน ที่ทำโดยสตรี โดยกำหนดค่าแรงให้ตามคุณภาพของด้ายและมีโรงงานเพื่อการทอผ้าต่างๆและในบางครั้งก็ต้องการผลิตรถศึก ซึ่งเป็นประโยชน์โดยตรงต่อกองทัพ

เกี่ยวกับด้านเศรษฐกิจมีบทบัญญัติหลายบทที่กล่าวถึงเรื่องหนี้สิน การควบคุมอัตราดอกเบี้ย เงินกู้ที่มีการจำนองและไม่มีการใช้คิน การเสียเงินกู้ กฎหมายเกี่ยวกับการซื้อขาย กฎหมายการเป็นหุ้นส่วน

ด้านการงบประมาณ

เมื่อมีการจัดตั้งกองทัพที่ต้องใช้งบประมาณสูงมากนั้น ก็ย่อมต้องทำให้ทรัพยากรต้องหมดสิ้นไป ดังนั้นจึงมีความจำเป็นต้องหาทรัพยากรที่สูญเสียไปมาทดแทน ซึ่งเกาฏิลยะได้เสนอแนะมาตรการแก้ไขปัญหานี้ไว้ คือ

1. เรียกเก็บภาษีอากรจากนักกสิกรรมในอัตรา $\frac{1}{4}$ หรือ $\frac{1}{3}$ ของสินค้าที่เขาถืออยู่ในคลังสินค้า
2. หากทำตามข้อหนึ่งแล้วยังไม่เพียงพอก็ต้องชักชวนชาวนาให้ปลูกพืชตามที่รัฐสั่ง และชาวนาต้องให้ผลผลิตส่วนหนึ่งแก่รัฐ
3. เรียกเก็บภาษีจากผู้ค้าทอง เงิน ในอัตรา 50 ปนะ และ 5 ปนะ จากผู้ผลิตอาหารสำเร็จรูปและอื่นๆแม้มักแสดงและโสภณก็ต่อเสียภาษีครึ่งหนึ่งของรายได้ให้กับรัฐ
4. เรียกเก็บภาษีจากผู้ผสมพันธุ์สัตว์ในอัตราครึ่งหนึ่งของจำนวนเป็ด ไก่ และหมู และ $\frac{1}{10}$ ของจำนวน วัว ควาย และม้า

หากมาตรการทั้งสี่ข้อยังไม่เพียงพอ ก็ควรต้องขอบริจาคจากงานอาชีพบางอย่าง และจากผู้ที่สามารถบริจาคได้หรือจากคนรวยโดยระดับยศ และให้เกียรติ อื่นๆเป็นการตอบแทน

⁴⁰ Ibid, p.182.

เกาฏิลยะ ได้ให้ความสำคัญกับระบบภาษีอากรเป็นอย่างมาก เนื่องจากเป็นแหล่งที่มาของรายได้หลักของรัฐ ดังนั้นจึงได้กำหนดบัญญัติรายละเอียดเกี่ยวกับรายรับและรายจ่ายของรัฐไว้อย่างพร้อมมูล

โดยที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น แสดงให้เห็นว่าเกาฏิลยะมีความสามารถมาก ทั้งในด้านการวางแผน และนโยบายการดำเนินการปกครอง ซึ่งวิธีการดำเนินการปกครองที่เกาฏิลยะได้นำเสนอไว้นั้น ได้สรุปสาระสำคัญไว้เพียงย่อ ๆ เท่าที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น หากแต่มีความครอบคลุมทั้งทางด้าน การปกครอง สังคม และ เศรษฐกิจ อันเป็นปัจจัยหลักในการบริหารประเทศแทบทั้งสิ้น โดยลักษณะแนวความคิดที่สำคัญของเกาฏิลยะที่ได้นำเสนอไว้กับ พระเจ้าจันทรคุปต์นี้ ได้เป็นหลักการบริหารปกครองที่สำคัญต่อกษัตริย์ในราชวงศ์ โมริยะ หรือ เมาริยะ ในลำดับต่อ ๆ มา ทั้งพระเจ้าพินทุसार ผู้เป็นพระราชโอรส และที่สำคัญคือ พระเจ้าอโศกมหาราช ซึ่งเป็นพระราชนัดดาผู้เป็นกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในราชวงศ์โมริยะ หรือ เมาริยะ อีกด้วย

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 4

คำสอนสำคัญในพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดการเมืองการปกครอง

การเมืองการปกครองของอินเดียภายใต้บริบทของอดีตโดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคโมริยะนั้น นอกจากแนวความคิดเกี่ยวกับการบริหารประเทศอันเกิดจากแนวทางการสั่งสอนหรือเรียนรู้ผ่านทางคัมภีร์ในศาสนาพราหมณ์ต่าง ๆ เช่นพระเวท มนุษรรมศาสตร์ และคัมภีร์อรรถศาสตร์ ซึ่งเป็นหลักการบริหารการปกครองที่สำคัญที่ผู้ปกครองต้องเรียนรู้และใช้ในการปกครองแล้ว คำสอนทางพระพุทธศาสนานั้นก็ยังเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ได้กล่าวไว้โดยมีเนื้อหาบางเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครอง โดยแฝงอยู่ในพระสูตรต่าง ๆ ซึ่งมีความสำคัญมากหรือน้อยแตกต่างกันไป หากแต่คำสอนหลัก ๆ ดังกล่าวนั้น ได้มีส่วนสำคัญที่ใช้กำหนดทิศทางในการบริหารแผ่นดินในบริบทของเวลาและสถานที่ในยุคโมริยะได้อย่างมีประสิทธิภาพ

คำสอนสำคัญ ๆ ทางพระพุทธศาสนาที่ผู้วิเคราะห์เห็นว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับความคิดทางการเมืองนั้นมีหลายคำสอนด้วยกัน ซึ่งผู้วิเคราะห์จะได้หยิบยกเฉพาะบางพระสูตรที่เกี่ยวข้องมากล่าวดังนี้

1. คำสอนที่ว่าด้วยเรื่องรัฐและการกำเนิดรัฐ คือ อัครคัมภีร์สูตร

อัครคัมภีร์สูตร เป็นพระสูตรหนึ่งในพระสูตรตันตปิฎก ทิมนิกาย เป็นเรื่องเกี่ยวกับการกำเนิดของมนุษย์ สังคม ความคิดทางการเมืองรวมถึงสถาบันการทางการเมือง ซึ่งเป็นรากเหง้าของการปกครองเลยก็ว่าได้โดยพระสูตรนี้ เป็นพระสูตรที่กล่าวถึงการเกิดขึ้นโดยลำดับอย่างสัมพันธ์กันของสังคมซึ่งเป็นไปตามลักษณะที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ โดยเนื้อหาสำคัญของพระสูตรมีดังนี้

เรื่องพระสูตรนี้มีอยู่ว่า ครั้งหนึ่งพระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่นครสาวัตถี มีสามเณรสองรูปได้ไปเฝ้าพระพุทธเจ้าและได้มีการสนทนากันเรื่องชาติกำเนิดของสามเณรทั้งสองว่าเกิดในวาระพราหมณ์ แล้วได้มาบวชเป็นสามเณรในพุทธศาสนา ทำให้ถูกพวกพราหมณ์ต่าง ๆ ก่นด่าโดยพราหมณ์ต่าง ๆ ได้ว่าสามเณรทั้งสองว่าสามเณรทั้งสองนั้นเกิดในวาระที่ประเสริฐสุดไปแล้ว ทั้งยังได้กล่าวบริภาษพุทธศาสนาต่าง ๆ นานา ด้วย เช่น

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกพราหมณ์พากันว่าอย่างนี้ว่า พราหมณ์พวกเดียวเป็นวาระที่ประเสริฐที่สุด วาระอื่นเลวทราม พราหมณ์พวกเดียวเป็นวาระขาว พวกอื่นเป็นวาระดำ พราหมณ์พวกเดียวบริสุทธิ์ พวกอื่นนอกจากพราหมณ์หาบริสุทธิ์ไม่ พวกพราหมณ์เป็น

บุตรเกิดจากอุระ เกิดจากปากของพรหม มีกำเนิดจากพรหม พรหมเนรมิตขึ้นเป็นทายาทของพรหม เจ้าทั้งสองคนมาละวาระขณะที่ประเสริฐที่สุดเสียแล้ว ไปเข้ารีตวาระที่เลวทราม คือ พวกสมณะที่มีศีรษะโล้น เป็นพวกคฤหบดี เป็นพวกค้ำ เป็นพวกเกิดจากเท้าของพรหม เจ้าทั้งสองคนมาละพวกที่ประเสริฐที่สุดเสียแล้ว ไปเข้ารีตวาระเลวทราม คือพวกสมณะที่มีศีรษะโล้น เป็นพวกคฤหบดี เป็นพวกค้ำ เป็นพวกเกิดจากเท้าของพรหม ข้อนั้นไม่ดี ไม่สมควรเลย ¹

ดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงได้ทรงอธิบาย เรื่องที่มาของการเกิดของเหล่าพราหมณ์ดังกล่าวให้สามเณรฟังว่าทั้งหมดล้วนแล้วแต่เกิดจากกรรมมารดาทั้งสิ้น แต่พราหมณ์ดังกล่าวนี้ ได้ฟังแล้วแต่กล่าวว่า พราหมณ์ทั้งหลายนี้เป็นวาระที่ประเสริฐสุดเป็นวาระขาว เนื่องจากเกิดจากพระอุระและปากของพรหม ดังในพระเวท แต่ความจริงแล้วหาเป็นเช่นนั้นไม่ จากนั้นพระองค์ได้อธิบายถึงระบบวาระของพราหมณ์ทั้ง 4 วาระ โดยที่กล่าวโดยรวมว่า วาระทั้งสี่คือกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร มีทั้งปกติและทำกุศลกรรมและทั้งอกุศลกรรม ดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงทรงจัดแบ่งบุคคลได้เพียงสองพวกคือ พวกที่ตั้งอยู่ในธรรมดำ วิญญูชนดิเตียนจำพวกหนึ่ง และพวกที่ตั้งอยู่ในธรรมขาว วิญญูชนสรรเสริญอีกจำพวกหนึ่ง โดยแสดงให้เห็นว่ามีใช้พราหมณ์เท่านั้นที่เป็นผู้ประเสริฐสุด หากแต่เป็นผู้สิ้นแล้วซึ่งกิเลสเท่านั้น

จากนั้นพระพุทธเจ้าก็ทรงยกกรณีพระเจ้าปีสเสนทิโกศลผู้อยู่ในวรรณกษัตริย์และเป็นเจ้าผู้ครองแคว้นที่ยิ่งใหญ่นั้นก็ยังคงต้องทำการเคารพต่อพระพุทธเจ้าซึ่งถือกำเนิดจากเจ้าชายแห่งสาकยะซึ่งเป็นเมืองเล็ก ๆ ในความปกครองของพระเจ้าปีสเสนทิโกศล เนื่องด้วยทรงนับถือพระธรรมที่พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้ เป็นสิ่งหลัก เพราะธรรมเป็นสิ่งที่ประเสริฐที่สุดของมนุษย์ทั้งปัจจุบันและภายภาคหน้าจากนั้นพระพุทธเจ้าได้กล่าวอ้างอิงย้อนกลับไปถึงสมัยที่โลกนี้กำลังพินาศ สัตว์ต่าง ๆ ไปเกิดในชั้นอภิสสรพรหม เป็นผู้สำเร็จทางจิตใจ มีอาหารทิพย์ มีรัศมีจากกาย สามารถเดินทางไปได้ในอากาศ อยู่ในทิพย์วิมานอันสวยงาม เมื่อเวลาได้ผ่านไปสัตว์เหล่านั้นได้ตายจากชั้นอภิสสรพรหมลงมาเกิดใหม่ในโลกซึ่งกำลังเจริญขึ้น ซึ่งเวลานั้นจักรวาลทั้งหมดเป็นพื้นน้ำ มีมิดมิดไม่มีทั้งพระอาทิตย์ พระจันทร์หรือดาวใด ๆ ไม่มีทั้งกลางวันหรือกลางคืน ไม่มีทั้งเพศหญิงหรือชาย ถือเป็นสัตว์เหมือน ๆ กันเท่านั้น และเมื่อระยะเวลาผ่านไปโลกก็เกิดง้วนดิน² ขึ้นอยู่บนพื้นน้ำทั่วไป ทำให้มีสัตว์ผู้หนึ่งได้เกิดความอยากรู้และลองหยิบง้วนดินนั้นขึ้นมาชิมผลทำให้สัตว์นั้นมีความซาบซ่านและเกิดความอยากขึ้น เมื่อสัตว์อื่น ๆ ได้ลองชิมตามก็ได้เกิดความอยากขึ้นตามมาบ้าง ทำให้โลกเปลี่ยนไป ร่างกายหยาบของสัตว์ซึ่งเกิดขึ้น เกิดดวงอาทิตย์ และดวง

¹ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ 11 พระสูตรตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค, (กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, 2514), หน้า 72

² ง้วนดิน มีลักษณะ : คล้ายนมสดที่นำมาเคี่ยวให้งวดและทิ้งไว้ให้เย็น จะมีลักษณะเป็นเหมือนเนยเป็นผงแข็ง ๆ โดยได้อธิบายว่ามีสีหรือกลิ่น คล้ายเนยใสหรือเนยข้นอย่างดีมีรสอร่อยมาก

จันทร์ทำให้มีกลางวันและกลางคืน ตลอดจนฤดูกาลซึ่งเกิดขึ้นตามมา ต่อมาเมื่อสัตว์ต่าง ๆ ได้กิน
 วัณดินไปมาก ๆ ขึ้นร่างกายได้เปลี่ยนทำให้เกิดผิวพรรณเปลี่ยนไป และเมื่อวัณดินหมดลงก็เกิด
 กระบิดินขึ้น สัตว์ต่าง ๆ ก็หันมากินกระบิดินแทน ทำให้มีการแบ่งแยกผิวพรรณและคุณธรรม
 ผิวพรรณของกันและกันขึ้น เมื่อกระบิดินหมดไปอีก และปรากฏมีเครื่องดินขึ้นมาทดแทน ทั้งให้
 สัตว์เหล่านั้นพากันหันไปกินเครื่องดินแทน ทำให้นำเอาผิวพรรณมากำหนดความสูงต่ำเกิดทิวและ
 วรรณะขึ้น ขึ้นทำให้วัณดินหายไป ซึ่งจะเห็นได้ว่าข้อความในเรื่องนี้ชี้ให้เห็นชัดว่า ตัณหาทำให้
 สัตว์โลกตกต่ำเกิดความเชื่อมั่นถ้อยมั่น คืออุปทานขึ้น³ จนเมื่อเครื่องดินหายไปก็เกิดมีข้าวสาธิตที่มี
 ลักษณะพิเศษไม่ต้องปลูกเกิดขึ้นมาเมื่อสัตว์ต่าง ๆ พากันกินข้าวสาธิตแล้วจึงได้ทำให้เกิดเพศชายและ
 เพศหญิงขึ้นในสัตว์นั้น ๆ และเมื่อเพศทั้งสองต่างเฟื่องคึกกันและกันอยู่เสมอมจึงเกิดความกำหนดและ
 ก่อให้เกิดมีเพศสัมพันธ์ขึ้นในโลก สัตว์อื่น ๆ ที่เห็นผู้ที่มีเพศสัมพันธ์กันก็ทำให้ขว้างปาลิ่งของใ้
 พร้อมทั้งสาปแช่งสัตว์ผู้่นั้น จนทำให้มีการพยายามสร้างบ้านเรือนขึ้นเพื่อกำบังผู้อื่น ซึ่งความ
 ตอนนี้แสดงว่าครอบครัวได้เริ่มเกิดขึ้นและพระพุทธเจ้ามองว่าครอบครัวนั้นเป็นเครื่องหมายของ
 ความตกต่ำทางจิตใจ ทำให้มนุษย์นี้เห็นว่าการกระทำความชั่วเป็นสิ่งไม่ดี ทำให้มีการต่อต้านขว้าง
 ปาลิ่งของแต่ละคนนั้นก็ได้สร้างที่กำบังเพื่อไม่ให้มีการเห็นการเสพเมถุนนั้น ๆ ขึ้นจนได้ ทั้งยังได้มี
 การกระทำ ดังกล่าวมากขึ้นเรื่อย ๆ⁴ ต่อมาได้เกิดความเกียจคร้าน คิดที่จะทำการสะสมอาหาร
 เก็บตักตุนไว้ เมื่อเริ่มมีการเก็บกักทั้งข้าวสาธิตไว้เป็นส่วนตัวบรรดาสัตว์ต่าง ๆ ก็เห็นถึงตัวอย่างจึง
 ได้ดำเนินการเก็บกักอาหารไว้บ้างและเมื่อเวลาผ่านไปการเก็บกักตุนก็ได้มีเพิ่มมากขึ้นมาก ๆ เรื่อย
 ๆ ทำให้ข้าวสาธิตนั้นกลายเป็นสิ่งที่ใช้หมดไปไม่ได้เป็นของวิเศษอีกต่อไป เพราะเนื่องด้วยความ
 เกียจคร้านต่อมาซึ่งกลายเป็นความโลภมีการสะสมแข่งขันจนทรพยากรไม่เพียงพอ ดังนั้นสัตว์ต่าง
 ๆ จึงได้จับกลุ่มกันปรึกษากันหาสาเหตุที่ทำให้เกิดความยากลำบากนั้น จึงได้ข้อสรุปว่าเนื่องจาก
 เกิดอภุศลกรรมที่ซึ่งเกิดขึ้นในหมู่สัตว์นั้นเอง ดังนั้นสัตว์เหล่านั้นจึงได้พยายามที่จะแก้ปัญหา
 ร่วมกัน โดยตกลงกันที่จะแบ่งปันข้าวสาธิตและแบ่งปันเขตแดนกันขึ้น แต่ความวุ่นวายก็ยังไม่จบลง
 แค่นั้น เมื่อต่อมาได้มีสัตว์ตัวหนึ่งได้เก็บสงวนข้าวสาธิตของตนไว้ แต่กลับเข้าไปละเมิดลักเอาข้าว
 สาธิตของผู้อื่นมา อันเป็นการเริ่มต้นของการลักขโมยทำให้สัตว์ต่าง ๆ พากันตักเตือนแต่ก็ยังไม่
 เป็นที่เกรงกลัวเหตุการณ์ดังกล่าวก็เกิดขึ้นอีก ทำให้การกล่าวเท็จเกิดขึ้น บรรดาสัตว์ต่าง ๆ เห็น
 ว่าเป็นสิ่งที่ไม่ดี จึงได้ติเตียนและทำการลงโทษต่อผู้ที่กระทำอภุศลกรรมสิ่งนั้น แต่การลงโทษนั้น
 ทำไปโดยไม่มีความชอบธรรม บรรดาสัตว์ต่าง ๆ จึงได้เกิดความคิดที่จะให้มีการจัด
 ระเบียบการปกครองขึ้นโดยตกลงสมมติให้สัตว์ผู้หนึ่งให้มีหน้าที่เป็นผู้ว่ากล่าวตักเตือนสัตว์อื่น ๆ

³ ปรีชา ช้างขวัญยืน, ทรงสนะทางการเมืองของพระพุทธศาสนา (กรุงเทพมหานคร: บริษัท
 สามักคีสาศัน จำกัด, 2540), หน้า 72

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 72

และมีการจัดระบบการตอบแทนโดยบรรดาสัตว์จะจัดส่วนแบ่งผลผลิตต่าง ๆ จากผู้คนที่อยู่ในความดูแลแก่ผู้ที่ทำหน้าที่ตามที่ได้สมมติขึ้นนั้น ซึ่งต่อมาได้เรียกว่าหัวหน้า ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงเรียกเป็นมหาชนสมมติ อันก่อให้เกิดกษัตริย์หรือพระราชาขึ้น

“ดูกรวาเสฏฐะและภราทวาชะ เพราะเหตุผู้ที่เป็นหัวหน้าอันมหาชนสมมติ ดังนี้แล อีกขระว่า มหาชนสมมติ จึงอุบัติขึ้นเป็นอันดับแรก เพราะเหตุผู้ที่เป็นหัวหน้า เป็นใหญ่ยิ่งแห่งเขตทั้งหลาย ดังนี้แล อีกขระว่ากษัตริย์ กษัตริย์ จึงอุบัติขึ้นเป็นอันดับที่สอง เพราะเหตุที่ผู้เป็นหัวหน้ายังชนเหล่าอื่นให้สุขใจได้โดยธรรม ดังนี้แล อีกขระว่าราชา ราชา จึงอุบัติขึ้นเป็นอันดับที่สาม ดูกรวาเสฏฐะและภราทวาชะ ด้วยประการดังนี้แล การบังเกิดขึ้นแห่งพวกกษัตริย์นั้น มีขึ้นได้เพราะอีกขระที่รู้กันว่าเป็นของดี เป็นของโบราณอย่างนี้แล”⁵

จากนั้นจึงมีผู้คิดได้ว่าเพราะบาปกรรมนั้นเกิดขึ้นต่อสัตว์โลกนั้น จึงควรที่จะมาแก้กันเลิกการกระทำบาปเช่นนั้นเสียและพวกที่คิดได้นั้นเองจึงทำให้เกิดพหุภพขึ้น ทำตัวสันโดษ ไม่ได้ทำกินยังชีพโดยการขออาหารจากผู้อื่นตามบ้านเรือนโดยพวกที่บำเพ็ญเพียรก็จะอยู่ในป่าพวกที่ไม่สามารถบำเพ็ญเพียรก็จะเข้าเมืองมาแต่งตำราคัมภีร์ต่าง ๆ ซึ่งในสมัยก่อนก็ไม่ดีแต่ต่อมากลับถือว่าพวกที่แต่งตำราเป็นผู้ดี ผู้ประเสริฐ และเมื่อบรรดาสัตว์อื่นถึงได้มีการแบ่งงานกันทำนั้นรวมตัวกันก็เป็นเหตุผลทางเศรษฐกิจก่อให้เกิดพวกแพศย์และศูทรขึ้นตามลำดับ และเมื่อทั้งพวกกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร ขึ้นมากันค้ำหน้าไม่พึงพอใจในหน้าที่ของตน จึงได้พากันออกบวชทำให้เกิดเพศบรรพชิตขึ้น และพระพุทธองค์ได้สรุปในช่วงต่อท้ายพระสูตร ถึงเรื่องการถึงพร้อมจะบรรลุธรรมไว้ได้ว่าวาระทั้งสี่นั้นมีการประกอบกรรมสองอย่างคือ สุจริต และทุจจริต ด้วยกาย วาจา และใจ ยึดมั่น ถือมั่น ก็ต้องคงวนเวียนอยู่ในวัฏฏสงสาร และแม้วาระทั้งสี่นั้นมิใช่ผู้ถึงพร้อมด้วยโลกุตรธรรมแล้วผู้หนึ่งผู้ใดผู้ถึงพร้อมนั้นก็ย่อมปรินิพพาน บรรลุธรรมหลุดพ้นจากวัฏฏสงสารได้เช่นเดียวกัน ไม่มีวาระใดเลยที่ดีกว่าหรือเหนือกว่าวาระอื่น ๆ ผู้ที่ถึงพร้อมและหลุดจากเครื่องประเทืองในการแล้วเท่านั้น หรือผู้ที่บรรลุนิพพานแล้วเท่านั้น จึงเป็นผู้ที่ประเสริฐสุด

โดยในเรื่องพระสูตรนี้ ได้มีผู้ให้ทัศนะไว้ว่าเป็นพระสูตรที่มุ่งบอกถึงการเกิดของ โลกมนุษย์ สถาบันทางสังคมและการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระพุทธเจ้าพยายามที่จะมุ่งอธิบายที่มาของระบบวาระทั้งสี่ในศาสนาพราหมณ์ซึ่งจำเป็นจะต้องพูดถึงเรื่องการปกครอง หรือหน้าที่สำคัญของวาระกษัตริย์ออกมาให้เห็นด้วย เพราะด้วยพระสูตรนี้ จึงทำให้เห็นว่ากษัตริย์ในความคิดของพระพุทธองค์ที่ทรงวางไว้หรืออธิบายไว้ในพระสูตรนั้นมีส่วนอย่างไร และสำคัญกับการปกครองอย่างไร ตลอดจนถึงมีที่มาของการเกิดขึ้นอย่างไร ปรีชา ข้างเจริญยีน เห็นว่าบทบาทของผู้ปกครองในพระสูตรนี้ ผู้ปกครองมีบทบาทอย่างจำกัดคือมีบทบาทเพื่อแก้ไขข้อพิพาทเท่านั้น ซึ่งเป็นบทบาทที่วางไว้เพื่อให้รักษาสังคมให้เป็นปกติสุขเพียงอย่างเดียว มิได้มุ่งเน้น

⁵ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ 11 พระสูตรตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค, หน้า 83-84

ที่จะให้ผู้นำนั้นที่จะให้ผู้ปกครองมีบทบาทในการกำหนดนโยบายของสังคม ทั้งยังไม่มีคำแนะนำในการใช้กฎหมายเพื่อสร้างความเจริญ ไม่มีการจัดสรรผลประโยชน์ เช่น รัฐแบบสังคมนิยม รัฐลักษณะเช่น ในพระสูตรนี้เป็นลักษณะที่ค่อนข้างจะเป็นเสรีนิยม ซึ่งผู้ปกครองค่อนข้างจะมีอำนาจน้อยที่สุด⁶ ซึ่งผู้วิเคราะห์เองก็มีความเห็นที่เป็นไปแนวทางเดียวกัน โดยเห็นว่าทัศนะเกี่ยวกับผู้ปกครองนั้น แม้ว่าพระพุทธองค์จะไม่ได้มุ่งเน้นในการอธิบายเรื่องการปกครองเป็นหลัก โดยมุ่งเน้นถึงข้อบกพร่องในเรื่องวรรณะของศาสนาพราหมณ์ และทั้งยังแสดงความคิดเห็นที่วิจารณ์ต่อศาสนาพราหมณ์ถึงเรื่องการแบ่งวรรณะ และอธิบายเรื่องวรรณะให้ถูกต้องแก่สามเณรทั้งสองฟังมากกว่า แต่ข้อสำคัญเกี่ยวกับรัฐ การปกครอง และผู้ปกครองที่แสดงออกผ่านทางคำอธิบายเรื่องวรรณะนั้น จึงบ่งบอกถึงลักษณะของผู้ปกครองและการปกครองของกษัตริย์ในความคิดของพระพุทธเจ้าได้เป็นอย่างดี โดยพระองค์อธิบายมูลเหตุของการใช้คุณธรรมในการปกครองเพื่อมุ่งเน้นในการรักษาความเป็นปกติสุขนั้นก็เนื่องจากสภาพศีลธรรมที่ตกต่ำเรื่อย ๆ นั้นเองเป็นมูลเหตุ และเนื่องจากพระพุทธเจ้าได้ให้ความเห็นว่าวรรณะนั้นไม่ได้แตกต่างกันทางชีวภาพ โดยพระองค์มุ่งให้เห็นว่ามนุษย์มีความเท่าเทียม ไม่ได้ขึ้นอยู่กับวรรณะที่แบ่งจากผิวพรรณแต่อย่างใด ลักษณะของผู้ปกครอง สถาบันการปกครองที่แสดงออกทำให้ไม่มีลักษณะที่มีอำนาจอย่างสูงสุดหรือ เป็นอำนาจที่ได้มาจากพระเจ้าตามผู้ปกครองแบบเทวสิทธิ์ หากแต่เป็นผู้ปกครองที่มาจากกรเลือกสรรและสมมติขึ้นจากหมู่ชนส่วนใหญ่ ซึ่งเรียกว่า “มหาชนสมมติ” แทน

จกวัตตติสูตร

จกวัตตติสูตรก็เป็นอีกคำสอนหนึ่งที่ปรากฏอยู่ในพระสูตรตันตปิฎกที่มหินทกาปิฎกวรรคเป็นเรื่องราวที่ว่าด้วยเรื่องของผู้ปกครองโดยตรง โดยเนื้อหาเป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ ณ เมืองมาตุลา แคว้นมคธ พระพุทธองค์ทรงเน้นให้ภิกษุทั้งหลายพึงประพฤติธรรมอันเป็นกุศลเมื่อก่อนให้เกิดบุญ จากนั้นได้ยกเรื่องเกี่ยวกับพระเจ้าจักรพรรดิผู้ปกครองขึ้นมาสอน โดยได้ทรงยกเรื่องราวของพระเจ้าทัฬหณมิ ซึ่งพระพุทธองค์ทรงกล่าวว่าเป็นพระราชโอรสผู้ยิ่งใหญ่ ซึ่งมีแก้ว 7 ประการ ซึ่งประกอบด้วย จักรแก้ว ช้างแก้ว ม้าแก้ว แก้วมณี นางแก้ว คฤหบดีแก้ว ปริณายกแก้ว เป็นเครื่องแสดงบารมี มีความสามารถในการทำสงครามโดยธรรม อันทำให้ไม่ต้องใช้ความรุนแรงและอาวุธในการชนะศึกสงคราม ความยิ่งใหญ่ของพระองค์นั้นเกิดขึ้นโดยธรรมอย่างแท้จริง และเมื่อเวลาได้ล่วงเลยผ่านไป จักรแก้วอันเป็นทิพย์ซึ่งเป็นเครื่องประกอบบารมีของพระองค์ได้เคลื่อนออกจากที่เดิมอันเป็นเครื่องแสดงว่าพระองค์นั้นจะต้องทรงพระชนม์อยู่ได้อีกไม่นาน พระองค์จึงได้ทรงตรัสสั่งให้พระราชโอรสองค์ใหญ่มาเฝ้าและสอนและมอบราชสมบัติให้

⁶ ปรีชา ช่างขวัญยืน, วรรณคดีทางพระพุทธศาสนา, หน้า 73-74

พระราชโอรส จากนั้นได้ทรงออกผนวชไปอยู่ในป่าเป็นการสันโดษและเมื่อผนวชได้ 7 วัน จักรแก้วนั้นก็ได้หายไป เป็นเหตุให้พระราชองค์ใหม่เสียดพระราชมหัทธยาในการหายไปของจักรแก้วอันเป็นเครื่องประกอบบารมีธรรม พระราชองค์ใหม่จึงได้เข้าไปหาพระราชญาติผู้เป็นพระราชบิดาและทูลเรื่องให้ทราบ พระเจ้าทัตถะนิมิผู้ซึ่งบวชแล้วจึงได้สอนว่าจักรทิพย์อันเป็นสิ่งเฉพาะตัวและแนะนำให้พระราชโอรสประพฤติในจักกวัตติวัตรอันประเสริฐ แล้วจักรแก้วซึ่งเป็นทิพย์ก็จะปรากฏขึ้น โดยจะต้องรักษาอุโบสถศีลในวันธรรมสวนะ 15 ค่ำ โดยที่พระองค์ได้ทรงอธิบายจักกวัตติวัตรธรรมไว้ดังนี้ คือ

1. การให้ความสงเคราะห์ และ ค้ำครอง ป้องกัน ชนภายใน คือ พระราชวงศ์ โดย
ธรรม
2. การให้ความสงเคราะห์ และ ค้ำครอง ป้องกัน ไพล่พลทหารและข้าราชการ
โดยธรรม
3. การให้ความสงเคราะห์และค้ำครอง ป้องกัน กษัตริย์ทั้งปวงในเมืองที่อยู่ภายใต้
การดูแล โดยธรรม
4. การให้ความสงเคราะห์และค้ำครอง ป้องกัน พวกพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย
โดยธรรม
5. การให้ความสงเคราะห์และค้ำครอง ป้องกัน ชาวนิกมและชาวชนบททั้งหลาย
โดยธรรม
6. การให้ความสงเคราะห์และค้ำครอง ป้องกัน พวกสมณะพราหมณ์ทั้งหลายโดย
ธรรม
7. การให้ความสงเคราะห์และค้ำครอง ป้องกัน ต่อเหล่าเนื้อ และ นก โดยธรรม
8. การห้ามปรามและควบคุมประชาชนในแว่นแคว้นไม่ให้กระทำบาป
9. การพระราชทานทรัพย์ให้กับผู้ยากไร้ ในพระราชอาณาเขต
10. การหมั่นเข้าปรึกษาต่อสมณะพราหมณ์ ผู้มีความรู้เกี่ยวกับธรรมมะ เพื่อให้
ทราบเกี่ยวกับคุณและโทษของ กุศลและอกุศล และดำเนินการปฏิบัติตามสิ่งอันเป็นกุศลและเว้น
ตามสิ่งอันเป็นอกุศลนั้น ๆ

โดยมีข้อความกล่าวไว้อย่างชัดเจนในพระไตรปิฎกดังนี้

“ร. พระพุทธเจ้าข้า ก็จักกวัตติวัตรอันประเสริฐนั้น เป็นไฉน ฯ

ราช. ดูกรพ่อ ถ้าเช่นนั้น พ่อจงอาศัยธรรมเท่านั้น สักการะธรรมทำความเคารพ
ธรรม นับถือธรรม บูชาธรรม ยำเกรงธรรม มีธรรมเป็นธงชัย มีธรรมเป็นยอด มีธรรมเป็นใหญ่
จงจัดการรักษาป้อมกันและค้ำครองอันเป็นธรรมในชนภายใน ในหมู่พล ในพวกกษัตริย์ผู้เป็นอนุ
ยนต์ ในพวกพราหมณ์และคฤหบดี ในชาวนิกมและชาวชนบททั้งหลาย ในพวก สมณะพราหมณ์
ในเหล่าเนื้อและนก ดูกรพ่อ การอธรรมอย่าให้มีได้ในแว่นแคว้นของพ่อเลย ดูกรพ่อ อนึ่งบุคคล

เล่าใดในแวนแคว้นของพ่อ ไม่มีทรัพย์ พ่อจึงให้ทรัพย์แก่บุคคลเหล่านั้นด้วย ดูกรพ่อ อนึ่ง สมณะพราหมณ์เหล่าใด ในแวนแคว้นของพ่อ งควั้นจากความเมาและความประมาท ตั้งมั่นอยู่ใน ขันติและโสรัจจะ ฝึกตนแต่ผู้เดียว สงบตนแต่ผู้เดียว ให้ตนดับกิเลสอยู่แต่ผู้เดียว พึงเข้าไปหา สมณะพราหมณ์เหล่านั้น โดยการอันควร แล้วไต่ถามสอบถามว่า ท่านขอรับ กุศลคืออะไร ท่าน ขอรับอกุศลคืออะไร กรรมมีโทษคืออะไร กรรมไม่มีโทษคืออะไร กรรมอะไรควรเสพ กรรม อะไรไม่ควรเสพ กรรมอะไรอันข้าพเจ้ากระทำอยู่ พึงมีเพื่อไม่เป็นประโยชน์ เพื่อทุกข์ สิ้นกาล นาน หรือว่ากรรมอะไรที่ข้าพเจ้ากระทำอยู่ พึงมีเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุข สิ้นกาลนาน พ่อ ได้ฟังคำของสมณะพราหมณ์เหล่านั้นแล้ว สิ่งใดเป็นอกุศล พึงละเว้นสิ่งนั้นเสีย สิ่งใดเป็นกุศล พึงถือมั่นสิ่งนั้นประพฤติ ดูกรพ่อนี้แล คือจกัถวัตติวัตตอันประเสริฐนั้น ฯ⁷

และเมื่อพระราชโอรสซึ่งเป็นพระราชบุตรองค์ใหม่ประสูติตามจกัถวัตติวัตตนั้น พร้อมทั้งรักษาอุโบสถศีลเป็นปกติในวัน 15 ค่ำ จักรแก้วอันเป็นทิพย์ก็บังเกิดแก่พระองค์อันเป็น เครื่องประกอบบารมี จนในที่สุดพระองค์ได้กล่าวว่า เราได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ หรือหนอ และ เมื่อพระเจ้าจักรพรรดิเสด็จไปไปซึ่งที่ใด เจ้าแผ่นดินในทิศนั้น ๆ ก็ยินยอมยกแผ่นดินให้และโดยให้ พระเจ้าจักรพรรดิทรงพระราชทานพระบรมราโชวาทไว้ซึ่งพระเจ้าจักรพรรดิได้กล่าวไว้ให้บรรดาเจ้า แผ่นดินเหล่านั้นพึงระลึกและปฏิบัติในการไม่ฆ่าสัตว์, ไม่เอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้, ไม่ ประพฤติผิดในกามทั้งหลาย, ไม่พึงกล่าวคำเท็จ, ไม่พึงดื่มน้ำเมาอันเป็นอุโบสถศีลในเวลาต่อมาของ พระพุทธศาสนานั้นเอง และการประพฤติดังจกัถวัตติวัตตนั้น ก็ได้กลายเป็นพระราชประเพณีที่ ทำกันต่อมาเรื่อย ๆ และเมื่อพระราชโอรสองค์ใดได้ปฏิบัติตามคำสอนของพระเจ้าจักรพรรดิองค์ เดิมที่ละทางโลกเข้าสู่ธรรมแล้วก็จะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิและกลับมีจักรแก้วปรากฏขึ้นทุกครั้ง จนกระทั่งครั้งหนึ่งได้มีพระราชโอรสองค์ใหญ่ของพระเจ้าจักรพรรดิพระองค์หนึ่งหลังจากได้ขึ้น ครองราชย์และพระองค์ไม่ได้ปกครองประชาชนตามจกัถวัตติวัตต หากแต่ทรงปกครองตาม แนวความคิดของพระองค์เอง ทำให้บ้านเมืองไม่เจริญเหมือนก่อน ทั้งจักรแก้วที่ได้หายไปนั้นก็ไม่มีปรากฏขึ้น บรรดาอำมาตย์ข้าราชการต่าง ๆ จึงได้ทูลจกัถวัตติวัตตให้พระองค์ทรงทราบ พระองค์รับทราบและจัดให้มีการรักษาป้องกันและคุ้มครองตามหลักจกัถวัตติวัตต ยกเว้นแต่ไม่ ทรงพระราชทานทรัพย์ให้คนยากไร้ ด้วยเหตุนี้จึงได้ทำให้เกิดความยากจนขัดสนแพร่ไปทั่วอาณา เขต ทำให้เกิดขโมยขึ้น เมื่อต่อมาได้จับตัวได้ขโมยนั้นทูลว่าได้ขโมยไปเพราะความยากจน พระองค์จึงได้พระราชทานทรัพย์ให้ขโมยนั้นไปเลี้ยงชีพ แต่เมื่อข่าวได้แพร่ออกไป ราษฎรกลับ เห็นว่าแม้ผู้คนได้ขโมยทรัพย์แล้วยังไม่ถูกลงโทษ แต่กลับได้รับพระราชทานทรัพย์จากกษัตริย์อีก จึงได้พากันขโมยทรัพย์กันมากขึ้น บ้านเมืองจึงเกิดความวุ่นวายเป็นอย่างมาก พระราชานันจึงได้

⁷พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ 11 พระสูตรตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค, หน้า

ดำเนินการแก้ไขโดยให้ทำการลงโทษผู้ลักขโมยอย่างรุนแรงแทน โดยให้นำตัวไปแห่ประจาร และนำไปประหารชีวิตด้วยการตัดศีรษะทิ้งเสีย แต่ก็ไม่ทำให้ปัญหายุติลงได้ ก็กลับทำให้ปัญหารุนแรงขึ้น ประชาชนพากันใช้ความรุนแรงมากขึ้น เพราะมาตรการลงโทษที่รุนแรง ชาวบ้านพากันใช้อาวุธในการปล้น และทำร้ายเจ้าของทรัพย์จนถึงกับฆ่าทิ้ง และด้วยตนเองนี่เองพระพุทธองค์จึงได้แสดงผลของการเกิดความขัดสนยากจนอันเกิดจากการไม่พระราชทานทรัพย์ให้คนยากจนของพระราชชา ตามจักกวัตติวัตรธรรมนั้นก่อให้เกิดการขโมย จนเป็นการฆ่าและเบียดเบียนสัตว์ตามมา และเมื่อมีการถูกจับได้ในครั้งต่อ ๆ มา การโกหกและกล่าวหาว่าไม่สุภาพก็ได้เกิดขึ้นตามมาเป็นลำดับๆ ทำให้มีอายุที่สั้นลง ๆ ผิวพรรณก็เลวร้ายลงเป็นลำดับ ซึ่งก่อให้เกิดการประพฤติดิคนอกงาม และมีฉันทิฐีและศีลธรรมต่าง ๆ ก็ได้เสื่อมถอยลงตามลำดับ ดังที่พระพุทธเจ้าได้อธิบายไว้ดังนี้

และด้วยความสำคัญของการบริจาคทรัพย์นี้ อาจารย์ปริชา ช่างขวัญยืน มองว่าพระพุทธเจ้าเห็นว่าลำพังการรักษาความสงบของสังคมอันเป็นหน้าที่ของมหาชนสมมติในอัครัญญสูตรเพียงอย่างเดียวคงไม่พอ เพราะในที่สุดก็จะรักษาความสงบไว้ไม่ได้ แต่ผู้ปกครองจะต้องมีหน้าที่ทำนุบำรุงประชาชนมิให้อดอยากยากจน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องการเดินทางหรือเศรษฐกิจนั้นเป็นเรื่องหลักที่ผู้ปกครองจะต้องดำเนินการจัดการบริหารให้ได้ดี เพราะหากเศรษฐกิจไม่ดีแล้วศีลธรรมซึ่งเป็นหลักสำคัญของชีวิตมนุษย์ก็จะพลอยเสื่อมไปด้วย เป็นการที่แสดงให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าทรงเล็งเห็นความสัมพันธ์ระหว่าง เศรษฐกิจ การเมือง และ ศีลธรรม อย่างไม่อาจแยกออกจากกันได้⁸ ต่อมามนุษย์ต่าง ๆ ได้ระลึกขึ้นได้ว่าเหตุการณ์ร้าย ต่าง ๆ เกิดจากการที่มนุษย์ต่าง ๆ พากันกระทำอกุศลกรรม และเมื่อคิดดังนั้นจึงได้พากันเปลี่ยนมาทำกุศลกรรมแทนมากขึ้น ทำให้เหตุการณ์ต่าง ๆ กลับดีขึ้นเรื่อย ๆ นอกเหนือจากนั้นแล้วพระสูตรนี้ยังได้กล่าวถึงเรื่องราวการทำนายในอนาคตของชมพูทวีปไว้ โดยพระพุทธองค์ทรงได้ทำนายไว้ว่าต่อไปภายหน้า ชมพูทวีปจะมีความเจริญมั่งคั่ง บ้านเรือนและผู้คนแออัด จากนั้นจะได้มีพระเจ้าจักรพรรดิเกิดขึ้นมาในโลกอีกครั้ง พระนามว่าพระเจ้าสังฆะ จะเป็นพระราชชาโดยธรรม มีแก้วทั้ง 7 ประการ เป็นเครื่องประกอบบารมี ปกครองแผ่นดินที่ยิ่งใหญ่และกว้างใหญ่ไพศาล นอกจากนี้แล้วที่สำคัญจะมีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอีกพระองค์หนึ่งเกิดขึ้นพระนามว่า เมตไตรย จะได้เป็นศาสดาของทั้งเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย แม้พระเจ้าจักรพรรดินั้นต่อมาก็จะได้ออกบวชและบรรลุธรรมขั้นสูงสุดเป็นพระอรหันต์ด้วยเช่นกัน และในช่วงท้ายของพระสูตรนี้นั้นพระพุทธองค์ได้ทรงเน้นย้ำให้ภิกษุทั้งหลายหมั่นเพียรปฏิบัติธรรม มีธรรมะเป็นที่พึ่ง และ อธิบายเรื่องของ อายุ วรรณะ สุขะ โภคะ และ พละ ของพระภิกษุไว้เป็นการลักษณะที่อธิบายถึงเหตุและผลของ ธรรมะดังกล่าว รวมถึงผลของการปฏิบัติตามธรรมะนั้น ๆ ด้วย

⁸ ปริชา ช่างขวัญยืน . วรรณคดีทางเมืองของพระพุทธศาสนา, หน้า 77

พระสูตรนี้ได้กล่าวถึงเรื่องราวเกี่ยวกับการปกครองไว้เพียงในช่วงแรกของพระสูตรเท่านั้น โดยเป็นการบ่งเริ่มเรื่องที่พยายามบ่งบอกถึงความสำคัญและความยิ่งใหญ่ของพระเจ้าจักรพรรดิ จากนั้นจึงได้ทรงเริ่มอธิบายถึงข้อธรรมะบางประการ อันเป็นวิธีการบริหารการปกครอง เพื่อก่อให้เกิดความเจริญรุ่งเรือง และ ร่มเย็นของแผ่นดินหลาย ๆ ประการ โดยรวมเรียกไว้เฉพาะว่า “จกวัตติวัตร” ซึ่งได้ทรงอธิบายไว้ หากผู้ปกครองพระองค์ใดปฏิบัติตามข้อธรรมนั้น บ้านเมืองก็จะเกิดความเจริญรุ่งเรือง และ มีความสงบสุขอย่างยิ่ง พระบารมีของพระองค์ก็จะยิ่งใหญ่ประดุจเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ซึ่งเป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรม โดยได้แสดงถึงผลสำเร็จในการปฏิบัติตามข้อธรรมนั้นไว้ว่าจะทำให้เกิดจักรแก้วขึ้นโดยพระบารมี และพระองค์ยังได้มีพระอัจฉริยภาพในการสอนอีกว่า หากพระราชอาพระองค์ใดไม่ปฏิบัติตามข้อธรรมที่พระองค์ทรงอธิบายไว้นั้นจะทำให้เกิดโทษอย่างไร และแม้ว่าต่อมาภายหลังจะยอมปฏิบัติตามคำสอนแล้วก็ตาม แต่ไม่ได้ทำให้ครบถ้วน ขาดไปเสียซึ่งการบริจาทรพีให้แก่ผู้ยากไร้ ผลร้ายก็ยังคงเกิดขึ้นและลูกหลานใหญ่โตไปเรื่อย ๆ ซึ่งอาจส่งผลให้อาณาจักรหรือแผ่นดินถึงกาลล่มสลายลงได้

กุกุทันตสูตร

กุกุทันตสูตร เป็นพระสูตรที่กล่าวไว้ในพระสุตันปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค เป็นเรื่องที่เน้นการจัดการด้านเศรษฐกิจ การลดปัญหาอาชญากรรม ซึ่งเป็นการสร้างความสงบสุขในสังคมของผู้ปกครอง โดยเนื้อหามีว่า

ครั้งหนึ่งเมื่อพระพุทธองค์ทรงประทับในแคว้นมคธ หมู่บ้านขานุมัตต์ ซึ่งมีพราหมณ์ชื่อกุกุทันตะเป็นผู้นำหมู่บ้านมีความประสงค์ที่จะไปพบพระพุทธเจ้า เพื่อสอบถามข้อธรรมเกี่ยวกับการบูชาอัญญา แต่พราหมณ์ต่าง ๆ ในหมู่บ้านประสงค์ที่ต้องการกินเครื่องสังเวชนียภัณฑ์ จากกุกุทันตะพราหมณ์ จึงได้ตัดทอนด้วยเหตุผลนานาประการ มิให้กุกุทันตะพราหมณ์ไปเฝ้าถามปัญหาต่อพระพุทธเจ้า แต่ในที่สุด กุกุทันตะพราหมณ์ก็ได้พาเหล่าชาวบ้าน ไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าสำเร็จและทูลถามปัญหาเรื่อง ยัญสมบัติ 3 ประการซึ่งมีบริวาร 16 ส่วน พระพุทธองค์จึงทรงยกเรื่องอัญญาของพระเจ้ามหาวิชิตรราชขึ้นแสดงว่า ครั้งหนึ่งพระเจ้ามหาวิชิตรราชเป็นผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคทรัพย์ เงิน ทอง ทั้งข้าวเปลือกในท้องพระคลังมาก ประสงค์ที่จะบูชาอัญญา เพื่อให้พระองค์ได้รับความสุขตลอดไป บ้านเมืองจะได้เจริญรุ่งเรือง แต่พราหมณ์ปุโรหิต ได้แนะนำว่า แม้พระเจ้ามหาวิชิตรราชจะเป็นผู้มีทรัพย์มั่งคั่ง แต่ขณะนั้นบ้านเมืองในชนบทยังมีเสี้ยนหนาม ยังมีโจรร้าย ปล้นสดมภ์ ผู้คนอยู่ พระองค์ไม่ควรที่จะทำการบูชาอัญญา และแม้ว่าพระองค์จะดำเนินการปราบปรามก็ยังไม่เป็นวิธีแก้ปัญหาที่ดีที่สุด เพราะพวกโจรที่เหลือก็ยังคงออกไปปล้นสดมภ์อีก จากนั้นพราหมณ์ปุโรหิตก็ได้เสนอแนะวิธีแก้ไขให้พระเจ้ามหาวิชิตรราช 3 วิธีคือ

1. คว้าหากพลเมืองกลุ่มใดมีความสามารถในการเพาะปลูก พระเจ้าแผ่นดิน ควรเพิ่มข้าวที่ใช่ปลูกและกินให้พลเมือง เหล่านั้น ตามสมควร

2. ว่าคุณพลเมืองกลุ่มใดเก่งมีความสามารถในการค้าขาย พระเจ้าแผ่นดินควรเพิ่มทุนทรัพย์ให้แก่พลเมืองเหล่านั้น ตามสมควร

3. ว่าคุณข้าราชการในปกครอง ผู้ใดขยันขันแข็ง พระเจ้าแผ่นดินควรพระราชทานเบี้ยเลี้ยงและเงินเดือนแก่ข้าราชการเหล่านั้นเป็นพิเศษตามสมควรซึ่งหากทำได้ดังนี้ พลเมืองต่าง ๆ จะชวนขวายเป็นงานตามหน้าที่ของตน โจรผู้ร้ายก็จะไม่มี ความเจริญก็จะเกิดขึ้นแก่บ้านเมือง ความสงบสุขก็จะมีขึ้นโดยทั่วไป จากนั้นพระเจ้ามหาวิชิตราชก็กระทำตามนั้น และบ้านเมืองก็ดีขึ้นและเจริญขึ้นตามลำดับ ตามที่พระไตรปิฎกอ้างถึง

“พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดูกรพราหมณ์ ถ้าเช่นนั้นท่านจงตั้งใจให้ดีเราจักบอกเมื่อพราหมณ์ถูกทันทะลุรับแล้ว จึงตรัสว่าดูกรพราหมณ์เรื่องเคยมีมาแล้ว พระเจ้ามหาวิชิตราชเป็นผู้มั่งคั่งมีทรัพย์มาก มีโภคสมบัติมาก มีทองและเงินมาก มีเครื่องใช้สอยอันน่าปลื้มใจมาก มีทรัพย์และข้าวเปลือกมาก มีห้องพระคลังและฉางบริบูรณฺ์ ดูกรพราหมณ์ ครั้งนั้นพระเจ้ามหาวิชิตราช ได้เสด็จเข้าไปสู่ที่ลับเร้นอยู่ ได้เกิดพระปริวิตกอย่างนี้ว่า เราได้ครอบครองสมบัติมนุษย์อย่างไพบูลย์แล้ว ที่จะเป็นประโยชน์และความสุขแก่เราตลอดกาลนานดูกรพราหมณ์ พระเจ้ามหาวิชิตราชรับสั่งให้เรียกพราหมณ์ปุโรหิต แล้วตรัสว่า วันนี้เราได้เข้าสู่ที่ลับเร้นอยู่ ได้เกิดปริวิตก อย่างนี้ว่า เราได้ครอบครองสมบัติมนุษย์อย่างไพบูลย์แล้วได้ชำระปกครองดินแดนมากมาย ถ้ากระไรเราพึงบูชามหาภัยที่จะเป็นไปเพื่อประโยชน์และความสุขแก่เราตลอดกาลนาน ดูกรพราหมณ์ เราปรารถนาจะบูชาภัย ขอท่านจงชี้แจง วิธีบูชามหาภัย ที่จะเป็นประโยชน์และความสุขแก่เราตลอดกาลนานๆ

ดูกรพราหมณ์ เมื่อพระเจ้ามหาวิชิตราชราชรับสั่งอย่างนี้แล้ว พราหมณ์ปุโรหิตกราบทูลว่า ชนบทของพระองค์ยังมีเลี่ยนหนาม ยังมีการเบียดเบียนกัน โจรปล้นบ้านก็ดี ปล้นนิคมก็ดี ยังปรากฏว่าพระองค์จะโปรดยกภาษีอากรในเมื่อบ้านเมืองยังเลี่ยนหนามยังมีการเบียดเบียนกัน ด้วยเหตุที่ยกเสียนั้นจะพึงชื่อว่าทรงกระทำการมิสมควร บางคราวพระองค์จะทรงดำริอย่างนี้ว่า เราจักปราบปรามเลี่ยนหนามคือโจรด้วยการประหาร ด้วยการจองจำ ด้วยการปรับไหมด้วยการดำเนินโทษหรือเนรเทศ อันการปราบปรามด้วยวิธีเช่นนี้ไม่เชื่อว่าการปราบปราม โดยชอบเพราะว่าโจรบางพวกที่หนีจากถูกกำจัดยังมีอยู่ ภายหลังมันก็จักเบียดเบียนเมืองของพระองค์ แต่ว่าการปราบปรามเลี่ยนหนามคือโจรนั้น จะเชื่อว่าเป็นการปราบปรามโดยชอบ เพราะอาศัยวิธีการดังต่อไปนี้

1. พลเมืองเหล่าใด ในบ้านเมืองของพระองค์ จะมักเขม้นในกสิกรรมและโครักษากรรม ขอพระองค์จงเพิ่มข้าวปลูกและข้าวกินให้แก่พลเมืองเหล่านั้นในโอกาสอันสมควรฯ

2. พลเมืองเหล่าใด ในบ้านเมืองของพระองค์ จะมักเขม้นในพาณิชย์กรรม ขอพระองค์จงเพิ่มทุนให้แก่พลเมืองเหล่านั้น ในโอกาสอันสมควรฯ

3. ข้าราชการเหล่าใดในบ้านเมืองของพระองค์ขยัน ขอพระองค์จงพระราชทาน เบี้ยเลี้ยงและเงินเดือนแก่ข้าราชการเหล่านั้นในโอกาสอันสมควรฯ

พลเมืองเหล่านั้นนั้นแหละ จักเป็นผู้ชวนชวยในกิจการงานของตน ๆ จักไม่ เบียดเบียนบ้านเมืองของพระองค์ อนึ่ง กองพระราชทรัพย์มีจำนวนมาก จักเกิดแก่พระองค์ บ้านเมืองก็จะตั้งมั่นอยู่ในความเกษม หาเสียหนามมิได้ ไม่มีการเบียดเบียนกัน พลเมืองจักชื่น ชมยินดีต่อกัน ยังบุตรให้ฟ้อนอยู่นอก จักไม่ต้องปิดประตูเรือนอยู่ดูกร พราหมณ์พระเจ้ามหา วิชิตราช ทรงรับพราหมณ์บุโรหิตแล้วก็ได้พระราชทานข้าวปลูกและข้าวกินแก่พลเมืองใน บ้านเมืองของพระองค์ที่จะมักเขม้นในกสิกรรมและโครักขกรรม พระราชทานทุนแก่พลเมืองใน บ้านเมืองของพระองค์ที่จะมักเขม้นในพาณิชยกรรม พระราชทานเบี้ยเลี้ยงและเงินเดือนแก่ข้าราชการ ในบ้านเมืองของพระองค์ที่ขยัน พลเมืองเหล่านั้นนั้นแหละ ได้เป็นผู้ชวนชวยในกิจการงานตาม หน้าที่ของตน ๆ

ไม่ได้เบียดเบียนบ้านเมืองของพระองค์ อนึ่งกองพระราชทรัพย์มีจำนวนมากได้ เกิดมีแล้วแก่พระองค์ บ้านเมืองได้ดำรงอยู่ในความเกษม หาเสียหนามมิได้ ไม่มีการเบียดเบียน กัน พลเมืองชื่นชมยินดีต่อกัน ยังบุตรให้ฟ้อนอยู่นอกไม่ต้องปิดประตูเรือนแล้ว”⁹

ซึ่งในช่วงต่อไปของพระสูตรนั้นเป็นการที่พระพุทธเจ้าอธิบายถึงเรื่องการบูชาซึ่ง ซึ่งทรงแนะนำไม่ให้ทำการฆ่าสัตว์ต่าง ๆ และการสอนถึงสมบัติทั้ง 3 ประการ พร้อมบริวารอีก 16 ประการ ตามที่ภูทันทะพราหมณ์ประสงค์จะทราบ ทั้งยังสอนในตอนท้ายให้ภูทันทะพราหมณ์ ทราบว่า แม้จะทำบูชาเพียงใด อานิสงส์ก็ยังไม่เท่ากับการเจริญญาณและการปฏิบัติตามธรรมมะ ต่าง ๆ ที่พระพุทธองค์ทรงยกมาประกอบ จนในท้ายที่สุด ภูทันทะพราหมณ์ก็ได้ปวารณาตนพุทธ มามะกะ และบรรลุธรรมขึ้นโศดาบันในเวลาต่อมา

ซึ่งเนื้อหาของพระสูตรส่วนใหญ่ นั้น จะเน้นถึงเรื่องการเข้าถึงพระสัทธรรมอัน ประเสริฐเป็นหลัก แต่ข้อในรายละเอียดของพระสูตรนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงต้นนั้น เป็นข้อ ธรรมที่สามารถมองเห็นหรืออธิบายหลักการบริหารประการหนึ่งของผู้ปกครองได้ว่า การเอาใจใส่ ในการบริหารเศรษฐกิจให้มากเพราะการแก้ปัญหาเศรษฐกิจได้นั้นก็จะทำให้ปัญหาอาชญากรรมลด น้อยลง ซึ่งสอดคล้องกับพระสูตรจกกวัดติสูตร แต่พระพุทธองค์ทรงไม่ได้ให้ความสำคัญแก่ เศรษฐกิจในฐานะเป็นจุดหมายของรัฐหากแต่ทรงเห็นว่าสำคัญเพราะเป็นเหตุแห่งความสงบในรัฐ และการแบ่งปันผลผลิตที่ไม่ดีนั้นนำความเดือดร้อนมาสู่รัฐก็เพราะเป็นเหตุให้คนประพฤติดีศีล ศีลนั้นเป็นสิ่งสำคัญมากกว่าเศรษฐกิจ แต่ถ้าเศรษฐกิจไม่ดี การรักษาศีลก็ยาก เศรษฐกิจจึงเป็นฐาน ส่วนศีลธรรมเป็นจุดหมาย ทั้งผู้ปกครองและผู้ใต้ปกครองจะต้องยึดศีลธรรมทั้งคู่จึงจะเห็นได้ว่า

⁹ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ 9 พระสูตรตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค, (กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ), หน้า 150-152

หากจักรพรรดิยึดมั่นในศีลธรรม แต่ปล่อยให้คนยากจน คนในปกครองรักษาศีลธรรมไม่ได้ ก็เกิดความยุ่งยากขึ้น¹⁰

อธิปไตยธรรม

อธิปไตยธรรมนั้น เป็นพระสูตรที่ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค ในมหาปริณีพพานสูตร ว่าด้วยพระเจ้าอาชาศัตตบุรุษดำริปราบแคว้นวัชชี โดยเนื้อหาของพระสูตรนั้นกล่าวไว้เกี่ยวกับการเมืองบ้างดังนี้ ครั้งหนึ่งพระพุทธเจ้าทรงประทับอยู่ในแคว้นมคธ ซึ่งมีพระเจ้าอาชาศัตตบุรุษปกครองแคว้นอยู่ พระเจ้าอาชาศัตตบุรุษได้มีนโยบายที่จะทำการปราบปรามแคว้นวัชชี¹¹ ซึ่งมีอำนาจมาก โดยโปรดให้ วัสสการพราหมณ์ ซึ่งเป็นอำมาตย์ผู้ใหญ่ของแคว้นมคธ ไปกราบทูลต่อพระพุทธเจ้าถึงอาการอาพาธและความเป็นอยู่ แล้วจากนั้นให้ทูลพระพุทธองค์ว่า พระเจ้าอาชาศัตตบุรุษปรารถนาที่จะเสด็จไปปราบแคว้นวัชชี และให้ วัสสการพราหมณ์รอฟังพุทธพยากรณ์ ทั้งให้นำพุทธพยากรณ์มาทูลให้พระเจ้าอาชาศัตตบุรุษทราบ เนื่องจากพระเจ้าอาชาศัตตบุรุษทรงแน่พระทัยว่า สิ่งที่พระพุทธองค์ทรงตรัสนั้นจะต้องเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจริง เพราะพระพุทธองค์เป็นผู้ที่อยู่ในศีลจะต้องไม่กล่าวเท็จ และเมื่อได้รับคำสั่งแล้ววัสสการพราหมณ์ได้เดินทางไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าที่ภูเขาคิชฌกูฏ เมื่อได้เข้าเฝ้าจึงได้กราบทูลถามพระพุทธองค์ตามที่ได้รับคำสั่งมา ซึ่งพระพุทธองค์จึงได้ทรงแสดงธรรม ว่าด้วยอธิปไตยธรรมของเจ้าวัชชี 7 ประการ ให้กับวัสสการพราหมณ์ฟัง มีรายละเอียด 7 ข้อ คือ

1. การหมั่นให้มีการจัดประชุมอยู่เสมอ
2. การพร้อมเพรียงกัน ทั้งการประชุม เลิกประชุม และ ประกอบกิจกรรมทั้งหลาย ที่พึงทำร่วมกัน
3. การรักษาข้อบัญญัติกฎเกณฑ์ ต่าง ๆ ไว้ ไม่ทำการเพิ่มหรือลดถอนข้อบัญญัติเดิม ทั้งหมั่นประพาศิตนให้เป็นผู้อยู่ในข้อบัญญัติ นั้น ๆ อย่างเคร่งครัด
4. การให้ความเคารพ และ เชื่อฟังคำสั่งสอนของผู้ใหญ่
5. การไม่บังคับ ช่มเหง รังแก หลิงในสกุลเดียวกัน เพื่อนำมาเป็นภรรยาตน
6. การเคารพสักการะบูชา และ ทำนุบำรุงพระเจดีย์ทั้งหลาย ทั้งภายในและภายนอกอาณาจักร อยู่เป็นนิจ

¹⁰ ปรีชา ช้างขวัญยืน . พรรษนะทางการเมืองของพระพุทธศาสนา, หน้า 83-84

¹¹ แคว้นวัชชีเป็นแคว้นที่เรื่องอำนาจมาก ร่วมสมัยพุทธกาล กับแคว้นมคธ เป็นรัฐที่ประกอบด้วยหลายชนเผ่า ประมาณ 8 ชนเผ่ารวมกัน มีผู้ปกครองหลายคน มีเมืองเวสาลีเป็นเมืองสำคัญ มีลักษณะการปกครองลักษณะสหพันธรัฐในปัจจุบัน

7. การให้ความคุ้มครองดูแลรักษาพระอรหันต์ และ พระธรรม ให้ดำรงคงอยู่ใน
ราชอาณาจักรอย่างมั่นคง

ซึ่งปรากฏรายละเอียดในพระไตรปิฎกว่า

“ท่านพระอานนท์ทูลว่า ข้าพระองค์ได้ยินมาอย่างนั้นพระเจ้าข้าฯ

คูกรอานนท์ พวกเจ้าวัชชีจักหมั่นประชุมกันเนื่อง ๆ อยู่เพียงใดพึงหวังได้ซึ่ง
ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีเสื่อมเพียงนั้น ๆ

คูกรอานนท์ เธอได้ยินมาอย่างไร พวกเจ้าวัชชีพร้อมเพรียงกันประชุม พร้อม
เพรียงกันเลิกประชุม และพร้อมเพรียงกันทำกิจที่เจ้าวัชชีพึงกระทำหรือฯ

ข้าพระองค์ได้ยินมาอย่างนั้น พระเจ้าข้าฯ

คูกรอานนท์ พวกเจ้าวัชชีจักพร้อมเพรียงกันประชุม จักพร้อมกันเลิกประชุม
และจักพร้อมเพรียงกันทำกิจที่วัชชีพึงกระทำอยู่เพียงใด พึงหวังได้ซึ่งความเจริญอย่างเดียว ไม่มี
เสื่อมเพียงนั้นฯ

คูกรอานนท์ เธอได้ยินมาอย่างไร พวกเจ้าวัชชีไม่ได้บัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติไว้
ไม่ถอนสิ่งที่ได้บัญญัติไว้แล้ว สมาทานประพฤติดูอยู่ในวัชชีธรรมของเก่าตามที่บัญญัติไว้แล้วหรือฯ

ข้าพระองค์ได้ยินมาอย่างนั้น พระเจ้าข้าฯ

คูกรอานนท์ พวกเจ้าวัชชีจักไม่บัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติไว้ จักไม่ถอนสิ่งที่ได้
บัญญัติไว้แล้ว จักสมาทานประพฤติดูอยู่ในวัชชีธรรมของเก่าตามที่บัญญัติไว้แล้วอยู่เพียงใด พึงหวัง
ได้ซึ่งความเจริญอย่างเดียวไม่มีเสื่อม เพียงนั้น ๆ

ข้าพระองค์ได้ยินมาอย่างนั้น พระเจ้าข้าฯ

คูกรอานนท์ พวกเจ้าวัชชีจักสักการะเคารพนับถือบูชาท่านที่เป็นผู้ใหญ่ของพวก
เจ้าวัชชี และจักเชื่อฟังถ้อยคำของท่านเหล่านั้นอยู่เพียงใด พึงหวังได้ซึ่งความเจริญอย่างเดียวไม่
มีเสื่อม เพียงนั้นฯ

คูกรอานนท์ เธอได้ยินมาอย่างไร พวกเจ้าวัชชีไม่อุคคร่าขึ้นใจสตรีหรือกุมารีใน
สกุลให้อยู่ร่วมด้วยหรือ

ข้าพระองค์ได้ยินมาอย่างนั้น พระเจ้าข้าฯ

คูกรอานนท์ พวกเจ้าวัชชีจักไม่อุคคร่าขึ้นใจสตรีหรือกุมารีในสกุลให้อยู่ร่วมด้วย
เพียงใดพึงหวังได้ซึ่งความเจริญอย่างเดียวไม่มีเสื่อม เพียงนั้น ๆ

คูกรอานนท์ เธอได้ยินมาอย่างไร พวกเจ้าวัชชีสักการะเคารพนับถือ บูชาเจดีย์
ของพวกเจ้าวัชชีทั้งภายในภายนอก และไม่ปล่อยให้กรรมมิกพลีที่เคยให้ที่เคยกระทำแก่เจดีย์
เหล่านั้นเสื่อมทรามไปหรือฯ

ข้าพระองค์ได้ยินมาอย่างนั้น พระเจ้าข้าฯ

คุณอรานนท์ พวกเจ้าวัชชีจักสักการะเคารพนับถือบูชาเจดีย์ของพวกเจ้าวัชชีทั้งภายในภายนอก และจักไม่ปล่อยให้ธรรมกพลีที่เคยให้ที่เคยกกระทำแก่เจดีย์เหล่านั้นเสื่อมทรามไปอยู่เพียงใดพึงหวังได้ซึ่งความเจริญอย่างเดียว ไม่มีเสื่อม เพียงนั้นฯ

คุณอรานนท์ เธอได้ยินมาอย่างไร พวกเจ้าวัชชีจัดแจงไว้ดีแล้ว ซึ่งความอารักขาป้องกันคุ้มครองอันเป็นธรรมในพระอรหันต์ทั้งหลายด้วยตั้งใจว่าไหนหนอ พระอรหันต์ที่ยังมิได้มาพึงมาสู่แคว้น และที่มาแล้วพึงอยู่เป็นผาสุกในแคว้นคังนี้หรือฯ

ข้าพระองค์ได้ยินมาอย่างนั้น พระเจ้าข้าฯ

คุณอรานนท์ พวกเจ้าวัชชีจักจัดแจงไว้ดีแล้ว ซึ่งความอารักขาป้องกันคุ้มครองอันเป็นธรรม ในพระอรหันต์ทั้งหลายด้วยตั้งใจว่าไหนหนอพระอรหันต์ที่ยังมิได้มาพึงมาสู่แคว้นและที่มาแล้วพึงอยู่เป็นผาสุกในแคว้นคังนี้อยู่เพียงใดพึงหวังได้ซึ่งความเจริญอย่างเดียว ไม่มีเสื่อม เพียงนั้นฯ¹²

โดยพระพุทธเจ้าได้ตรัสกับวัสสการพราหมณ์ว่า ครั้งหนึ่งขณะที่พระองค์เข้าประทับอยู่ที่กรุงเวสาลีนั้น พระพุทธองค์ได้แสดงอภิธานิยธรรมทั้ง 7 แก่พวกเจ้าวัชชีต่าง ๆ และพวกเจ้าวัชชีต่าง ๆ นั้นได้รับฟังทั้งยังได้ปฏิบัติตามอภิธานิยธรรมทั้ง 7 ประการอย่างเคร่งครัด ซึ่งแต่ละข้อนั้นจะส่งผลให้เกิดสามัคคี และ ส่งผลให้เกิดความเจริญรุ่งเรือง ไม่มีความเสื่อมเลย เมื่อวัสสการพราหมณ์ ได้ฟังเช่นนั้นจึงได้คิดว่า แม้พวกเจ้าวัชชีต่าง ๆ ประกอบด้วย อภิธานิยธรรมเพียงประการเดียวก็ไม่พบซึ่งความเสื่อมแล้ว หากแม้พวกเจ้าวัชชีต่าง ๆ ได้ประกอบด้วยอภิธานิยธรรมทั้ง 7 ประการ อย่างเคร่งครัดแล้วนั้น พระเจ้าอชาตศัตรูยังไม่สมควรที่จะทำการยกทัพไปทำสงครามกับพวกเจ้าวัชชีเลย เพราะคงไม่อาจปราบปรามแคว้นวัชชี ลงได้โดยง่าย คงสามารถทำได้เพียงแต่ดำเนินการขอปรองดอง กับพวกแคว้นวัชชีจะเป็นการดีที่สุด หรือ หากประสงค์จะทำสงครามก็จะต้องเข้าไปทำการยุแหย่ให้พวกเจ้าวัชชีทั้งหลาย เกิดแตกความสามัคคีกันเสียก่อน จึงจะเป็นสิ่งที่ดีที่สุด จากนั้นวัสสการพราหมณ์ก็ได้กราบทูลลาพระพุทธองค์กลับออกไป

ได้มีผู้อธิบายอภิธานิยธรรมไว้โดยละเอียดอีกว่า อภิธานิยธรรมนั้นเป็นธรรมที่พระพุทธองค์ทรงสอนแก่ผู้ปกครองรัฐแบบสามัคคีธรรม หรือ คณาธิปไตย ทำนองเดียวกับที่สอนทศพิชราชธรรมแก่ผู้ปกครองรัฐแบบราชาธิปไตย ข้อนี้เป็นความจริงในแง่ที่ปรากฏข้อเท็จจริงในพระสูตรเช่นนั้น แต่เมื่อพิจารณาแล้วก็เห็นว่าคำสอนที่ปรากฏชัดเจนว่าช่วยสร้างความเข้มแข็งให้แก่รัฐแบบสามัคคีธรรมซึ่งมักมีจุดอ่อนในเรื่องสามัคคีเภท ก็คือ คำสอนสามข้อแรกซึ่งเกี่ยวกับ

¹² พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ 10 พระสูตรตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค, (กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ), หน้า 66-67

การประชุมปรึกษาหารือร่วมกันอยู่เสมอ และไม่ใช่อำนาจในการปกครองการบริหารงานแบบนี้ จำเป็นสำหรับการปกครองที่ไม่มีใครมีอำนาจเด็ดขาดและแต่ละกลุ่มมีอำนาจน้อยไม่พองัดกันตัว จากการรุกรานภายนอกได้ เมื่อต้องผัดกันกำลังกันก็ต้องรับฟังความคิดเห็นของกันและกัน แต่หลักทั้งสามข้อนี้ก็ใช้ในการประชุมขุนนางเพื่อบริหารรัฐแบบราชาธิปไตยได้ ดังนั้นแม้จุดประสงค์ในการสอนและคำสอนสามข้อแรกนั้นจะเหมาะสมสำหรับรัฐสามัคคีธรรม แต่เมื่อพิจารณาคำสอนแล้วมิใช่เหมาะเฉพาะแก่รัฐสามัคคีธรรม หรือ คณาธิปไตยเท่านั้นรัฐแบบอื่น ๆ ก็นำไปใช้ได้ ยิ่งธรรมอภิสถิติข้อที่เหลือยิ่งไม่ใช่ลักษณะเฉพาะสำหรับรัฐสามัคคีธรรมเท่านั้น แต่เหมาะสำหรับรัฐที่ดีทุกชนิด เพราะการเคารพนับถือผู้ใหญ่และความเห็นของท่านที่ดี การให้เกียรติและคุ้มครองสตรีที่ดี ไม่ใช่เรื่องเฉพาะรัฐแบบคณาธิปไตยเท่านั้น แต่เป็นหลักทั่วไปในการบริหารรัฐให้เจริญรุ่งเรืองเสียมากกว่า ในทำนองเดียวกันผู้ปกครองทั้งหลายในรัฐสามัคคีธรรมก็จำเป็นต้องถือทศพิธราชธรรมด้วย แม้ว่าตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก พระพุทธองค์จะทรงสอนธรรมนั้น เพื่อรัฐแบบราชาธิปไตยก็ตาม¹³

พระสูตร เรื่องเกี่ยวกับ ทศพิธราชธรรม

ทศพิธราชธรรมนั้น เป็นข้อธรรมอีกข้อหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการปกครองมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อตัวผู้ปกครองซึ่งในพระไตรปิฎกอ้างถึงไว้ในส่วนหนึ่งของ มหาสังฆคค ในพระสูตรต้นตปิฎก ขุททกนิกาย อติตินิบาตชาดก โดยมีเนื้อหาที่สำคัญว่า ครั้งหนึ่งเมื่อ พระยาหงส์ ๗๗๗ ต้องติดอยู่ในบ่วงของนายพราน ได้มีหงส์อีกตัวหนึ่ง ชื่อว่า สุขุมะหงส์ ซึ่งเป็นเสนายของพระยาหงส์ ผู้มีปัญญา และความซื่อสัตย์มาก ได้แสดงความจงรักภักดีต่อพระยาหงส์ผู้เป็นเจ้านาย แม้ตนเองไม่ได้ติดอยู่ในบ่วงของนายพราน แต่ด้วยความซื่อสัตย์ สุขุมะหงส์นั้นก็ยังคงอยู่เคียงข้างพระยาหงส์เพื่อเป็นกำลังใจ และ ขอมพลีชีพพร้อมกับพระยาหงส์ผู้เป็นนายหากเกิดสิ่งร้ายขึ้น เมื่อนายพรานผู้เป็นเจ้าของบ่วงมาพบ สุขุมะหงส์กำลังแสดงข้อธรรมกับพระยาหงส์เป็นภาษามนุษย์ ทำให้นายพรานเกิดศรัทธา จนต่อมาสุขุมะหงส์ได้ขอให้พรานนำตัวพระยาหงส์และสุขุมะหงส์ไปถวายแด่ พระราชาผู้เป็นเจ้านายของพรานนั้น คือ พระเจ้ากาสิ เมื่อได้เฝ้าพระเจ้ากาสิ สุขุมะหงส์ได้แสดงปัญญาต่อว่าพระเจ้ากาสิ ในข้อที่พระองค์โปรดให้ขุดสระน้ำขึ้นและประกาศอภัยทานไปทั่ว แต่เหตุใดที่พระองค์ได้สั่งให้นายพรานไปจับตัวพระยาหงส์มาอันเป็นการมูสาวาทอย่างรุนแรง ซึ่งพระเจ้ากาสิได้อธิบายถึงเหตุที่พระองค์ได้ทรงกระทำไปนั้นเพียงเพื่อที่จะได้ฟังธรรมจากพระยาหงส์ และ สุขุมะหงส์เท่านั้นเอง ต่อมาสุขุมะหงส์จึงได้แสดงธรรมให้พระเจ้ากาสิฟังดังนี้ว่า ผู้ใดก็ตามที่ทำการล่าสัตว์โดยเอาเหยื่อเข้าล่อ ผู้นั้นเป็นผู้ที่เลวทรามต่ำช้า แม้ผู้ใดก็ตามที่กล่าววาจาอันประเสริฐหากแต่ไม่ได้ประพฤติตามวาจาอันประเสริฐนั้นเป็นผู้ชั่วช้า หากตายไปย่อมไปเกิดในนรก

¹³ ปรีชา ช้างขวัญยืน. ทรรคนะทางการเมืองของพระพุทธศาสนา, หน้า 87-88.

หากผู้ใดแม้ได้รับยศแล้วยังไม่เกิดความลุ่มหลงมัวเมา แม้ยามถึงเวลาที่เกิดความทุกข์ขึ้นในชีวิตแล้ว ยังคงทำกิจทั้งหลายตามปกติและพยายามแก้ปัญหาต่อไปอย่างไม่เคียดร้อน หรือผู้ใดแม้ถึงเวลาใกล้ความตายแล้วยังไม่ละเลยในการเพียรประกอบในธรรม บุคคลเช่นว่านี้แม้เมื่อตายไปย่อมไปเกิดในทิพย์วิมาน ทำให้พระเจ้ากาสิเกิดพระราชศรัทธาพระราชทานทรัพย์สินต่าง ๆ ให้กับพระยาหงส์ และสุขุมะหงส์อย่างมากมาย หากแต่พระยาหงส์ศรัทธาเห็นว่าพระเจ้ากาสิเป็นผู้ที่ไม่อยู่ในธรรมะ จึงได้กล่าวถ้อยคานาณาประการต่อพระเจ้ากาสิประดุจพระเจ้ากาสินั้นเป็นผู้ไม่ตั้งมั่นอยู่ในธรรม และได้ถามพระเจ้ากาสิในท้ายที่สุดว่าพระองค์ไม่เกรงกลัวต่อความตายหรืออย่างไร ซึ่งพระเจ้ากาสิจึงได้ตรัสแก่พระยาหงส์ว่า พระองค์นั้นเป็นผู้ที่ตั้งอยู่ในธรรม 10 ประการ มิได้เป็นผู้ที่มัวเมาอยู่ในอารมณ์เป็นที่ตั้ง แม้เมื่อความตายมาถึงพระองค์ก็หาได้เกรงกลัวไม่ ก็เนื่องด้วยกุศลกรรมที่ได้ประกอบไว้ทั้ง 10 ประการอันประกอบด้วย ทาน ศีล การบริจาค ความซื่อตรง ความอ่อนโยน ความเพียร ความไม่โกรธ ความไม่เบียดเบียน ความอดทน และ ความไม่พิโรธ นั่นเอง เมื่อสุขุมะหงส์คิดได้ว่าตนนั้นเป็นผู้ที่มองข้ามคุณธรรมของพระราชผู้เจริญตนอยู่ในธรรมเช่นพระเจ้ากาสิไป ในท้ายที่สุดสุขุมะหงส์จึงได้ขอพระราชอภัยโทษต่อพระเจ้ากาสิ และในท้ายที่สุดด้วยคุณธรรมของพระเจ้ากาสิทั้ง 10 ประการนั้น พระองค์จึงได้ปล่อยพระยาหงส์ และ สุขุมะหงส์กลับไปดังที่เดิมดังได้มีปรากฏไว้ว่า

“พระยาหงส์ศรัทธาผู้ฉลาดเห็น โภชนะอันเลิศที่เขานำมาให้ อันพระเจ้ากาสิ
 ประทานส่งไป จึงได้ถามธรรมเนียมเครื่องปฏิสังขารในกาลเป็นลำดับนั้นว่า พระองค์ไม่มี
 โรคอาพาธแลหรือ ทรงสำราญดีอยู่หรือ ทรงปกครองรัฐมณฑลอันสมบูรณ์นี้โดยธรรมหรือ
 คูกรพระยาหงส์ เราไม่มีโรคอาพาธ อนึ่ง เรามีความสำราญดี และเราก็จักปกครองรัฐ
 มณฑลอันสมบูรณ์นี้โดยธรรม

โทษอะไร ๆ ไม่มีในหมู่อำมาตย์ของพระองค์แลหรือ และอำมาตย์เหล่านั้น ไม่
 อาลัยชีวิตในประโยชน์ของพระองค์แลหรือ

โทษอะไร ๆ ไม่มีในหมู่อำมาตย์ของเรา และอำมาตย์เหล่านั้น ไม่อาลัยชีวิตใน
 ประโยชน์ของเรา

พระมเหสีซึ่งมีพระชาติเสมอกัน ทรงเชื้อฟิงมีพระเสาวนีย์อันน่ารัก ทรง
 ประกอบด้วยพระโอรส พระรูป พระโฉมและพระยศเป็นไปตามอหิชาสัยของพระองค์แลหรือ

พระมเหสีซึ่งมีพระชาติเสมอกัน ทรงเชื้อฟิงมีพระเสาวนีย์อันน่ารัก ทรง
 ประกอบด้วยพระโอรส พระรูป พระโฉมและพระยศเป็นไปตามอหิชาสัยของเรา

พระองค์มิได้ทรงเบียดเบียนชาวแวนแคว้น ทรงปกครองให้ปราศจากอันตรายแต่ที่
 ไหน ๆ โดยความเกรี้ยวกราดโดยธรรม โดยความสม่าเสมอแลหรือ

เรามีได้เบียดเบียนชาวแวนแคว้น ปกครองให้ปราศจากอันตรายแต่ที่ ไหน ๆ โดย
 ความไม่เกรี้ยวกราด โดยธรรม โดยความสม่าเสมอ

พระองค์ทรงยำเกรงสัตว์บรูซ ทรงเว้นอสังขัตติยบรูซแลหรือ พระองค์ทรงไม่ละทิ้งธรรม
ไม่ทรงประพฤติคล้อยตามธรรมแลหรือ

เรายำเกรงสัตว์บรูซ เว้นอสังขัตติยบรูซ ประพฤติคล้อยตามธรรมละทิ้งธรรม

ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นกษัตริย์ พระองค์ทรงพิจารณาเห็นชัดซึ่งพระชนมายุอันเป็น
อนาคตยังยืนยาวอยู่หรือ พระองค์ทรงมัวเมาในอารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความมัวเมา ไม่สะอึกกลัว
ปรโลกหรือ

คุณพระยาหงส์ เราพิจารณาเห็นชัดซึ่งอายุอันเป็นอนาคตยังยืนยาวอยู่ เราตั้งอยู่
แล้วในธรรม 10 ประการ จึงไม่สะอึกกลัวปรโลก เราเห็นกุศลธรรมที่ดำรงอยู่ในตนเหล่านี้ คือ ทาน
ศีล การบริจาค ความซื่อตรง ความอ่อนโยน ความเพียร ความไม่โกรธ ความไม่เบียดเบียน ความ
อดทน และความไม่พิโรธ แต่นั้นปีติและโสมนัสไม่ใช่น้อย ย่อมเกิดแก่เรา ก็ สุขุมหงส์นี้ไม่ทัน
คิดถึงคุณสมบัติของเรา ไม่ทราบความประทุษร้ายแห่งจิต จึงเปล่งวาจาอันหยาบคาย ย่อมกล่าวถึง
โทษที่ไม่มีอยู่ในเรา คำของสุขุมหงส์นี้ ย่อมไม่เป็นเหมือนคำของคนมีปัญญา.”¹⁴

และด้วยเนื้อในพระไตรปิฎกนั้น ได้มีผู้ที่ขยายความข้อธรรมทั้ง 10 ประการ ไว้
รวมเรียกว่า “ทศพิธราชธรรม” ซึ่งสามารถอธิบายได้ดังต่อไปนี้

ทศพิธราชธรรม ประกอบด้วยข้อธรรม 10 ประการคือ¹⁵

1. ทาน คือการให้โดยนัย การให้พัสดุสิ่งของ และธรรมทาน การให้ธรรม คือ
ชี้แจงแสดงโอวาทหรือคำสั่งสอน แนะนำ ข้อที่น่าสังเกต คือ ทานในบารมี เน้นหนักในด้านวัตถุ
ทาน ขึ้นต่ำให้สิ่งของนอกกาย ขึ้นกลางให้อวัยวะ ส่วนขั้นสูงสุดคือให้ชีวิต ลักษณะของทานทั้ง
สองแนวนี้จะบ่งให้เห็นข้อแตกต่างระหว่างผู้ที่จะปฏิบัติธรรมทั้งสองหมวด คือผู้ที่ปฏิบัติราชธรรม
นั้น จะต้องอยู่ในฐานะผู้ปกครอง นอกจากจะต้องเอื้อเพื่อแบ่งปันสิ่งของให้ผู้อยู่ใต้การปกครอง
แล้ว การให้ความรู้ ความคิด ก็เป็นสิ่งสำคัญเหมือนอย่างบิดาปกครองบุตร จำเป็นต้องอบรมสั่ง
สอน เพื่อให้บุตรมีความสามารถอยู่ในสังคมได้อย่างถูกต้อง แต่ผู้ที่มุ่งกระทำทานบารมีนั้น เพราะ
ต้องการจะตัดความเกี่ยวข้องกับโลก ตัดความยึดถือเป็นตัวเรา ของเราได้

2. ศีล คือ เจตนาที่รักษาอาการกรรม วชิกรรม ให้ตั้งเป็นปกติเว้นจากการประพฤติ
ชั่ว ทุกจริต ทศพิธราชธรรม เป็นศีลในด้านการปกครอง ก็จะต้องประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องตาม
กฎหมายจารีตประเพณีของบ้านเมือง และหมายรวมศีล 5 ในทางพุทธศาสนาถือว่าผู้ปกครองที่ตั้ง
ในศีล ย่อมทำให้ผู้อยู่ในปกครองอยู่เป็นสุข ไม่เดือดร้อน ศีลจึงจำเป็นสำหรับคนผู้อยู่ร่วมกันเป็น

¹⁴ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ 28 พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย
อัสติณิบาตชาดก. (กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ), หน้า 61-62.

¹⁵ ทองต่อ กสิ้วไม้ ณ อรุณยา, ทศพิธราชธรรม, (กรุงเทพฯ :บริษัทต้นอ้อ จำกัด พิมพ์ครั้งที่ 1
,2535) หน้า 6-8

หมวดหมู่ สำหรับในด้านศีลขบารมีนั้น เพื่อมิให้ใจกระเพื่อมไปในทางบาปอกุศลเพื่อก่อให้เกิดสมาธิ อันยังให้เกิดปัญญาแจ่มแจ้งในพระโพธิญาณได้

3. ขันติ ในทศพิธราชธรรม หมายความว่าถึงกิริยาที่อดทนต่อโลกะ โทสะ โมหะ ไม่แสดงกิริยาว่าจันชั่วร้ายตามอำนาจโลกะ โทสะ โมหะ และอดทนต่อทุกขเวทนา อดทนต่อถ้อยคำที่มีผู้กล่าวชั่ว ไม่เป็นที่ชอบใจ พระมหากษัตริย์จะต้องมีพระราชหฤทัยกล้าหาญ สามารถรักษาพระราชหฤทัยและพระอาการทางกาย วาจา ให้สงบเรียบร้อย จึงจะปกครองอาณาจักรประหารราษฎรให้อยู่เป็นสุขได้ส่วนขันติขบารมีก็เป็นไปในทำนองเดียวกัน เพียงแต่มีความมุ่งหมายในการ อบรมจิตส่วนบุคคล

4. บริจาค คือทานหมายความว่าถึงการให้ เป็นการมุ่งให้ผู้รับได้ประโยชน์ส่วนบริจาคหมายถึงการเสียสละ เช่นเสียสละประโยชน์หรือความสุขส่วนตน เป็นต้น พระมหากษัตริย์หรือผู้ปกครองควรจะมีธรรมะในการประพฤติปฏิบัติกิจทั้งปวง เพื่อประโยชน์สุขควรจะมีธรรมะในการประพฤติปฏิบัติกิจทั้งปวง ฉะนั้นจะต้องสละความยึดถือประโยชน์ส่วนตนข้อนี้คล้ายกับขบารมี แต่จะประสงค์ต่างกันเท่านั้น เมื่อพิจารณาคุณชื่อธรรมในทศพิธราชธรรมทั้งหลายเหล่านี้ที่ละข้อจะเห็นว่ามิลักษณะอย่างเดียวกับทศขบารมีธรรม

5. อาชวะ คือความเป็นผู้มีอัชฌาสัยชื่อตรง ไม่ประพฤติหลอกลวงหรือหลีกเลียงแอบแฝง คนที่อยู่รวมกันเป็นหมู่ ถ้าปฏิบัติไม่ตรงในงานตามหน้าที่ ไม่ชื่อตรงต่อกันและกัน จะเกิดความแตกร้าง อยู่เป็นสังคมที่สงบสุขไม่ได้พระมหากษัตริย์จะต้องมีพระอัชฌาสัยประกอบด้วยความเที่ยงตรงต่อประชาชนโดยทั่วไปไม่ทรงคิดลวงหรือประทุษร้ายผู้ใด หัวข้อธรรมนี้ไม่มีในทศขบารมีโดยเฉพาะ แต่อาจเทียบได้กับขบารมีความเป็นผู้มีใจจริงใจ

6. มัทวะ คือความเป็นผู้อ่อนโยน ไม่ดื้อดึง มีความโอบอ้อม มีสัมมาคารวะอ่อนน้อมต่อท่านผู้ใหญ่ ผู้เจริญ อ่อนโยนต่อบุคคลที่เสมอกันและต่ำกว่า วางตนสมน้ำเสมอ ไม่กระด้างดุหมิ่นผู้อื่น ด้วยอำนาจมานะ เพราะชาติ โศทร ยศ ทรัพย์ เป็นต้น ผู้ที่เป็นพระมหากษัตริย์จำเป็นต้องมีความอ่อนโยนไม่ดื้อดึง เมื่อมีผู้มากราบทูลด้วยข้อความที่ประกอบด้วยเหตุผล ก็ให้นำมาพิจารณาให้ถ่วงถี่ ถ้าดีก็จะรับมาปฏิบัติ และทรงอ่อนน้อมต่อผู้ที่เจริญวัยและเจริญโดยคุณ

7. ตบะ คือ การตั้งใจกำจัดความเกียจคร้านและการผัดหน้าที มุ่งทำกิจอันเป็นหน้าที่ที่พึงทำอันเป็นกิจดีกิจชอบ ทางลัทธิพราหมณ์ถือว่าตบะของพระมหากษัตริย์คือการคุ้มครองไพร่ฟ้าประชาชน ฉะนั้น พระมหากษัตริย์ผู้มีตบะจะมีสง่าเป็นที่ยำเกรงของคนทั่วไป เมื่อคนรวมกันเป็นหมู่ ต่างจะต้องรู้หน้าที่ของตน พระมหากษัตริย์จะต้องมีความเพียร ทำหน้าที่โดยไม่เกียจคร้าน เทียบได้กับวิริยะขบารมี

8. อโงหะ คือกิริยาที่ไม่แสดงโกรธาให้ปรากฏ ตลอดจนถึงไม่มุ่งร้ายคนอื่น แม้จักต้องลงโทษผู้ทำผิด ก็ทำตามเหตุผล ไม่ทำด้วยอำนาจ ความโกรธา พระมหากษัตริย์จะต้องทรงมีพระอัชฌาสัยประกอบด้วย พระเมตตา ไม่ปรารถนาจะก่อเวรก่อภัยในผู้ใดผู้หนึ่ง ไม่พิโรธด้วยเหตุ

อันไม่ควร แม้มีเหตุให้ทรงพระพิโรธ ก็ทรงข่มได้ในทศบารมี ธรรมข้อนี้ น่าตรงกับศีลบารมี ซึ่งหมายถึงการรักษากาย วาจา ใจให้เรียบร้อย ไม่ทำตอบแม้แต่ผู้มาเบียดเบียน หรือฝ่ายอธรรม ตั้งแต่ได้เช่นเดียวกันว่า อโภชะในทศพิชราชธรรม เป็นธรรมะผู้ปกครองใช้ในวงการการเมือง เพื่อให้สังคมสงบสุข ผิดกับศีลในบารมีธรรม ซึ่งผู้ที่บำเพ็ญเพียรระดับจิตของตน ทำให้สามารถบรรลุธรรมขั้นสูงได้ อโภชะนั้นผู้ยึดธรรมนี้ไม่พยายามมุ่งร้าย โดยไม่มีเหตุผล แต่เมื่อจะต้องลงโทษ ใครเพื่อประโยชน์แห่งคนหมู่มากก็ต้องทำ ผู้บำเพ็ญศีลบารมีนั้นเลิกคิดเรื่องสังคมโลก จะไม่ยอมทำร้ายผู้อื่นเลย ตัวอย่างเช่น พระเตมีย์ยอมทำเป็นใบ้ เพื่อจะได้ไม่ต้องเป็นพระเจ้าแผ่นดิน คัดสินคดี

9. อวิหิงสา คือ การไม่ก่อทุกข์ยากแก่ผู้อื่น ตลอดถึงสัตว์ ด้วยเห็นเป็นของสนุก เพราะอำนาจโมหะ พระมหากษัตริย์ทรงมีพระอหยาตัยกอบประคองด้วยพระมหากรุณา ไม่ทรงเบียดเบียน ผู้ใดทรงปกครองประชาชนดังบิดาปกครองบุตร แม้จะต้องเก็บภาษีราษฎร หรือเกณฑ์แรงงานราษฎร ก็เท่าที่จำเป็น ไม่ทำให้ผู้ใดเดือดร้อน ถ้าจะเทียบกับทศบารมีธรรม คงจะเทียบได้กับเมตตาบารมี

10. อวิโรจนะ คือ การไม่ทำผิดจากทำนองของคลองธรรม พระมหากษัตริย์ทรงตั้งอยู่ในชาติดิยะประเพณี ไม่คลาดจากความยุติธรรม อุปถัมภ์ยกย่องคนที่ควรยกย่อง ลงโทษคนที่กระทำผิดความผิด ไม่กระทำการใดด้วยอำนาจอคติ 4 ประการ

อธิปไตย 3

อธิปไตย 3 เป็นอีกคำสอนหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการเมือง โดยปรากฏอยู่ในพระสุตตันตปิฎก ทิณนิกาย ปิฎกวรรค อยู่ในสังกิตตสูตร ว่าด้วยหมวดธรรม 3 อย่างสั้น ๆ ว่า

อธิปไตย 3

1. อัตตอธิปไตย (ความมีตนเองเป็นใหญ่)
2. โลกาธิปไตย (ความมีโลกเป็นใหญ่)
3. ชัมมาธิปไตย (ความมีธรรมเป็นใหญ่)

ซึ่งจะนำข้อธรรมดังกล่าวนี้เป็นข้อธรรมสั้น ๆ และมีความลึกซึ้ง โดยได้มีผู้อธิบายขยายความไว้ว่าข้อธรรมทั้ง 3 นั้น เกี่ยวข้องกับอำนาจและสาเหตุในการกระทำต่าง ๆ รวมทั้งการตัดสินใจทางการเมืองของผู้บังคับบัญชาคือ

“1. อัตตอธิปไตย ถือตนเป็นใหญ่ คือถือเอาตนเองศักดิ์ศรีเกียรติภูมิ ตลอดจนผลประโยชน์ของตนเป็นใหญ่ กระทำการด้วยปรารถนาตน และสิ่งที่เนื่องด้วยตนเป็นประมาณ

2. โลกาธิปไตย ถือโลกเป็นใหญ่ คือความนิยมของชาวโลกเป็นใหญ่ หวั่นไหวไปตามเสียงนินทาและสรรเสริญ ไม่มีหลักการที่แน่นอน กระทำการด้วยปรารถนาจะเอาใจหมู่มชน นำความนิยม หรือหวั่นกลัวเสียงกล่าวว่าเป็นประมาณ

3. ธรรมาธิปไตย ถือเป็นใหญ่ คือเอาหลักความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม เหตุผลเป็นใหญ่ ประการด้วยปรารถนาสิ่งที่ดีได้ตรวจสอบข้อเท็จจริง และความคิดเห็นที่รับฟังอันกว้างขวางแจ่มชัด และพิจารณาอย่างดีที่สุด เต็มซัดด้วยสติปัญญา จะมองเห็นได้ด้วยคามบริสุทธิ์ใจว่าเป็นไปโดยชอบธรรม และเพื่อความดีงาม เป็นประมาท

เมื่อหลักอย่างนี้แล้ว ถ้าต้องการรับผิดชอบต่อรัฐพึงถือหลักข้อ 3 คือ ธรรมาธิปไตย”¹⁶

นอกจากนี้ซึ่งได้อธิบายเรื่องเกี่ยวกับอธิปไตย 3 ไว้ ว่าอธิปไตยในพระสูตรนั้น ไม่ได้เกี่ยวกับรูปแบบการปกครองอย่างไร แต่หมายถึงความสมควรที่จะเป็นใหญ่ แต่เป็นการเห็นหลักที่ผู้ปกครองพึงยึดถือ เมื่อผู้ปกครองยึดถือแล้วจะให้สิ่งใดเป็นใหญ่มากกว่า¹⁷ ซึ่งผู้วิเคราะห์เห็นด้วยว่าเป็นข้อธรรมที่เป็นพื้นฐานสำคัญโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ปกครองในการตัดสินใจดำเนินการทางการเมือง หรือในการปกครองนั่นเอง

เมื่อพิจารณาธรรมสำคัญ ๆ ที่เกี่ยวกับการเมืองการปกครองดังกล่าวมาแล้ว จึงเห็นได้ว่าคำสอนของพระพุทธองค์มิได้ปรากฏเป็นระบบชัดเจน เป็นแต่สอนเฉพาะเรื่องเฉพาะคราว ทำให้คำสอนเกี่ยวกับการเมืองต่าง ๆ ได้มีแทรกซึมอยู่ในพระสูตรต่าง ๆ ทั้งมากและน้อย แตกต่างกันไป ด้วยเหตุนี้จึงกล่าวได้ว่าพระพุทธองค์ไม่ทรงตั้งพระทัยจะสอนปรัชญาการเมือง แต่เนื่องจากรัฐมีไว้เพื่อความสุขของประชาชนและความสุขที่แท้ต้องเป็นความดีงามตามหลักพุทธศาสนา ดังนั้นคำสอนที่เกี่ยวกับการเมืองของพระพุทธองค์จะต้องไปในแนวเดียวกัน จะขัดแย้งกันไม่ได้

คำสอนของพุทธศาสนาจึงได้เน้นการสอนบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการเมือง โดยเฉพาะผู้มีอำนาจ เช่น ผู้ปกครอง และเน้นการวางหลักแห่งความประพฤติของมนุษย์ว่าควรปฏิบัติตัวอย่างไรบ้าง ซึ่งผู้วิเคราะห์เองนั้น ได้พยายามคัดเอาเฉพาะคำสอนส่วนที่เกี่ยวข้องกับการเมือง หลัก ๆ มารวมไว้เป็นแสดงให้เห็นถึงบริบทที่หลากหลายอันเกี่ยวข้องกับการเมืองและการปกครองพุทธศาสนาในอินเดียยุคก่อนราชวงศ์โมริยะ และยุคราชวงศ์โมริยะ เพื่อใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์ ด้วบท (text) ที่จะได้ทำการวิเคราะห์ในบทต่อไปได้อย่างชัดเจนมากขึ้น

¹⁶ พระเทพเวที, คู่มือดำเนินชีวิต (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์เป็นธรรมบรรณาการในงาน ฉาปนกิจแด่นางไพบูลย์ ศิริวัฒน์ะ ณ ฉาปนสถาน วัดมกุฏกษัตริยาราม , 2520), หน้า 15.

¹⁷ ปรีชา ช้างขวัญยืน , ความคิดทางการเมืองในพระไตรปิฎก, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538), หน้า 19-20.

บทที่ 5

วิเคราะห์แนวคิดทางการปกครองของพระเจ้าอโศกมหาราช

ผ่านจารึกอโศกและอโศกาวทาน

จากการวิเคราะห์ในเชิงการตีความที่ผู้วิเคราะห์เลือกใช้แนวทางการตีความแนวความคิดผ่านทางตัวบท text นั้น ตัวบท text ที่จะใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์จึงต้องมีการกำหนดให้ชัดเจน เมื่อไม่ให้เกิดความสับสนและไร้ทิศทางในการวิเคราะห์และไปในกรอบของบริบท context ดังนั้นผู้วิเคราะห์จึงได้เลือกที่จะใช้นางสือเรื่องจารึกอโศก ซึ่งเป็นการเก็บรวบรวมข้อความหรือคำสอนของพระเจ้าอโศกที่ได้สั่งให้จารึกไว้ในอดีต ซึ่งเป็นข้อมูลที่เกิดขึ้นและยอมรับว่าเป็นข้อมูลที่ใกล้เคียงกับเหตุการณ์จริงที่สุด และเพื่อให้สามารถวิเคราะห์และแสวงหาแนวคิดของพระเจ้าอโศกมหาราชที่แสดงผ่านข้อความในจารึกแต่ละฉบับเพื่อความเข้าใจที่มากขึ้น ผู้วิเคราะห์จึงได้เลือกใช้จารึกอโศกเป็นเอกสารหลัก หรือ text ที่ใช้ศึกษาวิเคราะห์แม้ว่าเอกสารหลักดังกล่าวนั้นจะเป็นการแปลจากภาษาต่างประเทศ แต่ก็สามารถใช้เป็นเอกสารหลักในการวิเคราะห์แนวคิดของพระเจ้าอโศกในบริบทของความเป็นจริงมากที่สุด นอกจากนี้แล้วเพื่อให้มองในมุมมองบริบทอื่นอีกด้วย จึงจำเป็นต้องใช้เอกสารอื่นที่มีความเกี่ยวข้องกับความคิดและการดำเนินการทางการเมืองของพระเจ้าอโศกมหาราชเข้ามาใช้ในการวิเคราะห์เพิ่มขึ้น จากจารึกอโศกอันเป็นเอกสารหลัก โดยผู้วิเคราะห์เลือกใช้นางสือแปลเรื่องความเข้าใจเกี่ยวกับพระเจ้าอโศกและอโศกาวทาน มาใช้เป็นตัวบทในการวิเคราะห์แนวความคิดทางการเมืองเพื่อให้เข้าใจถึงแบบแผนการปกครองของพระเจ้าอโศกมหาราชที่แสดงออกมาโดยเอกสารนี้เป็นนิทานที่มีเนื้อหาอธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนาและพระเจ้าอโศกมหาราช ตั้งแต่ก่อนขึ้นครองราชย์จนถึงเรื่องราวหลังสวรรคต โดยมีเนื้อหาที่บางครั้งอาจเป็นเรื่องเกินความจริงไปบ้าง แต่ก็พื้นฐานหรือลักษณะทั่วไปที่ปรากฏอยู่ในนิทานหรือชาดกในศาสนา เพราะโดยฐานะเนื้อหาแล้ว โศกาวทานนั้นเป็นคัมภีร์ของพุทธศาสนานิกายมหายานหรือคัมภีร์ฝ่ายเหนือ แต่เนื้อหาหรือตัวบทที่แสดงออกมานั้น ได้มีลักษณะของกิจกรรมทางการเมืองการปกครองและแนวความคิดทางการเมืองของพระเจ้าอโศกมหาราชแฝงออกมาด้วยเป็นจำนวนมาก ซึ่งลักษณะแนวคิดและการดำเนินการทางการเมืองที่แฝงออกมาในรูปแบบของนิทานนี้เอง ผู้วิเคราะห์จึงเห็นว่าเป็นสิ่งกำกับที่มีอาจมองข้ามไปได้ และมีรายละเอียดเป็นจำนวนมากเพียงพอในการใช้ศึกษาวิเคราะห์ ผู้วิเคราะห์จึงใช้เรื่องอโศกาวทานนั้นเป็นเอกสารรองอีกเรื่องหนึ่ง เพื่อใช้ศึกษาวิเคราะห์ภายใต้มุมมองหรือบริบทอื่นนอกเหนือจากอโศกที่ใช้เป็นเอกสารหลักแล้ว เพื่อที่จะให้เกิดความเข้าใจถึงความหมายในการตีความความหมายในการตีความตัวบททั้งสอง จนสามารถทราบถึงบทบาท และแนวความคิดทางการเมืองของพระเจ้าอโศกมหาราชที่แสดงออกมา จนเข้าใจถึงพื้นฐานและลักษณะทั่วไปของ

แบบแผนการปกครองที่พระเจ้าอโศกมหาราชใช้ดำเนินการปกครองจนเกิดประสิทธิภาพ ทำให้พระองค์เป็นกษัตริย์ที่ประสงค์จะเป็นกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่และทรงอิทธิพลพระองค์หนึ่งในประวัติศาสตร์อินเดียและกลายเป็นต้นแบบของกษัตริย์ที่ประสงค์จะเป็นจักรพรรดิในประเทศอื่น ๆ ในภูมิภาคนี้อีกเป็นจำนวนบทอันเป็นวัตถุประสงค์สำคัญที่ผู้วิเคราะห์ต้องการศึกษาในครั้งนี้ โดยลักษณะและเนื้อหาของตัวบททั้งที่เป็นเอกสารหลักและเอกสารรองนั้นผู้วิเคราะห์ได้แยกนำเสนอโดยย่อ ดังจะกล่าวต่อไปนี้เป็น

1. จารึกอโศก

จารึกอโศกประกอบด้วย จารึกหลายหมวด ซึ่งมีทั้งฉบับเดียวบ้าง และ หลายฉบับบ้าง โดยแต่ละหมวดนั้นมีข้อความ หรือ ข้อธรรม ที่ยึดเป็นตัวบท (text) ได้แตกต่างกัน โดยแต่ละหมวดมีรายละเอียดดังนี้

1. ศิลจารึกแห่งไพรีต

สมเด็จพระเจ้าอโศกผู้ห้าวเปรี๊ยะทรงศิแห่งมคธ(พระเจ้าอโศกมหาราช) ได้ตรัสกับหมู่พระภิกษุสงฆ์และแสดงความนอบน้อมทั้งชี้แจงว่าพระเจ้าอโศกนั้นเป็นผู้ที่เลื่อมใสในพระรัตนตรัยเป็นอย่างมาก โดยในจารึกนี้พระเจ้าอโศกนั้นประสงค์ที่จะให้พระธรรมคำสอนนั้นดำรงอยู่ต่อไปอย่างมั่นคง พระเจ้าอโศกเลือกที่จะให้พระภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกาใส่ใจพิจารณาหัวข้อธรรม 7 ประการอย่างจริงจัง คือ

1. วินยสมุกกัสม - หลักธรรมดีเด่นในพระวินัย (ซัมมจักกัปปวัตตนสูตร)
2. อริยวาสน - ความเป็นอยู่อย่างพระอริยะ(อริยวาสน 10)
3. อนาคตภย - ภยันอันจะมีในอนาคต (อนาคตภย 5)
4. มินิภาดา - คาถาของพระจอมมุนี (มุนิสุตตะ)
5. โมนะยสุตตะ - พระสุตว่าด้วยโมนะยปฏิบัติปา (โมนะยสุตตะ)
6. อุปติสสปัญญา - ปัญญาของอุปติสส (สาริปุตตสูตร)
7. ข้อความที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในราหูโลวาท อันว่าด้วยมุสาวาท (จุฬาลงกรณมหาวิทวัสสูตร)

สูตร)

2. ศิลจารึกฉบับน้อย

พระเจ้าอโศกใช้เวลาเกินกว่าสองปีครั้งที่ได้เป็นอุบาสก แต่ก็ไม่ได้กระทำความเพียรอย่างจริงจัง แต่ต่อมาอีกปีกว่า พระเจ้าอโศกได้เข้าสู่สงฆ์และกระทำความเพียรอย่างจริงจังขึ้น โดยพระเจ้าอโศกกล่าวว่าเมื่อก่อนนี้มีทวยเทพทั้งหลายยังไม่มีคามสนทนากับมนุษย์ แต่บัดนี้พระองค์ได้กระทำให้ทวยเทพทั้งหลายสนทนากลมกลืนกับมนุษย์ได้แล้ว เพราะด้วยเหตุแห่งความเพียร จะทำให้บุคคลทั้งผู้เป็นใหญ่และผู้ย่อยประสบสวรรค์อันไพบูรณ์ได้ และพระเจ้า

อโศกได้ส่งให้จารึกข้อความนี้ไว้ตามสถานที่ต่าง ๆ ในอาณาจักร และให้แพร่หลายออกไปทุกแห่งที่
อำนาจปกครองของท่านทั้งหลายแผ่ไปถึง

3. จารึกศิลา 14 ฉบับ

พระเจ้าอโศกได้มีคำสั่งให้บริเวณที่จารึกนี้ไม่ฆ่าสัตว์เพื่อการบูชาขัญ ไม่จัดงาน
ชุมนุมเลี้ยงรื่นเริง เพราะพระเจ้าอโศกเห็นว่ามิโทษมาก แต่ก็มิบางอย่างซึ่งพระองค์เห็นว่ายังมี
ประโยชน์อยู่เช่นกัน นอกจากนี้แล้วยังได้สั่งให้ลดการฆ่าสัตว์เพื่อเป็นอาหารในคฤหหลวงจากวัน
ละหลายแสนตัวเป็นเพียงนกยูง 2 ตัว และกวาง 1 ตัว เท่านั้น และให้อาใจให้ลดอีกในภายหลัง

ฉบับที่ 2

พระเจ้าอโศกได้จัดให้มีบริการทางการแพทย์ทั้งแก่มนุษย์และสัตว์ รวมทั้ง
จัดเตรียมเครื่องสมุนไพรสำหรับทั้งมนุษย์และสัตว์ไว้และที่ใดไม่มีก็ให้มีการนำเข้าและมาปลูกไว้
ทั้งพืชอื่นที่เป็นไม้อากและไม้ผลด้วย และยังโปรดให้มีการปลูกต้นไม้ตามถนนหลวงและขุดบ่อน้ำ
ไว้บริโศกทั้งในอาณาจักรของพระเจ้าอโศกและดินแดนใกล้เคียง

ฉบับที่ 3

พระเจ้าอโศกตรัสไว้เมื่อขึ้นครองราชย์ได้ 12 ปี ได้สั่งให้ข้าราชการ(เจ้าหน้าที่ยุค
ตะ เจ้าหน้าที่รัฐชุกะ และปราเทศิกะ)ออกตรวจราชการทุก ๆ 5 ปี เพื่อสั่งสอนธรรมพร้อมกับ
ปฏิบัติหน้าที่ราชการอย่างอื่นควบคู่กันไปโดยเน้นการเชื่อฟังบิดามารดา, การเพื่อแบ่งปันกับมิตร
ญาติ และสมณพราหมณ์, การไม่ทรมาณพลาญชีวิตและการประหยัดเป็นสำคัญ โดยให้สภาคณะ
มนตรีกำหนดเรื่องค่าใช้จ่ายแก่เจ้าหน้าที่ผู้เดินทาง

ฉบับที่ 4

เมื่อพระองค์เสด็จครองราชย์ได้ 12 ปี และเพราะอาศัยการประพฤติธรรมของพระ
เจ้าอโศกเสียงเกรี้ยวโฆษได้กลายเป็นเสียงประกาศธรรม พระเจ้าอโศกได้ทำให้การไม่ฆ่าสัตว์เพื่อ
บูชาขัญ การไม่เบียดเบียนสัตว์ การปฏิบัติต่อหมู่ญาติและสมณพราหมณ์ ทั้งการเชื่อฟังบิดามารดา
กลับมาเจริญและได้รับการปฏิบัติอีกครั้ง โดยที่พระเจ้าอโศกเอง พระราชโอรส พระราชนัดดา
พระราชปนัดดา ก็จะส่งเสริมธรรมนี้ และปฏิบัติตามธรรมนี้เช่นกัน โดยขอให้ประชาชนทั้งหลาย
ช่วยกันปฏิบัติตามธรรมนี้ตลอดไป

ฉบับที่ 5

พระเจ้าอโศกตรัสว่าผู้ใดกระทำความดีไว้เป็นคนแรก เป็นผู้กระทำความอัน
บุคคลกระทำได้ยาก ซึ่งพระเจ้าอโศกเองนั้นได้ทำความดีไว้มากแล้ว และตั้งว่าถ้าลูกหลานต่อจาก

พระองค์ กระทำตามอย่างพระองค์ก็ถือว่าเป็นผู้ฟังดี แต่ถ้าผู้ใดปล่อยให้บกพร่องหรือย่อหย่อน ถือว่ากระทำความชั่วเป็นบาปต้องเป็นสิ่งที่ควรกำจัดให้สิ้นเชิง และเมื่อครองราชย์ได้ 13 ปี พระเจ้าอโศกได้แต่งตั้งธรรมมหาอำมาตย์ขึ้น เพื่อดูแลงานด้านศาสนาทั้งปวง และธรรมมหาอำมาตย์ ทำหน้าที่เกื้อกูลความสุขแก่ประชาชนในดินแดนฝั่งตะวันตก(ไม่นับถือพุทธและพราหมณ์) ทั้งหาทางช่วยแก้ไขก่อนปรนคำพิพากษาของศาล ช่วยเหลือนักโทษที่มีเหตุอันสมควร โดยธรรมมหาอำมาตย์มีหัวทุกแห่งในอาณาเขตรวมทั้งในราชสำนักของพระราชวงศ์ต่าง ๆ ด้วย โดยมีหน้าที่ดูแลให้ประชาชนประพฤติธรรมและใส่ใจในการบริจาทาน

ฉบับที่ 6

พระเจ้าอโศกเห็นว่าเมื่อก่อนนี้ไม่มีการติดต่อราชการหรือรายงานข้อราชการต่อ กษัตริย์ได้ตลอดเวลา จึงได้วางหลักเกณฑ์ให้เจ้าหน้าที่ผู้รายงานข่าวกิจการงานของประชาชนในทุกแห่ง การออกคำสั่งบริหารราชการ การโต้แย้งและความเป็นไปในสภาคณะมนตรี รายงานให้พระเจ้าอโศกทราบตลอดเวลา และทุกสถานที่ โดยความขยันและความจับใจในการปฏิบัติหน้าที่นั้น พระเจ้าอโศกได้ทำไปเพื่อให้สัตว์บางเหล่าได้รับความสุขในโลกนี้ และเพื่อสวรรค์ในโลกเบื้องหน้า

ฉบับที่ 7

พระเจ้าอโศกปรารถนาให้ศาสนิกชนของทุกลัทธิศาสนาอยู่ร่วมกัน เพราะทุกศาสนิกชนล้วนประกอบความสำรวมตนและความบริสุทธิ์แห่งชีวิตด้วยกันทั้งสิ้น ถึงแม้บุคคลใดจะไม่ได้กระทำการบริจาทานอย่างมากมายก็ตาม

ฉบับที่ 8

หลังครองราชย์ได้ 10 ปี พระเจ้าอโศกได้เปลี่ยนการท่องเที่ยวหาความสำราญล่าสัตว์ เป็นการท่องเที่ยวโดยธรรมหรือธรรมยาตราขึ้น เพื่อเยี่ยมเยียนและถวายนแก่สมณพราหมณ์ เยี่ยมเยือนและพระราชทานทรัพย์แก่ประชาชนและคนชรา

ฉบับที่ 9

พระเจ้าอโศกเห็นว่าประชาชนจัดพิธีมงคลต่าง ๆ ที่มีอยู่นั้นส่วนมากเป็นเรื่องที่เกิดประโยชน์น้อย และได้กำหนดพิธีกรรมใหม่เรียกว่า ธรรมมงคล คือ การปฏิบัติชอบต่อคนรับใช้และคนงาน, การแสดงความเคารพต่ออาจารย์, การสำรวมตนต่อสัตว์ทั้งหลาย การถวายนแก่สมณพราหมณ์ เป็นการกระทำที่ส่งผลให้เกิดทั้งในโลกนี้และโลกหน้า โดยที่พระเจ้าอโศกเห็นว่าการทำทานที่ยิ่งใหญ่ที่สุดคือธรรมทาน

ฉบับที่ 10

พระเจ้าอโศกเห็นว่า ยศหรือเกียรติไม่ได้มีประโยชน์อะไร เว้นแต่เพื่อให้ประชาชนทั้งหลายตั้งใจฟังคำสอนของพระองค์และปฏิบัติตามหลักคำสอนที่พระเจ้าอโศกประกาศไว้

ฉบับที่ 11

พระเจ้าอโศกกล่าวเรื่องเกี่ยวกับทาน โดยเน้นการให้ธรรมหรือธรรมทาน โดยที่เน้นหัวข้อธรรมคือ การปฏิบัติชอบต่อคนรับใช้และคนงาน, การเชื่อฟังบิดา มารดา, การเชื่อแผ่แก่มิตร คนคุ้นเคย ญาติ และสมณพราหมณ์, การไม่ฆ่าสัตว์เพื่อบูชาขี้ฉ้อ ซึ่งถือเป็นสิ่งดีงามที่เป็นกิจควรทำ

ฉบับที่ 12

พระเจ้าอโศกได้วางหลักต่อศาสนาต่าง ๆ ให้ปรองดองกันโดยยกย่องศาสนาต่าง ๆ ด้วยการพระราชทานสิ่งของและการแสดงความนับถืออื่น ๆ และไม่ทรงให้ศาสนาต่าง ๆ ยกย่องศาสนาตนเองและตำหนิศาสนาอื่น ๆ แต่ให้ท่านมารับฟังข้อธรรมของแต่ละศาสนาโดยได้แต่งตั้งธรรมมหาอำมาตย์ และอำมาตย์ผู้ดูแลสตรี เจ้าหน้าที่ดูแลท้องถิ่นเกษตรกรรม เพื่อให้เกิดความปรองดองในศาสนาและลัทธิต่าง ๆ

ฉบับที่ 13

เมื่อพระเจ้าอโศกครองราชย์ได้ 8 ปี ได้ปราบแคว้นกสิงคะได้สำเร็จมีชาวกสิงคะ 150,000 คนถูกจับเป็นเชลย 100,000 คน ถูกฆ่า อีกจำนวนมากล้มตาย แต่ต่อมาอันเป็นเวลาที่แคว้นกสิงคะถูกยึดครองแล้ว พระเจ้าอโศกก็ได้ใส่ใจในธรรมและประเพณีธรรมและอบรมสั่งสอนธรรม

โดยพระเจ้าอโศกทรงสำนึกสลดพระทัยว่าการปราบปรามนั้นทำให้คนตายและล้มเจ็บและเป็นเชลยมาก ถือว่าเป็นสิ่งพึงเวทนาและเป็นกรรมหนักและที่หนักที่สุดคือการทำให้สมณพราหมณ์ และศาสนิกชนอื่น ๆ ในแคว้นกสิงคะต้องบาดเจ็บล้มตายและพลัดพราก และด้วยเหตุในการยึดแคว้นกสิงคะนั่นเอง ถ้าเกิดมีผู้ใดจะได้กระทำผิดต่อพระเจ้าอโศกแล้วพระองค์ก็จะอดทนและอภัยโทษแก่ผู้นั้นเท่าที่จะสามารถอดทนได้

และชาวป่าทั้งหลายนั้น ด้วยพระราชอำนาจของพระเจ้าอโศกจะใช้เป็นเครื่องนำมาซึ่งความอบอุ่นและทำให้พวกเขาที่มีความคิดเหมาะสม และให้พึงสลดใจในการกระทำชั่ว พระเจ้าอโศกปรารถนาให้สรรพสัตว์มีความปลอดภัย มีการบังคับใจตนเองได้ มีความประพฤติสมควร และมีความสุขาพออ่อนโยน

พระเจ้าอโศกเห็นว่าธรรมวินัยเป็นชัยชนะที่ยิ่งใหญ่ที่สุด และพระองค์ได้ทำสำเร็จแล้วทั้งในดินแดนของพระองค์และดินแดนใกล้เคียง โดยประชาชนเหล่านั้นพากันประพฤติปฏิบัติตามคำสอนของพระองค์ ทำให้พระองค์เกิดปิติกับธรรมวินัยนี้ แต่ก็ยังเป็นสิ่งเล็กน้อย หากเทียบกับประโยชน์ในโลกหน้า จึงได้ให้จารึกธรรมนี้ไว้ ขอให้ลูกหลานของพระเจ้าอโศกไม่ว่าผู้ใดก็ตาม จงอย่าได้แสวงหาชัยชนะเพิ่มขึ้นใหม่อีกเลย แต่ถ้าเขาแสวงหาชัยชนะมาเป็นของตนเพิ่มแล้วก็ขอให้พอใจในการให้อภัย และจงใช้อาญาเพียงแต่น้อย ด้วยขอให้ถือว่าชัยชนะแท้จริงจะต้องเป็นธรรมวินัยเท่านั้น เพราะเป็นสิ่งที่เป็นไปได้(ส่งผล)ในทั้งโลกนี้และโลกหน้า

ฉบับที่ 14

เป็นจารึกที่บอกสาเหตุและข้อขัดข้องบางประการในการนำจารึกทั้ง 14 ฉบับนั้น

4. จารึกหลักศิลา 7 ฉบับ

ฉบับที่ 1

เมื่อครองราชย์ได้ 26 ปี พระเจ้าอโศกได้แสดงข้อธรรมให้ปฏิบัติตาม 5 ประการ คือ การเป็นผู้ใฝ่รู้ธรรมอย่างยิ่งยวด, การใช้ปัญญาไตร่ตรองอย่างยิ่งยวด, การตั้งใจฟังคำสอนอย่างยิ่งยวด, ความเกรงกลัวต่อบาปอย่างยิ่งยวดและความอดสาหะอย่างยิ่งยวด และพระเจ้าอโศกได้วางหลักเกณฑ์ให้ข้าราชการปฏิบัติเพื่อชักจูงบุคคลอื่นให้นับถือศาสนาของพระองค์ ว่าให้ปฏิบัติราชการด้วยวิธีดังนี้

- 1.การปกครองโดยธรรม
- 2.การวางระเบียบข้อบังคับให้เป็นไปโดยธรรม
- 3.การอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนโดยธรรม
- 4.การช่วยป้องกันคุ้มครองโดยธรรม

ฉบับที่ 2

พระเจ้าอโศกอธิบายธรรมในความหมายของพระองค์ว่า คือ ความมีกิเลสน้อย การมีความดีมาก ความเมตตา กรุณา การเผื่อแผ่แบ่งปัน ความสัตย์ และความสะอาด และกล่าวถึงการทำทานในลักษณะต่าง ๆ ของพระองค์ไว้โดยท้ายสุดได้ขอให้ประชาชนประพฤติตามคำสอนนี้

ฉบับที่ 3

พระเจ้าอโศกชี้ข้อธรรมให้เห็นถึงสิ่งที่จะชักนำไปสู่การกระทำบาป คือ ความ
 คุณัน ความโหดร้าย ความโกรธ ความถือตัว ความริษยา และพระองค์ขออย่าให้เกิดความพินาศ
 เนื่องเพราะสิ่งเหล่านี้

ฉบับที่ 4

พระเจ้าอโศกได้แต่งตั้งรัชชกะ ให้มีหน้าที่พิจารณาและลงโทษผู้กระทำผิด และ
 กำชับให้เจ้าหน้าที่รัชชกะประกอบด้วยธรรม เพื่อให้เกิดความสุขแก่ประชาชน เจ้าหน้าที่รัชชกะ
 ต้องขวนขวายปฏิบัติหน้าที่ตามคำสั่งของพระองค์ แม้จะมีข้าราชการอื่นช่วยบ้างแล้ว และพระเจ้า
 อโศกได้เปรียบเทียบมอบอำนาจให้เจ้าหน้าที่รัชชกะ ในการจับกุมหรือลงโทษไว้ว่าเหมือนพระองค์
 มอบบุตรของตนให้พี่เลี้ยงดูแล ถ้าพี่เลี้ยงจ้างดูแลบุตรได้ดีอย่างไร ก็อยากให้เจ้าหน้าที่รัชชกะทำ
 หน้าที่ให้ดีเช่นนั้น โดยที่มีความสม่ำเสมอ และเป็นแบบแผนเดียวกันในการพิจารณาไต่สวนคดี
 และตัดสินลงโทษ

นอกจากนั้นพระเจ้าอโศกยังได้วางแนวทางปฏิบัติสำหรับนักโทษประหาร ให้มี
 แนวทางการยื่นถวายฎีกาการลดหย่อนโทษหรือได้มีโอกาสทำบุญหรือรักษาศีลก่อนถูกลงโทษ
 เพื่อประโยชน์ในโลกหน้าด้วย ประกาศไว้เมื่อครองราชย์ 26 ปี

ฉบับที่ 5

พระเจ้าอโศกครองราชย์ได้ 26 ปี ได้มีการพระราชทานอภัยโทษแก่สัตว์ต่าง ๆ
 และดำเนินการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ต่าง ๆ ทั้งไม่ให้ทำการตอนสัตว์ หรือทรมานสัตว์ในวันสำคัญ ๆ

ฉบับที่ 6

พระเจ้าอโศกได้กล่าวถึงการเริ่มทำการจารึกว่าเริ่มทำตั้งแต่ครองราชย์ได้ 12 ปี
 และถ้าประชาชนทั้งหลายไม่ฝ่าฝืนคำสั่งสอนของพระองค์ก็จะเป็นผู้ประสบความสำเร็จในธรรม ทั้ง
 พระเจ้าอโศกยังเป็นผู้สอดส่องดูแลแล้วจะมีวิธีใดบ้างที่จะเป็นประโยชน์แก่ลูกแก่ประชาชน โดยที่
 พระองค์นั้นปฏิบัติต่อหมู่ญาติเช่นไร ก็จะปฏิบัติต่อประชาชนทั้งใกล้ชิดและห่างไกลเช่นเดียวกัน

ฉบับที่ 7

พระเจ้าอโศกทรงปรารถนาที่จะทำให้ประชาชนทั่วไปเจริญก้าวหน้าด้วยความเจริญ
 ทางธรรม พระเจ้าอโศกจึงได้หาอุบายที่จะยกระดับประชาชนขึ้นด้วยความเจริญทางธรรม พระเจ้า
 อโศกได้ทรงคิดอุบายด้วยการจัดให้มีการประกาศธรรมและอบรมสั่งสอนธรรม และเมื่อประชาชน
 ทั้งหลายได้ฟังและพากันปฏิบัติตาม ก็จะยกระดับตนเองให้สูงขึ้น โดยในรูปแบบการอบรมสั่ง

สอนธรรม ได้มีการสั่งใช้จัดขึ้นหลายแบบ มีการให้ประดิษฐานหลักศิลาจารึกธรรม แต่งตั้งธรรมมหาอำมาตย์และมีการประกาศธรรม พระเจ้าอโศกได้จัดให้มีการปลูกต้นไม้ไว้เป็นร่มเงา ปลูกสวนมะม่วง ขุดบ่อน้ำเป็นระยะ ๆ สร้างที่พักคนเดินทาง สร้างที่เก็บกักน้ำ โดยมีมุ่งหมายเพื่อให้ประชาชนทั้งหลายประพฤติตามธรรม มีการวางหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการดูแลศาสนาและลัทธิต่าง ๆ ได้โดยมีธรรมมหาอำมาตย์ควบคุมอย่างใกล้ชิด มีการกล่าวถึงการส่งเสริมในการแจกจ่ายทานทั้งในนามของพระองค์เทวีหรือโอรสของพระองค์ เพื่อช่วยส่งเสริมหลักการในทางธรรม โดยพระเจ้าอโศกได้แสดงข้อธรรมหลายข้อให้ประชาชนพึงยึดถือปฏิบัติตาม โดยมีความที่แสดงความคิดของพระเจ้าอโศกว่าความเจริญแห่งธรรมย่อมเกิดได้สองวิธี คือการบัญญัติข้อบังคับและการนำธรรมไปเพ่งพินิจ โดยพระองค์เห็นว่าการนำธรรมไปเพ่งพินิจนั้นสำคัญกว่า ดังนั้นพระองค์จึงโปรดให้ทำการจารึกขึ้น เพื่อให้ลูกหลานทั้งหลายของพระองค์ฯ เชื้อฟังความในจารึก และประชาชนทั้งหลายก็จะประพฤติปฏิบัติตามตลอดไป

5. ศิลาจารึกพิเศษ แห่งกสิงคะ

ฉบับที่ 1

พระเจ้าอโศกได้วางนโยบายแก่มหาอำมาตย์ผู้ทำหน้าที่ตุลาการให้ทราบว่า พระองค์ปรารถนาให้ประชาชนได้ประสบสิ่งที่น่าเป็นประโยชน์เกื้อกูล และความสุขทุกประการทั้งโลกนี้ และโลกนี้และโลกหน้าเช่นเดียวกับพระองค์ประสงค์ให้เกิดกับบรรดาลูก ๆ ของพระองค์เอง ซึ่งพระองค์ถือเป็นหลักสำคัญ และกรณีมีการลงโทษที่ไม่สมควร เจ้าหน้าที่ตุลาการนั้น ๆ จึงต้องวางตนเป็นกลางและไม่เกียจคร้าน และปราศจากความริษยา พลังจิต เกรี้ยวกราดและหุนหันพลันแล่น และให้มีมาตรการตักเตือนซึ่งกันและกัน และหมั่นสั่งสอนประชาชนทั้งยังไม่ให้เกิดมีการบิบบ้างค้ำหรือลงโทษชาวเมืองโดยไร้เหตุผลและเพื่อประโยชน์นี้ พระเจ้าอโศกจึงได้ส่งมหาอำมาตย์ทั้งหลายซึ่งไม่เป็นผู้หยาบคาย ไม่ดุร้าย และซื่อสัตย์ในการปฏิบัติงานออกเดินทางตรวจราชการทุก 5 ปี และในนครอุชธานี อุปราชก็ได้ดำเนินการเช่นเดียวกันและในที่นครตักศิลาก็ให้ดำเนินการเช่นกัน

ฉบับที่ 2

พระเจ้าอโศกได้วางนโยบายแก่มหาอำมาตย์ทางใต้ ให้ตั้งใจและริเริ่มทำงานอย่างจริงจัง โดยยึดหลักว่าพระเจ้าอโศกนั้นยึดถือไว้ว่าประชาชนทุกคนเป็นเหมือนลูกพระองค์ประสงค์ให้ประชาชนทั้งหลายประสบสิ่งที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลและความสุขเช่นเดียวกับลูกชายและหญิงของพระองค์ และมีนโยบายถึงประชาชนในเขตแดนข้างเคียงที่พระองค์ยังไม่ได้พิชิต เพื่อให้ประชาชนเหล่านั้นเข้าใจว่าพระเจ้าอโศกปรารถนาให้ประชาชนเหล่านั้นไม่ต้องหวาดกลัวพระองค์

และเชื่อมั่นวางใจในตัวพระองค์ พระองค์จัดพระราชทานอภัยโทษแก่ประชาชนทั้งหลายเท่าที่จะทรงอภัยให้ได้ และได้ให้มหาอมาตย์ต่าง ๆ นั้นตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ต่อประชาชนตามแนวทางที่พระเจ้าอโศกได้ประกาศไว้ และให้ช่วยปลุกปลอบใจประชาชน เชื่อมมั่นในตัวพระเจ้าอโศก และจัดให้มีเจ้าหน้าที่ประจำท้องถื่นดำเนินการปลุกปลอบใจประชาชน โดยโปรดให้จาริกนี้ขึ้นในสถานที่ต่าง ๆ ที่มหาอมาตย์ทั้งหลายดูแล

6. ศิลาจารึกฉบับน้อย (ฉบับใต้)

พระเจ้าอโศกได้กล่าวถึงเรื่องความพากเพียรเช่นเดียวกับศิลาจารึกฉบับน้อยจารึกฉบับเหนือ แต่ในตอนที่ 2 พระเจ้าอโศกได้กล่าวถึงหน้าที่ของเจ้าหน้าที่รัฐชุกะให้เผยแพร่ข้อธรรมเช่นเดียวกับจารึกฉบับอื่น เรื่องการเชื่อฟังบิดา มารดา ครู อาจารย์ มีความเมตตาต่อสัตว์และไม่กล่าวเท็จ

7. จารึกหลักศิลาเบ็ดเตล็ด

พระเจ้าอโศกมหาราชได้กระทำให้สงฆ์มีความสามัคคีเป็นอันเดียวกัน ไม่ให้ผู้ใดทำลายสงฆ์ได้ หากบุคคลใดทกให้สงฆ์แตกกัน จะต้องบังคับให้ห่มผ้าขาวและไปอาศัยอยู่ในที่อื่นนอกวัด และให้มหาอมาตย์ทุก ๆ คนไปร่วมในการรักษาอุโบสถ เพื่อให้คนเคยและเข้าใจถึงประกาศพระบรมราชโองการ

8. จารึกหลักศิลาที่ลุมพินี

เมื่อครองราชย์ได้ 20 ปี พระเจ้าอโศกได้เสด็จบูชาสถานที่ประสูติของพระพุทธเจ้าโปรดให้ตั้งรั้วหลักศิลาไว้ และให้ลดภาษี

9. จารึกหลักศิลาแห่งพระราชเทวี

พระเจ้าอโศกได้แจ้งแก่มหาอมาตย์ทั้งหลาย เรื่องของพระราชทานจากพระทุติยราชาเทวี ว่าเป็นทรัพย์ของพระราชเทวีเอง

10. จารึกหลักศิลานิคลิวะ

พระเจ้าอโศกได้โปรดให้ขยายพระสถูปแห่งพระพุทธเจ้ากนกมุนี เมื่อครองราชย์ได้ 14 ปี และต่อมาเมื่อครองราชย์ได้ 20 ปี ก็เสด็จมาทำการบูชาด้วยพระองค์เอง พร้อมทำการจารึกไว้

11. จารึกถ้ำแห่งเขามารบารวี

เมื่อครองราชย์ได้ 12 ปี พระเจ้าอโศกได้พระราชทานถ้ำนี้ให้อาชีวกะ และเมื่อครองราชย์ได้ 19 ปี พระเจ้าอโศกกล่าวว่าถ้ำนี้พระองค์โปรดปราน และพระองค์ได้พระราชทานให้บรรพชิตทั้งหลายไว้พักพิงเพื่อพ้นจากอุทกภัยในฤดูฝน

2. เรื่องราวเกี่ยวกับพระเจ้าอโศกมหาราชใน นิทานเรื่อง อโศกาวทาน

เรื่องอโศกาวทานนั้น เป็นเรื่องที่เขียนเป็นพระสูตรของพระพุทธศาสนานิกายมหายาน โดยเป็นเรื่องที่เน้นถึงการอธิบายเกี่ยวกับเรื่องกรรมเรื่องความเชื่อมโยงกันของชาติในอดีตและปัจจุบัน ตลอดจนผลของอธิฐานบารมีของพระเจ้าอโศกเป็นหลัก ตลอดจนบุคคลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระเจ้าอโศก และแม้ว่าเรื่องอโศกาวทานนั้นจะเป็นนิทาน หากแต่เนื้อหาด้านในก็ยังคงมีความเกี่ยวข้องกับพระเจ้าอโศกมหาราช และ เรื่องราวร่วมสมัยภายใต้บริบทในอดีตของอินเดีย ซึ่งน่าจะมีความเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กันกับแนวความคิดเกี่ยวกับการปกครอง หรือรูปแบบการปกครองบริหารประเทศของพระเจ้าอโศกที่แสดงออกอย่างแอบแฝงหรือซ่อนเร้น ผ่านทางวรรณกรรมในเรื่องราวของอโศกาวทานดังที่จะกล่าวต่อไปนี้ไม่มากนัก

เรื่องราวในอโศกาวทานนั้นเริ่มต้นด้วยการที่ผู้แต่งได้กล่าวให้ทราบว่า เรื่องอโศกาวทานนี้เป็นนิทานที่กล่าวถึงคำสอนของพระอุปัชฌาย์ ซึ่งเป็นพุทธสาวกที่สำคัญในพระพุทธศาสนานิกายมหายาน โดยพุทธสาวกรูปนี้ได้รับการยกย่องเป็นอนุพุทธ คือ ตัวแทนของพระพุทธเจ้าซึ่งมีปัญญาและความลึกซึ้งในการสั่งสอนและเผยแผ่พระพุทธศาสนา หากมีข้อดียกว่าพระพุทธเจ้าก็เพียงไม่มีมหาบุรุษลักษณะ คือ ลักษณะของมหาบุรุษเช่นพระพุทธองค์เท่านั้น เริ่มเรื่องได้กล่าวย้อนกลับไปถึงสมัยพุทธกาล โดยเนื้อเรื่องกล่าวถึงพระพุทธเจ้าได้ทรงเทศนาโปรดบุคคลต่าง ๆ ที่เมืองมถุรา มีใจความสำคัญว่า อีกประมาณ 100 ปี หลังจากที่พระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วนั้น จะมีพระอรหันต์รูปหนึ่งมาเกิดเป็นบุตรคนขายน้ำหอม ซึ่งก็คือ พระอุปัชฌาย์นั่นเอง โดยที่พระอุปัชฌาย์นี้เป็นผู้ที่สามารถเทศนาสั่งสอนผู้คนให้เข้าใจพระธรรมของ พระพุทธองค์ได้อย่างลึกซึ้งจนสามารถทำให้มีผู้เข้าถึงพระธรรม และ บวชเป็นพระอรหันต์ได้จำนวนมาก โดยในเนื้อหาได้บรรยายเรื่องราวความเป็นมาในอดีตของพระอุปัชฌาย์และพระศาณกวาสิน ซึ่งเป็นผู้ที่อุปสมบทให้กับพระอุปัชฌาย์ โดยเรื่องราวในช่วงแรกของเรื่องนั้นไม่ค่อยที่จะเกี่ยวข้องกับพระเจ้าอโศกมหาราชซักเท่าใดนัก เป็นการกล่าว อธิบาย และสรรเสริญพระอุปัชฌาย์ ให้เห็นถึงความสำคัญต่อพระพุทธศาสนา และ คุณลักษณะที่มีความเป็นพิเศษต่าง ๆ ของ พระอุปัชฌาย์ ทั้งเรื่องราวในชาติแห่งอดีตต่อมาจนถึงปัจจุบัน โดยสอดแทรกและเน้นการอธิบายเรื่องกรรม และ วิบาก หรือ ผลของกรรม ตลอดจนผลของอธิฐานบารมีที่สำคัญ อันเป็นหลัก

ในการสร้างศรัทธาหรือแรงจูงใจ ต่อผู้อ่านให้มีความคล้อยตามหรือชวนให้ติดตามเรื่องราวที่ผู้เขียนกำลังเล่าในช่วงต่อๆ ไป ซึ่งในที่นี้ ผู้วิเคราะห์ ไม่ขอกล่าวถึงในรายละเอียด

โดยเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับ พระเจ้าอโศกนั้น ได้เริ่มกล่าวถึงในช่วงกลางของเรื่อง โดยผู้เขียนได้กล่าวถึงความเป็นมาของ พระเจ้าอโศกมหาราชในลักษณะของความสัมพันธ์ในอดีต กล่าวคือ ได้ย้อนกลับไปกล่าวถึงสมัยพุทธกาล โดยที่ช่วงดังกล่าวเป็นเรื่องราวที่เกิดขึ้นในกรุงราชคฤห์ เมื่อพระพุทธองค์ได้เสด็จไปรับบิณฑบาตในเมืองดังกล่าว ได้เกิดปาฏิหาริย์ขึ้นอันเป็นสัญญาณว่าจะต้องเกิดเรื่องสำคัญขึ้น ซึ่งต่อมาผู้เขียนได้กล่าวถึงว่าขณะที่พระพุทธองค์เสด็จมาถึงถนนใหญ่ในเมืองได้มีเด็กชาย 2 คนกำลังนั่งเล่นดินอยู่ โดยที่เด็กคนหนึ่งชื่อว่าชยะ เป็นบุตรของผู้ที่อยู่ในตระกูลสูงมาก ส่วนเด็กอีกคนหนึ่งนั้นชื่อว่าวิชัย เป็นบุตรของผู้ที่อยู่ในตระกูลที่ไม่สูงมากนัก แต่ได้นั่งเล่นด้วยกัน 2 คน¹ ได้พบ พระพุทธเจ้าและเกิดศรัทธา เด็กชยะได้คิดว่าจะถวายอาหารแด่พระพุทธเจ้า จึงได้อาฝุ่นดินที่กำลังเล่นอยู่นั้นใส่บาตรของพระพุทธเจ้า ซึ่งวิชัยที่เล่นอยู่ด้วยกันนั้นได้เห็นดีด้วยจึงด้อนุโมทนาด้วยการยกมือไหว้ และเมื่อเด็กชยะได้นำฝุ่นผงดินถวายแด่พระพุทธเจ้าแล้วได้ตั้งปณิธานว่า “ขอให้รากแห่งกุศลกรรมอันนี้ นำให้ข้าพเจ้าได้ไปเกิดเป็นพระราชา จนสามารถนำโลกพิภพให้อยู่ใต้เอกฉัตร แล้วข้าพเจ้าจะถือเอาพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นสรณะ”² ซึ่งพระพุทธองค์ทรงทราบถึงคุณลักษณะและเจตนาที่แน่วแน่ของเด็กชยะนี้ ทั้งยังได้ทราบเหตุการณ์ในอนาคตด้วยว่าเด็กชยะนี้จะได้รับผลของกุศลกรรมในการถวายฝุ่นผงดินในครั้งนี้ต่อจากนั้นพระพุทธองค์ได้ทรงแยม์สรวดู และปรากฏปาฏิหาริย์ลำแสงรัศมีพุ่งวนรอบพระวรกายถึง 3 รอบก่อนที่จะพุ่งกลับสู่พระวรกายทางด้านพระหัตถ์ซ้าย ซึ่งผู้เขียนได้อธิบายไว้ว่า เป็นนิมิตที่หมายความถึงว่า ต่อมาจะมีกษัตริย์ที่ได้เป็น พลจักรพรรดิ ได้ครอบครองหนึ่งในสี่ของทวีปเกิดขึ้น โดยผู้เขียนได้กล่าวว่าเป็นพุทธทำนายว่าต่อมาอีก 100 ปี หลังจากพระพุทธเจ้าดับขันธปรินิพพาน เด็กชยะนี้จะไปเกิดเป็นพระราชา คือ พระเจ้าอโศก ในนครปาฏลีบุตร ซึ่งจะเป็นธรรมราชา ซึ่งได้นำพระสารีริกธาตุไปประดิษฐานตามที่ต่างๆ อย่างกว้างไกลและเป็นผู้สร้างเจดีย์ถึง 84,000 แห่ง จากนั้นในเนื้อเรื่องได้กล่าวว่ พระพุทธเจ้าได้พระอรหันต์นำฝุ่นผงดินที่ได้จากเด็กชยะหรือ พระเจ้าอโศก ในอดีตชาติไปผสมกับมูลโค แล้วนำไปทางวาเดินเพื่อเตรียมให้เป็นที่สำหรับพระพุทธเจ้าใช้เดินจงกลมทำสมาธิ จากนั้นเรื่องราวได้ดำเนินมาถึงเรื่องการเกิดขึ้นของพระเจ้าอโศกมหาราช โดยผู้เขียนได้กล่าวย้อนกลับไปถึง พระเจ้าพิมพิสาร³ซึ่งปกครองกรุงราชคฤห์ และ

¹ ผู้วิเคราะห์เข้าใจว่าน่าจะอยู่ในวรรณคดีด้วยกัน

² สุตลักษณ์ ศิวรักษ์ ,ความเข้าใจในเรื่องพระเจ้าอโศกและอโศกาวทาน (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ส่องสยาม จำกัด,2534),หน้า 79

³ เป็นกษัตริย์ปรากฏพระนามไว้ในคัมภีร์ต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนามากมาย โดยครองราชย์ร่วมสมัยกับพระพุทธเจ้า ประมาณ 60 ปี ก่อนพุทธศักราช ถึง 8 ปี ก่อนพุทธศักราช รายละเอียดใน สุตลักษณ์ ศิวรักษ์ ,ความเข้าใจในเรื่องพระเจ้าอโศกและอโศกาวทาน (กรุงเทพฯ :บริษัท ส่องสยาม จำกัด,2534), หน้า 268.

ได้มีพระเจ้าอชาตศัตรูเป็นโอรสปกครองแทน สืบต่อเรื่อยมาเป็นลำดับ ๆ โดยแต่ละลำดับจะเป็นพระราชโอรสทั้งสิ้น ไม่ได้กล่าวถึงรัชทายาทลำดับอื่น หรือ การครองราชย์ลักษณะอื่น นอกจากการสืบสันตติวงศ์แต่อย่างใด จนกระทั่งมาถึงสมัย พระเจ้าพินทุสาร ซึ่งปกครองเมืองปาฏลีบุตรได้ มีพระราชโอรสพระองค์หนึ่ง คือ สุธิมะ ต่อมาในสมัยพระเจ้าพินทุสารนั้น ได้มีพราหมณ์ผู้หนึ่งได้ยกบุตรของตนซึ่งได้อธิบายไว้ว่าเป็นหญิงที่สวยงามในเมืองนั้น ถวายแก่พระเจ้า พินทุสารให้เป็นพระสนม ซึ่งต่อมาบุตรพราหมณ์ผู้นี้ได้ถวายงานเป็นที่พอพระราชหฤทัยจนได้รับแต่งตั้งเป็นอักรมเหสี และมีพระราชโอรสด้วยกัน 2 พระองค์ คือ พระเจ้าอโศก และ พระวัดโศกะ โดยที่พระเจ้าอโศกผู้เป็นพระเชษฐานั้นเป็นผู้ที่มีผิวหยากกร้านไม่สง่างามเป็นอย่างยิ่ง

ต่อมาพระเจ้าพินทุสารได้มีประประสงค์ที่จะหาผู้จะสืบราชสมบัติต่อ โดยให้พระโอรสทั้งหมดเข้าทดสอบด้วยวิธีการต่าง ๆ ตามที่พราหมณ์ผู้เป็นปุโรหิตแนะนำ ซึ่งพราหมณ์ดังกล่าวได้ทราบว่าจะต่อไปภายหน้าพระเจ้าอโศกจะได้ครองราชย์และเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ⁴ และเมื่อเวลาผ่านไปที่เมืองตักศิลา และ เมืองขามาศ เกิดการกบฏ พระเจ้าพินทุสารได้ให้พระเจ้าอโศกซึ่งเป็นราชกุมารนำกองทัพไปปราบ แต่ตามเนื้อเรื่องกล่าวว่าเป็นกองทัพที่ไม่มีอาวุธใด ๆ จากนั้นพระเจ้าอโศกได้ทำการอธิษฐานว่าถ้าพระองค์จะได้เป็นพระราชาก็ขอให้มียาพิษไปทำสงครามด้วย ซึ่งต่อมาเทวดาได้เนรมิตอาวุธให้พระองค์ตามอธิษฐานและสามารถยกกองทัพไปยังนครตักศิลา ซึ่งเมื่อถึงเมืองดังกล่าวชาวเมืองได้ออกมาต้อนรับและกล่าวว่า “เราไม่ต้องการเป็นกบฏต่อราชกุมารหรือต่อพระเจ้าพินทุสาร หากข้าราชการอันเลวของพระองค์มาเบียดเบียนบิดาเรา”⁵ จนต่อมาเทวดาได้ประกาศว่า พระเจ้าอโศกจะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ครบครองหนึ่งในทวีปทั้งสี่ ไม่มีผู้ใดที่จะต่อต้านพระองค์ได้ ต่อมา สุธิมะราชกุมาร ซึ่งเป็นพระเชษฐาต่างพระมารดาของพระเจ้าอโศก ได้มี

⁴ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท เชื่อว่าพระเจ้าจักรพรรดิมีอยู่ 2 ลักษณะคือ 1.จักรวาฬจักรพรรดิ คือ กษัตริย์ผู้เป็นใหญ่ครอบคลุมทั่วโลก 2.ทิวจักรพรรดิ คือ กษัตริย์ที่ทรงเป็นใหญ่ในชมพูทวีปเท่านั้น ส่วนคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทนั้นเชื่อว่าพระเจ้าจักรพรรดิมีอยู่ด้วยกัน 3 คือ 1.จาดุรทวีปจักรพรรดิ คือ กษัตริย์ผู้มีอำนาจปกครองทวีปได้ทั้งสี่ทวีป ได้แก่ ชมพูทวีป อุตตรกุรุ อมร โคยานะ และ ปุพพิเทหะ 2.ทวีปจักรพรรดิ คือ กษัตริย์ที่มีอำนาจปกครองเพียงหนึ่งในสี่ทวีปเท่านั้น 3.มณฑลทิน คือ กษัตริย์ผู้ปกครองเพียงประเทศราช และในคัมภีร์อภิธรรม โภช ซึ่งท่านวสุพันธุซึ่งเป็นพรอรธจารย์ได้อธิบายเพิ่มเติมไว้เป็นรายละเอียดออกไปอีกว่าทวีปทั้ง 4 ทวีปนั้นมรพระเจ้าจักรพรรดิปกครองไม่เหมือนกัน โดยมี 4 ลักษณะ คือ สุวรรณจักรพรรดิ มีจักรทองเป็นสัญลักษณ์ครอบครองทวีปทั้งสี่ 2.รูบิยจักรพรรดิ มีจักรเงินเป็นสัญลักษณ์ครอบครองสามทวีป 3.ตามรจักรพรรดิ มีจักรทองแดงเป็นสัญลักษณ์ครอบครองสองทวีป 4.อัยสจักรพรรดิ มีจักรเหล็กเป็นสัญลักษณ์ครอบครองหนึ่งทวีป ซึ่งตรงกับพลจักรพรรดิใน อโศกาวทาน ที่ครอบครองหนึ่งในสี่ของจักรวาฬ อธิบายไว้ในเรื่องความเชื่อในเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิ อ้างใน สุตลักษณ์ ศิวรักษ์, ความเข้าใจในเรื่องพระเจ้าอโศกและอโศกาวทาน ,กรุงเทพฯ : บริษัท ส่องสยาม จำกัด, 2534 หน้า 38-39.

⁵เรื่องเดียวกัน, หน้า 89.

ความขัดแย้งกับอัครมหาอำมาตย์ จนทำให้อัครมหาอำมาตย์ดังกล่าวไม่ชอบและใช้อุบายยุยงอำมาตย์ต่าง ๆ อีก 500 คน ให้เป็นปฏิปักษ์ต่อสุสีมะ และ ให้ไปสวามิภักดิ์ต่อพระเจ้าอโศกแทน ต่อมาเมืองตักศิลาได้เกิดกบฏอีกพระเจ้าพินทุसारได้ให้สุสีมะไปปราบกบฏแต่ก็ไม่สำเร็จ พระเจ้าพินทุसारทรงประชวรมากจึงจะให้สุสีมะเสด็จกลับมารับตำแหน่งรัชทายาท และให้พระเจ้าอโศกไปปราบกบฏแทน แต่พวกอำมาตย์ต่าง ๆ ที่ไม่ชอบสุสีมะได้วางแผนโดยทูลว่าพระเจ้าอโศกประชวร ไม่สามารถไปปราบกบฏได้ และ เมื่อสุสีมะกลับมาไม่ทัน ก็ได้วางแผนกราบทูลให้พระเจ้าพินทุसारสถาปนาพระเจ้าอโศกขึ้นครองราชย์ก่อน โดยทูลกับพระเจ้าพินทุसारว่าเมื่อสุสีมะกลับมาแล้วจะได้อภิเษกสุสีมะระชากรมาร ขึ้นครองราชย์ในภายหลัง แต่ทำให้พระเจ้า พินทุसारกริ้วมาก แต่พระเจ้าอโศกก็ยังกลับทรงประกาศว่า หากบัลลังก์นี้เป็นสิทธิอันชอบธรรมของพระองค์แล้วของให้เทวดาจงสวมมงกุฎให้พระองค์ และ ทันใดนั้นเทวดาก็ได้สวมมงกุฎให้พระองค์ทำให้พระเจ้าพินทุसारซึ่งเป็นพระราชบิดาไม่พอพระทัยจนเสด็จสวรรคตทันที จากนั้นพระเจ้าอโศกได้ขึ้นครองราชย์ เมื่อสุสีมะทราบจึงได้กลับมายังเมืองปาฏลีบุตรเพื่อแย่งบัลลังก์คืน แต่ได้ถูกทหารเอกของพระเจ้าอโศก วางอุบายขัดขวางไว้จนสุสีมะสิ้นพระชนม์ ซึ่งผู้เขียนได้อธิบายไว้ว่าทหารผู้นั้นได้ออกบวชและต่อมาได้เป็นพระอรหันต์

เมื่อพระเจ้าอโศกครองราชย์แล้ว อำมาตย์หลายคนได้ดูแคลนพระองค์ พระเจ้าอโศกจึงได้คิดวิธีที่จะปราบกลุ่มคนดังกล่าว และต่อมาได้ประหารชีวิตอำมาตย์ที่ดูแคลนพระองค์ไป 500 คน และอีกครั้งหนึ่งนางสนมทำให้พระเจ้าอโศกไม่พอพระราชหฤทัย จนทรงเฆี่ยนนางสนมด้วยพระองค์เองถึง 500 คน ทำให้ทรงได้รับพระนามว่า “ฉันทาโศก”⁶ ต่อมาอัครมหาอำมาตย์ ชื่อราชคุปต์ ได้แนะนำพระเจ้าอโศกให้แต่งตั้งเพชรฆาตไว้ประหารชีวิตผู้คนที่พระเจ้าอโศกสั่ง โดยเฉพาะขึ้น ซึ่งพระเจ้าอโศกได้โปรดให้สร้างคุกขึ้น โดยมีเพชรฆาตผู้หนึ่งเป็นผู้ทำหน้าที่ประหารชีวิต โดยเพชรฆาตดังกล่าวได้ขอเงื่อนไขไว้กับพระเจ้าอโศกว่า ผู้ใดที่เข้าไปในคุกนี้แล้วจะมีชีวิตออกไปไม่ได้ ซึ่งพระเจ้าอโศกได้อนุญาตตามที่เพชรฆาตนั้นร้องขอ ต่อมาได้ผู้เขียนได้กล่าวถึงพระรูปหนึ่งซึ่งได้เดินหลงทางเข้าไปในคุกที่พระเจ้าอโศกสร้างไว้ และเพชรฆาตในคุกนั้นได้เข้ามาทำการทรมาน ซึ่งในรายละเอียดได้กล่าวว่าเป็นการทำให้พระรูปนั้นบรรลุนิรมลขึ้นสูงเป็นพระอรหันต์ และเพชรฆาตก็ไม่สามารถประหารพระอรหันต์ดังกล่าวให้ตายได้ จนทำให้พระเจ้าอโศกต้องเสด็จมาทอศพระเนตรด้วยพระองค์เอง ผู้เขียนได้กล่าวว่าพระอรหันต์ดังกล่าวได้แสดงปาฏิหาริย์สร้างศรัทธาให้กับพระเจ้าอโศก โดยที่ทราบพระเจ้าอโศกจะเข้าใจพระธรรมเป็นอย่างดีในภายหน้าและจะเป็นผู้ที่อุปถัมภ์พระพุทธศาสนา จึงได้เล่าเรื่องพุทธทำนายเกี่ยวกับพระเจ้าอโศกให้พระองค์ฟังและได้นำมนต์ให้พระเจ้าอโศกยกเลิกการฆ่าสัตว์ และยกเลิกคุกดังกล่าวเสีย ซึ่งพระเจ้าอโศกได้เกิดศรัทธาขึ้นและจากนั้นพระอรหันต์ดังกล่าวได้เหาะจากไป พระองค์จึงได้เสด็จกลับ

⁶ หมายถึง พระเจ้าอโศกผู้ครุร้าย

แต่เพชรฆาตของพระองค์ดังกล่าวได้ทูลว่าเมื่อพระเจ้าอโศกได้เข้ามาในคุกนี้แล้ว พระองค์ก็ต้องถูกเพชรฆาตประหารชีวิตด้วยตามกฎที่พระองค์ทรงตั้งขึ้น พระเจ้าอโศกจึงได้ถามว่าระหว่างพระองค์กับเพชรฆาตผู้ใดเข้ามาในคุกก่อน เพชรฆาตตอบว่าตนเข้ามาก่อน พระเจ้าอโศกจึงได้สั่งให้ทหารนำเพชรฆาตไปเผาจนตายและพระองค์ก็ได้ทำลายคุกดังกล่าวลง และสัญญาว่าจะทำให้สรรพสัตว์ต่าง ๆ ปลอดภัย

ต่อมาพระเจ้าอโศกได้หันมาศรัทธาในพระพุทธศาสนา ได้มีพระราชประสงค์ที่จะทรงแพร่พระบรมสารีริกธาตุให้กว้างไกลออกไป จึงได้โปรดให้นำพระบรมสารีริกธาตุจากพระสถูปที่พระเจ้าอชาตศัตรูสร้างไว้ในสมัยพุทธกาลออกมาบางส่วนแล้วนำไปใส่หีบเพื่อแจกจ่ายบรรจุในพระเจดีย์ 84,000 องค์ ที่จะทรงสร้างไว้ตามเมืองต่าง ๆ ตามพุทธทำนาย ซึ่งได้สร้างเสร็จในเวลาต่อมา เมื่อทรงสร้างเจดีย์เสร็จแล้วผู้เขียนได้กล่าวถึงพระราชอนุชา คือ พระวิตโศกะ ว่าเป็นผู้ที่ นับถือลัทธิเชีร์ถีย์⁷ โดยคิดว่าพระภิกษุนี้เป็นผู้ที่ชอบความสะดวกสบาย จึงไม่น่าที่จะเข้าถึงโมฆกรรม หรือ คุณธรรมอันวิเศษได้ ซึ่งต่อมาพระเจ้าอโศกได้ออกอุบายให้พระราชอนุชาเปลี่ยนพระราชหฤทัย โดยออกอุบายให้พระอนุชาขึ้นครองราชย์ 7 วัน และ ได้รับความสะดวกสบายต่าง ๆ มากมาย แต่หลังจากพ้นวันที่ 7 แล้ว จะต้องถูกประหารชีวิต ซึ่งทำให้พระอนุชาเกรงกลัวจนเข้าใจพระธรรม และหันมานับถือพุทธศาสนาจนออกบวชในเวลาต่อมาและได้เป็นพระอรหันต์ในที่สุด ซึ่งต่อมาในเมืองหนึ่งได้มีอาชีวก หรือนักบวชของศาสนาอื่นได้เขียนภาพพระพุทธเจ้าก้มลงกราบเท้าศาสดาของอาชีวกนั้น ทำให้พระเจ้าอโศกพิโรธมาก จึงได้สั่งฆ่าอาชีวกในเมืองนั้น 18,000 คน และ อีกไม่นานภายในเมืองปาฏลีบุตรเองได้มีผู้คนนับถือนักบวชนิครนถ์ผู้หนึ่งซึ่งเขียนภาพพระพุทธเจ้ากราบศาสดาของตนอีก พระเจ้าอโศกก็ได้สั่งฆ่าผู้ที่นับถือนักบวชดังกล่าวอีกเป็นจำนวนมากและประกาศว่าผู้ใดนำศรัทธาของนิครนถ์มาถวายได้จะให้รางวัล ซึ่งต่อมาผู้เขียนได้กล่าวไว้ว่า พระอรหันต์วิตโศกะ ซึ่งเป็นพระอนุชา ได้ถูกคนเลี้ยวหัวผู้หนึ่งเข้าใจผิดว่าเป็นพวกนิครนถ์ที่พระเจ้าอโศกต้องการศรัทธา จึงได้ทำอุบายตัดศรัทธาของพระวิตโศกะ มาถวายพระเจ้าอโศก ซึ่งทำให้พระเจ้าอโศกเสียพระราชหฤทัยมาก และพวกอำมาตย์ได้แนะนำให้ทรงละเว้นการประหารชีวิต ซึ่งต่อมาพระเจ้าอโศกได้ยกเลิกโทษประหารชีวิตตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา จากนั้นผู้เขียนได้กล่าวถึงพระอุปลุตซึ่งเป็นพระอรหันต์สาวกที่สำคัญ ว่าได้เข้ามามีบทบาทเกี่ยวข้องกับพระเจ้าอโศกโดยเมื่อพระเจ้าอโศกทรงมีพระราชศรัทธาในพระพุทธศาสนามากขึ้นแล้วได้ทรงอยากรู้อเรื่องราวเกี่ยวกับบุคคลอื่น ๆ ในพุทธทำนายอีก ซึ่งก็ได้มีผู้ทูลว่า ได้มีพระอุปลุตอีกผู้หนึ่งซึ่งเป็นผู้สำคัญที่ได้รับพุทธทำนาย ต่อมาพระเจ้าอโศกโปรดที่จะไปพบพระอุปลุตที่สำนักของพระอุปลุตเอง แต่พระอุปลุตเกรงว่าจะเกิดความไม่สะดวกขึ้นจึงได้เดินทางมาพบพระเจ้าอโศกเอง เมื่อพระเจ้าอโศกได้พบพระอุปลุตจึงได้เกิดศรัทธาขึ้นจน กล่าวไว้ว่า แม้พระองค์จะเป็นผู้ที่สามารถปราบศัตรูได้ราบ

⁷ หมายถึง ลัทธิพราหมณ์ ซึ่งมีหลักคำสอนขัดกับพุทธศาสนา

คาบและรวบรวมแผ่นดินได้กว้างไกลจรดคาบสมุทรให้อยู่ใต้การปกครองได้แต่พระองค์ก็ไม่ได้มีความยินดีเท่ากับการที่พระองค์ได้พบกับพระอุปัชฌ์แต่อย่างใด ซึ่งต่อมาพระอุปัชฌ์ได้ให้พรให้พระเจ้าอโศกทรงดำเนินการปกครองตามที่ตั้งพระทัยไว้โดยให้ยึดแนวทางตามพระพุทธศาสนา และยึดเอาพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งตลอดไป ทั้งยังได้กล่าวถึงพุทธทำนายว่าพระเจ้าอโศกจะได้เป็นพลจักรพรรดิ ทำให้พระเจ้าอโศกมีศรัทธาต่อพุทธศาสนามากขึ้นมากจนทำให้พระองค์ประสงค์ที่จะจาริกแสวงบุญตามสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา โดยเริ่มจากสถานที่ประสูติของพระพุทธเจ้าเป็นที่แรก เมื่อถึงที่ดังกล่าวพระอุปัชฌ์ประสงค์ที่จะเพิ่มศรัทธาของพระเจ้าอโศกให้มีมากขึ้นอีกจึงได้เรียกเทพธิดาที่เคยเห็นช่วงเวลาทีพระพุทธองค์ประสูติมาให้พระเจ้าอโศกสอบถามเรื่องราว จนทำให้พระองค์เกิดศรัทธามาก และได้ทรงบริจาคทรัพย์จำนวนแสนเหรียญตำลึงทองเพื่อสร้างเจดีย์ไว้ ณ ที่ดังกล่าว และพระอุปัชฌ์ได้นำเสด็จพระเจ้าอโศกไปยังสถานที่ต่าง ๆ ตามพุทธประวัติ ทั้งที่พระศรีมหาโพธิ์ และที่เมืองกุสินาราสถานที่ดัดขันชปริณีพพานของพระพุทธองค์ ซึ่งแต่ละที่ได้ทรงบริจาคทรัพย์จำนวนต่าง ๆ กันไว้เพื่อสร้างเจดีย์ในการบูชา นอกจากสถานที่ตามพุทธประวัติแล้ว พระอุปัชฌ์ยังได้นำพระเจ้าอโศกไปบูชาสถูปพระธาตุของพระสาวกต่าง ๆ เช่นพระสารีบุตร พระโมคคัลลานะ พระมหากัสสป และอื่น ๆ อีกหลายที่ โดยแต่ละที่นั้นได้อธิบายถึงคุณวิเศษของพระสาวกแต่ละรูปไว้ ทำให้พระเจ้าอโศกเพิ่มพระราชศรัทธา และได้บริจาคทรัพย์ไว้แต่ละที่จำนวนมาก แต่มีอยู่หนึ่งที่หนึ่งซึ่งเป็นของพระพลุซึ่งอธิบายว่ามีความเป็นเลิศในการรักษาอนามัย ซึ่งท่านได้แยกออกจากหมู่คณะ จนเทศนาสอนใครไม่เกินสองบาท ทำให้พระเจ้าอโศกบริจาคทรัพย์ให้สถูปที่นี้ไว้เพียงเหรียญเดียว โดยได้ให้เหตุผลว่า แม้ว่าพระอรหันต์ดังกล่าวจะมีคุณอันวิเศษก็ตาม แต่ท่านไม่ได้ทำอะไรเพื่อช่วยผู้อื่นอันเป็นประโยชน์ต่อมวลมนุษยเลย จึงควรแล้วที่บริจาคทรัพย์เพียงเหรียญเดียว แต่เมื่อถึงสถูปของรพระอานนท์ ซึ่งมีคุณวิเศษที่เป็นผู้ดูแลพระพุทธเจ้าและเป็นผู้เก็บรวบรวมคำสอนไว้ได้มากที่สุด ทำให้พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้ายังคงอยู่สืบต่อมาและทำให้สัตว์ต่าง ๆ เข้าถึงธรรมะจนสามารถหลุดพ้นจากสังสารวัฏไปได้เป็นจำนวนมาก จึงได้ทรงบริจาคทรัพย์เพื่อบูชาสถูปแห่งนี้ไว้มากที่สุด และในบรรดาสถานที่ที่พระเจ้าอโศกได้ศรัทธาและบริจาคทรัพย์ทำการบูชา นั้น ดันพระศรีมหาโพธิ์ เป็นสถานที่ที่พระเจ้าอโศกได้มีพระราชศรัทธามากเป็นพิเศษ ทำให้พระอัครมเหสี ชื่อ ดิษยรักมิตา เกิดความอิจฉาริษยาตันพระศรีมหาโพธิ์จึงวางแผนให้นางแม่มดไปทำให้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ตายลง และเมื่อต้นโพธิ์ใกล้ตายนั้นก็เป็นที่เหตุให้พระเจ้าอโศกเสียดพระราชนัดตย์มาก พระอัครมเหสีจึงได้คิดแผนการใหม่ทำให้ต้นโพธิ์กลับมามีชีวิตเหมือนเดิมเพื่อเอาใจพระเจ้าอโศก ทำให้พระเจ้าอโศกทรงพอพระทัยที่ต้นพระศรีมหาโพธิ์ฟื้นกลับมีชีวิตดังเดิมและทรงจัดงานทำบุญอย่างยิ่งใหญ่ขึ้น ทั้งยังได้นิมนต์พระสงฆ์เป็นจำนวนมาก เรียกว่า งานมหกรรม ปัญจวารมิกะ โดยพระเจ้าอโศกได้บริจากราชทรัพย์จำนวนมาก

แก่คณะ พระอริยสงฆ์ ซึ่งมีพระปิณฑโกล ภารทวาช⁸ เป็นประธาน โดยในงานนี้ ได้มีผู้ที่บริจาค แข่งขันกับพระเจ้าอโศกจนทำให้พระองค์ทรงพิโรธ และกล่าวว่า “ราชบุปถ์ ไครหนอช่างไม่รู้วิถีของโลกเอาเลย จนมาแข่งบุญกับเรา”⁹ ซึ่งต่อมาทราบว่า เป็นกุนาละราชกุมาร ผู้มีพระเนตรบอด ซึ่งเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าอโศกเอง พระเจ้าอโศกจึงไม่ทำอะไร แต่ได้ทำการถวายทรัพย์อันประกอบด้วยราชบัลลังก์ นางใน ข้าราชการบริวาร ตัวพระเจ้าอโศกเอง และ กุนาละราชกุมาร แก่พระอริยสงฆ์ทั้งหมด เว้นไว้แต่พระคลังหลวงซึ่งเป็นของแผ่นดินเท่านั้นที่ไม่ได้ถวาย จากนั้นได้ทำการถวายอาหารแก่พระสงฆ์ทั้งหมด หลังจากเสร็จการทำบุญแล้วพระเจ้าอโศกได้ใช้เงินในพระคลังที่เหลือจำนวนหนึ่ง ไล่ทรัพย์ที่ได้ถวายแก่พระอริยสงฆ์ คือ ราชบัลลังก์ นางใน ข้าราชการบริวาร ตัวพระเจ้าอโศกเอง และ กุนาละราชกุมาร คืนทั้งหมด

ต่อมาผู้เขียนได้กล่าวถึงเรื่องการประสูติของ พระราชโอรสของพระเจ้าอโศกไว้ว่า ในวันที่พระองค์ทรงสร้างเจดีย์ 84,000 แห่งนั้น พระราชโอรสได้ประสูติ พอดี ซึ่งพระราชโอรสเป็นผู้ที่มีดวงพระเนตรงดงามมากดั่งนกกุนาละ พระเจ้าอโศกจึงได้นำชื่อดังกล่าวมาตั้งเป็นชื่อพระราชโอรส และเมื่อพระราชโอรสเจริญพระชนม์ขึ้นได้อภิเษกสมรสกับ นางกาญจนมาลา แต่ในเวลาต่อมา พระอักรมเหสีของพระเจ้าอโศก พระนามว่า ดิษยรักยิตา ได้เกิดหลงรักกุนาละราชกุมารซึ่งเป็นลูกเลี้ยงขึ้นจนถึงกับได้ขอความรักจากกุนาละราชกุมาร และ ให้กุนาละร่วมเสกสมรสกับนาง หากแต่กุนาละไม่อาจทำได้เนื่องจากเห็นว่าเป็นสิ่งที่ผิดและไม่เหมาะสม เนื่องจากพระนางเป็นพระอักรมเหสีของพระราชบิดาซึ่งเท่ากับเป็นพระมารดาเลี้ยง จึงทำให้พระนางดิษยรักยิตาไม่พอพระราชหฤทัย และอาฆาตแค้นพระกุนาละมาก จนเวลากระทั่งครั้งหนึ่งได้เกิดการกบฏขึ้นที่เมืองตักศิลาอีกซึ่งเป็นเวลาเดียวกับที่พระเจ้าอโศกมหาราชได้ทรงประชวรอย่างหนัก จึงได้โปรดให้กุนาละราชกุมารไปทำการปราบกบฏ และเมื่อพระกุนาละราชกุมารได้เดินทางไปถึงเมืองตักศิลาพระองค์ได้จัดการเรื่องการกบฏไปได้สำเร็จ โดยชาวเมืองตักศิลาได้ออกมาต้อนรับพระองค์ด้วยความยินดี และไม่ทำการต่อต้านแต่อย่างใด โดยที่บอกถึงสาเหตุการก่อความวุ่นวายในครั้งนี้ว่าไม่พอใจขุนนางที่มามีการปกครองเมือง โดยกล่าวว่า “เราไม่ต้องการต่อต้านราชกุมารหรือพระราชหากพวกขุนนางที่มาปกครอง ณ ที่นี้ดูถูกพวกเรานัก”¹⁰ และในขณะนั้นเองอาการประชวรของพระเจ้าอโศกได้กำเริบขึ้นหนักจนไม่มีผู้ใดสามารถรักษาได้ หากแต่พระอักรมเหสีได้พยายามทำการรักษาโดยได้หาสาเหตุการเกิดโรค โดยการนำผู้ซึ่งป่วยเป็นโรคเดียวกับพระเจ้าอโศกมาฆ่าอย่างลับๆ แล้วหาสาเหตุการเกิดโรค สุดท้ายพระนางก็ได้ทราบสาเหตุ และสามารถรักษาพระเจ้าอโศกให้

⁸ เป็นนามพระอรหันต์ ซึ่งมีชีวิตอยู่ในสมัยพุทธกาล และได้ทันเห็นพระเจ้าอโศกเมื่อนาคเป็นเด็กขณะนำฝุ่นผงดินถวายใส่บาตรพระพุทธเจ้า และอธิษฐาน ให้ได้เป็นพระราชโอรสในอนาคต ซึ่งยังคงมีชีวิตอยู่ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชด้วย

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 150.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 158.

หายจากประชวรได้ ทำให้พระเจ้าอโศกพอพระราชหฤทัยมาก และ พระราชทานรางวัลให้ โดยพระนางได้ทูลขอให้ได้ครองราชย์เป็นเวลา 7 วัน ซึ่งพระเจ้าอโศกได้อนุญาตตามที่พระนางทรงขอ ซึ่งทำให้พระนางได้โอกาสที่จะทำการแก้แค้นพระกุนาละกุมารที่รอกอยมานาน พระนางได้ทำการแก้แค้นโดยได้ปลอมพระราชโองการของพระเจ้าอโศกไปถึงชาวเมืองตักศิลา ให้ทำลายดวงพระเนตรทั้งสองของพระกุนาละราชกุมารเสีย และเมื่อชาวเมืองตักศิลาได้รับพระราชโองการนั้นไม่มีผู้ใดกล้าทำลายดวงพระเนตรของพระกุนาละ เนื่องจากพระกุนาละเป็นผู้ทรงคุณธรรมจนเป็นที่ยอมรับของชาวเมืองทั้งหลาย หากแต่ต่อมาชาวเมืองได้เกรงพระราชอาญาจากพระเจ้าอโศก จึงได้ให้ชายคนหนึ่งเป็นผู้ลงมือทำลายดวงตาของพระกุนาละที่ละข้างจนพระเนตรบอดลงทั้งสองข้าง หากแต่การกระทำดังกล่าวกลับทำให้พระกุนาละบรรลุนิรมิตสูงขึ้นสูง แต่ด้วยเหตุที่พระเนตรบอดทั้งสองข้าง จึงได้ทำให้ต้องทรงลำบากมาก ต้องกลายเป็นขอทานเลี้ยงชีพพร้อมกับพระเทวีเพียงสองพระองค์เท่านั้น จนในท้ายที่สุดเวลาผ่านไปนานพอสมควรพระองค์ได้โอกาสกลับเข้าพระราชวังอีกครั้งและได้พบกับพระเจ้าอโศกในที่สุด เมื่อพระเจ้าอโศกพบว่า พระกุนาละราชกุมาร พระเนตรบอดทั้งสองข้างทรงเสวยพระหฤทัยมาก

เมื่อทรงสอบถามถึงสาเหตุจึงทราบความจริงว่าเป็นแผนการร้ายของพระอัครมเหสี ดิษยรัถยิตา ทำให้ทรงโกรธแค้นพระอัครมเหสีมาก แม้ว่าพระกุนาละจะทรงทักทวนและไม่ได้โกรธแค้นพระนางแต่อย่างใด หากแต่พระเจ้าอโศกก็ไม่อาจอภัยโทษให้กับพระนาง ดิษยรัถยิตา ได้พระเจ้าอโศกได้รับสั่งให้ทำการลงโทษพระนางด้วยวิธีการทารุณต่าง ๆ นานา ให้เกิดความทรมาน โดยได้กล่าวว่า “นางหญิงคนชั่ว ผู้ยึดติดในความเลวร้าย ข้าฯ ขอปฏิเสธเจ้าดังพระมุนีผู้ที่ไม่ยึดติดในตัวตนปฏิเสธทรัพย์สมบัติ ฉะนั้นฯ”¹¹ จากนั้นได้ทรงรับสั่งให้นำพระนางไปฆ่าโดยทำการเผาให้ตาย และได้ตั้งประหารชีวิตพลเมืองในนครตักศิลาอีกด้วย นอกจากนี้แล้วผู้เขียนยังได้อธิบายถึงอดีตชาติของพระกุนาละ และ สาเหตุที่ทรงต้องได้รับความทุกข์ทรมานดังกล่าว ซึ่งเป็นเรื่องของกรรม และ วิบาก คือ ผลของกรรมนั้น ๆ ในอดีตชาติที่ส่งผลติดตามมาให้เกิดขึ้นและเป็นไปในชาติต่าง ๆ เรื่องราวต่าง ๆ ได้ดำเนินเรื่อยมาจนใกล้จะจบลง เป็นช่วงที่ใกล้สิ้นสุทธราชการของพระเจ้าอโศกมหาราช ผู้เขียนกล่าวถึงพระเจ้าอโศก ได้ทรงสร้างเจดีย์ไว้ในรัชการที่ครองราชย์ถึง 84,000 องค์ และ ได้ทรงบริจาครัศมีต่าง ๆ เกือบตลอดรัชการรวมเป็นทองประมาณ 96 โกลี ซึ่งพระเจ้าอโศกมีพระราชประสงค์ที่จะทราบว่าเป็นพระศาสนานี้ยังมีผู้ใดอีกบ้างที่เป็นผู้บริจาครัศมีคำฐพระศาสนานี้จำนวนมาก ต่อมาได้ทราบจากพระอริยะสงฆ์ว่า ในอดีตมี อนาถปิณฑิกเศรษฐี ได้ทำการบริจาครัศมีแด่พระพุทธศาสนาไว้เป็นจำนวนถึงทอง 100 โกลี ซึ่งทำให้พระเจ้าอโศกมีพระราชประสงค์ที่จะทำการบริจาครัศมีให้ได้เท่ากับอนาถปิณฑิกเศรษฐีในอดีต แต่ด้วยเวลาดังกล่าวพระเจ้าอโศกได้มีพระชนมายุมากแล้ว และได้ทรงประชวรเนื่องจากชราภาพ ทางการเมืองพระเจ้าอโศกได้

¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า170.

แต่งตั้งให้ พระสัมปทิน พระราชนัดดา ซึ่งเป็นพระราชโอรสของพระกุนาละราชกุมาร เป็นองค์รัชทายาทผู้จะสืบราชบัลลังก์ต่อไป ซึ่งในช่วงเวลานี้เองพระเจ้าอโศกได้ประสงค์ที่จะทำการบริจาคทานให้พระสงฆ์ แต่ก็ได้ถูกบรรดาอำมาตย์ทัดทานและขัดขวางไว้ โดยได้ทูลแก่พระราชนัดดาองค์รัชทายาท ว่าเนื่องจากพระราชอำนาจของราชวงศ์อยู่ที่พระคลังหลวง จึงได้เกรงว่าพระราชอำนาจจะลดลง หากพระเจ้าอโศกได้ทำการบริจาคทรัพย์ให้กับพระสงฆ์มากเกินไป ทำให้พระเจ้าอโศกไม่สามารถบริจาคเงินทองแก่พระศาสนาได้อีกจนทำให้พระองค์เสียพระทัยมากจนปรากฏว่า *“บัดนี้ใครกันแน่เป็นพระเจ้าแผ่นดิน”* ในท้ายที่สุดพระองค์ทรงได้รับอนุญาตให้เสวยเพียงสมอผลเดียว ซึ่งพระองค์ทรงได้โปรดให้นำผลสมอครั้งผลนั้นไปถวายพระอรหันต์ ซึ่งผู้เขียนได้กล่าวบรรยายไว้ถึงลักษณะของความเป็นอนิจจัง คือความไม่เที่ยงแท้แน่นอนของสรรพสิ่ง โดยได้ยกเรื่องของพระเจ้าอโศกไว้เป็นตัวอย่าง ต่อมาพระเจ้าอโศกได้มีพระราชดำรัสกับราชคุปต์มหาอำมาตย์¹² ว่า พระองค์ประสงค์ที่จะยกแผ่นดินทั้งหมด ยกเว้นพระคลังหลวง ถวายแก่พระพุทธศาสนา และโปรดให้จาริกราชสาส์นพร้อมทั้งฉนิกรวยพระทนต์ลงไว้ และให้ผู้นำไปถวายแก่พระสงฆ์จากนั้นจึงได้เสด็จสวรรคต เมื่อหลังเสร็จพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพแล้ว ก่อนจะทำการอภิเษกพระราชธิดาองค์ใหม่ ราชคุปต์มหาอำมาตย์จึงได้กล่าวต่อบรรดาอำมาตย์ทั้งหลายว่าก่อนสวรรคตพระเจ้าอโศกได้ถวายแผ่นดินไว้ให้กับพระพุทธศาสนาหมดแล้วยกเว้นเสียแต่พระคลังหลวงเท่านั้น บรรดาอำมาตย์ต่าง ๆ จึงได้ขอให้ช่วยหาทางแก้ไขให้ ราชคุปต์มหาอำมาตย์จึงได้บอกว่า พระเจ้าอโศกประสงค์ที่จะถวายทองให้ครบ 100 โกลี แต่พระองค์สามารถถวายเพียง 96 โกลี เท่านั้น บรรดาอำมาตย์ต่าง ๆ จึงได้ตกลงกันว่าให้นำทองอีก 4 โกลี ไปถวายพระสงฆ์เพื่อไถ่ราชบัลลังก์ที่พระเจ้าอโศกถวายพระสงฆ์คืน จากนั้นได้ทำการอภิเษก พระราชนัดดาขึ้นครองราชย์สืบไป และบทสุดท้ายผู้เขียนได้กล่าวไว้ถึงเรื่องราวการสิ้นสุดราชวงศ์โมริยะ คือ เมื่อเวลาผ่านไปนานมาก ได้มีการสืบราชบัลลังก์กันเรื่องมาจนถึงสมัยพระเจ้าปุชยมิตร พระองค์ประสงค์ที่จะสร้างความยิ่งใหญ่ให้เหมือนพระเจ้าอโศก แต่ไม่ทราบว่าจะทำอย่างไรดี ได้มีพราหมณ์คนหนึ่งได้แนะนำว่า เมื่อพระเจ้าอโศกสร้างเจดีย์ในพุทธศาสนาถึง 84,000 องค์ และได้รับยกย่องว่ายิ่งใหญ่ หากพระเจ้าปุชยมิตรสามารถทำลายเจดีย์ถึง 84,000 องค์ที่พระเจ้าอโศกได้ทรงสร้างไว้ พระองค์ก็จะได้เป็นผู้ที่ยิ่งใหญ่กว่า พระเจ้าปุชยมิตรจึงได้โปรดให้ไปทำลายเจดีย์ดังกล่าวหากแต่ไม่สำเร็จ ต่อมาพระองค์จึงได้ให้ทำลายวัดในพระพุทธศาสนาแทน และได้สั่งให้ประหารชีวิตพระสงฆ์เป็นจำนวนมาก จนเป็นยุคเสื่อมถอยของพระพุทธศาสนา ซึ่งต่อมาในท้ายที่สุดพระเจ้าปุชยมิตร ก็ได้รับผลกระทบถูกยักษ์ตน

¹² ผู้เขียนได้กล่าวไว้ว่าเป็น ผู้ที่ร่วมอนุโมทนาบุญไว้กับพระเจ้าอโศกในอดีตชาติ ครั้งพระเจ้าอโศกเป็นเด็กชื่อ ชยะถวายฟืนผงดินแก่พระพุทธเจ้า และราชคุปต์มหาอำมาตย์เป็นเด็กชื่อวิชัย ที่เล่นคู่กันอยู่ผู้ซึ่งอนุโมทนาบุญของพระเจ้าอโศกในครั้งนั้น

หนึ่งสังหารจนสิ้นพระชนม์และราชวงศ์โมริยะก็ได้ล่มสลายลงนับแต่นั้นเป็นต้นมา ซึ่งมาถึงจุดนี้เนื้อเรื่องทั้งหมดก็ได้จบลงเพียงเท่านี้

วิเคราะห์ลักษณะการปกครองของพระเจ้าอโศกมหาราช

1. ก่อนขึ้นครองราชย์

ฐานะของพระเจ้าอโศกมหาราชก่อนขึ้นครองราชย์

ในเบื้องต้นประวัติความเป็นมาของพระเจ้าอโศกมหาราชในวัยเยาว์ไม่ได้มีกล่าวไว้ในจารึกอโศกแต่อย่างใด เนื่องจากเป็นจารึกที่พระองค์ทรงโปรดให้สร้างไว้สมัยพระองค์ขึ้นครองราชย์ได้ในระยะเวลาพอสมควรแล้ว แต่ช่วงวัยดังกล่าวนี้ได้มีกล่าวไว้ใน อโศกาวทานคร่าว ๆ ว่า พระองค์นั้นเป็นโอรสของพระเจ้าพินทุสารกับพระมเหสี ซึ่งเป็นบุตรของพราหมณ์ผู้หนึ่ง มีน้องชายร่วมบิดามารดา 1 คน โดยพระเจ้าอโศกนั้นก็ป็นเจ้าชายองค์หนึ่งในมารดา เจ้าชายหลาย ๆ องค์ ของพระเจ้าพินทุสาร แต่ที่สำคัญคือ พระเจ้าพินทุสารมีโอรสองค์โตอยู่แล้วคือ สุธีมะราชกุมาร ซึ่งลักษณะของพระเจ้าอโศกนั้นในอโศกาวทานได้กล่าวไว้ว่าพระองค์เป็นผู้ที่มีผิวกายหยาบ ไม่มีสง่าราศี ไม่เหมาะสมที่จะเป็นกษัตริย์ แต่พระองค์ได้รับการศึกษาและเรียนรู้ทั้งในด้านต่าง ๆ ทั้งยุทธศาสตร์ และศิลปศาสตร์ จนทำให้พระองค์มีคุณสมบัติเพียงพอร่วมในฐานะราชกุมาร ซึ่งในคัมภีร์อรรถศาสตร์ที่เกฏิลยะรวบรวมเขียนไว้นั้นก็ได้กล่าวไว้อย่างชัดเจนถึงคุณสมบัติของราชกุมารที่ต้องควรมีคือ การศึกษาวิชายุทธศาสตร์, ประวัติศาสตร์, ธรรมศาสตร์ และปรัชญา ทำให้เห็นชัดเจนว่าอิทธิพลของการเตรียมตัวเป็นผู้ปกครองหรือราชาของพระเจ้าอโศกในช่วงนี้ได้รับอิทธิพลมาจากคัมภีร์อรรถศาสตร์ของเกฏิลยะอย่างชัดเจน

ลักษณะการสืบราชสมบัติ

ในอโศกาวทานนั้นกล่าวถึงลักษณะการสืบราชสมบัติไว้ตอนหนึ่ง คือ เมื่อพระเจ้าพินทุสารต้องการหาพระราชโอรสที่จะครองราชย์ต่อจากพระองค์จึงได้ทรงให้ญาติผู้หนึ่งช่วยตรวจดูราชกุมารทั้งหมดว่าผู้ใดจะได้เป็นพระราชธิดาต่อจากพระองค์ ซึ่งต่อมาญาติก็ได้ทำนายว่าพระเจ้าอโศกจะได้เป็นกษัตริย์ในลำดับต่อมา แสดงให้เห็นว่าลักษณะการสืบราชสมบัติ หรือการสืบทอดอำนาจของกษัตริย์นั้นได้มีการวางรากฐานเป็นระบบที่ชัดเจนไว้ เป็นการสืบสันตติวงศ์โดยพระราชบิดาจะเป็นผู้กำหนดตัวรัชทายาทด้วยพระองค์เอง ซึ่งเป็นธรรมเนียมปฏิบัติตกทอดมาโดยในประเทศไทยเองสมัยมีการปกครองแบบราชาธิปไตย ตั้งแต่สุโขทัย อยุธยา รัตนบุรี และรัตนโกสินทร์ นั้นก็ได้รับอิทธิพลเช่นเดียวกันนี้ด้วย

พระเจ้าอโศกเป็นผู้ที่มีได้ถูกคัดเลือกให้สืบต่ออำนาจ

ในอโศกาทานกล่าวว่าพระเจ้าอโศกเป็นผู้ที่มีผิวกายหยาบ ไม่มีสง่าราศี ทำให้ไม่เป็นที่โปรดปรานของพระราชบิดาปรากฏไว้ว่าพระเจ้าอโศกกล่าวในตอนพระราชบิดาให้โอรสทั้งหลายไม่ทำการทดสอบว่า

“หม่อมฉันจะไปทำไมกัน แม้ทอดพระเนตรเรือนร่างของหม่อมฉัน ก็กริ้วแล้ว”¹³

และต่อมาที่ถาภิเป็นผู้ตรวจสอบหาเจ้าชายที่จะเป็นรัชทายาท ไม่ยอมเอ่ยนามพระเจ้าอโศกเพราะเกรงว่าจะถูกพระเจ้าพินทุसारประหารชีวิต จนท้ายที่สุดได้หลบหนีไปอยู่นอกเมืองนั้น แสดงให้เห็นว่าพื้นฐานของราชวงศ์โมริยะนั้น มีการแก่งแย่งอำนาจกันมาโดยตลอด และพระเจ้าอโศกเองในฐานะเจ้าชายองค์หนึ่งก็เป็นผู้อยู่ในวิถีทางแห่งการแก่งแย่งซึ่งอำนาจนี้ด้วยเช่นกัน หากแต่พระองค์นั้นมิได้มีหนทางแห่งอำนาจที่ราบเรียบเช่นกษัตริย์อื่นเลยเนื่องจากว่าแม้แต่การเริ่มต้นของวิถีทางแห่งอำนาจแล้ว พระองค์ยังถูกขัดขวางจากพระราชบิดาของพระองค์ซึ่งเป็นผู้มีอำนาจมากที่สุดเสียอีก ด้วยเหตุนี้เองที่พระองค์ทรงมีปมด้อยในเรื่องรูปลักษณะและประกอบกับพระองค์ถูกรังเกียจ แม้จากพระราชบิดา และที่แสดงให้เห็นอย่างแน่ชัดนั้นพระองค์ได้ถูกพระราชบิดาสั่งให้ไปปราบกบฏที่เมืองตักศิลา แทนสุสีมะและเรียกตัวสุสีมะกลับมาเพื่อจะตั้งให้เป็นรัชทายาทโดยตรง จนเป็นเหตุให้พระองค์ได้แย่งชิงอำนาจในเวลาต่อมา ทั้งยังส่งผลให้พระองค์เป็นกษัตริย์ผู้โหดร้าย ในช่วงต้นของการขึ้นครองราชย์นั่นเอง

2. ขณะขึ้นครองราชย์

การได้มาซึ่งอำนาจของพระเจ้าอโศก

ในจารึกอโศกนั้นมิได้กล่าวถึงการขึ้นครองราชย์ของพระเจ้าอโศกไว้แต่อย่างใด เพียงกล่าวถึงเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการครองราชย์ว่า หลังการครองราชย์.....ก็ปี เท่านั้น แต่วิธีการครองราชย์นั้นมีได้กล่าวถึงไว้ชัดเจน มิเพียงกล่าวไว้ในบทวิเคราะห์ของผู้เขียนคือ พระธรรมปิฎกกว่า “พระเจ้าอโศกมหาราช” แต่แรกเป็นกษัตริย์ที่ดุร้ายมาก คือ ตอนเป็นเจ้าชาย ได้ไปเป็นอุปราชที่เมื่ออุชเชนีที่บอกชื่อตามที่กล่าวมานั้น ครั้นพระราชบิดา คือ พระเจ้าพินทุसार สวรรคต เจ้าชายอโศกก็ฆ่าพี่น้องหมดยุคประมาณ 100 องค์ เหลือไว้เฉพาะพระอนุชาร่วมพระมารดาองค์เดียว ด้วยความกระหายอำนาจ ก็ตั้งตัวเป็นกษัตริย์ยิ่งใหญ่ผู้เดียว¹⁴

ส่วนสัญลักษณ์ ศิวรักษ์ นั้นกล่าวว่าในการสังเคราะห์วรรณคดีบาลี เรื่องราวที่เกี่ยวกับพระเจ้าอโศกด้านภาษาบาลีปรากฏอยู่ในที่ปวงศ์ และมหาวงศ์ พงศาวดารดังกล่าวเมื่อพระ

¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 86

¹⁴ พระธรรมปิฎก จารึกอโศก (กรุงเทพฯ: ธรรมสภา, 2540), หน้า 17-18.

เยาว์พระเจ้าอโศกได้เสด็จไปครองแคว้นอวันตี มีเมืองอุชเชนีเป็นราชธานี ครั้นพระเจ้าพินทุสารสวรรคต พระเจ้าอโศกเสด็จออกจากอุชเชนีมายังปาฏลิบุตร และทรงยึดอำนาจการปกครองได้ ทรงปลงพระชนม์เจ้านายพี่น้องฝ่ายหน้าทั้งหมด ยกเว้นติสละ ซึ่งอาจช่วยวางแผนยึดอำนาจด้วยกัน¹⁵ นอกจากนี้ ศ.โรมิลลา ธาปาร์ ได้กล่าวไว้ว่า พระเจ้าอโศกสมัยเป็นเจ้าชายเคยไปปกครองเมืองตักกศิลาและอุชเชนี¹⁶ ซึ่งในอโศกาวทานได้กล่าวไว้ถึงเรื่องการได้มาซึ่งอำนาจในการปกครองเป็น 2 ประเด็นคือ

การได้มาซึ่งอำนาจโดยการเห็นชอบของขุนนางส่วนใหญ่

กล่าวคือ เนื้อความตอนนี้เป็นส่วนรายละเอียดที่ไม่ปรากฏในคัมภีร์อื่นชัดเจน แต่ในอโศกาวทาน กล่าวถึงการได้มาของอำนาจทางการเมืองโดยความเห็นชอบของขุนนางไว้ ขณะที่พระเจ้าอโศกได้รับคำสั่งให้ไปปราบกบฏที่เมืองตักศิลาและได้ทำสำเร็จในครั้งแรก และแม้ในเวลาต่อมา ชาวตักศิลาได้เกิดกบฏอีก พระเจ้าพินทุสารได้ส่งสุทิมะราชกุมารไปปราบบั้งแต่งทรงล้มเหลว ซึ่งเป็นเวลาเดียวกับที่พระเจ้าพินทุสารประชวรจึงได้เรียกให้สุทิมะเสด็จกลับมาเพื่อจะแต่งตั้งให้เป็นรัชทายาท และพวกอำมาตย์พากันวางแผนกราบทูลพระเจ้าพินทุสารให้อภิเษกพระเจ้าอโศกเป็นพระราชาไว้ก่อน เมื่อสุทิมะเสด็จกลับมาแล้วจะได้ทำการอภิเษกสุทิมะภายหลัง ในอโศกาวทานกล่าวว่าพระเจ้าอโศกประกาศว่า

“ถ้าราชบัลลังก์นี้เป็นสิทธิอันชอบธรรม ของเราแล้วไซ้ร้ ขอให้เทพดาจงสวมมงกุฎให้เราเถิด”¹⁷

ซึ่งเทพดาก็ทรงกระทำอย่างนั้นทันที เมื่อพระเจ้าพินทุสารทอดพระเนตรแล้วเห็น ก็ทรงพระอาเจียนเป็นพระโลหิตและเสด็จสวรรคตทันที และต่อมาพระองค์จึงเสด็จขึ้นครองราชย์ การอ้างเทพเจ้าของพระเจ้าอโศกดังกล่าวนี้เป็น การสร้างความชอบธรรมทางการเมืองอีกสิ่งหนึ่งเพื่อสนับสนุนการได้มาซึ่งอำนาจของพระองค์ นอกเหนือจากได้รับการสนับสนุนจากบรรดาอำมาตย์ต่าง ๆ แล้ว เรื่องการสืบราชย์สมบัติ นั้น สอดคล้องกับแนวคิดการสร้าง ความชอบธรรมของทินพันธุ์ นาคะตะ โดยให้ความเห็นถึงการสร้างความชอบธรรมทางการเมืองไว้โดยการอ้างถึงศักดิ์สิทธิ์ เช่นเทพเจ้าเพื่อให้เกิดการยอมรับจากประชาชนผู้ได้ปกครอง¹⁸ ซึ่งในอโศกาวทาน

¹⁵ สุวักขณ์ ศิวรักษ์, ความเข้าใจในเรื่องพระเจ้าอโศกและอโศกาวทาน, หน้า 18-19

¹⁶ ศ.โรมิลลา ธาปาร์, “พระเจ้าอโศกกับพระพุทธศาสนาในศิลาจารึก,” แปลโดย นวม สงวนทรัพย์, วารสารธรรมจักษุ, 85, (มกราคม, 2544): 39 .

¹⁷ สุวักขณ์ ศิวรักษ์, ความเข้าใจในเรื่องพระเจ้าอโศกและอโศกาวทาน หน้า 90.

¹⁸ ทินพันธุ์ นาคะตะ, รัฐศาสตร์: ทฤษฎี แนวความคิด ปัญหาสำคัญ และแนวทางการศึกษาวิเคราะห์การเมือง (กรุงเทพฯ: โครงการเอกสาร และตำรา สมาคมรัฐประศาสนศาสตร์ นิติฯ, พิมพ์ครั้งที่ 4, 2541), หน้า 85-86.

ได้แสดงให้เห็นไว้อย่างชัดเจนที่สุด นอกจากนี้ในอรรถศาสตร์ของเกอฏีละ ได้กล่าวถึงลักษณะการเปลี่ยนโอนอำนาจเช่นนี้ไว้เช่นกัน โดยระบุไว้ว่าอัครเสนาไม่ควรที่จะละโมบยึดเอาอาณาจักร ธรรมเนียมกษัตริย์เกิดประชวร หรือสวรรคตอย่างกะทันหัน อัครเสนาต้องทำทุกอย่างตามอำนาจที่มีเพื่อให้มีการปกครองของกษัตริย์จากราชวงศ์เดียวกันขึ้นรับอำนาจแทน หากมีเจ้าชายแห่งราชวงศ์นั้นซึ่งได้รับการอบรมมาดีแล้ว พระองค์ควรได้รับการแต่งตั้งเป็นกษัตริย์แทน พระเจ้าอโศกก็เป็นเจ้าชายแห่งพระราชวงศ์เดียวกันอีกพระองค์หนึ่งที่ได้รับการอบรมมาเป็นอย่างดีแล้ว ทั้งยังประกอบไปด้วยความสามารถในการปราบปรามการก่อกบฏในเมืองคักศิลาให้ประจักษ์ต่อทั้งพระราชบิดาและหมู่เสนาอำมาตย์ต่างๆ จึงเชื่อได้ว่าในภาวะเช่นนั้นพระองค์เป็นผู้มีคุณสมบัติเพียงพออย่างยิ่ง ทัดเทียมหรือเหนือเหนือกว่าสุสีมะ พระเชษฐาต่างพระราชมารดาด้วยซ้ำไป ประกอบกับสุสีมะเองนั้นมิได้สร้างความเป็นมิตร หรือพวกพ้องอันเป็นการสนับสนุนในการได้ซึ่งอำนาจไว้ เท่าที่ควรหากแต่ยังทำลายสัมพันธ์ภาพกับอำมาตย์ที่มีอิทธิพลอีกด้วย จึงไม่ต้องสงสัยเลยว่า เหตุใดผู้แต่งอโศกาทาน จึงได้กล่าวถึงการได้มาซึ่งอำนาจของพระเจ้าอโศกในลักษณะเช่นนี้

การใช้ความรุนแรงและกำลังในการได้มาซึ่งอำนาจ

นอกจากการสร้างถวายความชอบธรรมในการล้มอำนาจจากพระราชบิดาโดยอ้างเทพเจ้าและการได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มอำมาตย์ซึ่งมีอิทธิพลแล้ว พระองค์ยังหันมาใช้นโยบายด้านกำลังทหาร ด้วยวิธีการที่รุนแรงเพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจอย่างเด็ดขาดเห็นได้จากการที่สุสีมะกลับมานครปาฏลีบุตร พระเจ้าอโศกได้ใช้กำลังทางทหารเข้าต่อต้านจนในที่สุด สุสีมะซึ่งเป็นผู้แข่งขันทางการเมือง ก็ได้สิ้นพระชนม์ไป หลังจากที่ได้ครองราชย์ใหม่นั้นพระองค์ได้ตั้งราชอุปต์เป็นอัครมหาเสนาบดีทันที ซึ่งเห็นได้ว่าเป็นการกลับมาสร้างชอบธรรมโดยสร้างฐานอำนาจในการสนับสนุนของพระเจ้าอโศกอีกครั้ง ซึ่งเป็นนโยบายที่เกิดประสิทธิภาพอย่างยิ่ง เพราะการขึ้นครองราชย์ของพระองค์สามารถทำได้อย่างสมบูรณ์ จนในเวลาต่อมาพระองค์ได้เป็นผู้ปกครองที่ยิ่งใหญ่ในประวัติศาสตร์พระองค์หนึ่งของโลก ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่าหลักการปกครองอันเกี่ยวกับกษัตริย์ของพระเจ้าอโศกมหาราชนั้นไม่ได้รับอิทธิพลจากคติความเชื่อเรื่องมหาชนสมมติ ตามที่ปรากฏไว้ในอัครัญยสูตร หากแต่พระองค์ทรงเลือกใช้วิธีการที่รุนแรงทางการทหารเพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจ มากกว่าที่จะใช้วิธีประนีประนอมตามแนวคิดทางพุทธศาสนา

3. หลังการขึ้นครองราชย์

ภารกิจสำคัญหลังขึ้นครองราชย์

ตามทฤษฎีแห่งอำนาจนั้น ที่มาของอำนาจและการได้มาซึ่งอำนาจนั้นเป็นสิ่งสำคัญ แต่อีกสิ่งหนึ่งที่สำคัญยิ่งกว่าก็คือการใช้อำนาจและการรักษาไว้ซึ่งอำนาจ โดยเฉพาะอย่าง

ยังอำนาจที่ยิ่งใหญ่ เช่น อำนาจทางการเมือง¹⁹ และการปกครองของพระเจ้าอโศกก็เช่นกัน พระองค์จึงได้เลือกที่ใช้อำนาจและรักษาไว้ซึ่งอำนาจเป็นสิ่งแรกในภารกิจที่สำคัญ เพื่อสร้างการยอมรับจากผู้ใต้การปกครอง โดยทั้งก่อนและหลังขึ้นครองราชย์ พระองค์ทรงเลือกวิธีการรุนแรงในการปราบปรามผู้ที่ไม่จงรักภักดี และเป็นผู้ที่ไม่ยอมรับในพระราชอำนาจของพระองค์ ตั้งแต่พระองค์เสด็จไปปราบกบฏที่ตักศิลา ครั้นเป็นเจ้าชายที่ยังไม่ครองราชย์ และแม้กระทั่งขึ้นครองราชย์แล้วทรงปราบปรามอำมาตย์ผู้ที่ดูแคลนและไม่ยอมรับในพระราชอำนาจของพระองค์ด้วยการประหารชีวิตอำมาตย์เหล่านั้นทั้ง 500 คน และโปรดให้เผาางสนมอีก 500 คนที่ทำให้พระองค์ไม่พอใจซึ่งการเลือกที่จะใช้อำนาจในลักษณะด้วยความรุนแรงเช่นนี้ แม้จะทำให้พระองค์รักษาพระราชอำนาจไว้ได้อย่างดีเยี่ยม แต่ก็ส่งผลกระทบต่อพระองค์ด้วยเช่นกันคือ ทำให้ประชาชนทั้งหลายของพระองค์ว่าเป็นกษัตริย์ผู้โหดร้าย จนได้ขนานพระนามว่า “ฉันทาโศก”²⁰ ซึ่งได้มีการกล่าวถึงไว้ในอโศกาวทานอย่างชัดเจน โดยลักษณะวิธีการใช้ความรุนแรงเช่นนี้ในการปราบปรามผู้ซัดขวางนั้นเป็นแนวคิดที่ปรากฏในเรื่องแนวคิดเกี่ยวกับมิตรและศัตรูซึ่งเกาฏิลยะเสนอไว้ว่า ไม่ว่าจะเป็มิตรหรือศัตรูก็ตามเราก็จะต้องมียุทธวิธีหรือใช้เล่ห์กลกับเขาเหล่านั้นอย่างเหมาะสม เพื่อให้ได้มาซึ่งความสำเร็จตามจุดมุ่งหมายทั้งสิ้น แนวคิดและวิธีการที่พระองค์ทรงใช้ดังกล่าวนี้ขัดแย้งต่อแนวคิดเรื่องอปริหานิยธรรม ทศพิธราชธรรม อัคคัณฺณสูตร และจกกวัดิสูตร ซึ่งเป็นแนวคิดที่ส่วนใหญ่จะมุ่งเน้นถึงการให้ทานและการละเว้นชีวิตมนุษย์และสัตว์เป็นหลัก จึงเห็นได้ชัดว่าพระองค์นั้นเลือกที่จะใช้ความรุนแรงซึ่งไม่อยู่ในแนวความคิดตามพุทธปรัชญามาใช้รวบรวมอำนาจ และพระองค์ก็เห็นว่าแนวคิดและวิธีการที่พระองค์ดำเนินการอยู่นั้นเป็นวิธีการที่มีประสิทธิภาพอย่างยิ่ง

การขยายดินแดนด้วยนโยบายด้านการสงคราม

ข้อความในจารึกอโศกฉบับหนึ่งกล่าวว่า เมื่อขึ้นครองราชย์ได้ 8 ปี แล้ว พระเจ้าอโศกมีชัยชนะปราบแคว้นกลิงคะได้ แต่ทำให้มีประชาชนจำนวน 150,000 คน ถูกจับเป็นเชลย อีกประมาณ 100,000 คน ถูกฆ่า และอีกหลายเท่าของจำนวนนั้นล้มตายไป²¹ ส่วนอโศกาวทานนั้นไม่ได้กล่าวถึงเรื่องแคว้นกลิงคะไว้อย่างชัดเจนนักเพียงกล่าวว่า เมื่อครั้งที่พระองค์ได้ปราบศัตรูจนราบคาบ รวมผืนพิภพและภูเขาไว้ทั้งหมดจนจรดทะเลให้อยู่ใต้เอกวัตรแห่งสมาธิปัดนั้นยังไม่นำยินดีเท่ากับที่พระองค์ได้พบพระอุปลุกต์เลย²² แสดงให้เห็นว่าช่วงเวลาระหว่างปีที่ 1-8 นั้น พระ

¹⁹ ชิตพล กาญจนกิจ, “การสร้างฐานอำนาจทางการเมืองของพลตำรวจเอกเผ่า ศรียานนท์”(วิทยานิพนธ์ ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539), หน้า 42.

²⁰ แปลว่าพระเจ้าอโศกผู้ดุร้าย

²¹ พระธรรมปิฎก จารึกอโศก, หน้า 56.

²² สุตกัณฺธ คีวรักัณฺธ, ความเข้าใจในเรื่องพระเจ้าอโศกและอโศกาวทาน, หน้า 126.

องค์ได้ดำเนินตามนโยบายมุ่งขยายดินแดนโดยใช้นโยบายด้านการสงครามเป็นหลักเพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจและเสถียรภาพทางการเมืองที่รวมเรียกได้ว่า “ความยิ่งใหญ่” ซึ่งมีสิ่งชี้ชัดได้ดีที่สุดคือ พื้นที่และประชากร อันถือได้ว่าเป็นปัจจัยสำคัญทางเศรษฐกิจที่สำคัญมากในช่วงเวลานั้น โดยนโยบายด้านการทหารดังกล่าวนี้ พระองค์มิได้เริ่มใช้หลังจากได้ขึ้นครองราชย์แล้ว แต่่นโยบายด้านการทหารและการสงครามต่าง ๆ นั้น พระองค์ได้ใช้มาตั้งแต่เมื่อครั้งพระองค์ยังทรงเป็นเจ้าชายซึ่งยังไม่ได้ครองราชย์เลย อันเป็นการสอดคล้องกับนโยบายของพระราชอัยกาและพระราชบิดาของพระองค์ คือ พระเจ้าจันทรคุปต์ และพระเจ้าพินทุसार โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการยกกองทัพไปปราบกบฏที่เมืองดักศิลา ซึ่งเกิดขึ้นบ่อยครั้ง และการสงครามที่สำคัญครั้งหลังสุดคือการแผ่พระราชอำนาจไปปราบแคว้นกลิงคะจนเกิดความสูญเสียดังใหญ่ขึ้น แต่ก็เป็นผลทำให้พระองค์ผนวกดินแดนแคว้นกลิงคะไว้ในพระราชอำนาจได้สำเร็จทำให้พระราชอาณาจักรของพระองค์ยิ่งใหญ่ที่สุดคือ จากคาบสมุทรหนึ่งจรดอีกคาบสมุทรหนึ่งดังที่ได้กล่าวไว้แล้ว โดยนโยบายในการขยายดินแดนนี้สอดคล้องกับนโยบาย 6 ด้าน ที่เกาฏิลยะนำเสนอไว้ โดยพระองค์เลือกที่จะขยายดินแดนตามแนวคิดนั้นเพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจมากกว่าที่จะเลือกวิธีการตามแนวคิดในเรื่องพระเจ้าจักรพรรดิตามจกกวตีสูต หรือแนวคิดด้านเศรษฐกิจในกฎทันทสูตที่เน้นความสำคัญของเศรษฐกิจมากกว่าความสำคัญในเรื่องการขยายดินแดนตามที่พระองค์ได้ดำเนินการอยู่นี้

นโยบายด้านการสงครามไม่ประสบความสำเร็จ

จากที่ได้กล่าวแล้วนั้นว่า แม้ว่านโยบายด้านการขยายดินแดนโดยการสงครามของพระเจ้าอโศกจะทำให้พระองค์เป็นกษัตริย์ที่ครอบครองดินแดนกว้างใหญ่ที่สุดในชมพูทวีปแล้วก็ตาม ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นนโยบายการบริหารที่มีประสิทธิภาพที่สุด แต่ในความเป็นจริงมิได้เป็นเช่นนั้น เพราะว่าการได้มาซึ่งอำนาจนั้นเป็นสิ่งที่สำคัญ แต่การใช้และรักษาไว้ซึ่งอำนาจนั้นสำคัญและยากกว่า เพราะปรากฏว่า หลังจากที่พระเจ้าอโศกมหาราชได้รวบรวมแผ่นดินเป็นปึกแผ่นแล้วที่เมืองดักศิลาเกิดการกบฏขึ้นอีกจนพระเจ้าอโศกซึ่งเวลานั้นได้ส่ง พระราชโอรสไปปราบปรามกบฏด้วยกองทัพอีกครั้ง จนพระราชโอรสกุณาละต้องพระเนตรบอดทั้งสองข้างในเวลาต่อมา แสดงให้เห็นว่านโยบายด้านการสงครามของพระองค์นั้นยังไม่ทำให้เกิดประสิทธิภาพอย่างสูงสุดเท่าที่ควร พระองค์คงจะต้องมีการปรับเปลี่ยนนโยบายในการปกครองเพื่อให้การรักษาไว้ซึ่งอำนาจของพระองค์เกิดประสิทธิภาพมากที่สุดด้วยแทน ซึ่งแนวทางการปกครองเช่นนี้เคยมีปรากฏไว้ในคัมภีร์อรรถศาสตร์เรื่องประเภทของกษัตริย์แล้ว โดยเกาฏิลยะได้แบ่งกษัตริย์เป็น 3 ประเภทคือ กษัตริย์ที่ดี, กษัตริย์ที่มีแต่ความโลภ, กษัตริย์ที่มีแต่ความโหดเหี้ยม และได้ให้ทัศนะไว้ว่าผู้ปกครองที่ดีแม้ประเทศจะประสบความสำเร็จนั้นก็ยังสามารถสร้างความเจริญได้ แต่การที่ผู้ปกครองมีแต่ความโลภ และความโหดร้าย แม้บ้านเมืองจะมีแต่ความเจริญหรือประชาชนจงรักภักดีเพียงใด ก็อาจเป็นเหตุให้ทำลายอาณาจักรลงได้ เพราะประชาชนจะหันมาโกรธแค้น

กษัตริย์มากขึ้นและเป็นเหตุให้อริราชศัตรูถือโอกาสโจมตีประเทศได้²³ จึงน่าจะเป็นไปได้ที่พระเจ้าอโศกจะเปลี่ยนนโยบายการปกครองที่แข็งแกร่งไว้ให้มีความอ่อนตัวมากขึ้นแต่ในความอ่อนตัวของนโยบายนั้นจะต้องมีมาตรการที่มีประสิทธิภาพรองรับเพื่อวัตถุประสงค์สำคัญคือการได้รับการยอมรับจากประชาชน มิใช่การเกรงกลัวซึ่งก่อให้เกิดสมญานามว่า “จันทาโศก” อย่างที่ได้รับนั้น

ความเกี่ยวข้องของพระพุทธศาสนากับพระเจ้าอโศกมหาราช

หลังจากพระเจ้าอโศกรวบรวมแผ่นดินเป็นปึกแผ่นปราบปรามแคว้นกลิงคะได้สำเร็จทำให้เกิดความสูญเสีย ผู้คนบาดเจ็บล้มตายและที่สำคัญถูกจับมาเป็นเชลยศึกจำนวนมาก ดังที่มีปรากฏไว้ในจารึกอโศกนั้น ได้มีข้อความว่าการปราบปรามแคว้นกลิงคะนั้นพระเจ้าอโศกถือว่ากรรมหนัก พระองค์ทรงหันมาปฏิบัติธรรม มีพระราชหฤทัยใฝ่ธรรม และอบรมสั่งสอนธรรมแก่ประชาชนขึ้น พระเจ้าอโศกกล่าวว่าอำนาจของพระองค์ ทำให้ประชาชนอบอุ่นใจและเป็นเครื่องทำให้ประชาชนสนใจในการทำกรรมชั่ว และโปรดให้แจ้งแก่ประชาชนว่าให้พึงละอายต่อการทำชั่วถ้าไม่ต้องการที่จะประสบความพินาศ เพราะพระเจ้าอโศกปรารถนาให้สรรพสัตว์ ปลอดภัย มีการบังคับใจตนได้ มีความประพฤติดี มีความสุภาพอ่อนโยน และเรียกสิ่งที่เป็นผลสำเร็จอันเกิดจากการกระทำเช่นนี้ว่าเป็น “ธรรมวิชัย” ที่ประชาชนส่วนใหญ่ แม้ทั้งอาณาจักรใกล้เคียงทั่วทั้งแผ่นดินโดยรวม ก็ต่างพากันปฏิบัติตามธรรมที่พระเจ้าอโศกทรงสั่งสอน โดยพระเจ้าอโศกได้โปรดให้จารึกข้อความไว้ เพื่อให้ลูกหลานของพระองค์ อย่าได้คิดแสวงหาชัยชนะโดยการรุกรานใช้กำลังเพิ่มขึ้นใหม่อีก แต่พระองค์ยังหาทางออกเอาไว้ให้เป็นช่องทางสร้างความชอบธรรมว่าแม้ถ้าหากว่าเขาแสวงหาชัยชนะมาเป็นของตนเพิ่มขึ้นใหม่แล้ว ก็ขอให้เขาพอใจในการให้อภัยและการใช้อำนาจแต่เพียงเล็กน้อย และให้ยึดชัยชนะที่แท้จริง จะต้องเป็นธรรมวิชัยเท่านั้น²⁴ แต่ในอโศกาวทานได้กล่าวว่าพระเจ้าอโศกได้กลับใจหันมานับถือศาสนาพุทธเพราะได้รับการบอกกล่าวจากพระอรหันต์รูปหนึ่งว่า พระเจ้าอโศกนั้นเป็นผู้อยู่ในพุทธทำนายว่าจะจะเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ครอบครองแคว้นทั่วทั้งทวีปหนึ่งในสี่ทวีป และจะเป็นธรรมราชานำพระบรมสารีริกธาตุออกแจกจ่ายกว้างไกล และจะเป็นผู้สร้างเจดีย์ 84,000 องค์ และได้แสดงอิทธิฤทธิ์จนพระเจ้าอโศกเกิดศรัทธา และหันมานับถือศาสนาพุทธ จากข้อความทั้งสองข้างต้นจะเห็นได้ว่าเป็นช่วงที่พระเจ้าอโศกขยายอำนาจได้อย่างเต็มที่แล้ว โดยครั้งสุดท้ายรวบรวมแคว้นกลิงคะไว้ได้และจับกุมเชลยศึกไว้เป็นจำนวนมาก การเปลี่ยนมาดำเนินนโยบายที่ละมุนละม่อมลงน่าจะเป็นการทำให้ประชาชนยอมรับและให้อภัยพระองค์ได้มากที่สุด ซึ่งสิ่งที่สามารถทำให้ประชาชนยอมรับและให้อภัยให้พระองค์ดีที่สุดในวิธีหนึ่งคือ การใช้ธรรม เป็นสิ่งช่วยสนับสนุน และคำสอนของทุก ๆ ศาสนา

²³ อ้างถึงแล้วในบทที่ 3 เรื่องลักษณะผู้ปกครอง

²⁴ พระธรรมปิฎก ,จารึกอโศก,หน้า 56-87.

นั่นเป็นสิ่งที่ดีและประชาชนส่วนใหญ่ยอมรับ ประกอบกับพุทธศาสนาในเวลานั้นถ้าเป็นที่แพร่หลายและมีหลักการที่ค่อนข้างประนีประนอม โดยเฉพาะอย่างยิ่งบุคคลทุก ๆ คนสามารถเข้าถึงจุดสูงสุดได้โดยไม่มีการแข่งขันวรรณะ ประชาชนจำนวนมากจะให้อภัยพระองค์และยอมรับพระองค์ได้ในเวลาไม่นาน ซึ่งผู้วิเคราะห์ห่มองว่าเป็นวิธีการสร้างความชอบธรรมที่มีประสิทธิภาพวิธีหนึ่งด้วยเช่นกัน นอกจากนั้นแล้วการให้ความสำคัญต่อศาสนานั้น หลักการปกครองของเกาหลียะ ซึ่งผู้วิเคราะห์เชื่อว่าพระเจ้าอโศกนำมาใช้บริหารประเทศยังได้กล่าวไว้ด้วยอย่างชัดเจนว่าเป็นส่วนหนึ่งของผู้ปกครองต้องให้ความสำคัญต่อศาสนาและทำนุบำรุงทั้งให้การสนับสนุนศาสนาด้วย จึงเป็นอีกเหตุผลหนึ่งซึ่งผู้วิเคราะห์ห่มองว่าเป็นวิธีการสร้างความชอบธรรมเพื่อรักษาไว้ซึ่งอำนาจของพระเจ้าอโศกที่มีประสิทธิภาพ และเป็นปัจจัยที่ทำให้พระองค์หันมาดำเนินนโยบาย การปกครองตามธรรมวินี

ความเกี่ยวข้องของพุทธศาสนาในลักษณะถึงสร้างความชอบธรรมทางการเมือง

ทำไมต้องเป็นพุทธศาสนา

เนื่องจากพระพุทธศาสนาได้เข้ามามีบทบาทต่อการปกครองของพระเจ้าอโศกแล้ว จึงน่าจะเกิดความสำคัญต่อไปว่า แล้วทำไมต้องเป็นพุทธศาสนาเล่า ทำไมไม่เป็นศาสนาอื่นที่สามารถสร้างความชอบธรรมให้พระองค์ได้ซึ่งผู้วิเคราะห์ห่มองว่า การตัดสินใจใช้หลักธรรม เป็นสิ่งที่สร้างความชอบธรรมของพระเจ้าอโศกนั้นเป็นสิ่งที่ดีและมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากพระพุทธศาสนา เนื่องจาก ในอโศกาวทานตอนหนึ่งได้กล่าวว่า พระองค์ได้หันมาศรัทธาในศาสนาพุทธ เพราะการแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ของพระอรหันต์รูปหนึ่ง และได้รับฟังเรื่องราวพุทธทำนายจากพระอรหันต์รูปนั้นว่า พระพุทธองค์ทำนายไว้ว่าพระเจ้าอโศกนั้นเป็นกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่เป็นถึงพระจักรพรรดิ สามารถครอบครองทวีปได้หนึ่งในสี่ของจักรวาล ซึ่งก็คือทั้งชมพูทวีป และนำพระบรมสารีริกธาตุเผยแพร่ไปโดยแพร่หลายและสามารถสร้างเจดีย์ขึ้นเป็นลำดับแรกนั้น ผู้วิเคราะห์ห่มองว่าการเป็นไปตามพุทธทำนายนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นผู้ยิ่งใหญ่ด้วยแล้วนั้น เป็นการให้คำตอบที่ดีที่สุดว่าทำไมพระองค์จึงต้องขยายดินแดนอย่างกว้างขวาง แม้ว่าจะต้องใช้กำลังจำนวนมาก และสูญเสียผู้คนมากมายโดยเฉพาะในครั้งการปราบปรามผนวก แคว้นกสิงคะเข้ามาเพื่อให้ราชอาณาจักรเป็นปึกแผ่นนั้น ก็เพราะพระองค์จะต้องเป็นกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ตามพุทธทำนายของพระพุทธเจ้านั่นเอง จะต้องยอมรับพระองค์ได้ในไม่ช้า และยิ่งเมื่อพระองค์เปลี่ยนแนวทางการดำเนินการปกครองจากการใช้กำลังความรุนแรงของอาณาจักรมาเป็นการนับถือธรรมะ ปฏิบัติธรรมะและสั่งสอนธรรมะให้ประชาชนปฏิบัติตามแล้ว ประชาชนในการปกครองของพระองค์ที่จะต้องอภัยต่อผู้ที่กระทำผิดต่อพระองค์ เพราะว่าพระองค์สำนึกผิดแล้วในสิ่งที่พระองค์กระทำไปในการใช้กำลังปราบปรามชาวเมืองแคว้นกสิงคะ ซึ่งถือว่าเป็นกรรมหนัก และต่อมาประชาชนก็

ยอมรับพระองค์ เปรียบเสมือนการสร้างความดีเพื่อไถ่โทษ จนในศิลาจารึกฉบับหนึ่งกล่าวเป็นข้อความว่า

“แต่มาในบัดนี้ เพราะอดีตการประพฤติกกรรมของพระเจ้าอยู่หัวปรียทรรสี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ เสียงกลอง (เกริ โนษ) ได้กลายเป็นเสียงประกาศธรรม (ธรรม โนษ) ไปแล้ว”²⁵

และอีกข้อความ ใน อโศกาวทาน

“เพื่อประโยชน์ของสัตว์ทั่วทั้งโลก พระราชาแห่งเมาริยวงศ์ ทรงสร้างพระสถูปฯ แต่ก่อนได้พระนามว่าจันทาโสภ (พระเจ้าอโศกผู้ครุร้าย) บัดนี้ กลับได้พระนามว่า ธรรมาโสภะ (พระเจ้าอโศกผู้ทรงธรรม)ฯ”²⁶

แสดงให้เห็นว่าพระองค์ได้รับการอภัยและกลายเป็นการยอมรับจากประชาชน ตามที่ผู้วิเคราะห์เข้าใจ อันเป็นผลสำเร็จประการหนึ่งของการสร้างความชอบธรรมหลังจากใช้กำลังทหาร รวบรวมแผ่นดินเป็นปึกแผ่นนั่นเอง

การอ้างหลักฐานคำสอนในศาสนาพุทธเพื่อดำเนินการทางการเมือง

ข้อความลักษณะนี้ปรากฏในอโศกาวทาน ครั้งที่พระราชโอรสกุณาละถูกทำให้พระเนตรทั้งสองข้างและพระเจ้าโศกทราบว่ามีพระมหาลีดิษยรัชกษิตาเป็นผู้วางแผนทั้งหมดนั้น แม้พระเจ้าโศกขณะนั้นเป็นผู้ที่ศรัทธาในพุทธศาสนามาเป็นเวลานานแล้ว ซึ่งเห็นได้จากที่ได้ทรงสร้างเจดีย์ถึง 84,000 องค์ และทำทานด้วยเงินทองจำนวนมากมาย มีความเมตตากรุณาต่อสัตว์และมนุษย์ทั้งปวงโดยการยกเลิกโทษประหารชีวิตแก่คนทั่วไปแล้ว ยังไม่อาจหลุดพ้นอำนาจแห่งโทษะ พระองค์โปรดให้ฆ่าพระมหาลีดิษยรัชกษิตาด้วยวิธีการทารุณต่างๆ เพื่อระบายความแค้นให้สาสม แม้พระกุณาละจะขอร้องและให้อภัยแก่พระมหาลีดิษยรัชกษิตาแล้วก็ตาม พระเจ้าโศกก็ยังไม่วางใจให้โปรดให้นำพระนางดิษยรัชกษิตาไปเผาทั้งเป็นและให้ประหารชีวิตชาวเมืองคักศิลาซึ่งเป็นผู้อยู่ในเหตุการณ์ที่พระราชกุมารกุณาละถูกควักดวงตาอีกด้วย โดยพระเจ้าโศกได้กล่าวข้อความบทหนึ่งก่อนที่จะให้ประหารชีวิตพระนางดิษยรัชกษิตาว่า

“นางสัตว์ร้าย ทำไมเจ้าจึงยังไม่ถูกรณีสืบลงไปอีกเล่า ฯ ข้าจะใช้ขวานตัดหัวเจ้าฯ นางผู้หญิงคนชั่ว ผู้ยึดติดอยู่ในความเลวร้าย ข้าขอปฏิเสธเจ้าคิงพระมุนีที่ไม่ยึดติดในตัวตน ปฏิเสธทรัพย์สินสมบัติ ละนั้น”²⁷

คำพูดของพระเจ้าโศกดังกล่าวนี้ ผู้วิเคราะห์มองว่าเป็นสิ่งที่ชัดเจนประการหนึ่งที่พระองค์ นำตัวเองเปรียบเทียบกับพระอรหันต์ ในการปฏิเสธพระนางดิษยรัชกษิตา พระมหาลี

²⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 39.

²⁶ สุตกัณฑ์ ศิวรักษ์, ความเข้าใจในเรื่องพระเจ้าอโศกและอโศกาวทาน, หน้า 102-103.

²⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 169-170.

ของพระองค์เองซึ่งเห็นว่าเป็นคนชั่วร้าย จนสั่งให้ฆ่าทั้งอันเป็นการดำเนินการทางการเมืองเพื่อลงโทษและแก้แค้นว่าเป็นความชอบธรรม ดังพระอรหันต์ที่ประพฤดิธรรม ไม่รับหรือยึดติดในทรัพย์สมบัติอีกต่อไป ประชาชนผู้ได้รับการปกครอง และบรรดาผู้แวดล้อมพระองค์ทั้งหลายก็จะต้องยอมรับพระองค์ ดังเช่น พุทธมามกะทั่วไปยอมรับการกระทำในการปฏิบัติเสฐทรัพย์ของพระอรหันต์เช่นกัน พระองค์ก็จะไม่ถูกมองว่าละเมิดกฎที่พระองค์วางไว้เองและยังสามารถกำจัด และแก้แค้นพระนางคิษยรัถยิตาได้สมสมพระราชหฤทัยอีกด้วย ซึ่งแนวความคิดนี้ไม่ได้มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับแนวคิดทางพุทธศาสนาแต่อย่างใดเลย เพราะเป็นการขัดแย้งต่อหลักการและแนวคิดเรื่องทานและอวิหิงสา ซึ่งมุ่งเน้นที่จะละเว้นชีวิตมนุษย์และสัตว์เป็นสำคัญ หากเมื่อพิจารณาอย่างผิวเผินวิธีการดำเนินการดังกล่าวก็น่าจะมีความสอดคล้องต่อการไม่ยึดติดในตัวตน ซึ่งเป็นหลักสำคัญในกฎของไตรลักษณ์อันเป็นหัวใจหลักของพระพุทธศาสนา แต่เมื่อนำกลับมาพิจารณาอย่างละเอียดแล้วจะเห็นว่าเป็นคนละเรื่องกันกับการไม่ยึดติดในตัวตนดังที่พระเจ้าอโศกกล่าวอ้างเลย วิธีการดำเนินการดังกล่าวเป็นเพียงการฆ่าคนเพื่อสนองตัณหาและโทสะ อันเป็นกิเลสของพระองค์เองมากกว่า ทั้งยังเป็นการสร้างความชอบธรรมที่คืออีกวิธีหนึ่งด้วยถ้าหากจะใช้การอ้างศาสนาที่เกี่ยวข้องหรือรองรับวิธีการกระทำดังกล่าว

ความเกี่ยวข้องของพุทธศาสนาในลักษณะการใช้อำนาจทางการเมือง

เรื่องการสั่งสอนธรรมเพื่อให้ประชาชนปฏิบัติตาม

ในเนื้อความตามจารึกอโศกนั้นมีข้อความหลายตอนที่แสดงถึงลักษณะการใช้
อำนาจทางการเมืองโดยตั้งอยู่บนพื้นฐานการปฏิบัติตามหลักคำพระพุทธศาสนา ที่ผู้วิเคราะห์
มองเห็นว่าเป็นลักษณะเด่นชัดคือการมุ่งให้ประชาชนผู้อยู่ใต้การปกครองของพระองค์ ยึดถือเชื่อฟัง
และปฏิบัติตามธรรมที่พระเจ้าอโศกทรงสั่งสอนไป แม้จะไม่ได้เป็นการใช้อำนาจด้วยความรุนแรง
แต่การที่ประชาชนยอมปฏิบัติตามธรรมของพระองค์ได้นั้นก็ถือได้ว่าเป็นการบรรลุวัตถุประสงค์
ของพระองค์ที่ทรงตั้งพระราชหฤทัยไว้แล้ว ซึ่งการให้การศึกษอบรม (education) โดยการชักจูง
โน้มน้าว (persuasion) แบบนี้นั้น ถือเป็นการใช้อำนาจด้วยการใช้เหตุผลเพื่อให้อีกฝ่ายหนึ่งเห็นด้วย
จนยอมทำตามและไม่ขัดขวาง²⁸ โดยเพาะอย่างยิ่งการที่ประชาชนยอมประพฤดิธรรมตามคำสอน
ของพระองค์เช่นนี้ย่อมจะทำให้สถานการณ์บ้านเมืองเกิดความสงบสุข และเจริญรุ่งเรือง อาณาจักร

²⁸ Robert A.Dhal, Modern Political Analysis (New York & Prentice-Hall of India , 1983) .

pp.91-92 อ้างถึงใน สุรวุฒิ ปัดไธสง, “อำนาจและทรัพยากรทางการเมือง : ศึกษากรณีรัชกาลที่ 1 (พ.ศ.2325-2352),” (วิทยานิพนธ์ปริญญาคุษฎีบัณฑิต แผนกวิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533), หน้า 23.

ที่รวบรวมไว้จะเกิดความเป็นปึกแผ่น โดยที่พระองค์ไม่ต้องใช้กำลังในการบังคับปกครองมากเท่าใดเลย วิธีการเลือกใช้อำนาจในทางการเมืองด้วยวิธีที่นุ่มนวลเช่นนี้ ผู้วิเคราะห์เห็นว่าเป็นวิธีการบริหารและปกครองแผ่นดินที่ชาญฉลาดอย่างยิ่งของพระเจ้าอโศกมหาราชวิธีหนึ่งทีเดียว และด้วยวิธีการใช้อำนาจของพระเจ้าอโศกเช่นนี้ทำให้เกิดผลที่น่าพึงพอใจแก่พระเจ้าอโศกเองด้วย ตามที่พระองค์เรียกผลของวิธีการใช้อำนาจเช่นนี้ว่า “ธรรมวิชัย” หรือการชนะโดยธรรมนั่นเอง ซึ่งมีปรากฏในจารึกอโศกด้วยข้อความที่ว่า

“.....ทุกแห่งทุกหน(ประชาชนเหล่านี้) พวกกันประพฤติปฏิบัติตามคำสอนธรรมของพระเจ้าผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ แม้ในถิ่นฐานที่ราชทูตของพระเจ้าผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพมิได้ไปถึงประชาชนทั้งหลายเมื่อได้ทราบถึงธรรมวัตร ธรรมวิธาน และธรรมมานุศาสตร์ ของพระเจ้าผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพแล้ว ก็พากันประพฤติปฏิบัติตามธรรม และจักประพฤติปฏิบัติตามธรรมนั้นต่อไป

ด้วยเหตุนี้ ชัยชนะนี้เป็นอันได้กระทำสำเร็จแล้วในที่ทุกสถาน เป็นชัยชนะอันมีปิติเป็นรส พรั่งพร้อมด้วยความอิมเอบใจ เป็นปิติที่ได้มาด้วยธรรมวิชัย.....”²⁹

โดยในส่วนของศาสนาพุทธแล้วการสั่งสอนธรรมในลักษณะเช่นนี้เป็นหลักธรรมข้อหนึ่งในทศพิชราชธรรม ข้อทาน โดยเป็นลักษณะของธรรมทาน เป็นการให้ความรู้ ความคิดเป็นหลักซึ่งข้อธรรมที่ฟังจะต้องมีของผู้เป็นพระราชที่ทรงธรรม ซึ่งถือเป็นการให้ทานที่มีอนิสงฆ์มากที่สุด แต่ลักษณะการใช้อำนาจของพระเจ้าอโศกเช่นนี้ยังเป็นลักษณะพื้นฐานสำคัญในเรื่องหน้าที่ของรัฐที่จะต้องมีโดยเกาฏิลยะเห็นว่ารัฐนั้น ต้องเป็นผู้รักษาความสงบในสังคม รัฐต้องถือว่าการสนใจในเรื่องธรรมะเป็นความสำคัญพื้นฐาน เพราะเมื่อประชาชนสนใจและปฏิบัติตามธรรมะซึ่งเป็นศีลธรรมอันดีงามที่สังคมยอมรับได้อันจะทำให้บ้านเมืองหรือรัฐเกิดความสงบสุขขึ้นตามลำดับ

เรื่องการสาธารณูปโภค

ในการใช้อำนาจเชิงบริหารอีกประการหนึ่งที่สำคัญๆของพระเจ้าอโศกนั่นคือ การเน้นการบริหารทานเป็นเรื่องหลัก นอกจากนี้ยังได้มีแนวทางการสร้างสาธารณูปโภค เช่น การขุดสระน้ำ การสร้างถนน การปลูกต้นไม้ระหว่างถนน การสร้างสถานพยาบาลทั้งสำหรับคนและสัตว์ ทั้งยังมีการสั่งให้นำเข้าเวชภัณฑ์ และยาจากนอกอาณาจักรเข้ามาใช้และปลูกขึ้นเพื่อใช้เป็นทรัพยากรในการสาธารณสุข เพื่อความสะดวกและเพิ่มคุณภาพในการใช้ชีวิตของประชาชนภายใต้การปกครองทั้งหมดและในอาณาจักรใกล้เคียง ซึ่งการใช้อำนาจในการสร้างความเจริญอันเป็นโครงสร้างสำคัญในสังคมเช่นนี้ เป็นลักษณะที่เกิดขึ้นโดยทั่วไปที่จะต้องทำควบคู่ไปกับการขยายดินแดน ซึ่งมีการกล่าวไว้อย่างชัดเจนในจารึกอโศก และผู้วิเคราะห์ห่มองว่าเป็นมุมมอง(Vision)

²⁹ พระธรรมปิฎก, จารึกอโศก, หน้า 60.

ที่ชาญฉลาดของพระเจ้าอโศก ประกอบกับความมีเมตตาตามหลักคำสอนสำคัญของพุทธศาสนา ของพระองค์ในการสร้างความเจริญให้อาณาจักรเช่นนี้ด้วย คือการพัฒนาด้านจิตใจโดยการเน้น ธรรมะ แล้วยังมีการพัฒนาด้านวัตถุควบคู่กันไปด้วย หลังจากการขยายดินแดนไปแล้ว ซึ่งน่าจะเป็น นโยบายสร้างความเจริญอันก่อให้เกิดความเป็นปึกแผ่นของบ้านเมืองที่รวบรวมได้ของพระองค์ มากกว่าที่จะทำเพื่อสนองความต้องการส่วนตัว หรือเพื่อเป็นการบริจาทานให้ประชาชนตามหลัก ศาสนาพุทธเพียงอย่างเดียว เพราะการทำให้บ้านเมืองที่รวบรวมมาได้เกิดความมั่นคงเป็นปึกแผ่น ประชาชนได้รับการพัฒนาทั้งด้านวัตถุและจิตใจไปควบคู่กัน บ้านเมืองก็จะเกิดความสงบสุขและ พัฒนาเจริญรุ่งเรืองขึ้น ทั้งทางด้านสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม ซึ่งทำให้พระราชอำนาจยิ่งใหญ่และ มั่นคงขึ้นสมกับเป็นพระเจ้าจักรพรรดิที่ยิ่งใหญ่ด้วย แนวคิดเรื่องการบริจาทานนั้นมีปรากฏใน จักรกวดิสูตรและทศพิชราชธรรมแต่ นอกเหนือจากนี้แล้วก็ยังปรากฏอยู่ในหลักการบริหารรัฐ ซึ่ง เกาฏิลยะกล่าวไว้ในอรรถศาสตร์เช่นกันว่า การพัฒนาสาธารณูปโภคนั้นหน้าที่ที่ผู้ปกครอง จำเป็นต้องทำให้เกิดประโยชน์แก่รัฐโดยการมุ่งเน้นในเรื่องบริการสาธารณประโยชน์ตามที่ได้กล่าว ไว้แล้วมากกว่าที่จะมุ่งเน้นเพียงเพื่อการบริจาทานอย่างเดียว

เรื่องการสงวนและรักษาพันธุ์สัตว์

มีเรื่องราวหลายตอนที่เป็นเรื่องสำคัญที่เกิดขึ้นในช่วงการปกครองของพระเจ้า อโศก คือการมีเมตตาต่อสัตว์ทั้งหลาย มีการยกเลิกพิธีใช้สัตว์บูชายัญ มีการลดจำนวนเนื้อสัตว์ที่ใช้ บริโภคในครัวหลวงลงอย่างชัดเจน มีการกำหนดช่วงเวลาในการล่าสัตว์ต่างๆ รวมทั้งการทำประมง ขึ้นชัดเจน กำหนดชนิดของสัตว์ที่ทำการสงวนคุ้มครองสัตว์ขึ้น โดยการดำเนินการให้อำนาจเช่นนี้ เป็นข้อที่พระเจ้าอโศกให้ความสำคัญมากถึงกับโปรดให้จารึกเรื่องนี้ไว้ในศิลาหลักหนึ่งโดยเฉพาะ ซึ่งผู้วิเคราะห์ห่มองว่าพื้นฐานในการเลิกใช้สัตว์บูชายัญและการคุ้มครองสัตว์ป่าและสัตว์เลี้ยงต่างๆ นี้ ไม่น่าจะได้รับอิทธิพลจากแนวคิดอื่นใดอย่างเด่นชัดนัก นอกเสียจากหลักการและแนวคิดเรื่อง ความไม่เบียดเบียนและการสงเคราะห์ในพุทธศาสนา ซึ่งปรากฏในหลักทศพิชราชธรรม เรื่องอ วิหิงสา คือ การไม่เบียดเบียนและเรื่องการปฏิบัติต่อเนื้อและนก โดยธรรมในจิตกวดิสูตร ประกอบกับความเมตตาของพระเจ้าอโศกเอง จึงออกมาเป็นแนวทางการใช้อำนาจในเรื่องนี้ ซึ่ง ไม่ได้มีปรากฏขึ้นอย่างชัดเจนในการปกครองของผู้ปกครองอื่น และแนวทางเช่นนี้ยังเป็นแนวทาง ที่ผู้ปกครองในสมัยต่อมา ยึดถือเป็นแนวทางที่ปฏิบัติตามประการหนึ่ง ซึ่งความสำเร็จในการใช้ อำนาจเช่นนี้ ทำให้เกิดความเป็นระเบียบขึ้นในสังคม และประชาชนโดยทั่วไปในการยอมรับพระ เจ้าอโศกมากขึ้นจนทำให้สามารถลบภาพความโหดร้ายของพระเจ้าอโศกลงได้อย่างมีประสิทธิภาพ อีกด้วย

เรื่องการอุปถัมภ์ศาสนาต่างๆ

การที่พระเจ้าอโศกเปลี่ยนนโยบายการปกครองที่แข็งกร้าวมาเป็นการเน้นความนุ่มนวลมากขึ้น โดยพระองค์ไปให้ความสำคัญกับหลักการทางศาสนามากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมากภายใต้การปกครองของพระองค์ ซึ่งมีหลักฐานปรากฏชัดเจนว่า พระองค์ได้หันมาดำเนินการสนับสนุนพุทธศาสนา และเป็นพุทธมามกะศึกษาและประพฤติปฏิบัติธรรมในแนวทางของพุทธศาสนา ปรากฏในจารึกอโศกซึ่งได้กล่าวถึงข้างต้นแล้ว นั้น แต่การนับถือพุทธศาสนาของพระองค์นั้น มิได้เป็นการปิดกั้นการเผยแพร่หรือดำเนินการของศาสนาอื่นๆ แต่อย่างไร เพราะในรายละเอียดของจารึกบางส่วนได้กล่าวถึงศาสนาอื่นๆ ไว้ด้วย และพระองค์เองได้ให้ความสงเคราะห์กับศาสนาอื่นที่มีใช่ศาสนาไว้เช่นกัน ดังปรากฏในจารึกการอุทิศตำแหน่งเขบาราวาร์ให้กับอาชีวิกะ ซึ่งเป็นบรรพชิตในศาสนาหรือลัทธิอื่นได้พักพิงอาศัย ซึ่งการให้อนุเคราะห์ศาสนานั้นๆ ได้มีปรากฏข้อความในจารึกอโศกดังนี้

“.....ข้าฯเมื่ออภิเษกได้แล้ว 12 พรรษา จึงได้เริ่มจารึกธรรมโองการขึ้นไว้เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ประชาชนทั้งหลาย ประชาชนเหล่านั้น เมื่อไม่ฝ่าฝืนธรรมโองการนั้น ก็จะไม่พึงประสบความเจริญอกงามแห่งคุณธรรม

ข้าฯย่อมพิจารณาสอดส่องอยู่ว่าประโยชน์เกื้อกูล และความสุขของประชาชนทั้งหลาย จะมีได้ด้วยวิธีการอย่างนี้ๆ ข้าฯปฏิบัติเช่นนี้ต่อหมู่ญาติทั้งหลายฉันใด ข้าฯก็ปฏิบัติต่อหมู่ชนผู้ไกลชิด และหมู่ชนที่อยู่ห่างไกลฉันนั้น เมื่อเห็นว่าข้าฯจะนำความสุขมาให้ชนเหล่าไหนได้อย่างไร ข้าฯก็จะจัดดำเนินให้เป็นไปอย่างนั้น ข้าฯสอดส่องดูแลกลุ่มชนทุกพวกทุกหมู่อย่างสม่ำเสมอเช่นเดียวกันหมดดังนี้ แม้ถึงลัทธิศาสนาทั้งหลายทั้งปวง ข้าฯก็ได้กระทำการเคารพนับถือทั่วกันหมด ด้วยวิธีการเคารพบูชาต่างๆ แบบต่างๆ ชนิด แต่ข้อที่ข้าฯ ถือว่าเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดก็คือการได้เข้าพบปะถึงกัน.....”³⁰

การอนุเคราะห์ศาสนานั้นเป็นหลักธรรมที่กำหนดไว้อย่างชัดเจนในเรื่องจักรวัตติสูตร ในการรักษาคุ้มครองสมณะพราหมณ์ ซึ่งเป็นธรรมที่พระเจ้าจักรพรรดิจะต้องกระทำโดยเคร่งครัด ซึ่งหลักการสงเคราะห์ศาสนานั้นในหลักการปกครองอื่นเช่น อรรถศาสตร์ ซึ่งเกาฏิลยะกล่าวไว้ก็ได้มีกำหนดไว้เช่นกัน จึงสามารถแยกออกได้ว่าการสงเคราะห์และสนับสนุนศาสนานั้นมีพื้นฐานความเชื่อจากที่ใดหรือมีอิทธิพลโดยแท้จริงจากแนวคิดใดแน่ชัด แต่ที่สามารถบอกได้ก็คือหลักการใช้อำนาจเช่นนี้มีปรากฏในหลักการแนวคิดของพุทธศาสนาด้วย

³⁰ เรื่องเดียวกัน หน้า 74.

เรื่องการกำหนดให้มีเจ้าหน้าที่ควบคุมดูแลกิจการที่เกี่ยวกับศาสนา

จากเรื่องการสงเคราะห์ศาสนาที่กล่าวถึงแล้ว ผู้วิเคราะห์หามองว่าเพื่อให้เกิดความเรียบร้อยในสังคม และเป็นการควบคุมกิจการเกี่ยวกับศาสนาให้เป็นไปโดยความเรียบร้อยมิให้มีการแตกแยก สร้างความสับสนและความวุ่นวายในบ้านเมืองก่อให้เกิดปัญหาในการปกครอง พระเจ้าอโศกจึงใช้พระราชอำนาจกำหนดเจ้าหน้าที่ควบคุมดูแลกิจการที่เกี่ยวกับศาสนาและลัทธิต่างๆ ไว้พร้อมกำหนดหน้าที่และมอบอำนาจให้เจ้าหน้าที่เหล่านั้นซึ่งเรียก “ธรรมมหาอำมาตย์” ในการดำเนินการแทนพระองค์โดยข้าราชการที่พระเจ้าอโศกได้มอบอำนาจนั้นมีหน้าที่หลักๆ คือ ควบคุมดูแลกิจการของลัทธิศาสนาทั้งหมด และดูแลประชาชนในพื้นที่ที่ได้รับมอบหมายให้รับผิดชอบ ดูแลเรื่องการขอแก้ไขลดหย่อนค่าพิพาทของศาลเมื่อมีเหตุอันสมควร ธรรมมหาอำมาตย์เหล่านี้ถูกกำหนดให้รับผิดชอบดูแลทั่วไปทั้งในราชสำนักฝ่ายในอันเป็นความดูแลของพระญาติแต่ละพระองค์และภายนอกตลอดจนเมืองขึ้นในพระราชอำนาจทั่วไป และนอกจากควบคุมดูแลกิจการที่เกี่ยวกับศาสนาแล้วนั้นธรรมมหาอำมาตย์ ที่พระองค์แต่งตั้งขึ้นนั้นต้องปฏิบัติหน้าที่ราชการทั่วไปด้วย จะเห็นได้ว่าการใช้อำนาจของพระองค์ในลักษณะนอกจากจะทรงกระทำไปเพื่อเกื้อกูลศาสนาแล้ว ในอีกมุมมองหนึ่งซึ่งเป็นมุมมองที่ผู้ทำการวิเคราะห์คือ เป็นการจัดให้มีการควบคุมดูแลศาสนาต่างๆ พร้อมทั้งประชาชนทั่วไป และประชาชนหรือผู้ที่อยู่ในอำนาจของพระญาติต่างๆ ของพระองค์ไปในตัว เป็นการสร้างมาตรการควบคุมและตรวจสอบการดำเนินการของผู้ใต้การปกครองเพื่อสร้างความสงบและป้องกันการต่อต้านพระราชอำนาจอีกทางหนึ่งด้วยซึ่งเรื่องการใช้อำนาจเช่นนี้อาจจะไม่เด่นชัดว่าปรากฏอยู่ในหลักคำสอนของพุทธศาสนา แต่น่าจะจัดอยู่ในเรื่องของการดูแลและสงเคราะห์ศาสนา หรือสมณะพราหมณ์ อันเป็นข้อธรรมที่พระราชอาครปฏิบัติในจักกวัตติสูตร ซึ่งจะครอบคลุมกิจการเกี่ยวกับศาสนาโดยธรรมทั้งหมดแล้วแต่การดำเนินการในลักษณะนี้ก็มีได้มีอยู่ในหลักธรรมของศาสนาพุทธเพียงอย่างเดียว การดำเนินการในลักษณะนี้ก็ยังมิกล้าไว้ในอรรถศาสตร์ที่เกาฏิลยกล่าวไว้ด้วยเช่นกันเพราะถือว่า การส่งเสริมลัทธิศาสนาเป็นหน้าที่สำคัญของรัฐที่ผู้ปกครองจะต้องดำเนินการอย่างเคร่งครัดอีกเรื่องหนึ่งเช่นกัน

ความเกี่ยวข้องพุทธศาสนาในลักษณะเป็นการรักษาไว้ซึ่งอำนาจทางการเมือง

ระบบควบคุมและตรวจสอบการทำงานของข้าราชการ

นอกจากนโยบายการสร้างความสำเร็จโดยพัฒนาพื้นฐานจิตใจและความเจริญทางวัตถุแล้ว มาตรการควบคุมตรวจสอบก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่พระเจ้าอโศกให้ความสำคัญในการบริหารปกครองแผ่นดินของพระเจ้าอโศกมหาราชเช่นกัน ได้ปรากฏหลักฐานในจารึกอโศกว่า ได้มีการแบ่งการทำงานภาครัฐเป็นส่วนๆ รับผิดชอบหน้าที่แต่ละด้านๆ ไป นอกจากนั้นยังมีสภาคณะมนตรี

เป็นกลไกในการปกครองด้วย³¹ การที่พระองค์ดำเนินการปกครองในลักษณะเช่นนี้ พระองค์ในฐานะประมุขของรัฐ ซึ่งมีคณะมนตรีต่างๆ ทั้งข้าราชการอำมาตย์ทั้งหลายเป็นผู้ได้รับมอบหมายให้ดำเนินการบริหารการปกครองดูแลในเมืองต่างๆ แทนพระองค์โดยอำนาจทั้งหมดจะขึ้นตรงต่อพระองค์เพียงผู้เดียว เป็นลักษณะศูนย์รวมแห่งอำนาจด้วย แต่เนื่องจากอาณาจักรของพระเจ้าอโศกนั้นกว้างใหญ่มีศูนย์กลางการปกครองที่เมืองปาฏลิบุตร ประกอบด้วยดินแดนหลายดินแดน และเมืองขึ้นหลายเมืองทำให้ยากต่อการควบคุมทั้งประชาชนและผู้ปกครองเมืองขึ้น และข้าราชการที่พระองค์ส่งไปบริหารเมืองทั้งหลายเหล่านั้น การที่พระองค์กำหนดให้มีเจ้าหน้าที่กลุ่มหนึ่งโดยเฉพาะขึ้นมาเป็นผู้มีหน้าที่ไปตรวจราชการตามที่ต่างๆ ทุกๆ 5 ปี เพื่อสั่งสอนธรรมและปฏิบัติหน้าที่ราชการอื่นไปด้วยนั้น ผู้วิเคราะห์หามองว่าเป็นมาตรการตรวจสอบและควบคุมการทำงานของเจ้าหน้าที่รัฐอย่างหนึ่งของพระเจ้าอโศกที่กำหนดขึ้นโดยมอบหน้าที่ให้ดำเนินการสั่งสอนธรรม แต่ในคราวเดียวกันนั้นก็ให้เป็นผู้แทนของพระองค์ในการตรวจสอบการทำงานของข้าราชการและการดำเนินการต่างๆ ของประชาชนในเมืองต่างๆ ด้วยเพื่อให้การทำงานเกิดประสิทธิภาพและไม่ให้มีการรวมตัวกันต่อต้านพระราชอำนาจของพระองค์ซึ่งผู้วิเคราะห์หามองว่าเป็นการสร้างมาตรการในการตรวจสอบและรักษาไว้ซึ่งอำนาจของพระเจ้าอโศกโดยอิงหลักการเผยแพร่ธรรมของพระองค์นั่นเองนอกจากการส่งเจ้าหน้าที่ของรัฐออกไปตรวจสอบแล้วการเสด็จไปประกาศธรรมและสักการะสถานที่สำคัญต่างๆ ทางศาสนาของพระองค์ที่เรียกว่า “ธรรมยาตรา” ผู้วิเคราะห์หามองว่าเป็นส่วนหนึ่งของการควบคุมดูแลผู้ใต้การปกครองของพระองค์โดยตรงอีกวิธีหนึ่งเช่นกัน เพราะปรากฏหลักฐานว่าการเสด็จธรรมยาตราของพระองค์นั้นได้มีการเยี่ยมเยือนสมณพราหมณ์ ผู้สูงอายุ และพระราชทานเงินทองช่วยเหลือท่านเหล่านั้น มีการเขียนเขียนราชฎีกาในชนบทโดยสั่งสอนธรรมและซักถามปัญหาธรรมแก่กันด้วย³² การกระทำในลักษณะนี้นอกจากจะตรวจสอบและควบคุมดูแลผู้ใต้ปกครองของพระองค์แล้วยังเป็นการลดช่องว่างผู้ปกครองและผู้ใต้ปกครองด้วย ทำให้พระองค์ทราบข้อมูลข่าวสารและปัญหาต่างๆ ของราชฎีกาโดยตรง ซึ่งทำให้มาตรการการดำเนินการแก้ไขได้อย่างรวดเร็ว เกิดความปึกแผ่นในแผ่นดินในอำนาจของพระเจ้าอโศกก็จะมั่นคงขึ้นโดยปริยาย ลักษณะการบริหารงานโดยมีมาตรการควบคุมและตรวจสอบดังกล่าวนี้มีได้มีระบุไว้แน่ชัดว่าเป็นแนวคิดที่ได้รับอิทธิพลมาจากคัมภีร์ในพุทธศาสนา ผู้วิเคราะห์เห็นว่า เป็นอิทธิพลจากระบบการวางแผนบริหารรัฐในคัมภีร์อรรถศาสตร์ซึ่งมีการวางระบบบริหารให้เป็นลำดับชั้นในลักษณะถ่ายเทอำนาจจากบนลงล่าง โดยอำนาจบริหารสูงสุดจะอยู่กับศูนย์กลางในการบริหารปกครองคือตัวพระเจ้าอโศกมหาราชนั่นเอง วิธีการดำเนินการบริหารดังกล่าวเป็นไปเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการทำงานของข้าราชการระดับรองลงไป และเพื่อตรวจสอบสถานภาพในการดำรงอยู่ในอำนาจ

³¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 38-39 และ 84-88.

³² เรื่องเดียวกัน, หน้า 47.

ของพระองค์เองอันมีจุดมุ่งหมายเพื่อที่จะให้การรักษาไว้ซึ่งอำนาจในการปกครองของพระองค์นั้น มีเสถียรภาพและเกิดประสิทธิผลมากที่สุดตลอดไป

การลดช่องว่างระหว่างผู้ปกครองและผู้ถูกปกครอง

ในจารีกอ โศกนั้น แสดงออกถึงลักษณะของผู้นำหรือผู้ปกครองของพระเจ้าอโศก ว่าพระเจ้าอโศกนั้น เน้นความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองและผู้ถูกปกครองหรือประชาชนทั่วไป เหมือนเช่นบิดาปกครองบุตร ทำให้ความห่างระหว่างช่องว่างระหว่างผู้ปกครอง และผู้ถูกปกครอง น้อยลง เช่น ปรากฏในจารีกตอนหนึ่งว่า

“.....ประชาชนทุกคนเป็นลูกของข้าฯ ข้าฯย่อมปรารถนาเพื่อลูกชายหญิงของ ข้าฯว่าพวกเขาทั้งหลายพึงประสบทั้งที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลและความสุข ทั้งที่เป็นในโลกนี้ และ โลกหน้าทุกประการฉันใด ความปรารถนาของข้าฯ ต่อประชาชนทั้งปวงย่อมเป็นฉันนั้นเหมือนกับ ...”²⁸ และนอกจากนี้ยังแสดงออกผ่านทางข้าราชการอื่นอีก

“.....เปรียบเสมือนว่าบุคคล เมื่อได้มอบหมายบุตรของตนให้แก่พี่เลี้ยงผู้ สามารถช่วยดูแลแล้ว ย่อมมีความเชื่อมั่นใจว่า” พี่เลี้ยงผู้ชำนาญจึงสามารถคุ้มครองดูแลบุตรของเขา ได้ด้วยดี ฉันใด เจ้าหน้าทีรัฐชุกะของข้าฯ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน ย่อมได้รับการแต่งตั้งไว้เพื่อ ประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแห่งประชาชนชาวชนบท.....”³³

แสดงให้เห็นว่าพระเจ้าอโศกมิได้จืดคิดใจในเรื่องของการกระทำตนให้เสมือน เทพ หรือเป็นดังเทพเจ้าตามความเชื่อแบบเทวสิทธิ์สักเท่าใดนัก แม้ว่าในทุกจารีกนั้นมักจะขึ้นคำ แทนพระองค์ว่า “สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรียทรรสี ผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพก็ตาม ซึ่งสอดคล้องกับ หลักแนวคิดในคัมภีร์อรรถศาสตร์ที่เกาฏิลยะ แนะนำให้พระเจ้าจันทรคุปต์ทำตนเสมือนเป็นเจ้า ผู้รับใช้ประชาชน ฐานะของกษัตริย์นั้นจะเป็นลักษณะเช่นใด พระพุทธศาสนาเพียงกล่าวไว้ใน ลักษณะกว้าง ๆ ในจกกวัดติสูตรว่า พระราชาที่เป็นพระเจ้าจักรพรรดินั้นจะประกอบด้วย แก้วทั้ง 7 ประการ และพระเจ้าจักรพรรดินั้น ควรที่จะต้องมีคุณสมบัติและประพฤติตามหลักจกกวัดติวัตร เท่านั้น แต่การที่ปฏิบัติตามธรรมหลาย ๆ ประการของกษัตริย์ เช่น ทศพิธราชธรรมซึ่งมีหลักของ ทาน สีล ความไม่เบียดเบียน นั้นทำให้พระราชาโดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระเจ้าอโศกมหาราชให้ความสำคัญในการทำทานและเมตตาสัตว์ มากนั้น มีความคิดที่อ่อนโยนลงมากขึ้น ทำให้ช่องว่าง ระหว่างประชาชนและพระองค์น้อยลง จนทำให้ลักษณะของพระองค์ที่มองประชาชนจึงออกมาใน รูปแบบเช่นนั้น แต่หากมองในอีกมุมมองหนึ่งแล้วนั้นในบริบทของอินเดียยุคนั้น ระบบวรรณะก็ยัง มีอิทธิพลอยู่มาก ซึ่งการแก่งแย่งหรือแข่งขันอำนาจของวรรณะกษัตริย์และพราหมณ์ก็ยังคงอยู่มีอยู่

²⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 91.

³³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 69.

เมื่อพระเจ้าอโศกนั้นทำให้พระองค์อยู่ในฐานะบิดาผู้ปกครองบุตรได้แล้ว เรื่องวาระต่าง ๆ ก็หมดความสำคัญไป การที่วาระพราหมณ์จะอ้างตนว่ามีสิทธิอันชอบธรรมเหนือกว่าวาระกษัตริย์นั้นย่อมไม่ต้องกล่าวถึงอีก เนื่องจากว่าพระเจ้าอโศกนั้นได้วางพระองค์ในฐานะบิดาของราษฎรทุกคนรวมทั้งผู้อยู่ในวาระพราหมณ์ทั้งหลายด้วย การบริหารประเทศ และการรักษาไว้ซึ่งอำนาจหรือสถานะภาพทางสังคมของพระองค์ก็จะมีคามมั่นคง

การรายงานข้อราชการและเหตุการณ์ต่างๆ ตลอดเวลา

พระเจ้าอโศกได้มุ่งหวังให้ข้าราชการทั้งหลายมีความขยันขันแข็งและมีความจับใจในการปฏิบัติหน้าที่โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อประโยชน์แก่อุทิศแก่ชาวโลก เพื่อให้สัตว์บางเหล่าได้รับความสุขในโลกนี้ และได้รับความสุขในสวรรค์ในโลกหน้า พระองค์จึงทรงกำหนดให้เจ้าหน้าที่ต่างๆ รายงานข่าสารและเรื่องราวความเป็นไปต่างๆ ที่เกิดขึ้นให้พระองค์ทราบทันทีในทุกสถานที่ และทุกเวลาลักษณะในการดำเนินการดังกล่าวนี้ ผู้วิเคราะห์มองว่าพระเจ้าอโศกมหาราชต้องการที่จะให้พระองค์ทราบข้อมูลข่าวสารที่สำคัญ ๆ และ เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นทั่ว ๆ ไปในพระราชอาณาจักร ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการดำเนินการปกครองหรือบริหารรัฐ พระองค์จึงจะได้ทราบความเป็นไปหรือความเคลื่อนไหวทั้งในและนอกพระราชวัง แม้แต่ในขณะมนตรียังเป็นผู้มีอำนาจในรัฐด้วย เป็นหลักประกันความมั่นคงในพระราชอำนาจของพระองค์อีกประการหนึ่งซึ่งไม่อาจมองข้ามไปได้ โดยนโยบายการบริหารเช่นนี้ไม่มีปรากฏชัดเจนในหลักการและแนวคิดทางพุทธศาสนา ยกเว้นเพียงเหตุผลที่พระเจ้าอโศกมหาราชได้อ้างไว้ในจารึกอโศกเพื่อสนับสนุนการกระทำของพระองค์ว่าเป็นไปเพื่อให้ประชาชนทั้งหลายได้พบกับความสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้า ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายในพุทธศาสนาอย่างหนึ่ง ดังเนื้อความในจารึกอโศกดังนี้

“.....อนึ่งเล่าความขยันขันแข็ง และความจับใจในการปฏิบัติราชการยอมเป็นมุลรากแห่งการปฏิบัติหน้าที่เช่นกัน แท้จริงกิจการอื่นใดยิ่งไปกว่าประโยชน์แก่อุทิศชาวโลกย่อมไม่มี และกิจการอื่นใดก็ตามที่ข้าฯ ลงมือทำนั้นย่อมเป็นเหตุผลที่ว่า ข้าฯ จักได้ปลดเปลื้องหนี้ของข้าฯ ที่มีต่อสัตว์ทั้งหลาย เพื่อว่าข้าฯ จักได้ช่วยทำให้สัตว์บางเหล่าได้รับความสุขในโลกบัดนี้ และสัตว์เหล่านั้นจักได้สวรรค์ในโลกเบื้องหน้า.....”³⁴

แต่ลักษณะการดำเนินการเกี่ยวกับการรายงานเหตุการณ์และความจับใจในการปฏิบัติหน้าที่ราชการนั้น มีกล่าวไว้ในหลักการและแนวความคิดเรื่องการบริหารรัฐ ที่เกาฏิลยะกล่าวไว้ในคัมภีร์อรรถศาสตร์ เรื่องการใช้สายลับในการรายงานเหตุการณ์ให้ผู้ปกครองทราบ และตรวจสอบความซื่อสัตย์ในการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการด้วยเช่นกัน

³⁴เรื่องเดียวกัน, หน้า 45.

ความสำเร็จในการรักษาไว้ซึ่งอำนาจของพระเจ้าอโศกมหาราช

จากข้อความและเรื่องราวที่กล่าวถึงรายละเอียดในการปกครองและภารกิจที่พระเจ้าอโศกทรงได้กระทำไว้ตามที่กล่าวในจารึกอโศก และ อโศกาวทานนั้น จะเห็นได้ว่าหลังจากที่พระองค์ดำเนินการปกครองและโปรดให้สร้างศิลาจารึกเรื่องราวต่าง ๆ ที่พระองค์ได้ทรงกระทำลงไปทั้งที่เกี่ยวข้องกับศาสนาและไม่เกี่ยวข้อง ตั้งแต่ปีที่ 12 หลังครองราชย์ ปรากฏว่าได้มีการจารึกในลักษณะต่าง ๆ เรื่อยมาจนศิลาจารึกที่ค้นพบได้นั้นมีระบุถึงว่าได้จารึกไว้ในปีที่ 27 ของการขึ้นครองราชย์ อันเป็นช่วงระยะเวลาที่ยาวนานของพระองค์ และได้มีการระบุไว้ว่าพระเจ้าอโศกมหาราชนั้นได้ครองราชย์อยู่ในพระราชอำนาจทั้งสิ้น 37 ปี³⁵ โดยตลอดรัชกาลของพระองค์แผ่นดินภายใต้การปกครองของพระองค์มีความเป็นปึกแผ่น พระราชอำนาจและพระบารมียิ่งใหญ่ไม่มีผู้รุกราน หรือ แผ่นดินถูกแบ่งแยกแต่อย่างใด โดยในอโศกาวทานได้กล่าวถึงเรื่องหลังการสวรรคตของพระเจ้าอโศกไว้ว่า ได้มีการสืบทอดราชบัลลังก์อีกหลายช่วงการปกครองจนถึงสมัยการปกครองของพระเจ้าปุषยมิตร โดยพระเจ้าปุषยมิตรนี้ประสงค์ที่จะเป็นกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่และมีชื่อเสียงที่สุดในแผ่นดิน บรรดาอำมาตย์ต่าง ๆ จึงได้กราบทูลว่ามีกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ในพระราชวงศ์เดียวกัน คือ พระเจ้าอโศกมหาราช โดยพระเกียรติคุณที่สร้างไว้จะดำรงคงอยู่ตราบเท่าที่พระพุทธศาสนายังคู่กับโลก³⁶ ซึ่งข้อนี้ย่อมแสดงให้เห็นว่า พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงรักษาพระราชอำนาจของพระองค์ไว้ตลอดรัชกาล ทำให้ทรงได้รับการยอมรับเป็นกษัตริย์ผู้ปกครองที่ยิ่งใหญ่ที่สุดพระองค์หนึ่งในประวัติศาสตร์อินเดีย เพราะพื้นที่ในพระราชอาณาจักรของพระองค์ที่ได้ดำเนินการปกครองนั้น เป็นอาณาจักรที่กว้างใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์อินเดียเลยก็ว่าได้ จึงเป็นตัวอย่างของผู้ปกครองพระองค์หนึ่งที่สามารถสร้าง ใช้ และ รักษาไว้ซึ่งอำนาจ ในทางการเมืองได้อย่างมีประสิทธิภาพ จนเป็นอิทธิพลในทางความคิด หรือ ต้นแบบ ทางกรปกครองในกษัตริย์ผู้ปกครองอื่น ๆ ในยุคสมัยต่อมาอย่างมากมายวบจนปัจจุบันนี้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

³⁵ สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ,ความเข้าใจในเรื่องพระเจ้าอโศกและอโศกาวทาน, หน้า 269.

³⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 179.

บทที่ 6

บทสรุป

สรุป

จากการศึกษาและวิเคราะห์เนื้อหาทั้งหมดก็เพื่อต้องการที่จะทราบถึงลักษณะโดยทั่วไปของรูปแบบการปกครองของพระเจ้าอโศกมหาราชที่ทรงใช้ดำเนินการปกครองนานแล้วอย่างมีประสิทธิภาพมาก จนเป็นต้นแบบของการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของกษัตริย์ต่าง ๆ ใน เอเชียได้รับอิทธิพลของพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็นประเทศจีน ญี่ปุ่น ศรีลังกา พม่า ลาว เขมร และไทย เมื่อทำการศึกษาวิเคราะห์จึงได้ทราบว่า ลักษณะโดยทั่วไปของการปกครองนั้น ก่อตัวเริ่มตั้งแต่ก่อนการขึ้นครองราชย์ซึ่งพระเจ้าอโศกเป็นเจ้าชายที่ได้รับการศึกษาอบรมในศิลปะและวิทยาการขนานต่าง ๆ ตามพระราชประเพณีที่กำหนดขึ้นสำหรับเจ้าชายในราชวงศ์โมริยะ ซึ่งผู้วิเคราะห์เชื่อว่าเป็นอิทธิพลจากการวางรากฐานการปกครองยึดหลักตามแนวคิดในคัมภีร์ อรรถศาสตร์ของเกอฏิลยะซึ่งทำให้พื้นฐานในการปกครองพระเจ้าอโศกมั่นคงแข็งแรงและพร้อมที่จะเป็นผู้ปกครองอาณาจักรยิ่งใหญ่ในอนาคตได้ และเมื่อพระองค์เจริญพระชนม์พรรษาก็ได้ซึมซับแนวทางการปกครองของพระเจ้าพินทุสารพระราชบิดาไว้เป็นอย่างมาก ซึ่งพระองค์ได้รับความไว้วางใจ ถึงขนาดให้เป็นผู้ยกกองทัพไปปราบกบฏที่เมืองตักศิลา และทรงได้รับแต่งตั้งให้เป็นอุปราช ปกครองเมืองอุชเชนี ซึ่งเป็นเมืองสำคัญเมืองหนึ่งของอาณาจักรมทรในช่วงระยะเวลานั้น

แต่การที่พระราชโอรสหลายพระองค์ของพระเจ้าพินทุสารทำให้เป็นปัญหาอีกอย่างหนึ่งในการสืบทอดอำนาจ โดยพระเจ้าอโศกมหาราชเองก็มีได้เป็นผู้ถูกกำหนดให้สืบทอดอำนาจโดยตรงเช่นกัน แต่ด้วยความพร้อมที่ได้สั่งสมมา ประกอบกับความสามารถของพระองค์ที่มีและได้แสดงให้เห็นที่ประจักษ์ในการปราบปรามเมืองต่าง ๆ ในความปกครองเมื่อครั้งเกิดการจลาจลวุ่นวายที่เกิดขึ้นหลายครั้งมาแล้ว พระเจ้าอโศกจึงได้ขึ้นครองราชย์ด้วยวิธีการที่รุนแรงเพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจทางการเมือง พระองค์ต้องสังหารบรรดาพระญาติเป็นจำนวนมาก และในที่สุดพระองค์ก็ประสบความสำเร็จ

หลังการขึ้นครองราชย์พระเจ้าอโศกได้เร่งทำการขยายดินแดนตามแนวนโยบายของพระราชบิดาเรื่อยมา จนกระทั่งการขยายดินแดนเพื่อแผ่พระราชอำนาจครั้งสำคัญคือการใช้กองทัพไปปราบปรามและยึดครองแคว้นกสิงคะ ทำให้สูญเสียไพร่พลเป็นจำนวนมากทั้งฝ่ายกสิงคะและพระเจ้าอโศกเอง แต่อย่างไรก็ตามพระองค์ก็ได้ประสบความสำเร็จในการขยายดิน

แดนดังกล่าว สามารถครอบครองดินแดนและจับชาวกลิงคะมาเป็นเชลยได้อีกจำนวนนับแสนคน ช่วงระยะเวลาในการขยายดินแดนของพระองค์นั้น ประสบความสำเร็จมาก จนทำให้มีพื้นที่ในความปกครองจากแคว้นต่าง ๆ ที่รุกรานและรวบรวมยึดมาได้เป็นจำนวนมาก จึงเกิดปัญหาใหม่ที่สำคัญกว่าการขยายดินแดนขึ้น นั่นก็คือการจะทำอย่างไรให้ดินแดนที่รวบรวมมาได้เป็นจำนวนมากนั้นเกิดความเป็นปึกแผ่นและเจริญรุ่งเรือง และประชาชนในแคว้นต่าง ๆ ที่ยึดครองมานั้นยอมรับพระราชอำนาจของพระองค์แต่โดยดี ไม่คิดต่อต้านหรือก่อกบฏ สร้างความวุ่นวายในบ้านเมือง อันที่จะทำให้พระราชอำนาจของพระเจ้าอโศกต้องลดน้อยลง

ด้วยนโยบายการปราบปรามโดยใช้ความรุนแรง ที่พระเจ้าอโศกดำเนินการมาตลอดนั้นเริ่มไม่ประสบผลสำเร็จเพราะปรากฏว่ายังมีการกบฏเกิดขึ้นที่เมืองคัคศิลา หลังรวบรวมอำนาจได้แล้ว พระเจ้าอโศกจึงได้ดำเนินการเปลี่ยนแนวทางการปกครองจากเดิมที่แข็งกร้าวใช้ความรุนแรงมุ่งขยายดินแดนเพียงอย่างเดียว เป็นนโยบายที่นุ่มนวลลงไม่เน้นการมุ่งขยายดินแดนอย่างที่เคยดำเนินการมาก่อน หากมุ่งเน้นถึงการสร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของดินแดนที่ได้รวบรวมมาแทน ทั้งสร้างความสามัคคีและความเจริญทั้งหลายให้เกิดขึ้นกับเหล่าประชากรที่อยู่ใต้การปกครองในดินแดนนั้น ๆ อันมีความแตกต่างทั้งเชื้อชาติและศาสนาในเป็นไปในทางเดียวกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อให้ยอมรับพระราชอำนาจของพระองค์และไม่คิดต่อต้านก่อกบฏวุ่นวายอันทำให้พระราชอำนาจต้องลดลง และยากต่อการปกครอง ซึ่งเป็นวัตถุประสงค์ทางการเมืองที่สำคัญในการเปลี่ยนแปลงนโยบายการปกครองเช่นนี้

นโยบายการปกครองที่เปลี่ยนแปลงใหม่นี้มีโครงสร้างสอดคล้องกับศาสนาและคำสอนทางศาสนามากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งพุทธศาสนาซึ่งมีหลักคำสอนที่มุ่งเน้นการประนีประนอมและสร้างความสุขเพื่อสังคมส่วนรวมอันตรงกับแนวทางการแก้ไขของพระเจ้าอโศก ดังนั้นพระองค์จึงเร่งพัฒนาสิ่งหลัก 2 ประการ เพื่อสร้างความเป็นปึกแผ่นและความมั่นคงในบ้านเมืองคือ

1. การพัฒนาคน โดยใช้ธรรมะเพื่อสร้างให้คนมีความรู้และประพฤติตนอยู่ในกรอบที่พระเจ้าอโศกได้วางไว้
2. การพัฒนาแผ่นดิน โดยการสร้างความเจริญทางวัตถุและการพัฒนาระบบการบริหารรัฐ

โดยการพัฒนาทั้งสองด้านที่ควบคู่ไปกันของพระเจ้าอโศกนั้นหากเป็นไปตามเป้าหมายก็จะทำให้บ้านเมืองมีความเป็นปึกแผ่น ประชาชนมีความประพฤติเป็นไปตามกรอบที่วางไว้ ทำให้บ้านเมืองเกิดความเจริญรุ่งเรือง สภาพสังคมเกิดความสงบสุข สภาพเศรษฐกิจคล่องตัว และที่สำคัญสภาพการเมืองจะทำให้พระราชอำนาจของพระเจ้าอโศกเองยังมีเสถียรภาพมากขึ้นและ

มันคงตลอดไป ซึ่งจากสภาพและรูปแบบการปกครองโดยทั่วไปของพระเจ้าอโศก ทั้งการใช้ความรุนแรงและไม่ใช้ความรุนแรงดังที่กล่าวมาแล้วนั้น ส่งผลให้พระราชอาณาจักรของพระองค์กว้างใหญ่ไพศาลมีความเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมากเท่าที่เคยปรากฏในประวัติศาสตร์อินเดียมา ซึ่งให้เห็นว่านโยบายการปกครองทั้งสองด้านของพระองค์เป็นนโยบายที่เกิดประสิทธิภาพอย่างยิ่ง

นอกจากนี้หลักการและแนวความคิดทางพุทธศาสนาที่พระเจ้าอโศกนำมาใช้นั้น เป็นสิ่งที่มีอิทธิพลต่อรูปแบบการปกครองของพระเจ้าอโศกอย่างชัดเจน โดยเมื่อนำพิจารณาบนพื้นฐานแนวคิดที่ว่าด้วยเรื่องอำนาจแล้วจะเห็นว่า หลักการและแนวคิดทางพุทธศาสนานั้น พระเจ้าอโศกมหาราชได้นำไปใช้หลังจากการขยายดินแดนประสบความสำเร็จแล้ว คือหลังจากรวบรวมแคว้น กลิงคะ ได้สำเร็จ หลักการและแนวคิดทางพุทธศาสนาที่นำมาใช้นั้นเป็นการใช้ไปเพื่อสร้างความชอบธรรมทางการเมืองและเพื่อใช้และรักษาไว้ซึ่งอำนาจทางการเมืองของพระเจ้าอโศกเป็นหลัก เพราะนอกจากหลักการและแนวคิดทางพุทธศาสนาแล้ว พระเจ้าอโศกมหาราชยังได้ใช้หลักการและแนวคิดทางการเมืองจากแหล่งอื่นเช่น แนวคิดทางการเมืองการปกครองในคัมภีร์อรรถศาสตร์ที่เกาฏิลยะรวบรวมไว้เป็นหลักด้วยซึ่งเรื่องราวบางเรื่องนั้นก็อยู่นอกเหนือหลักแนวคิดทางพุทธศาสนา แต่ก็เป็นเรื่องสำคัญที่พระเจ้าอโศกทรงดำเนินการสั่งการ เช่น การกำหนดเจ้าหน้าที่ดูแลกิจการเกี่ยวกับศาสนาและลัทธิต่าง ๆ การจัดมาตรการตรวจสอบการทำงานของข้าราชการทุก 5 ปี การเร่งรัดให้มีการรายงานเหตุการณ์และข้อราชการตลอดเวลา นอกจากนั้นเรื่องที่โดดเด่นของพระเจ้าอโศกคือ เรื่องธรรมวิชัย พระองค์ได้ยึดถือเป็นเรื่องสำคัญในการเลือกใช้อำนาจและรักษาไว้ซึ่งอำนาจทางการเมืองของพระองค์ พิจารณาแล้วน่าจะจะเป็นไปตามแนวคิดหรือหลักการทางพุทธศาสนาแต่ปรากฏว่าส่วนท้ายของศิลาจารึกบางตอนซึ่งเป็นหลักฐานสำคัญระบุในลักษณะว่าพระเจ้าอโศกเองเห็นด้วยในหลักการแต่ก็ได้เปิดช่องว่างของแนวคิดให้เป็นทางออกแก่พระองค์เองและผู้ปกครองในอนาคตว่าพระเจ้าอโศกไม่ประสงค์ที่จะใช้ความรุนแรงขยายแผ่นดินเพิ่ม แต่ก็ไม่ทรงห้ามให้กษัตริย์หรือผู้ปกครองในอนาคตต่อจากพระองค์ใช้นโยบายที่รุนแรงเพื่อขยายดินแดนเพิ่มแต่ให้สามารถทำได้โดยมีเงื่อนไขว่าต้องใช้ความรุนแรงไม่มากนัก และตัวผู้ปกครองเองต้องยอมรับและให้อภัยต่อสิ่งต่าง ๆ ที่ประชาชนสะท้อนกลับต่อผู้ปกครองให้มากขึ้นด้วยทั้งให้ปฏิบัติตามสิ่งที่พระองค์เรียกว่าธรรมวิชัยคือการพัฒนาทั้งคนและความเจริญด้านวัตถุ 2 ด้านไปควบคู่กัน จึงจะถือว่าเป็นชัยชนะหรือประสบความสำเร็จในการปกครองอย่างแท้จริง

ด้วยเหตุผลที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น ผู้วิเคราะห์จึงสรุปได้ว่า แนวคิดและการดำเนินการทางการเมืองตามแบบพุทธศาสนานั้นเป็นเพียงกุศโลบายส่วนหนึ่งที่พระเจ้าอโศกมหาราชนำมาใช้ดำเนินการปกครองให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นเท่านั้น อันเป็นการสนับสนุนตามสมมติฐานการวิจัยที่ได้กล่าวไว้แล้วข้างต้น

ข้อเสนอแนะ

ในการศึกษานั้นผู้ศึกษาวิจัยได้ใช้จารึกอโศกซึ่งเป็นเอกสารที่พระธรรมปิฎก (ประยูร ปยุตโต) เป็นผู้แปลใช้เป็นเอกสารหลักในการศึกษาวิจัย และอโศกาทานซึ่งเป็นเอกสารที่สุลักษณ์ ศิวรักษ์ เป็นผู้แปลมาเป็นเอกสารรองในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ดังนั้นการตีความต่าง ๆ ตามที่ได้กล่าวมาแล้วบางประการย่อมไม่อาจครอบคลุมไปถึงจารึกอโศกและอโศกาทานฉบับอื่น ๆ ด้วย

การศึกษาตีความแนวคิดทางประวัติศาสตร์โดยเฉพาะอย่างยิ่งในอินเดียโบราณนั้น หากจะทำการศึกษากันอย่างลึกซึ้งแล้ว ย่อมเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ยาก เนื่องจากมีเอกสารอ้างอิงน้อยชิ้นและเอกสารส่วนใหญ่ก็เป็นจารึกภาษาโบราณที่ปัจจุบันไม่ใช่แล้ว และถูกถ่ายทอดออกเป็นภาษาต่างประเทศอีกหลายทอด ซึ่งอาจทำให้จุดมุ่งหมายหรือการแปลความหมายไม่เป็นไปตามวัตถุประสงค์เดิมอย่างสมบูรณ์นัก

และในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิเคราะห์ไม่ได้มุ่งหวังที่จะตัดสินว่าแนวคิดแบบใดถูกหรือผิด หรือ แนวคิดแบบใดดีกว่ากัน หากผู้วิเคราะห์ต้องการศึกษาเพียงเพื่อให้ทราบถึงลักษณะที่เกิดขึ้นโดยทั่วไป และที่มาเบื้องต้นในรูปแบบการปกครองที่เกิดขึ้นมาอย่างมีประสิทธิภาพของพระเจ้าอโศกมหาราชเท่านั้น ซึ่งจะเป็นประโยชน์มากขึ้นหากผู้ที่สนใจจะนำความรู้ที่ได้นี้ไปประยุกต์ใช้กับองค์กรในภาครัฐหรือองค์กรในระดับล่าง เช่น ภาคเอกชน เพราะองค์กรเอกชนนั้นก็เปรียบเสมือน รัฐ ๆ หนึ่ง ในการปกครองที่ผู้ปกครองหรือผู้บริหาร ต้องดำเนินการบริหารเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพอย่างสูงสุดเช่นกัน

อย่างไรก็ตาม ผู้วิเคราะห์หวังว่า วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ จะเป็นจุดเริ่มต้นให้แก่ผู้สนใจที่จะเข้ามาทำการค้นคว้าศึกษาในประเด็นที่เกี่ยวข้อง เพื่อประโยชน์ทางการศึกษาต่อไป

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- จรรยา สุภาพ. ระบบการเมืองเปรียบเทียบ(ประชาธิปไตย: เผด็จการ) และหลักการวิเคราะห์การเมือง
แผนใหม่. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, 2519.
- จรรยา สุภาพ. หลักรัฐศาสตร์ ฉบับพิศดาร แนวทฤษฎีและประยุกต์. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์
ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, 2518.
- จำนง อดิวัฒน์สิทธิ์ และคณะ. สังคมวิทยา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วัดมหาธาตุ, 2537.
- จิตพล กาญจนกิจ. การสร้างฐานอำนาจทางการเมืองของพลตำรวจเอกเผ่า ศรียานนท์. กรุงเทพมหานคร:
วิทยานิพนธ์ ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.
- ไชยันต์ ไชยพร. Hermeneutics : ศาสตร์แห่งการตีความ. วารสารธรรมศาสตร์ 26, ฉบับที่ 1 (มกราคม –
มิถุนายน 2527)
- ไชยันต์ ไชยพร. สังคมศาสตร์วิกฤต วิกฤตสังคม. วารสารสังคมศาสตร์ปริทัศน์ 17, ฉบับที่ 2 (มกราคม
– มิถุนายน 2538): 51-75.
- ไชยันต์ ไชยพร. ประวัติศาสตร์ : วิถีแห่งความพยายามของมนุษย์ต่อความรู้ของเทพเจ้า. วารสาร
ธรรมศาสตร์ 19 (พฤษภาคม-สิงหาคม 2536): 53-74.
- ทองต่อ กล้ายไม้ ณ อยุธา .ทศพิชราชธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร :บริษัทต้นอ้อ จำกัด ,2535.
- ทินพันธุ์ นาคะตะ. รัฐศาสตร์:ทฤษฎี แนวความคิด ปัญหาสำคัญ และแนวทางศึกษาวิเคราะห์การเมือง.
พิมพ์ครั้งที่4. กรุงเทพมหานคร:โครงการเอกสารและตำรา สมาคมรัฐประศาสนศาสตร์
นิด้า, 2541.
- ปรีชา ช้างขวัญยืน .ความคิดทางการเมืองในพระไตรปิฎก. กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538 .
- ปรีชา ช้างขวัญยืน. ทรรศนะทางการเมืองของพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร: บริษัทสามัคคีสาส์น
จำกัด, 2540 .
- ปรีชา ช้างขวัญยืน . ระบบปรัชญาการเมืองในมานวธรรมศาสตร์ . กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529 .

พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว. การศึกษารัฐศาสตร์ แนวทางอำนาจ . เอกสารการสอนชุดวิชาหลักและวิธีการศึกษาทางรัฐศาสตร์ สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราช. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราช, 2531.

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต). จารีกอสก. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, 2540.

พระเทพเวที. คู่มือดำเนินชีวิต. กรุงเทพมหานคร. พิมพ์เป็นธรรมเนียมบรรณาธิการในงานฌาปนกิจแด่ นางไพบูลย์ ศิริวัฒนะ ณ ฌาปนกิจสถาน วัดมกุฏกษัตริยาราม , 2520 .

พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ 9 พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ.

พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ 10 พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ .

พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ 11 พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ .

พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ 28 พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อสีติเนิบาตชาดก กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ

ระดม วงษ์น้อม. แนวคิดเรื่องชนชั้นนำและการศึกษาโครงสร้างอำนาจชุมชน. รัฐศาสตร์ สาร.9(พฤษภาคม-สิงหาคม 2526).

โรมิลา ธาปาร์ , นวม สงวนทรัพย์(แปล). พระเจ้าอโศกกับพระพุทธศาสนาในศิลาจารึก. แปลโดย วารสารธรรมจักษุ. กรุงเทพมหานคร: 4 (มกราคม), 2544 .

ลิขิต ชีรเวคิน. วัฒนธรรมทางการเมืองและการกล่อมเกลารัฐทางการเมือง. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์วิจัย คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2529.

วันฉัตร สุวรรณกิตติ. การศึกษาเปรียบเทียบความคิดเรื่องชนชั้นของเพลโตและในพระไตรปิฎก. กรุงเทพมหานคร: วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.

สมบัติ จันทร์วงศ์. ตัวบท [the text] กับการเรียนการสอนวิชาปรัชญาการเมือง. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์วิจัย คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2527.

สมพงษ์ เกษมสินและจรรยา สุภาพ. ลัทธิการเมืองและเศรษฐกิจเปรียบเทียบ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2520.

- สมพร แสงชัย และปรัชญา เวสารัชช์ .การเมืองระดับตำบล หมู่บ้าน.ในเอกสารการสอนของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช ชุดวิชาการเมืองการปกครองระดับ ตำบล หมู่บ้าน หน่วยที่ 5-8 กรุงเทพมหานคร :ห้างหุ้นส่วนจำกัด โรงพิมพ์เอเชีย, 2526 .
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. สังคมวิทยาการเมือง.กรุงเทพมหานคร: เจ้าพระยาการพิมพ์, 2532.
- สุรพันธ์ บุญขมานพ. การสร้างฐานอำนาจทางการเมืองของหลวงพิบูลสงคราม :ศึกษารณีกการกวาดล้างปรปักษ์ทางการเมืองในปี พ.ศ. 2481. กรุงเทพมหานคร: วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต ภาควิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521.
- สุรุติ ปัดไธสง. อำนาจและทรัพยากรทางการเมือง : ศึกษารณีกษกาลที่ 1 (พ.ศ.2325-2352). กรุงเทพมหานคร:วิทยานิพนธ์ปริญญาคุษฎีบัณฑิต แผนกวิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533.
- สุลักษณ์ ศิวรักษ์ .ความเข้าใจในเรื่องพระเจ้าอโศกและอโศกาวทาน.กรุงเทพมหานคร :บริษัท ส่องสยาม จำกัด, 2534.

ภาษาอังกฤษ

- Choudhary Radhakrishna . Kautilya's Political Ideas and Institutions .India : Choukhamba Sanskrit Series , 1971.
- Kangel , R.P. . The Kautilya Arthasastra Book II A Study .India : University of Bommbay , 1972.
- Kangel , R.P. . The Kautilya Arthasastra Book III A Study .India : University of Bommbay , 1965.
- Radhakrishnan Sarvepalli. History of Philosophy Eastern and Western .London : Urwin Brother Limited Working, 1952.
- Radhakrishana Sarvepalli and Charles A. Moor . Traditional India .America : Prentice-Hall Inc. ,1964
- Sastry R. Shama . Kautilya's Arthasastra .India : Rama Rao at Mysore Printing and Publishing House Mysore, 1976.
- Webber Max . The Theory of Social and Economic Organization.New York: Oxford University Press, 1947.

ประวัติผู้เขียน

ว่าที่ร้อยตำรวจเอก สุรชัย เอี่ยมผิง ชื่อเล่น เจ เกิดเมื่อวันที่ 7 มิถุนายน 2517 ที่โรงพยาบาลรามาริบัติ กรุงเทพมหานคร เป็นบุตรชายคนเดียวของบิดามารดา มีพี่สาว 1 คน ประวัติการศึกษา สำเร็จการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาที่โรงเรียนมัธยมวัดเบญจมบพิตร กรุงเทพมหานคร จากนั้นได้สอบเข้าศึกษาต่อที่โรงเรียนเตรียมทหาร เป็นนักเรียนเตรียมทหารรุ่นที่ 34 พ.ศ.2536 ได้เข้าศึกษาต่อที่โรงเรียนนายร้อยตำรวจ อ.สามพราน จ.นครปฐม เป็นนักเรียนนายร้อยตำรวจรุ่นที่ 50 สำเร็จการศึกษารัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต(ตำรวจ) รับพระราชทานกระบี่จากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พ.ศ.2540 รับราชการตำรวจครั้งแรกในตำแหน่งรองสารวัตรสอบสวน สถานีตำรวจนครบาลขุนเทียน และรับราชการเรื่อยมา ปัจจุบันดำรงตำแหน่ง นายเวร(สบ.1)ผู้บังคับการวิทยาลัยพยาบาลตำรวจ สำนักงานแพทย์ใหญ่

เข้ารับการศึกษาต่อระดับปริญญาโทที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย คณะรัฐศาสตร์ ภาควิชาการปกครอง เมื่อปีการศึกษา 2541 มีเพื่อนร่วมชั้นเรียน 19 คน โดยผู้แต่งเป็นข้าราชการตำรวจเพียงผู้เดียวในชั้น และได้รับความรักจากเพื่อนร่วมชั้นเรียนเป็นอย่างมากตลอดการศึกษา

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย